

FIGURN UN PROFILN AF DER
YIDISHER BINE

Chaim Ehrenreich

*Permanent preservation of this book was made possible by
Harry W. & Judith E. Rudman
in honor of
their grandchildren, Naomi, Jacob & Rachel*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

חיים עהרענרייך

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

חיים עהרענרייך

פיגורן און פראָפּילן
אויף דער
יִדישער בינע

אַרויסגעגעבן פון

חיים עהרענרייך בוך-קאָמיטעט

תשל"ו — 1976

CHAIM EHRENREICH
FIGURES AND PROFILES OF THE YIDDISH STAGE

חיים עהרענרייך
פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

©

כל הזכויות שמורות

נדפס בישראל 1976 Printed in Israel

דפוס, להב" תל-אביב, רח' המסגר 60, טל. 36564

חיים עהרענרייך

ל"ג בעומר 1899 — 31 מערץ 1970

מיטן ארויסגעבן די „פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע“, דאָס צווייטע בוך פון ליטעראַרישן עזבון פון חיים עהרענרייך ז״ל, דערפּיל איך ניט בלויז מיין הייליקן חוב, נאָר איך וויל דערמיט אויך אויסדריקן מיין געפּיל פון אייביקער פאַרבונדנקהייט מיט אים, מיט זיין וועזן און שאַפּן.

אין וויל אויך אויסדריקן אַ האַרציקן דאַנק צו נורמן פּורמן, אַ פּריינד פון חיים עהרענרייך, פון קינדווייז אָן, פאַר זיין איבער-געגעבנקייט און ווידמען אַזוי פּיל צייט, אָנשטרענגונג און מי; צו מרדכי יחסן פאַר זיין העלפּן צונויפּזאַמלען און אַפּקלייבן די מאַטעריאַלן פאַר דעם בוך; און צו דעם דיכטער אריה שמרן, וועלכער האָט מיט אַזוי פּיל ליבשאַפט און פאַרשטענדעניש רעדאַקטירט דאָס בוך.

בעל עהרענרייך

פון די אַרויסגעבער

דער יידישער טעאטער אין אמעריקע, וואָס פון זיין אָנהייב איז שוין פאַרביי קרוב צו הונדערט יאָר, האָט נאָך אַלץ ניט געפּו-
נען דעם אינטערעס און נייגער פון אַ היסטאָריקער, וואָס זאָל דער-
ציילן וועגן פּיאַנערישער התלהבות, וועגן וויזיעס און פאַרמעסטן,
און אויך וועגן די פּסדרדיקע געראַנגלען פאַר קיום אין גאַנג פון
ירידה. מיר האָבן נאָך ניט ביז איצט קיין אַביעקטיוו בילד וועגן
דער יידישער טעאטער-משפּחה — שוישפּילער, רעזשיסערן, דראַ-
מאַטורגן און אויך טעאטער-אוידיטאָריע, ווי מען דאַרף זיי זען —
פּוללדיק און באַזונדער אויפן פּאָן פון אַלגעמיינעם געראַנגל פאַר
דער פאַרמירונג פון אַ יידישן קולטור-ציבור, צווישן אויסוואַרצ-
לונג און איינגלידערונג, אין די באַדינגונגען פון אמעריקע.

אין אַלע תּחומען פון זיין קיום און פון זיינע אויפטוען שטייט
דער יידישער טעאטער אין אמעריקע שוין זייער ווייט פון זיינע
„גאַלדענע עפּאָכעס“, פון התלהבותדיקן דראַנג און פון פּיאַנערי-
שער העזה; שוין אַראַפּגעלאַזט דער פאַרהאַנג סיי אויף דעם חידוש
פון יידיש-דראַמאַטורגישער יצירה און סיי אויף די טאַלאַנטפולע
אויפטריטן פון צוזאַגנדיקע סטאַרן און פון זוכנדיקע און עקספּערי-
מענטירנדיקע טעאטער-קאַלעקטיוון — און שוין דראַט די געפאַר
פון שיפּחה, אַז אויך דאָס דערהויבענע און טראַגישע אין די געראַנג-
לען פאַר אַ בעסער יידיש טעאטער וועט, חלילה, פאַרגעסן ווערן.
אפּשר טאַקע דערפאַר איז פּדאָי איצט און ממש נויטווענדיק
אַפּצוהייטן יעדעס בלעטל און שורה, וואָס קאָן עפּעס דערציילן וועגן
קורצן פּרילינג און לאַנגע האַרבסטן אין יידישן טעאטער-וועזן;

וועגן יידישן שרייבער און זיינע ערנסטע פרווון אַקעגנצוקומען דער יידישער בינע מיט דראַמאַטישער יצירה; וועגן די זיגזאַגן פון יידי-שע טעאַטער-מענטשן, אונדזערע „בלאַנדזשענדיקע שטערן“, צווישן אייגנס און פּרעמדס — גווישע און יידישע בינעס; און וועגן דער פאַרפּרעמדונג פון יידישן טעאַטער-עולם, וואָס האָט אייגנטלעך אויך באַשטימט דעם גורל פון יידישן טעאַטער, אַוועקגענומען די באַזע פאַר זיין באַניונג און קיום.

דער צוקונפטיקער היסטאָריקער פון יידישן טעאַטער אין אַמע-ריקע וועט אַוודאי האָבן וואָס צו געפינען אין די רעפּאַרטאַזשן און עסייען און אין די בינע-קינסטלער-פאַרטערעטן פון חיים עהרענרייך ז"ל, דער וואָס האָט במשך לאַנגע יאָרן געוואַכט אויף יעדן זשעסט און קלאַנג פון יידישן שוישפּילער און געזוכט דעם בת-קול און דעם מיטצייטער אויפן פנים פון יידישן טעאַטער-באַזוכער. בדחילו ורחימו האָט חיים עהרענרייך געווידמעט זיין נשמה און זיין פען דער מערכה פון יידישן טעאַטער, פּדי צו שטאַרקן די קולטור-יסודות אין יידישן לעבן. סיי אין זיינע איילעוודיקע און סיי אין זיינע יסודותדיקע באַלייכטונגען וועגן די פּראַבלעמען און געשטאַלטן פון יידישן טעאַטער, איז בולט די באַזאָרגטקייט און ליבשאַפט פון אַ ביז גאַר געטרייען טעאַטער-מענטש, וואָס האָט צוגעגרייט ציגל און ליים פאַר אַן אַרומנעמענדיקער געשיכטע וועגן געראַנגל און גורל פון יידישן טעאַטער אין אַמעריקע, אין זיין צייט.

אין די טעאַטער-באַריכטן און אין די טעאַטער-אַפּהאַנדלונגען פון חיים עהרענרייך איז דער עיקר העיקרים: „זיך קעגנשטעלן דעם פאַרדאַרבנדיקן פּראַצעס“. ס'איז אַן אַקטיווער און קאַנסטרוקטיווער דראַנג אויפצוהאַלטן יידישע היסטאָרישע ווערטן אין מיט פון אַ טעמפּאָדיקער און פאַרטעמפּנדיקער צייט: „ס'איז אַלע מאָל צו באַדויערן ווען יורשים צעטרענעלען אַ גרויסע ירושה.“

אַזוי לאַזט הערן חיים עהרענרייך ביים מאַכן דעם חשבון פון די גרונט-פּראַצעסן און עיקר-אויפגאַבן אין יידישן לעבן:

„איצט ווען מיר לעבן דורך א פעריאָד צו שטאַרקן דעם איי-גענעם פאַרקאַז, פון איינזאַמלען און אָפּשפּאַרן יעדן פּוּח אין ייִדישן לעבן, מוזן מיר צוריק אויפבויען דעם ייִדישן טעאַטער. — געפינען אין זיך דעם שכל, די מיטלען, פשוט דעם טאַלאַנט אויף איינצושפּאַנען דעם ייִדישן טעאַטער אין אונדזער נאַציאָנאַלן וואָגן. ס'איז דער מוז פון איצטיקן מאַמענט.“

אין 1947, ווען ס'איז זיך צונויפגעקומען די גרויסע פּאַלקס-קאַנפּערענץ פאַר אַ בעסער ייִדיש טעאַטער, האָט היים עהרענרייך געלאָזט הערן זיין מונטערדיק וואָרט, זיין שריפטלעכע ברכה: „מיר האָפּן אַז די טיפע ליבשאַפט צום ייִדישן פּאַלקס-לעבן וועט אייך פירן אויפן ריכטיקן וועג“. דער בונד פון ייִדישן פּאַלקס-לעבן מיטן באַרג-אַרויף-ציל פון דער ייִדישער בינע איז געווען דער האַרזיאָג-טאַלער תּחום פון זיין וויזיע. זיין ציל און זיין דערצייערישע שליחות האָט ער געזען אין העלפן אויסלייזן די ייִדישע בינע פון זעלבסט-איינגעליבטע סטאַרן און איילעוודיקע מענעדזשערס, פּדי איר צו געבן אַ ווערטיקע באַזע פון נאַציאָנאַלער קולטור. אין דעם האָט היים עהרענרייך געזען די גאַראַנטיע פאַר ניוואָ און אויפשטייג וואָס זאָל אויך דערנענטערן דעם טעאַטער-גייער צו די דראַמאַטישע שאַפּונגען פון „שרייבער מיט געדאַנקען“... פון אַ קעגנזייטיקער באַווירקטיקט פון אַלע גורמים אין און אַרום טעאַטער — האָט היים עהרענרייך געחלומט.

ער האָט געזען ווי אַ נויטווענדיקייט צו דערנענטערן דעם ייִדישן שרייבער, וואָס שאַפט אויך דראַמאַטישע שאַפּונגען, צום סוד פון דער בינע, צו טעאַטער-אויפפירונג. ער האָט געזאָגט מוסר די ייִדישע דראַמע-שרייבער, אַז „ביי אונדז ווילן ניט די וואָס קאַנען שרייבן, אַז מען זאָל זיי העלפן צופאַסן זייער ווערק צו די באַדינגונגען פון דער בינע“. ווי גוט ער האָט עס פאַרמולירט: „ער (דער שרייבער) וועט ניט אַראַפּנידערן מיט זיין פיעסע אַזוי ווי פון הר סיני“. ער האָט ניט געוואָלט שלום מאַכן מיט די צעכיסטישע אַפּזונדערונגען: שרייבער באַזונדער, רעזשיסער באַזונדער און

שוישפילער באזונדער. ער האָט זיי אַלעמען צוזאַמען געוואָלט זען אונטער איין קרוין — די שליחות פון ייִדישער קולטור-שאַפונג, וואָס איז אַלעמען מחייב און מזכה. ביי יעדן באַזונדער און ביי אַלעמען צוזאַמען האָט ער אויך געמאַנט דעם באַריר מיט דעם ייִדישן געמיט און מיט דער רעאַליע פון ייִדישן לעבן.

וועגן ייִדישן דראַמאַטורג און זיין שייכות צום ייִדישן לעבן זאָגט עהרענרייך, ווי אַ מוכיח: „דער ייִדישער שרייבער האָט אַלט דראַמאַטורג שטאַרק אונטערגעהונקען. טעמאַטיש איז ער געווען מיט דעם קאָפּ אין די הימלען. ער האָט געהאַט ווייניק מגע-משאַ מיטן לעבן פון די מאַסן, מיט דער ווירקלעכקייט, מיט דער סביבה.“ אָבער עהרענרייך געהערט ניט צו די געשווירענע קטיגורס. זיין געראַנגל האָט אַ דערציִעריש-פּאַזיטיוון תכלית. פאַרציכנט ער אויך דערביי וואָס ער זעט ווי אַ מוסטער: לייַוויק מיט זיין „שאַפּ“ און „שמאַטעס“, גאַטעספעלד מיט זיין „פּרנסה“ און „מחותנים“, און פּרץ הירשביינען זעט ער פּאַזיטיוו ווי „דער ראַמאַנטיקער פון אונד-זער טעאַטער“ און ווי אַ דראַמאַטורג וואָס „איז געווען פּולו טעאַ-טער“.

אין זיין אַנאַליז וועגן טעאַטער-פּרווון ביים שליסן פון אַ סעזאָן, ביים באַהאַנדלען די „כעלעמער חכמים“ און „יאָזעפּוס“ פון פּויכט-וואַנגער אויף דער ייִדישער בינע — מאַריס שוואַרצס אויפּפירונגען — שטעלט אויך עהרענרייך דעם טראַפּ אויף דעם טיף-ייִדישן און טיף-מענטשלעכן, אַנטקעגן די דרויסנדיקע פּישוף-צויבערן פון רע-זשיסערישע איינפאַלן און „אַקטיאַרישע שמד-שטיק“. ער זוכט אין די דראַמאַטישע שאַפונגען און אין די בינע-אויפּטריטן יענע אינ-האַלטלעכע מאַגישע פּוחות, וואָס באַצווינגען אויך דעם אַפּאַטישן עולם; בקיצור — די העכערע מדרגות, וואָס שאַפּן די בריק פון פּאַלק צום קינסטלער און פון דער בינע — צוריק צום פּאַלק.

אַן-פּשרהדיק האָט ער אויך געפּירט דעם חשבון מיט רעזשי און שווישפּיל, אַז מען קאָן ניט נאַכגיין די אומוויסנדיקייטן און נאַוויקייטן פון בעזגראַמאַטנעם סטאַר, מיט די אַלע באַבע-מעשיות און קינ-

דיש-אומבאָהאַלפענע שפּיל-קינצערייען פון אַרעמען באַגאַזש. אַלץ — צוליבן עיקרדיקן באַנעם, אַז: „טעאַטער אין היינטיקע צייטן איז דער באַראַמעטער פון דעם גייסטיקן און קולטורעלן לעבן פון אַ פּאַלק“. און פּירנדיק דעם חשבון פון ייִדישן פּלל-טוער, וועלכער האָט זיך אָפּגעקערט מיט סנאָביזם פון ייִדישן טעאַטער, און פּירנ-דיק, גלייכצייטיק, דעם חשבון פון ייִדישן קהל, וואָס האָט אין פּאַר-טעמפּטקייט פון עמ-הארצות ניט אַנטפּלעקט קיין חוש פּאַר די זו-כענישן און פּרווון פון עפעס בעסערס און שענערס „אויף די ברע-טער“ פון דער ייִדישער בינע — האָט חיים עהרענרייך אויך פּאַרמו-לירט זיין אני מאמין פון מעשים:

— „טעאַטער, גלייב איר, איז נאָך מער ווי פּאַרוויילונג, טעאַ-טער איז אַן אומגעהייער און ווירקזאַמער פּלי-זין אין קאַמף פּאַרן קולטורעלן קיום פון אַ פּאַלק. עס לוינט זיך צוליב דעם פּאַרקאַשערן די אַרבל און טאָן עפעס, אויב נאָר מען איז אין אונדזערע רייען ניט אין גאַנצן פּאַרצינישט און פּאַרטעמפּט געוואָרן“.

„איר בין דורכגעפּלאַכטן מיט רייד, קלאַנגען און געשטאַלטן — ניין, זיי זיינען ניט טויט... אַט הער איר דאָר, אַט זע איר זיי... זיי לעבן אַלע איצט אין מיר“. אַזוי האָט חיים עהרענרייך פּאַרציכנט זיינע געפּילן בעת אַ באַזוך אויף די קברים פון ייִדישע טעאַטער-מענטשן. זייערע רייד און קלאַנגען האָט ער אַריינגעוועבט אין די צענדליקער מאמרים וואָס ער האָט געווידמעט דעם ייִדישן טעאַ-טער, זיינע פיגורן און פּראָפּילן.

אַ גאַלעריע פּאַרטערטן פון ייִדישע בינע-קינסטלער, וואָס האָבן זייער עבודה געטאָן מיט שאַפּערישער התלהבות — זיי האָט חיים עהרענרייך אויסגעלייזט פון שיפּחה. מיטן מוט פון זייער דערהייבונג האָט ער געמאַנט ביי אַלע פּאַקטאָרן וואָס אין און אַרום דעם ייִדישן טעאַטער, מיט באַזאָרגטקייט פּאַר שאַטנס פון ירידה, פּאַר פּאַרפּלאַ-כונג פון ווערטן, און מיט אומרו, אַז עס פּאַלט דער פּאַרהאַנג מיטן נסתלק ווערן פון די גרויסע געשטאַלטן אויף דער ייִדישער בינע.

צווישן זיי האָט זיך אויך אַריינגעוועבט דער פּאַרטערט פּון טעאַטער-ליבהאַבער און טעאַטער-קענער חיים עהרענרייך, מיט אַ דראַמאַטישן פּראַגמענט, מיט זיין איינאַקטער „ווי נעמט מען אַ קאַפּ?“, וואָס גיט איבער די גראַטעסקע איילעניש אין אַ ייִדישער טאַג-צייטונג, אין אַ צייט פּון טראַגישע פּאַסירונגען ביי ייִדן אין גאַרער וועלט. אויך דאָרט, ביים טיש פּון זיין פּרעסע-אַרבעט, האָט חיים עהרענרייך זיך געפּילט בסתירה מיט דער זשורנאַליסטישער איילעוודיקייט צוליב זיין ניט געשטילטן באַגער צום מאַנומענטאַלן און פּונדאַמענטאַלן פּון העכערע ווערטן, פּאַר וועלכע ער האָט זיך געראַנגלט אין תּחום פּון דער ייִדישער בינע.

איז עס נאָך אַ ליכטיקער פּונקט צו דער געשטאַלט פּון חיים עהרענרייך, וואָס האָט אָנגעהויבן זיין שרייבערישע עבודה מיט איילעוודיקן רעפּאַרטאַזש און זיך דערהויבן צום הומאַנעם פּאַר-טרעט-געמעל פּון זיינע באַליבטע בינע-קינסטלער און צום שלמות-דיקן עסיי, וואָס איז באַהויבט מיט ייִדישע און אַלמענטשלעכע קול-טור-ווערטן.

*

דאָס איז דאָס צווייטע בוך פּון ליטעראַרישן עזבון פּון חיים עהרענרייך ז"ל. (אין 1974 איז דערשינען דאָס בוך „פּאַרבליבענע ווערטער“). זאָל פּאַרצייכנט ווערן די געטריישאַפט פּון פּרוי בעל עהרענרייך ביים אָפּהיטן די ליטעראַרישע ירושה פּון איר מאַן. פּאַר דעם וועט אויך דאַנקען דער וואָס וועט אַ מאַל זוכן מקורות צו דער געשיכטע פּון ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע. אַ יסוד פּאַר זיין בנין וועט ער זיכער געפינען אין די רשימות, פּאַרטערט-צייכענונגען און אָפּהאַנדלונגען פּון חיים עהרענרייך ז"ל.

אריה שמרי

א י נ ה א ל ט

9

פון די אַרויסגעבער

אַרום ייִדישן טעאַטער

- 19 דער דראַמאַטורג אַסיפּ דימאַוו
25 ייִדיש טעאַטער היינט-צו-טאָג
32 די גרויסע פּאַלקס-קאַנפּערענץ פּאַר אַ בעסער ייִדיש טעאַטער
36 מען מעג אַ מאָל זיך דורכריידן צווישן זיך
41 ענטפּערס אויף די פּראָגן פון מרדכי ירדני וועגן ייִדישן טעאַטער
די באַצונג פון די טעאַטער-יוניאָנס צו ייִדישע אַקטיאָרן און צום
49 ייִדישן טעאַטער
53 דער איצטיקער מצב אין דעם ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע
61 די ווירקונג פון לייוויקס „שמאַטעס“ אויפן ייִדישן קינסטלערישן טעאַטער
69 וואל ענטוין, דער טוער, בעל חלומות און טעאַטער-מענטש

פּיגורן און פּראָפּילן

- 79 אַלעקסאַנדער גראַנאַך אין אַמעריקע
85 מאָריס מאַשקאַוויטש
88 מאָריס שוואַרץ דערציילט וועגן זיין אָנהייב אַלס אַקטיאָר
96 ראובן גוסקין
104 שטריכן און שטריכעלעך וועגן יוסף רומשינסקי
109 דזשען פּירס — צווישן דער אַפּערע און דער קראַנקער מאַמע
115 סעמועל גאַלדינבורג דערציילט וועגן האַליווד
123 פּאַול באַראַטאָוו — צו זיין יובל
129 אברהם טייטלבוים — אַן ערנסטער און אינטעליגענטער קינסטלער
133 איזידאַר קעשיר
138 צילי אַדלער און דער שטרענגער קריטיקער
144 אַ באַגעגעניש מיט הערי גאַז

ביים געפּאָלענעם פּאַרהאַנג

- 151 לייב קאַדיסאָן
154 מישאַ גערמאַן
157 ייִדישע טעאַטער-וועלט אויף קבר אבות פון ייִדישע טעאַטער-מענטשן
162 יוסף רומשינסקי ביז זיין לעצטן טאָג

167	דיאנא בלומענפעלד
170	מנחם רובין — דער אַקטיאָר און דער מענטש
174	משה אוישער
178	ליזא זילבערט

אין תחום פון סעזאנען

183	מאַריס געסט — דער טעאַטער־מענעדזשער
191	מאַלי פיקאַן אין די אַמעריקאַנער וואָדעוויל־טעאַטערס און ביי יידן
196	ווי מוני וויזענפריינד (פאל מוני) איז אַוועק פון האַליווד
201	ווען עס שליסט זיך אַ סעזאָן
211	גראַפערס טעאַטער־קאַסטיומען אויף „סעקאַנד עוועניו“
217	הערמאַן יאַבלאַקאָוו אין די די. פי. קעמפס
	ווי דער אַפערע־זינגער דזשען פירט האָט געדאַונט אין דער
223	מאַסקווער שול
229	„שווער צו זיין אַ ייד“ אין דעם יידישן אַנסאַמבל־טעאַטער
233	די „איינזאַמע שיה“ פון משה דלוזשנאַווסקי
	די איטאַליענישע אַמעריקאַנער זינגערין, דזשינעטאַ לאַ ביאַנקאַ
236	און שלום סעקונדאַס „יהי רצון“
	טאַקערס רעקאָרד פון סדר־ניגונים און שחרית־תפילות קאַמפאַ-
239	נירט פון שלום סעקונדאַ
241	דער זיווג בעלאַרסקי־געבירטיג
243	עטלעכע ווערטער וועגן דעם וואָדעוויל־טעאַטער
245	„מירעלע אפרת“ אויפגעפירט אין יידישן מלוכה־טעאַטער פון פוילן
247	אידאַ קאַמינסקאַ וועגן יידישן טעאַטער אין פוילן
251	בערגעלטאַנס „פרינץ ראובני“ אין דער פּאַלקסבינע
255	ריטשאַרד טאַקערס 25־יאַריקער יובל
	דריי טעאַטער־סטאַרס זיינען זיי געווען (אַלעקסאַנדער גראַנאַך,
259	אַלעקסאַנדער סאַנין, וועניאַמין ניקולין)

ווי נעמט מען אַ „קאַפּ“?

267	חיים עהרענרייך / ווי נעמט מען אַ „קאַפּ“? — איינאַקטער
-----	--

וועגן חיים עהרענרייך

284	נורמן פורמן / צוויי זיינען מיר געווען
287	משה שטאַרקמאַן / פאַרבליבענע ווערטער און ווערטן

אָרום ייִדישן טעאַטער

דער דראַמאַטורג אָסיפּ דימאָוו

שוין פערציק יאָר ווי אָסיפּ דימאָוו איז פאַרקניפט און פאַרבונדן מיט יידיש טעאַטער. אָנגעהויבן זיין ליטעראַרישע און דראַמאַטישע קאַריערע האָט ער נאָך פּריער, אויף דער רוסישער שפּראַך. ווען זיין פּיעסע „שמע ישראל“ איז אין 1908 אויפגעפירט געוואָרן פון באַריס טאַמאַשעפּסקין אין גיו־יאָרק, איז דימאָוו שוין געווען אַ שרייבער מיט אַ נאָמען אין דער רוסישער ליטעראַטור, און זיין דראַמאַטורגישע רעפּוטאַציע האָט זיך שוין גענומען פאַרשפּרייטן אויסער די גרענעצן פון דער רוסישער שפּראַך. ערשט שפּעטער און גאַנץ צופּעליק, האָט דער יידישער טעאַטער גענומען הנאה האָבן פון זיין פּרוכטבאַרער און טאַלאַנטפולער פּעדער.

מיט דער פּיעסע „שמע ישראל“, די דראַמע וואָס איז אין 1907 אויפֿגעפירט געוואָרן אין פּעטערבורג מיט דעם אַקטיאָר באַראַטאַוו, קאַטשאַ לאָוס אַ שוועסטערקינד, אין דער הויפּט־ראָל, הייבט זיך אָן דימאָווס פאַר־בינדונג מיט דער יידישער בינע. צופּעליק איז אַ קאַפּיע פון דער פּיעסע אין רוסיש אַריינגעפאַלן צו באַריס טאַמאַשעפּסקין אין די הענט. ער האָט איר געלאָזט איבערזעצן, כאַטש זי איז שוין מיט אַ יאָר פּריער געווען איבערזעצט אין וואַרשע, און האָט איר דאָ אויפגעפירט אין זיין טעאַטער. הגם די קריטיק האָט די פּיעסע שטאַרק געלויבט, האָט זי אָבער קיין פּי־נאַנציעלן דערפאַלג דאָ ניט געהאַט.

דאָן האָט פּאַסירט נאָך אַ צופאַל. אין 1913 האָט טאַמאַשעפּסקי גאַס־טראַלירט אין לאַדזש. אין דער זעלבער צייט איז אַהינצו געקומען אָסיפּ דימאָוו מיט זיין רוסישער טרופּע וועלכע האָט באַזוכט גאַנץ רוסלאַנד — פון ניקאַלאַיעוו ביז ברעסט ליטאַווסק, דערנאָך ביז טשענסטאַכאָוו. נאָ־

חיים עהרענרייך

טירלעך איז טאמאשעפסקי געגאנגען זען די רוסישע שוישפילער שפילן. געשפילט האבן זיי דימאָוס „דער אייביקער וואַנדערער“. די פיעסע איז טאמאשעפסקין שטאַרק געפעלן געוואָרן. האָט ער איינגעלאָדן דעם דראַ-מאַטורג צו קומען קיין אמעריקע. דימאָוו האָט די איינלאָדונג גערן אָנגענומען. טאמאשעפסקי האָט באַלד דימאָוו געגעבן טויזנט אמעריקאַנער דאָלאַרן אַלס הוצאות פאַר דימאָוו, זיין פרוי מיטן קינד. דעם זעלבן יאָר איז „דער אייביקער וואַנדערער“ אויפגעפירט געוואָרן אין ניו-יאָרק און דימאָוו האָט, אַזוי צו זאָגן, אויף שטענדיק זיך פאַרבונדן מיטן ייִדישן טעאַ-טער אין אמעריקע. זינט דעמאָלט, מיט בלויו אַ פאַר איבעררייסונגען פון עטלעכע יאָר, איז ער געוואָרן ביי אונדז, אַן אונדזער יקער.

געקומען איז ער צום ייִדישן טעאַטער אין אַ „צווישן-צייט“. יעקב גאַרדין איז שוין ניט געווען. ליבין, קאַברין, שמ״ר האָבן זייער דראַמאַ-טורגישן שוואַנען-ליד שוין געהאַט אָפגעזונגען. פרץ הירשביין איז מיט זיינע בינע-שאַפונגען נאָך ניט געהאַט צוגעקומען צום טעאַטער. אינדיאָר זאָלאַטאַרעפסקי און אַ גאַנצע פּלעיִאָדע טעאַטער-שטיק-מאַכער האָבן פאַר-נומען די אָפגעליידיקטע פּאַזיציעס. פאַרווילדעוועט און פאַרשונדעוועט איז געוואָרן די ייִדישע בינע, לאַקאָליזירט און פאַרקליינשטעטלידיקט, פאַר-טריבן אין אַ בלינדן געסל פון הילפּלאַזיקייט און, וואָס נאָך ערגער, נודנע-קייט. אין אַט דעם צושטאַנד פון דער ייִדישער בינע איז געקומען אַסיפּ דימאָוו.

מיט זיינע פיעסן האָט ער אַריינגעבלאָזן אַ ניי לעבן אין די אויסגע-טריקנטע ביינער פון ייִדישן טעאַטער. זיין אייראָפּעיִשער צוגאַנג צום טעאַ-טער, זיין אויסוואַל פון טעמאַטיק, די פּרישקייט פון זיין טעכניק האָבן צוריקגעבראַכט צום טעאַטער דעם אינטערעס פון דער ייִדישער אינטעלי-גענץ און אַרויסגערופן גרויס דרך-אַרץ צו דער ייִדישער בינע.

ניטאָ קיין סך ביי אונדז וועלכע קענען טעאַטער אַזוי דורך און דורך ווי אַסיפּ דימאָוו. ביי אים איז טעאַטער לעבן, באַוועגלעכקייט, דינאַ-מיזם, שפּילעוודיקייט, ער איז פונקט אַזוי געניט אין דער דראַמע ווי אין

פיגורן און פראָפילן אויף דער יידישער בינע

דער קאָמעדיע, ווייל ער פאַרמאָגט ריטעם, איבערהויפט דעם ספעציפישן ריטעם פון דער בינע.

אַלס דראַמאַטורג פאַרמאָגט ער גרויסע מעלות וואָס דערהייבן זיינע טעאַטער-שאַפונגען. זיין איראַנישער שמייכל, די פינקלדיקע שפילעוודי-קייט פון זיין „פראָזע“, די איינפאַלערישקייט פון זיין בינע-טעכניק. די העכסטע אילוסטראַציע פאַר די דאָזיקע מעלות זיינע איז, אַן ספק, „בראַנקס עקספרעס“, די סאַטירישע קאָמעדיע זיינע וועלכע איז געשפילט געוואָרן אויף אַ סך שפראַכן און אין אַ סך לענדער און וועלכע איז לכתחילה גע-שריבן געוואָרן פאַר דער יידישער בינע.

די דאָזיקע שטיק זיינע וועלן געשפילט ווערן פל-זמן ס'וועט עקסיס-טירן דער הויז פון מענטשלעכער שטרעבונג צו דעם עולם-הזהו. די קאָ-מעדיע וועט פאַרבלייבן פריש און געלאָדן מיט בינע-אינטערעס צוליב דער בינע-דערפינדערישקייט אירער, צוליב דעו געניטקייט און בריהשקייט וועלכע דימאָו האָט אַרויסגעוויזן ביים אויסנוצן אַלע מעגלעכקייטן וואָס די בינע שטעלט מיט זיך פאַר.

דימאָו איז געווען אפשר דער ערשטער פון אונדזערע דראַמאַטורגן אַפצושאַצן די ברייטע מעגלעכקייטן, די שפילעוודיקייט פון דער בינע. ער איז געווען דער ערשטער צו באַנעמען, אַז בינע איז באַלד אַזוי רייך ווי לעבן, אַז די בינע-קונסט איז אין אַ סך הינזיכטן מער פאַטענציעל, מער קרעפטיק ווי דאָס לעבן, ווייל דער צושויער איז אין גאַנצן קאַנצענטרירט אויף דעם ליכטיקן פונקט וואָס הייסט בינע, ווייל זיין גאַנצע אויפמערק-זאַמקייט איז צענטראַליזירט, אַנגעשטרענגט אויף דער בינע. ווייסט דימאָו אַז, פון איין זייט, קאָן די אַנשטרענגונג צו לאַנג ניט אַנהאַלטן און, פון דער אַנדערער זייט, קאָן ער איר אויסנוצן ביז צום דנאַ, אויב ער וועט איר אַנהאַלטן וואָס לענגער.

שפילט ער זיך אויף דער בינע מיט קאַלירטע באַלאַנען פון שנעלער האַנדלונג, פון זיך אַנטוויקלענדיקע סיטואַציעס און ער שלענגלט זיי דורך מיט קלוגע דיאַלאָגן און גיט זיי צו טעם מיט זיין לייכטער איראַניע, מיט קהלת-קלוגע באַאָבאַכטונגען און מיט אייראַפעיִש-ראַפּינירטן, לייכט-לייכט

חיים עהרנרייך

באהויכטן אומעט. דימאָו איז טעאָטער דורך און דורך. ער איז דער ערש-טער פון דעם מין אויף דער ייִדישער טעאָטער-גאַס, און ווייל ער איז דער ערשטער וואָס האָט געבראַכט דעם טעאָטער אונדזערן אַזוי פיל דערפֿינ-דערישקייט, שפּילעוודיקייט און ראַפּינירטקייט, איז ער דעם רוב פון אונד-זערע עלטערע ייִדישע טעאָטער-באַזוכער נאָך אַלץ אַ ביסל פרעמדלעך, ער איז נאָך אַלץ צו ני, צו ניט-ייִדישלעך פאַר זיי.

צו „ניט-ייִדישלעך“ אויך ווייל זיינע טעמעס און סוזשעטן זיינען גענו-מען פון אַ סך אַ ברייטערן רעזערוואַר ווי די ד' אמות פון אונדזער ענגן לעבן. „דער זינגער פון זיין טרויער“, „די לעצטע געליבטע“, „בראַנקס עקספרעס“, „מענטשן-שטויב“ און אַ סך אַנדערע פון זיינע פּיעסן זיינען ניט דווקא ייִדישע טעמעס. זייער באַדייטונג איז אוניווערסאַל און זייער ווירקונג איז אַן אַלגעמיינע. אפשר דערפאַר טאַקע זיינען דימאָוס פּיעסן געשפּילט געוואָרן אויף אַזוי פיל בינעס און האָבן אויסגענומען ביי אַזוי פיל מענטשן פון פאַרשיידענע נאַציאָנאַליטעטן און קלאַסן.

דימאָו איז געווען פאַרבונדן רעזשיסעריש מיט „דאָס נייע ייִדישע טעאָטער“. צוזאַמען מיט די שילדקרויטס, רודאַלף און דזשאָזעף, האָט ער געגרינדעט דעם קליינעם שילדקרויט-טעאָטער אין די בראַנקס, דער טעאָ-טער וווּ ס'איז אויף ס'ניי אויפגעפירט געוואָרן „בראַנקס עקספרעס“, „דער זינגער פון זיין טרויער“ און וווּ ס'איז פאַרגעקומען די פרעמיערע פון „די לעצטע געליבטע“.

דימאָו האָט זיך ניט צוריקגעהאַלטן פון פאַרקאַשערן די אַרבל און — מיט אַ גרופע יונגוואַרג, ווי יהודה בלייך, צבי סקולער, וואַלף באַרזעל און אַנדערע — אַנצופירן אַ קליין-קונסט גרופע און שפּילן מינאַטורן. ער איז אַ בויער און אַן אויפהאַלטער; ביין פון ביין און פלייש פון פלייש פון אונד-זער טעאָטער. דערפאַר איז ער אַזוי באַליבט אין דעם ענגן קרייז פון ייִדישע שוישפּילער און ייִדישע טעאָטער-מענטשן. אַז דימאָו קאָן ניט שרייבן פאַרן לעבעדיקן טעאָטער, אַז ער קאָן ניט רעזשיסירן אין איינעם פון די עקסיסטינגע טעאָטערס, וועט ער זיך ניט ערגערן און וועט

שרייבן פאר ראדיאָ און וועט אויפפירן אויך יענעמס זאכן אויף דער „לופט“.

בלויו צוויי מאל האָט ער פאר די פיר און אַ האַלב צענדליק יאָר וואָס ער איז אין אַמעריקע פאַרלאָזט אונדזער בינע און איז אַוועק צו „זיי“. צו די „גויים“. דאָס ערשטע מאל איז עס געווען אין 1924 ווען זיין ערשטע פרוי איז געשטאַרבן און מאַקס ריינהאַרדט האָט אים מיטגענומען קיין בער-לין, וווּ ס'איז אויפגעפירט געוואָרן „בראַנקס עקספרעס“, די לעצטע געליבטע און אַנדערע ווערק זיינע. ער האָט דעמאָלט פאַרבראַכט אין דייטשלאַנד ביז היטלערס אָנקומען און האָט דאָרט געשריבן פאר די פיל-מען און פאר טעאַטער. זיין פילם „ראַספּוטין“ מיט קאַנראַד ווהייט אין דער הויפט-ראָל, לאָזט זיך עד היום גיט אויסמעקן פון זכרון. זיין פיעסע „שאַטנס איבער האַרלעם“, וועלכע האָט באַהאַנדלט די ראַסן-פראַגע, איז ערב היטלערס איבערנעמען די מאַכט אויפגעפירט געוואָרן אין שטוטגאַרט און האָט שיער-גיט געקאַסט דימאָוון דאָס לעבן. אין 1932 האָט ער זיך צוריקגעקערט קיין ניו-יאָרק — אָבער בלויו צוויי יאָר איז ער דעמאָלט פאַרבליבן. אין 1934 איז ער אַראָפּגעבראַכט געוואָרן קיין לאַנדאָן, וווּ ער איז פיר יאָר געווען פאַרבונדן, אַלס שריפטשטעלער און אַלס רעזשיסער, מיט פילמען וואָס זיינען דאָרט אויפגעפירט געוואָרן.

איצט צו זיבעציק איז דימאָו פונקט אַזוי שעפּעריש ווי צו זעכציק און צו פופציק. אויסער דעם וואָס ער איז טעטיק ביי ראַדיאָ — איז ער אויך פאַרבונדן מיט דער ראַדיאָ סטאַנציע דאַבליו. אי. ווי. די. ; איז ער פאַרנו-מען מיט שרייבן אַ נייע אַמעריקאַנער קאַמעדיע, אין יידיש, און אַ דראַמע אין ענגליש, וואָס ער שרייבט אין ווייסע פערזן, „עפיזאָד אין באַקינגהעם פאַלאַס“. ער אַליין כאַראַקטעריזירט דעם דאָזיקן פאַרווך אין ענגליש אַלס „לאַנדאָן וויזאָווי תל-אַביב“. שעפּעריש איז דימאָו נאָך גיט אַריינגעטראָטן אין די עלטערע יאָרן, אין די זיבעציקער. ער טראַגט זיך אַרום מיט סו-זשעטן פאר נייע דראַמאַטישע ווערק, מיט פלענער פאר ווייטערדיקע אַר-בעטן, מיט טעמעס פאר דערציילונגען, און ראַמאַנען. ס'וועט נאָך נעמען

חיים עהרענרייך

לכל הפחות א דרייסיק יאר ביו אסיפ דימאוו וועט אנהויבן אלט ווערן און וועט נעמען טראכטן פון אוועקלייגן די פעדער און אויסרוען זיך.

*

אסיפ דימאווס שיקזאל איז אן אייגנארטיקער. ער האט אָנגעהויבן זיין קאַריערע אין פעטערבורגער „אקאדעמיע פון קונסט“ אלס א צייכענער, און שפעטער געוואָרן א באַטאַניקער (וואַלד אינזשעניר), באַלד געוואָרן א שרייבער, און ערשט איצט, נאָך פופציק יאָר, האָט ער אויסגעקליבן א גאַר נייע קאַריערע; ער איז געוואָרן א סקולפּטאָר. ער נעמט זיין נייע ראָל ביט ווי א „האַבי“, נאָר ווי אן אמתע פראַפעסיע.

אין אַטראַן קולטור הויז האָט מען געקאַנט זען דימאָוס סקולפּטור-אויסשטעלונג. אַלע אַרבעטן זיינען אויסגעגאַסן אין גיפּס. דימאָוו דער שרייבער און דימאָוו דער סקולפּטאָר גייען צוזאַמען האַנט און האַנט. די-מאָוו האָט ליב זיינע העלדן. ער קען זיי גוט. ער ווייס זייער לעבן און זייער שיקזאַל. אין זיינע אַרבעטן פילט זיך געזונטער אַפטימיזם, פאַרבונדן מיט לייכטן הומאָר און צאַרטע ליריק.

יידיש טעאָטער היינט-צו-טאָג

יידיש טעאָטער אין אמעריקע — ס'איז ניט קיין לייכטע טעמע, און אויך ניט קיין צו־פריילעכע טעמע. מיט אַ צענדליק יאָר צוריק האָט מען געקאָנט ריידן וועגן אַ טויז יידישע טעאָטערס אין ניו־יאָרק אַליין. מ'האָט געקאָנט דעמאָלט ריידן וועגן צוגעקומענע קינסטלער און וועגן נייע דראַמאַטורגן, וואָס האָבן זיך באַוווּזן אויפן יידישן טעאָטער־הימל. מ'האָט גע־קאָנט דערציילן וועגן דערגרייכונגען און וועגן וויטערידיקע אויסזיכטן. ס'איז דעמאָלט געווען נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה. דער יידישער טעאָטער דאָ האָט זיך באַנייט און באַפרישט מיט נייע פּוּחות אויף אַלע געביטן, מיט נייע קינסטלער, וועלכע זיינען אַהערצו געקומען פון איי־ראַפּע און האָבן באַרייכערט אונדזער יידישן קולטורעלן לעבן דאָ. אין יענע יאָרן האָבן יידישע שוישפּילער זיך פאַרגינען דעם לוקסוס צו זיין זייער און זייער אויסקלייבעריש — צו־אויסקלייבעריש, וואָלט איך זאָגן — און ס'איז אַנגעקומען זייער שווער פאַר יונגע מענטשן אַריינצוקו־מען אין דעם געגאַרטן היכל פון יידישער טעאָטער־קונסט.

מיט אַ פּערטל יאָרהונדערט צוריק איז געווען דער אויפבלי־פּעריאָד פאַר טעאָטער־בענעפיטן און טעאָטער־אונטערנעמונגען. יידישע לאַנדסמאַן־שאַפטן האָבן זיך איינגעשפּאַנט אין דעם יאָך פון העלפן צוריק אויפבויען די חרוב געוואָרענע אַלטע היים, און דער יידישער טעאָטער איז געוואָרן אַן אינסטרומענט, אַ ווירקנדיקער מיטל אויף צו שאַפן פּאַנדן. דעמאָלט זיינען נאָך די טירן פון אמעריקע ניט געווען אין גאַנצן, אָדער כּמעט אין גאַנצן, פאַרהאַקט קעגן אימיגראַציע. יידישע אַראַגאַניאַ־ציעס זיינען געוואַקסן ווי אויף הייוון, האָבן זיי געזוכט נייע און ברייטע

חיים עהרענרייך

געביטן פון טעטיקייטן, און מ'האט גענומען בויען אינסטיטוציעס, אויס-
שפרייטן זיך — שפיטעלער, מושב-זקנימס, תלמוד-תורהס, קאמיוניטי-צענ-
טערס, בתי-מדרשים, פאָלקס-שולן — און דער יידישער טעאָטער איז צונויף
געקומען, געווען אַ מיטבויער און אַ מיטשאַפער, ווייל ער איז געווען אַ
קוואַל פון פינאַנציעלע רעזערוון.

אין יענע יאָרן איז די יידישע גאַס געווען יונג — פאַרמאָגט אַן איי-
גענע יוגנט, אַן אַריבערגעקומענע, און אויב אַפילו אַ הי געבוירענע — איז
זי נאָך געשטאַנען אונטער דער דירעקטער השפעה פון די אַריבערגעקו-
מענע. דער יידישער טעאָטער איז נאָך געווען באַהויכט מיט דער ראַמאַנ-
טישקייט אין וועלכער די יוגנט הילט איין טעאָטער. די יידישע בינע איז
געווען איינגעוויקלט אין טיול פון געהיימעניש. שטראַלנדיקע טיולן האָבן
געלאָקט און געצויגן די יוגנט. און די בינע האָט טאַקע אויך פאַרמאָגט
יונגוואַרג.

זינט דעמאָלט האָט דאָס יידישע לעבן אין אַמעריקע זיך אַ סך, אַ סך
געענדערט, און ניט דווקא צום ערגערן. דער אַמאָליקער עמיגראַנט, וואָס
איז אין די ערשטע יאָרן געשטאַנען מיט די פיס דאָ, און מיטן האַרצן, מיט
אַלע בענקשאַפטן און געדאַנקען, דאָרט, אין דער אַלטער היים, איז איצט אַ
הי גער. די אַלטע בענקשאַפטן האָט ער לאַנג אָנגעוויירן. די אַלטע היים
האָט פאַר אים ניט יענע באַדייטונג, יענע ווירקלעכקייט פון די ערשטע
יאָרן. דער היינטיקער ייד, אַפילו ווען ער איז אַליין אַמאָל געווען אַן איי-
מיגראַנט, פילט זיך און באַטראַכט זיך ווי אַן אַמעריקאַנער תושב. און
אויב ס'האָט נאָך ביז דער לעצטער וועלט-מלחמה געטליעט אין אים אַ
פונק פון בענקשאַפט צו די קרובים אין דער אַלטער היים, האָט איצט, נאָך
דער אויסראַטונג פון די ווייטע און נאָענטע קרובים, די דירעקטע קרובה-
שאַפט, די נאָענטע פאַרבינדונג מיט דער אַלטער היים, זיך אין גאַנצן איי-
בערגעריסן. דער אַמעריקאַנער ייד איז איצט פול, הונדערט פראָצענט
אַמעריקאַנער ייד.

איך דערמאָן דאָס, ווייל איך גיי איצט אַריבער צו איינער פון די
הויפט-פראַבלעמען פון יידישן טעאָטער — זיין ניט-צוגעבונדנקייט צו

דער יידישער ווירקלעכקייט, זיין אפגעפרעמדקייט פון יידישן לעבן. דאָס יידישע לעבן אין אמעריקע איז אין פיל פרטים געוואָרן דאָס פאַרקערטע פון דעם וואָס עס איז געווען מיט פופציק און מיט דרייסיק יאָר צוריק. דאָס יידישע טעאָטער איז אָבער מיט אים ניט מיטגעגאַנגען.

צום ביישפּיל — די טעמאַטיק פון די פּיעסן וואָס ווערן געשפּילט אין די יידישע טעאָטערס. גאַרדינס דראַמעס זיינען אַלעמען באַקאַנט. זייערע „העלדן“ — די מענטשן אין זיי, די סוּשעטן — זיינען פון דער אַלטער היים. פאַר יענע יאָרן — פופציק, פערציק און דרייסיק יאָר צוריק — זיי נען יעקב גאַרדינס פּיעסן געווען אין פּולן „איינקלאַנג“ מיט דער צייט און מיט דער סביבה. פאַרקערט, פאַר יענע יאָרן וואָלט עס געווען אומאַטיר־לעך צו געבן דער בינע פּיעסן פון נייעם לעבן אין אמעריקע. דער יידי־שער טעאָטער־גייער האָט מיט אַלע חושים געלעבט אין דער אַלטער היים, דאָ האָט ער געזען בלויז וואַכעדיקייט, אַ שווערן לעבן אין שאַפּ. דער טעאָטער איז פאַר אים געווען אַן אויסלייונג פון דער גרויער, אומאינטערע־סאַנטער וואַכעדיקייט. די פּיעסן, די סוּשעטן פון די פּיעסן, האָבן דער־נענטערט דעם אימיגראַנט, פאַרבונדן אים מיט יענער „ווירקלעכקייט“, צו וועלכער ער האָט זיך געפּילט צוגעבונדן.

דער יידישער טעאָטער איז געווען די אַפּשפּיגלונג פון דעם פּסיכאָלאָ־גישן צושטאַנד פון זיין צושויער אין יענע אַמאָליקע טעאָטער־יאָרן, אַזוי ווי יעדער טעאָטער איז עס. דער איצטיקער יידישער טעאָטער איז עס ניט.

*

טעאָטער, בכלל, דאַרף מען אויך אין זיינען האָבן, שטרעבט שטענדיק צו געפּינען אַן אַפּקלאַנג ביים בעסטן, ביים אינטעליגענטסטן שיכט פון זיין עולם. און איך מיינ טאַקע דעם „קאַמערציאַנעלן טעאָטער“. ס'איז ניטאָ קיין אַנדער טעאָטער ווי נאָר דער וואָס זוכט זיך אַליין אויסצוהאַלטן. אין טעאָטער — אַפּגעזונדערט פון וואַדעווייל, בורלעסק — רעכנט מען זיך מיטן אינטעליגענטן טייל פון דעם עולם. מען זוכט אים צו אַמוזירן און פאַר־וויילן — טעאָטראַליש, נאַטירלעך. מען רעדט צו אים — טעאָטראַליש —

חיים עהרענרייך

אויף זיין שפראך און ניט אויף דער שפראך פון דעם נידעריקן טייל, פון דעם צוריקגעשטאנענעם טייל פון דעם עולם.

זענן מיר אויף דער אמעריקאנער בינע ווי אפילו די מוזיקאלישע קאמעדיע און די אפערעטע זוכן און צילן צו די סאמע אינטעליגענטסטע קרייזן פון די טעאטער-גייער. אזא דערפאלגרייכע מוזיקאלישע אויפפירונג ווי „פיניאנס רענאבאן“ פארמאגט אינהאלט, בארייט א פראבלעם, ראסן-פראבלעם, וואס באאומרוקט די איידלסטע שיכטן פון דעם אמעריקאנער פאלק. די שטימונגען און שטרעמונגען פון דעם אמעריקאנער טעאטער, און אויך פון דעם וועלט-טעאטער, איז צו פארבינדן אין א גענטערן קאנ-טאקט מיט דער ווירקלעכקייט פון לעבן, זוכן די טעמאטיק און די פראב-לעמען און ענינים פון דער רעאליטעט, און דאן אויסטייטשן זיי אזוי פאר-שיידנארטיק און אזוי פילפארביק ווי נאר מעגלעך.

א טעאטער וואס פארלירט דעם קאנטאקט מיט דער גייסטיקער, אדער פסיכאלאגישער, ווירקלעכקייט פון זיין פאלק, א טעאטער וואס דערלויבט זיך הינטערשטעליק צו ווערן, מוז ביסלעכווייז פארוואנדלט ווערן אין א זומפ פון אומבאהאלפנקייט און ער פארלירט מיט דער צייט די אינטעלי-גענטערע קרייזן פון דעם עולם, די קרייזן אן וועלכע קיין טעאטער קאן ניט עקסיסטירן. טעאטער אן אינטעליגענץ איז וואדעוויל פון ביליקערן סארט; אזא טעאטער זינקט צו דער שטופע פון בורלעסק און באלאגאנ-שטשינע.

אין יידישן טעאטער דערלאנגט מען אונדז מאכלים וואס זיינען אפשר לויטן געשמאק פון די קוכערס און שעפן, וועלכע גיבן זיך אפ מיטן טעא-טער-אויזן, אבער גארניט צוגעפאסט צו די אפעטיטן און גארניט באטעמט פארן טעאטער-עולם. און איך מיינ יידיש טעאטער אן אויסנאם. ניט מאריס שווארץ און ניט די מוזיקאלישע טעאטערס אינטערעסירן זיך מיט דעם יידישן אמעריקאנער לעבן, מיט דעם גייסטיקן און פסיכאלאגישן צושטאנד פון די מענטשן וואס גייען און וואלטן געגאנגען אין די יידישע טעא-טערס. זיי הערן זיך אפשר צו צו די עטלעכע צענדליק מענטשן, וואס פאר-טרעטן די בענעפיט-קויפנדיקע ארגאניזאציעס — און אויך דאס איז ביי

מיר אַ פּראָגע — זיי האָבן אָבער קיין שום מגע-ומשאַ ניט מיט די אַלע טעאָטער-גייער, וועלכע מיידן אויס דעם ייִדישן טעאָטער און וועלכע קר-מען בלויז ווען מען פּאַרקויפט זיי אַ בענעפיט-טיקעט.

אודאי זיינען פּאַראַן אַ סך ייִדן וועלכע לויפן צו די ביליקסטע אויפ-פּירונגען. פּיל לויפן ווייל זיי האָבן ליב דאָס ייִדישע וואָרט און קאָנען ניט אויסקומען אָן ייִדישן טעאָטער. נאָך מער, מוז מען צוגעבן, זיי לויפן ווייל זיי זיינען ניט איבערקלייבעריש. דער ייִדישער טעאָטער-געשעפטסמאַן קוקט אויף די מענטשן און באַשליסט, אַז דאָס ווילן זיי און דאָס דאַרף מען זיי געבן. ווייטער גייט ניט זיין אָפּשאַצונג; ווייטער גייט ניט זיין השגה.

און יאָר נאָך יאָר, סעזאָן נאָך סעזאָן גיט מען אין ייִדישן טעאָטער זאָכן וואָס זיינען אַן אָפּשפּיגלונג ניט פון דעם וואָס דער עולם וויל, נאָר פון דעם וואָס דער טעאָטער-אונטערנעמער דענקט אַז דער עולם וויל. די מוזיקאַלישע קאָמעדיעס, ניט נאָר האָבן זיי קיין שום שייכות מיט די אַנט-וויקלונגען און ענדערונגען וואָס זיינען פּאַרגעקומען אין דעם ייִדישן לעבן, אין דעם געשמאַק פון ייִדישן עולם — טאַקע דעם אינטעליגענטן און פּיי-נעם ייִדישן עולם — נאָר זיי פּאַרמאַגן קיין שום חן, קיין שום רייז, קיין שום שפּילעוודיקייט אין זיך.

בלויז איין קליינער ביישפּיל: ווער געדענקט ניט די אָפּערעטעס מיט וועלכע מאַלי פּיקאַן, יעקב קאַליך און יוסף רומשינסקי האָבן מיט אַנדערט-האַלבן צענדליק יאַרן צוריק באַשיינט און באַצירט דעם ייִדישן טעאָטער? ס'פּאַרשטייט זיך, אַז זיי האָבן זייערע אויפּפּירונגען דערלאַנגט לויט די מעגלעכקייטן, די באַשרענקטע מעגלעכקייטן, פון ייִדישן טעאָטער. זיי האָבן אָבער באַוויזן, אַז מיט די באַשרענקטע מעגלעכקייטן פון ייִדישן טעאָטער קאָן מען געבן באַמת פּיינע, פּלאַטערנדיקע, טעאָטראַליש מחיהדיקע אויפּפּירונגען. איך געדענק נאָך עד היום „אוי, איז דאָס אַ מיידל“, „מאַ-מעלע“ און אַנדערע אָפּערעטעס. ס'איז געווען אינהאַלט, גוטער געשמאַק און בינע-אַמביציע אין די אויפּפּירונגען. און די אָפּערעטעס האָבן גע-בראַכט אַן עולם, אַ גרויסן עולם אין טעאָטער. עד היום רייזן ייִדישע טעאָטער-גייער מיט ליבשאַפט און מיט בענקשאַפט פון יענער צייט ווען

חיים עהרענרייך

די קאליר-פיקאן-רומשינסקי טריאָ איז טעטיק געווען אין יידישן טעאָטער. וואָלטן זיי געגעבן ביליקע מאַכערייקעס, וואָלט, אָן צווייפל, געווען גענוג עולם וואָס וואָלט געלאָפֿן זען די ביליקע זאַכן. אָבער — טעאָטער. אין דעם עכטן זין פון וואָרט, צילט נישט צום ביליקסטן טייל פון דעם עולם, און דער טעאָטער ווערט נישט באַרייכערט פון אויפפירונגען וואָס האָבן נישט קיין אינהאַלט, קיין אַמביציע, קיין פונק פון אַ געדאַנק און במילא קיין שום חז און קיין שום רייז. טעאָטער אָן אַמביציע, אָן דעם קלענסטן פאַר-זוך עפעס צו געבן, אָן חשק אַפילו צו אַ נייעם פּראָזשעקטאַר, אַ נייע שאַ-טירונג פון בינע-עפּעקטן צו געבן — אזאָ טעאָטער איז נישט ווערט דעם נאַמען וואָס ער טראָגט.

ס'פּאַרשטייט זיך, אַז וועגן שוואַרצעס קונסט-טעאָטער דאַרף מען ריידן מיט אַן אַנדער טאַן. אָבער מאַריס שוואַרץ, טאַקע ווייל ער איז אַלע מאָל געווען איינער פון די גאַר קנאַפע ביים יידישן טעאָטער וואָס האָבן גע-זוכט און אַפילו עקספּערמענטירט, מוז מען שטעלן העכערע פּאָדערונגען. אים מעג מען קריטיקירן, און ער דאַרף זיך פילן געשמייכלט וואָס מען פּאָדערט פון אים און וואָס מען קריטיקירט אים. און זאָל מען נישט מיינען, אַז מיט קריטיק שעדיקט מען דעם יידישן טעאָטער. מען שעדיקט מיט פאַר-שווייגן און פאַרקוקן. דער יידישער טעאָטער-עולם, און אויך דער רוב פון די יידישע אַרגאַניזאַציעס, זיינען אינטעליגענט גענוג צו פאַרשטיין דעם חילוק צווישן קריטיק און פאַראַכטונג, צווישן פאַרדראָס און חזק.

און וועגן קונסט-טעאָטער מוז מען זאָגן, אַז ער געפינט זיך אין די לעצטע יאָרן אין אַ צושטאַנד פון איזאָלאַציע, פון אַפּגעזונדערט זיין פון יידישן עולם. ווען מאַריס שוואַרץ האָט אויפגעפירט „שווער צו זיין אַ ייד“, „שמאַטעס“, „וועלף“, „אַנאַטעמאַ“, איז ער געווען נענטער אויסגעבונדן מיט זיין צייט און מיט דעם יידישן עולם, ווי ווען ער פירט אויף בינע-ספּעקטאַקלען. דער היינטיקער עולם איז צו פיל צעווייטיקט און צו פיל באַאומרויקט אַז ער זאָל זיך צופרידנשטעלן אין דעם ערנסטן יידישן טעאָ-טער מיט אַ שאַבלאַנעם ספּעקטאַקל, מעג דער ספּעקטאַקל זיין אַפילו פון אזאָ דערהויבענער זאַך ווי פּרצעס אַ גרויסע דערציילונג.

פאַר וואָס האָט דער ייִדישער טעאַטער אין אַמעריקע פּאַרלוירן די שייכות מיט דער ייִדישער ווירקלעכקייט ?

ס'איז ניט גרינג צו ענטפערן אויף דער פּראָגע. איך בין ניט גרייט צו וואַרפן די שולד אויף די אַקטיאָרן. דער אמת איז, אַז זיי, די אַקטיאָרן, שטייען עלנטע ביים טעאַטער. אויב יאָ זוכן אַ שולדיקן, דאַרף מען אים זוכן אין די רייען פון דער אינטעליגענץ וואָס איז פאַרבליבן ביי אונדז. זי האָט אָנגענומען די פּאָזע פון דער נגידה וואָס שטייט ווי אַ יחסנטע און וואַרט, אַז מ'זאָל איר קומען איינלאָדן.

ביי לייטן, אַז מען איז ניט צופרידן מיט די פּאַטראָנעס וואָס די טעאַטערס גיבן, פאַרקאַשערט מען די אַרבל און מען נעמט זיך אַליין צו דער אַרבעט. דער טעאַטער-גילד אין אַמעריקע איז געקומען אַלס רעזולטאַט פון אַזאַ מין אומצופרידנקייט מצד דער אַמעריקאַנער אינטעליגענץ (געדאַרפט אפשר זאָגן : מצד דער ייִדיש-אַמעריקאַנער אינטעליגענץ). ביי „זיי“ קומט מען ניט אַפּ מיט ביטערע אַרטיקלען און מיט וואַרפן די שולד אויף דעם אַדער יענעם טעאַטער-אונטערנעמער.

*

דער איצטיקער פּעריאָד אין ייִדישן טעאַטער איז אַ קריטישער און דאָך ווייזט דער טעאַטער סימנים פון אויפּלעבונג.

דאָס צוקומען אַהער פון אַזאַ רעזשיסער ווי דוד ליכט איז אַ גוטער סימן. די נייע שוישפּילער און קינסטלער, סיי הי-געבוירענע און סיי צוגעקומענע, וועלכע זיינען גרייט זיך איינצושפּאַנען אין וואָגן און פאַר-קירעווען אים אויף אַ נייעם שליאָך, זיינען ניט קליין אין צאָל. עס פעלט בלויז דער אָרגאַניזאַטאָר, דער מענטש מיטן טיפּן גלויבן און מיט דער אייזערנער עקשנות — דער מרדכי מאָזע פון דער „ווילנער טרופּע“. וואָלט אַזאַ פּערזאָן זיך באַוווּזן, גלייב איך, אַז די ייִדישע געזעלשאַפּטלעכקייט איז גרייט אים צו העלפּן, ווייל ס'איז גרויס די ליבע וואָס יידן פאַרמאַגן צום טעאַטער.

מײַ, 1947

די גרויסע פאלקס-קאָנפּערענץ פאַר אַ בעסער יידיש טעאַטער

זונטיק ביי טאָג, דעם 21סטן דעצעמבער, 1947, וועט אין צענטראַל פּלאַצ זאָל, אויף צווייטער עוועניו און זיבעטער גאַס, ניו יאָרק, פּאַרקומען אַ גרויסער יום-טוב, צום ערשטן מאַל אין דער געשיכטע פון דער יידישער ניו-יאָרק וועלן זיך פאַרזאַמלען פאַרשטייער פון יידישע אַרגאַניזאַציעס, — אַרבעטער רינג ברענטשעס, נאַציאָנאַלער אַרבעטער פאַרבאַנד ברענטשעס, לאַנדסמאַנשאַפטן, יוניאָנס, און אַנדערע יידישע אַרגאַניזאַציעס, וועגן אַן ענין וואָס איז ביז גאַר ניט לאַנג צוריק, באַטראַכט געוואָרן ווי מחוץ למחנה פון יידישע זאָרגן און יידישע פּלל-טעטיקייטן. איך מיינ די פּאַלקס-קאָנפּערענץ פאַר אַ בעסערן יידישן טעאַטער.

עס איז אַ יום-טוב. ענדלעך ווערט טעאַטעו באַטראַכט ווי אַן ענין וואָס איז ווערט די אויפּמערקזאַמקייט פון דעם ברייטן יידישן עולם, דעם עולם וואָס אינטערעסירט זיך מיט יידישן לעבן און יידישן אויסלעבן זיך אין אַמעריקע. די וואַרטזאַגער פון דער יידישער גאַס האָבן ענדלעך דער-פילט די געפאַר, וואָס לויערט אויף אונדזערע עלטסטע יידישע קולטור-אינסטיטוציעס און האָבן גענומען קלאַפּן טרעוואַגע און פאַררופן אַ פאַר-זאַמלונג פון די פאַראַנטוואַרטלעכע טוער אין יידישן לעבן, פּדי זיך אין איינעם מיישב צו זיין און געמיינזאַם אָננעמען מיטלען קעגן דער סכּנה. ס'איז ענדלעך געקומען דער מאַמענט אין יידישן לעבן ווען טעאַטער איז אַנערקענט געוואָרן אין רשות פון יעדן איינעם וואָס באַצייט זיך מיט ליב-שאַפט צום יידישן טעאַטער. און ניט בלויז פון דעם אַקטיאָר און דראַמאַ-טורג און טעאַטער-אונטערנעמער. דערפאַר איז עס אַ יום-טוב! די קאָנפּערענץ ווערט אָבער ניט פאַררופן פּדי צו יובלען און פּרייען

זיך. דערווייל איז ניטאָ אויף וואָס אַנצוווייזן, אויב עס איז פאַראַן איין בע-
סערער יידישער טעאַטער אין ניו-יאָרק, דער קונסט-טעאַטער, איז עס ניט
די שולד פון דער יידישער געזעלשאַפטלעכקייט. דערווייל האָבן געטראָגן
דעם יאָך פון אַ בעסערן יידישן טעאַטער איין יחיד און איין אַרגאַניזאַציע
— מאָריס שוואַרץ און די יידישע אַקטיאָרן-יוניאָן, וועלכע האָט אין די
באַלד דריי צענדליק יאָר, וואָס דער קונסט-טעאַטער עקסיסטירט, אים גע-
האַלפן אויסהאַלטן מיט אירע קאַנצעסיעס און מיט אירע הנחות. די יידישע
געזעלשאַפט האָט דערווייל נאָך ניט געמאַכט אַן ערנסטן פאַרווך צו קומען
דעם בעסערן טעאַטער צוהילף אויף אַ פּלאַנמעסיקן, אַרגאַניזירטן אופן.

דער איצטיקער פאַרווך איז דער ערשטער און ער קומט שפעטלעך
— לאַמיר האָפּן, אַז ניט צו שפעט!

די געפאַר, וואָס לויפערט און דראַעט דעם יידישן טעאַטער, איז אַ
טאַפּלע — פון אינעווייניק און פון דרויסן. פון אינעווייניק — ווייל ער
איז פאַרקראַכן אין אַ „בלינדן ווינקל“ און טאַפּטשעט זיך אין יאַוש, אין
ניט-גלויבן און עס-האַרצות, און האָט ערגסטע — אין גלייכגילטיקייט. די
יידישע אינטעליגענץ — אונדזערע שריפטשטעלער, אונדזערע פּלל-טוער,
אונדזערע פאַראַנטוואָרטלעכע געזעלשאַפטלעכע וואַרטזאַגער — האָט זיך
אַפּגעקערט פון יידישן טעאַטער מיט דער ברוגודיקייט פון יחסנים און מיט
זעלבסט-אינגערעדטער באַרעכטיקונג. אַוודאי האָט אונדזער אינטעליגענץ
אַ סך קריוודעס — און גערעכטע קריוודעס — קעגן דעם יידישן טעאַטער.
אַוודאי האָט זי וואָס צו קריטיקירן און שטאַרק קריטיקירן. אָבער אַפּקערנ-
דיק זיך פון דעם טעאַטער האָט זי פאַרברעכעריש פאַרנאַכלעסיקט אַ וויכ-
טיקן טייל פון יידישן קולטורעלן לעבן. אונדזער אינטעליגענץ האָט אַן
אַנגעבלאַזענע, געוואַרט אַז מען זאָל איר צוטראָגן דעם יידישן טעאַטער
אויף אַ טעלערל. און דער סוף איז — ס'איז ניט אַנגענעם, ס'איז פיינלעך
צו ריידן וועגן דעם.

אויך פון „דרויסן“ איז די געפאַר ניט ווייניקער שווער און ניט וויי-
ניקער ווייטיקדיק. די אַסימילאַציע האָט זיך אַריינגעריסן אין די ברייטסטע

חיים עהרענרייך

קרייזן פון אונדזער יידישער געזעלשאפט און רייסט אָפּ שטיקער פון אונדז.

די טענות זיינען, אָז דער יידישער טעאָטער איז פול מיט חסרונות. און דער בראַדווייער? — איז ער גאַלע מעלות? די איינשטעלונג פון אונדזערע אָרגאַניזאַציעס איז געוואָרן אַן אַסימילאַטאָרישע. זיי זיינען גרייט צו פאַראַרעמען די יידישע גאַס, אַנשטאַט צו העלפן איר באַרייכערן, פאַר־שענערן און פאַרטיפערן.

די פּאַלקס־קאַנפּערענץ וועט דאַרפן זוכן וועגן און מיטלען צו בודק־חמץ־זיין פון אינעווייניק, אויף צוריקברענגען די יידישע אינטעליגענץ צו איר יידישן טעאָטער. די פּאַלקס־קאַנפּערענץ וועט דאַרפן געפינען אין זיך די מאַראַלישע קראַפט און דעם שטאַרקן געזעלשאַפטלעכן דרוק, וואָס זאָל צוריקברענגען די יידישע אָרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס צוריק צו זיך. מיר אַלע האָבן די געווינהייט אַ סך צו ריידן וועגן יידישן טעאָטער, קריטיקירן, אָנווייזן נאָר אויף פּגימות און חסרונות. ס'איז שוין צייט צו נעמען זיך עפעס טאָן, צו העלפן באַזייטיקן די פעלערן.

איצט, ווען מיר לעבן דורך אַ פעריאָד צו שטאַרקן דעם אייגענעם „פאַרקאָן“ פון איינזאַמלען און אַפּשפּאַרן יעדן פּוח אין יידישן לעבן, מוזן מיר צוריק אויפבויען דעם יידישן טעאָטער. איצט, ווען ריזיקע רעסורסן — מאַראַלישע, פּסיכאָלאָגישע — מוזן אויפגעזוכט ווערן אויף צו בויען יידישן לעבן ניט נאָר אין ארץ ישראל, נאָר אין יעדן ווינקל וווּ יידן גע־פינען זיך. מוזן מיר געפינען אין זיך דעם שכל, די מיטלען, פשוט דעם טאַלאַנט אויף איינצושפּאַנען דעם יידישן טעאָטער אין אונדזער נאַציאָנאַלן וואָגן. ס'איז דער „מוז“ פון איצטיקן מאַמענט.

האַפן מיר, אָז הונדערטער און הונדערטער יידישע אָרגאַניזאַציעס פון די גרעסטע ביז די קלענסטע, וועלן שיקן זייערע פאַרשטייער צו דער פּאַלקס־קאַנפּערענץ. און מיר ווינטשן יעדער אָרגאַניזאַציע און יעדן יחיד, מיר ווינטשן די איניציאַטאָרן פון דער קאַנפּערענץ: געבענטשט זאָלן זיין אייערע הענט! אין דער גרויסער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פון איצטיקן מאַ־מענט זאָלט איר אין זיך געפינען די נייטיקע אחריות און קלוגשאַפט און

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

די געזעלשאַפטלעכע מיטלען צו לייגן אַ פעסטן פּונדאַמענט פאַר אַן אָר-
גאַנזירטער באַוועגונג לטובת אַ בעסערן ייִדישן טעאַטער!
מיר האָפּן אַז די טיפּע ליבשאַפט צום ייִדישן פּאָלקס-לעבן, וועט אייך
פירן אויפן ריכטיקן וועג.

זאָלן באַגריסט ווערן אַלע אַנטיילנעמער אין דער פּאָלקס-קאַנפּערענץ
פאַר אַ בעסערן ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע!

דעצעמבער, 1947

מען מעג אַ מאָל זיך דורכריידן צווישן זיך

די דאָזיקע שורות ווערן געשריבן פאַר מענטשן פון דער ייִדישער טעאַטער-וועלט — שוישפילער, מוזיקער, פּיעסן-שרייבער — די אייגענע משפּחה. מעג מען צווישן זיך אַ מאָל דורכריידן זיך וועגן אַן ענין, אָדער ענינים, וואָס ערגעץ אַנדערש-וווּ, פאַר אַ גרויסן עולם, וואָלט ניט געפּאַסט, אָדער ס'וואָלט געווען אומבאַקוועם.

איך וויל דאָ באַרירן אַ פּונקט וואָס וועגן אים לוינט זיך דורכצוריידין זיך, צווישן זיך. איך מיינ די לייכטע באַציאָנג, די נאַכלעסיקייט און גלייכ-גילטיקייט מיט וועלכע אַקטיאָרן און אַקטריסעס פאַרהאַלטן זיך צו זייער אייגענער פּראַפעסיע. ס'איז ניט שווער צו פאַרשטיין די אורזאַכן וואָס פירן צו דעם דאָזיקן צושטאַנד. די שווערע עקאָנאָמישע אומשטאַנדן אין דער פּראַפעסיע האָבן אָפּגעריבן דעם רייץ, אָפּגעשוואַכט דעם „גלעמאָר“ פון שוישפילער. פּסיכאָלאָגיש האָט דאָס געפירט צו דעם אַז דער אַקטיאָר און די אַקטריסע — מיט זייער קליינע אויסנאַמען — זאָלן דערפילן אַ ביטול צו זייער אייגענעם באַרוף און דער איבערלעכער צושטאַנד זייערער זאָל זיך אַפּרופּן אויף זייער אויסערלעכער באַנעמונג.

מען קאָן די אויסערלעכע באַנעמונג מערקן גאַנץ קלאַר. ליידער איז זי אַזוי קלאַר, אַז אַפילו מענטשן פון דער ניט-טעאַטער וועלט מערקן זי אויך און — ס'האַט אויף זיי אַ ווירקונג, ניט צום גוטן... אין די איצטיקע אומשטאַנדן איז עס גאַרניט קיין ווירקונג צום גוטן — זי רופט זיך אָפּ זייער ניט גינסטיק אויף דעם אַלגעמיינעם צושטאַנד פון ייִדישן טעאַטער. ביים געוויינטלעכן מענטשן וואָס שטייט דערווייטערט פון דער טעאַטער-וועלט איז דער אַקטיאָר (אויך די אַקטריסע, פאַרשטייט זיך) אַ מענטש

פון אן אנדער וועלט, אן אנדער מין מענטש. דער געוויינטלעכער מענטש הילט איין דעם שוישפילער אין אַ וואָל פון ראַמאַנטיזם. ס'איז אים שווער זיך פאַרצושטעלן דעם מענטשן וואָס היינט איז ער האַמלעט און מאַרגן איז ער אייקעלע מזיק אַלס אַ געוויינטלעכן מענטשן מיט געוויינטלעכע מענטשלעכע שוואַכקייטן און חסרונות. אַזאַ מענטש איז איבער אַזוינע „פראַסטע“ זאַכן ווי איינקויפן זאַלץ מיט פוטער אין גראַסערי-סטאָר, ווי אַ צאַנווייטיק, ווי נעמען אַ צעריסענע פאַר שײך צום שוסטער, ווי נייטיקן זיך אין עטלעכע דאָלאַר אויף צו באַצאַלן דירה-געלט. און ווען דער גע-וויינטלעכער מענטש דערוויסט זיך אַז זיין באַליבטער סטאַר אָדער אַפילו פשוטער אַקטיאָר, דאַרף צוטראַגן זיין פעקל צום שניידער אויף צו פאַר-נייען דעם אונטערשלאַק, אָדער אַז די פרימאָדאַנע וועלכער ער האָט לעצטע וואָך אַזוי באַווונדערט אין „די זילבערנע חופּה-קלייד“ שטייט אין דער היים ביים אויוון און קאַכט געפילטע פיש, ווען ער דערוויסט זיך, הייסט עס, אַז זיי זיינען פשוטע בשר ודמס, לעבט ער דורך — אַליין ניט באַ-נעמענדיק עס אפשר — אַן אַנטווישונג, ס'קומט אין אים פאַר אַן איבער-טויש פון אַנגענומענע „ווערטן“.

און פאַר וואָס בלויז דער „געוויינטלעכער מענטש“ ? אויך דער איי-גענער מענטש וואָס פאַרנעמט זיך מיט טעאַטער און שטייט נאָענט צו דער פראַפעסיע, פילט זיך שאַקירט ווען ער דערוויסט זיך אַז די פרימאָדאַנע איז צו-שטאַרק פאַרטאַן אין איר הימישער ווירטשאַפט. אַ געוויסער קריי-טיקער האָט מיר איין מאָל דערציילט :

ער האָט געהאַט אַ שוואַכקייט צו אַ יונגער סוברעטין וועלכע האָט אין יענער צייט געהאַט גרויס דערפאַלג אויף דער בינע. ס'איז געווען אַ „ריין-סוביעקטיווע“ שוואַכקייט. ער האָט פון איר זייער געהאַלטן — פון איר טעמפּעראַמענט, פון איר דינאַמישער פּערזענלעכקייט, פון איר זעל-טענעם טאַלאַנט צו שטיפן, אימיטירן, טאַנצן און זינגען. אַוודאי האָט ער געוויסט אַז זי איז פאַרהייראַט, אַז זי האָט אַ היים מיט אַ קינד און אַז זי גיט זיך אָפּ מיט דער היים. פון דעסטוועגן ווען זי איז איין פרייטיק-צו-

חיים עהרענרייך

נאכט ארויף אויף דער בינע מיט אַ פאַרבונדענעם פינגער אויף דער רעכט־טער האַנט, האָט עס אים שטאַרק שאַקירט.

ניט־ווילנדיק האָט ער דערזען איר קיך: ווי זי איז דאָרט פאַרהאַוועט אין אַ ברודיקן פאַרטעד, איר פנים פאַרשוויצט, די האַר צעשוויבערט און זי האַקט ציבעלע מיט פיש — די פאַרשטעלונג איז שוין פאַר אים געווען אַ צעשטערטע. מיט איר פאַרבונדענעם פינגער האָט זיך אויך אַרויפגע־שלעפט די קיך אויף דער בינע...

ס'קאָן זיין, גיט ער צו, אַז זי האָט דעם פינגער זיך צעקאַליעטשעט ניט אין קיך נאָר אין גאַרדעראַבע... אָבער — ס'איז געווען פרייטיק־צו־נאכט, און, ער קאָן שווערן, אַז יעדער איינער אין טעאַטער האָט געהאַט די זעלבע געדאַנקען ווי ער, ווען מען האָט דערזען דעם באַנדאַזשירטן פינגער ביי דער אַקטריסע...

ווייסן מיר אויך אַז אַקטריסעס גייען אין מאַרק און קויפן איין עסנ־וואַרג און אַנדערע נויטווענדיקייטן פאַר דער שטוב. ס'איז אָבער ניט גוט פאַר דער אַקטריסעס פאַך און ניט גוט פאַרן טעאַטער ווען מען דערקענט איר אין גאַס מיטן שווערן קאַשיק אין האַנט...

*

מיר איז איין מאָל אויסגעקומען צו פאַרברענגען אַ פאַר וואַכן אין אַ האַטעל — ניט קיין טייערן האַטעל — אין די בערג, דאָרט איז אויך איינ־געשטאַנען אַ באַוווסטער ייִדישער אַקטיאָר. אויך ער האָט זיך ניט געקאָנט פאַרגינען דעם לוקסוס פון אַ מער טייערן, אַ מער באַקוועמען האַטעל. פון דעסטוועגן איז ער יעדן טאָג געווען געקליידט אין „עסיק און אין האַניק“. ער איז תמיד געווען ראַזירט, תמיד ספּאַרט־פּראַנטיש געקליידט, עלע־גאַנט, יום־טובדיק, אַזוי ווי ער וואַלט געשפּילט אַ ראַל.

ס'איז מיר אינטערעסאַנט געווען צו זען ווי אַלע אַנדערע געסט אין האַטעל האַבן זיך פאַרהאַלטן מיט דרך־אַרץ צום אַקטיאָר. אמת, די מענער האַבן פרובירט פון אים אַפּלאַכן. אָבער, זעענדיק די באַציונג פון די פרויען צום אַקטיאָר, דערפילנדיק די ווירדע מיט וועלכער ער האָט זיך געהאַלטן.

פיגורן און פראָפּילז אויף דער ייִדישער בינע

האַבן אויך זיי פאַרלוירן זייער ביטול און גענומען אַרויסווייזן אַפּשיי צום שווישפּילער. דער ייִדישער טעאַטער האָט אַ סך געוונען אַדאַנק דער טאַק-טישקייט פון יענעם שווישפּילער, אַדאַנק זיין דרך-אַרץ צו זיך און זיין פּראָפּעסיע.

מיר דאַכט זיך, אַז ייִדישע אַקטיאָרן און אַקטריסעס דאַרפן „רעווידירן“ זייער אייגענע אויפפירונג, זייער פאַרהאַלטן זיך צום אייגענעם פּאַך און — צו זיך אַליין. אַכטונג, פאַרערונג מצד דעם צושויער מיינט זייער אַ סך פאַרן אַקטיאָר, אַפּילו ווען עקאַנאָמיש איז אים ניט זייער גוט. אויב דער אַקטיאָר קאָן ניט געניסן איצט אַזוי ווי אַמאַל פון דעם עולם-תּוהו, זאַל ער כאַטש איינהאַלטן דעם יראַת הַכּוּד פון דעם געוויינטלעכן בשר ודם וועלכער וויל זען אין זיין שווישפּילער ניט דעם געוויינטלעכן מענטשן, נאָר אַן אַפּ-שפּיגלונג פון דעם העלד וועלכן ער האָט געכטן געשפּילט.

יעדנפאַלס, איך האָף אַז קיין קינסטלער וועט אויף מיר ניט פאַראיבל האָבן פאַר די אַפּנהאַרציקע שורות, אויב אַפּילו איך בין אומגערעכט, איז די כּוּוּנָה מיינע אַ גערעכטע. און, ווי געזאַגט, מען מעג אַ מאָל זיך דורכ-ריידן צווישן זיך...

*

איך וויל בלויו צוגעבן אַז איך פאַרשטיי גאַנץ גוט, אַז ניט אויס וווּיל-טאַג „פאַרוואַכעדיקט“ זיך די אַקטריסע אַדער דער אַקטיאָר. די שווערע עקאַנאָמישע אומשטאַנדן טרייבן דערצו. דאָס לעבן פון דעם שווישפּילער, אַפּילו דעם וואָס שפּילט אויף דער רייכער בראַדווייער בינע, איז אַלע מאָל אַ שווערע, איבערהויפט נאָך איצט. איבערהויפט איז ניט גרינג דאָס עקאַנאָמישע לעבן פון דעם אַקטיאָר וועלכער שפּילט אין ייִדישן טעאַטער.

און דאָ טאַקע „קומט צונגוץ“ — קומט שטאַרק צו הילף אַזאַ אַרגאַני-זאַציע ווי דער „טעאַטריקל אַלייענס“. ער האָט אַ סך געהאַלפּן אין די עט-לעכע צענדליק יאָר פון זיין עקסיסטענץ דער טעאַטער-פּראָפּעסיע, אי-בערהויפט דעם יחיד אין דער פּראָפּעסיע. ער באַזאָרגט שווישפּילער מיט

חיים עהרענרייך

דאָקטוירים, מיט מעדיצין, מיט דערהאלונגס-פלעצער און — אויב מיינע ידיעות זיינען ריכטיקע — מיט פשוטער פינאנציעלער הילף. אַזאָ קערפערשאַפט ווי דער „אַלייענס“ דאַרף אויסברייטערן זיינע טע-טיקייטן לטובת די קינסטלער. באַזאַרגן אַן אַקטריסע מיט אַ נויט, אַפילו מיט אַ בייבי סיטער, איז נאָך מיינ מיינונג, אַ מאַל פונקט אַזוי וויכטיק ווי אַרויסהעלפן איר ביים ברענגען, חלילה, איר מאַן צו קבר ישראל... דער „טעאַטריקאַל אַלייענס“ איז דער סאַציאַלער אינסטרומענט וואָס די טעאַטער-פראַפעסיע האָט פאַר זיך אַליין אויסגעשמידט. דאַרף דער דאָזיקער אינסטרומענט פאַרפאַלקאַמט ווערן. ער דאַרף אויסגעברייטערט ווערן מיט איין פּוּננה און איין ציל — צושטעלן וואָס מער הילף דעם פראַפעסיאָנעלן טעאַטער-מענטש.

שווער צו געפינען אַ מענטשן וואָס זאָל זיין אַזוי הילפלאַז און אומ-באַהאַלפן ווען ס'קומט צו זעלבסטהילף ווי דער אַקטיאָר אַדער דער מוזיקער. מיט זייער קליינע אויסנאַמען, קאָן ער „אַ קאַץ אַן עק ניט פאַר-בינדן“ ווען ס'קומט אַרויסצוהעלפן זיך אַליין, אויך דאָס איז, מיינסטנס, אַ רעזולטאַט פון דעם ספּעציפישן אַקטיאָרישן לעבן וווּ פאַזע איז אַ טייל פון דעם טעאַטער-קינסטלערס נדן.

אין אַזוינע פאַלן און קאָן דער „טעאַטריקאַל אַלייענס“ שפּילן די ראָל פון אליהו הנביא. דער אַלייענס קאָן זיין די אַרגאַניזאַציע וואָס, האַקט האַלץ און שעפט וואַסער“ פאַרן קינסטלער. ניט אויסצומעסטן און ניט אויסצורעכענען די ראָל וואָס די אַלייענס קאָן שפּילן אין דעם לעבן פּוּז די שווישפּילער.

יולי, 1949

ענטפערס אויף די פראַגן פון מרדכי ירדני וועגן ייִדישן טעאַטער

פראַגע: וואָס האָט געפירט צו דער ירידה פונעם ייִדישן טעאַטער?
ענטפער: דער פראַצעס פון ירידה איז געווען אַ לאַנגזאַמער. צו
ערשט אַ קוים מערקבאַרער, אַזוי ווי אין דער קאַנסער קראַנקייט... ס'האַבן
דערביי געווירקט אַ סך סיבות, אַ סך מאַמענטן און דערשיינונגען. די
הויפט־צרה איז באַשטאַנען אין דעם וואָס אונדזער אינטעליגענץ, אויף
וויפל זי האָט זיך איינגעהאַלטן ביי אונדז, איז פאַקטיש קיין מאָל נישט צו־
געשטאַנען צום ייִדישן טעאַטער, קיין מאָל נישט „שלום געמאַכט“ מיט אים.
טעאַטער איז נישט געווען איר ענין. און כאַטש דער טעאַטער האָט איר אַלע
מאָל געלאַקט און האָט געוונקען צו איר מיט זיינע „אומריינע אויגן“, האָט
זי, די וועלט פון אונדזערע אינטעלעקטואַלן, נישט געוואָלט זיך איינריכטן
די הענט מיט אים...

אַז אַ ייִדישער דראַמאַטורג האָט אָנגעשריבן אַ פיעסע און האָט שוין
געפועלט ביי זיך אַראַפצונידערן מיט איר ביז צו לייענען זי פאַר אַן אַק־
טיאָר אָדער פאַרוואַלטער, האָט ער נאָך דעם געוואַשן די הענט און גע־
לייענט זיין ווערק מיט אַ מינע פון אַ פלאַטאַ און מיט אַ טאָן פון אַ די־
סערטאַציע — יעדעס וואָרט איז געקומען פון אַלימפּוס. דאָס האָט איינגע־
פלאַנצט אין אונדזערע שווישפילער אַ ווידערווילן צום ייִדישן שרייבער
וואָס וואַרפט נאָך עד היום אַ שווערן שאַטן אויף אונדזער טעאַטער־וועזן.
אַנשטאַט דעם, אַז ביידע זאָלן דערגאַנצן איינער דעם צווייטן, זיינען זיי זיך
פאַרבליבן פרעמד, אַנטאַגאַניסטיש און פול מיט קעגנזייטיקע חשדים. דאָס
האָט געמוזט פירן, און האָט געפירט צו דעם, אַז אונדזער טעאַטער איז
פאַראַרעמט און פאַרווילדעוועט געוואָרן, איינגעטונקט אין עס־האַרצות.

חיים עהרענרייך

בעת דער טעאטער ביי אַנדערע פעלקער איז געגאַנגען פאַרויס, איז אונדער זער בינע געבליבן אַן אומבאַהאַלפּענע, אַ בלוט-אַרעמע, אַ פאַרנאַכלעסיק-טע מצד די יעניקע וועלכע האָבן איר געדאַרפט שטאַרקן און דערצייען און באַחנען.

האַט דער ייִדישער טעאטער ניט קיין פּיעסע, ניט קיין דראַמאַטורג, אויך ניט קיין רעזשי און קיין רעזשיסער — די אַלע נייטיקייטן וואָס נאָך די אינטעליגענץ קאָן צושטעלן. דער טעאטער אונדזערער — ער איז פאַר-בליבן אין די זעלבע אומבאַהאַלפּענע הענט וועלכע האָבן זיך מיט אים מטפּל געווען ביי זיין געבורט מיט אַ קנאַפּן יאַרהונדערט צוריק... אַנשטאַט מאַכן שריט פאַרויס איז ער געגאַנגען צוריק. דער עולם באַזוכער האָט אים געלאָזט הינטער זיך... און אויב אונדזער טעאטער וועט זיך ניט אַנגאַרט-לען, באַלאַדן מיט גייע פּוּחות, וועט ער באַלד שפּילן פאַר די הינטערשטע-ליקסטע און אומוויסנדיקסטע.

פּראָג: בדרך כלל, האָט די ייִדישע אַקטיאָרן-יוניאָן געזוכט צו באַשיצן די אינטערעסן פון אירע מיטגלידער. זי האָט אָבער, ווייזט אויס, ניט געקאַנט ביי זיך אַליין פּועלן צי זי איז אַן אַרגאַניזאַציע פון אַרבעטער אָדער אַרטיסטן. אַט די אומבאַשטימטקייט, אַט די נישט-קלאַרקייט האָט אויך געשעדיקט דער אַקטיאָרישער פּראָפּעסיע און דעם גאַנצן פּאָך. צום ביי-שפּיל: דער פּיינלעכער פּראָצעס פון ניט צולאָזן גייע מיטגלידער. די פּוּנה דערביי איז געווען, צו פאַרוואַנדלען די יוניאָן אין אַ געשלאָסענעם, אָדער פּמעט אַ געשלאָסענעם פּאָך און באַשיצן די חיונה פון אַקטיאָר. פּאַקטיש האָט אַט דער שפּיצל שטאַרק געשעדיקט דער פּראָפּעסיע. ס'איז געווען אַ קורצזיכטיקער און שמאַל-קעפּיקער שוץ-מיטל.

איך מוז אָבער גלייך צוגעבן, אַז איך געהער ניט צו די יעניקע וועלכע וואַרפּן די שולד פאַר דעם „אימיגראַציע געזעץ“ אויף דעם פאַרשטאַרב-נעם פאַרוואַלטער פון דער ייִדישער אַקטיאָרן-יוניאָן, ראובן גוסקין. ער האָט דעם געזעץ געפונען אויף די ביכער פון דער יוניאָן ווען ער איז אַנגעשטעלט געוואָרן אויף זיין פּאַזיציע. ער האָט דעם דאָזיקן „געזעץ“ ניט באַוויזן אַפּצושאַפּן; מ'קאָן אָבער אויך ניט לייקענען אַז אין דער צייט

פון גוסקינס אדמיניסטראציע זיינען א סך נייע און גרויסע טאלאנטן אריינגעקומען אין דער יוניאן. איצט דארף מען אנווייזן, אז די יוניאן איז אוועק אין א פארקערטער ריכטונג; זי איז גרייט אריינצונעמען שיער-ניט אבי-וועמען. אן אנדער צרה: ניטא קיין שולע, ס'פעלט אפילו א דראמאטישע סטודיא ווו יונגווארג זאל קאנען לערנען. און שפילן טעאטער דארף מען זיך לערנען, פונקט אזוי ווי שרייבן, ווי מאַלן, ווי זינגען און טאנצן...

פראגע: וואס איז אייער מיינונג וועגן דעם יידישן אקטיאר? וואס זיינען זיינע מעלות און חסרונות, וואס איז זיין חלק, זיין בייטראג צום יידישן טעאטער? צו דער עליה אדער צו דער ירידה פון יידישן טעאטער?

ענטפער: קיינער — און איך זאג דאס מיט דער גרעסטער אויפריכטיקייט — האט גיט אזעלכע גרויסע פארדינסטן ביים יידישן טעאטער ווי דער אקטיאר. אזוי ווי ביי יעדער אנדער אומה, איז ער געווען דער, וואס האט זיך גענומען צום טעאטער און ער האט אים אויסגעטראגן. גיט דער פיעסן-שרייבער, גיט דער טעאטער-פארוואלטער, נאר דער אקטיאר איז געווען דער בויער און דער אויפהאלטער פון טעאטער ביי יידן.

איך האלט זייער פון דעם יידישן אקטיאר. פארגעסט גיט, אז מיט זייער קליינע אויסנאמען, זיינען יידישע אקטיארן קיין דראמאטישע שולעס גיט דורכגעגאנגען. ס'וועט גיט זיין איבערטייבן צו זאגן, אז זיי זיינען ארויף אויף דער בינע און האבן געשפילט און זיינען געווארן אקטיארן אינעם שפילן — און נאך וואס פאר א אקטיארן! מ'דארף נאר דערמאנען, פון די סאמע לעצטע, אזעלכע נעמען ווי לאזאר פריד, יחיאל גאלדשמיט, גרשון רובין, איזידאר קעשיר, סעמועל גאלדינבורג. אמת, אייניקע פון זיי האבן יא געשפילט אמאל אין דעם פראגרעסיוו דראמאטיק קלוב, אונטער יואל ענטינס רעזשיסערישער השגחה. קיין סיסטעמאטישע דראמאטישע אויסבילדונג איז עס אבער גיט געווען. אויך איצט וואלט איך געקאנט אויסרעכענען א היפשע צאל נאך גאנץ יונגע, העכסט באגאבטע שוישפילער. זיי זיינען אלע, די לעבעדיקע ווי די אוועקגעגאנגענע, „געבוירענע טאלאנטן“, וואס האבן א סך געגעבן, א סך געשאנקען דעם טעאטער.

אָבער — איך האָב צוויי טענות קעגן אונדזער היינטיקן ייִדישן אַק־טיאָר. ער איז, ערשטנס, געוואָרן זייער פּויל, אויפגעהערט צו אַרבעטן איבער זיך אַליין, אויפגעהערט צו זוכן, אויפגעהערט צו שטיין ביים שפיגל און אויספרובירן, אויפגעהערט צו פּאַלירן און שלייפּן. איך פּאַרשטיי די פּסי-כאַלאָגישע סיבות. דער איצטיקער מצב פון ייִדישן טעאַטער האָט אים אָפּהענטיק געמאַכט און ביז צו אַ היפּשן גראַד דעמאָראַליזירט. אָבער די אַקטיאָרישע פּוילקייט, די פּראַפעסיאָנעלע אָפּגעלאָזנקייט, איז ניט פון היינט און נעכטן. זי איז, פּאַרשטייט זיך, אַ רעזולטאַט פון אַ ריי פּאַקטאַרן וואָס ניט איצט איז די צייט זיך פּאַנאָדערצוקלייבן אין זיי. הויפּטזעכלעך וואָלט איך געזאָגט, איז שולדיק אין דעם, די אַלגעמיינע גלייכגילטיקייט פון דער ייִדישער גאַס און פון דער איצטיקער ייִדישער סביבה. איך באַ-רעכטיק ניט אַט די פּראַפעסיאָנעלע נאַכלעסיקייט פון דעם ייִדישן אַקטיאָר — איך רייד שוין ניט וועגן קינסטלערישער באַציונג צו זיין באַרוף — איך קאַנסטאַטיר אים בלויו.

מיין צווייטע טענה צום אַקטיאָר איז זיין עקסטרעמע „פּראַקטישקייט“. אַן אַמאָליקער אַקטיאָר האָט אפשר אויך ניט פּאַרמאַגט קיין צו שטאַרקע דאָזע אידעאָליזם; ער האָט אָבער מיט לייב און לעבן ליב געהאַט זיין פּראַפעסיע. ביי אים איז שפּילן טעאַטער געווען מער ווי פּרנסה. דאָס איז ביי אים געווען אַ באַרוף. לאַמיר דאָ טאַקע נוצן דאָס וואָרט — אַן אי-דעאַל, פאַר וועלכן ער איז גרייט געווען זיך מקריב צו זיין. דער אַמאָ-ליקער ייִדישער אַקטיאָר האָט געוואַנדערט ווי אַ ציגיינער. האָט געקאַנט הונגערן ווי אַ הייליקער — און האָט געהונגערט; האָט איינגעשטעלט אַלע פּראַקטישע אויסרעכענונגען, אַבי נאָר צו שפּילן טעאַטער. דער איצטיקער אַקטיאָר איז געוואָרן אַ רעאַליסט, רחמנא-ליצלן... דער איצטיקער אַקטיאָר וועט זיצן און וואַרטן ביז מ'וועט אים צוטראַגן אַ טעאַטער. ער איז גרייט צו שפּילן יאָרן-לאַנג אין קאַרטן, ביז מ'וועט פאַר אים צוגרייטן אַ בינע. זי, די אַקטריסע, איז גרייט צו פאַרוואַנדלען זיך אין אַ סעקרעטאַרשע, ביז עמעצער וועט איר קומען בעטן שפּילן טעאַטער. ניטאָ מער קיין בויער אין די רייען פון די ייִדישע שוישפּילער; ניטאָ אויך קיין גלייבער.

איך וואָרף עס זיי ניט פאַר. איך ווייס, אַז אויך דאָס איז אַ מאַגנעפּעס-טאַציע פון אונדזער צייט און די ספּעציפישע אומשטאַנדן אין וועלכע מיר לעבן אין אַמעריקע. דער ניט-גלויבן איז פאַרשטייט זיך, אַ סימפּטאָם פון דעם אַסימילאַציע-זשאָוער וואָס עסט זיך איין אין אונדזער קולטור-קער-פּער. דער יידישער אַקטיאָר מאַכט, אַבער, ליידער, ניט קיין פאַרווך צו באַקעמפּן, קעגנשטעלן זיך דעם פאַרדאַרבנדיקן פּראָצעס. ער גייט מיטן שטראָם. בעסער געזאַגט, ער גייט אַפילו ניט, ער ווערט מיטגעשלעפּט. ס'איז פאַרשטייט זיך זייער שטאַרק צו באַדויערן, ווי ס'איז אַלע מאָל צו באַ-דויערן, ווען יורשים פאַרנאַכלעסיקן און צעטרענצלען אַ גרויסע ירושה...

פּראָגע: וואָס איז געווען דער אויפטו פון יידישע דראַמאַטורגן?
האַבן זיי ריכטיק פאַרשטאַנען דעם יידישן טעאַטער, די מאַסן באַזוכער, די אַקטיאָרן און דעם גאַנצן קלאַפּערגעצייג פונעם יידישן טעאַטער?

עבט פּער: ס'איז מיין מיינונג, אַז מיר האָבן געהאַט, און האָבן אַ סך גוטע שריפטשטעלער וועלכע האָבן פאַרמאַגט דראַמאַטורגישע פּענ-קייטן; דער דראַמאַטורג אַזוי ווי יעדער קינסטלער, לעבט און אַטעמט מיט זיין קונסט. מיט טעאַטער. ער זעט געשעענישן אין טערמינען פון דראַ-מאַטורגיע, פון דראַמאַטישער אַנטוויקלונג, אַזוי ווי דער פּאָעט זעט אַלץ אין דער פאַרעם פון יאַמבן צי פּרייע שורות. אַבער ניט בלויז דראַמאַטור-גיע — די בינע איז זיין מיסיע. ביים אמתן דראַמאַטורג איז אַ פּיעסע, „אַז און פאַר זיך“ גאַרניט — ער זעט זי אין ליכט פון דער בינע, פון דער אויפפירונג. בלויז ווען זי איז ראוי איבערזעצט צו ווערן אין דער פאַר-קערפּערונג פון אַ ממשותדיקער אויפפירונג האָט זיין פּיעסע אַ ווערט. דער עכטער דראַמאַטורג ווייסט, אַז זיין שאַפונג מוז זיך פאַרן מיט די „ברע-טער“. און ער וועט זי שרייבן און איבערשרייבן און פאַרריכטן און צו-פאַסן בעת די פּראָבן. ער וועט ניט אַראָפּנידערן מיט זיין פּיעסע אַזוי ווי פון הר סיני — אַט אַזוי, און ניט אַנדערש!... ביי אונדז אַבער, ווילן ניט די וואָס קאַנען שרייבן, אַז מען זאָל זיי העלפּן צופאַסן זייער ווערק צו די באַדינגונגען פון דער בינע. און די וואָס לאָזן זיך איבערשרייבן זיינען, ליידער, כּמעט אַלע „בעזגראַמאַטנע“ מענטשן. זיי גיבן זיך אין גאַנצן

חיים עהרענרייך

איבער אין די הענט פון דעם אַקטיאָר וועלכער איז אַליין דער „בעזגראַ-
מאַטנער“ אָדער געוויסנלאָז אין זיין זוכן בלוז אַ ראַל.
דער ייִדישער שרייבער האָט אַלס דראַמאַטורג אַלע מאָל שטאַרק אונ-
טערגעהונקען. טעמאַטיש איז ער געווען מיט דעם קאַפּ אין די הימלען.
ער האָט געהאַט ווייניק מגע-משא מיטן לעבן פון די מאַסן, מיט דער ווירק-
לעכקייט, מיט דער סביבה. געווען אויסנאַמען, פאַרשטייט זיך, ווי ה. ליי-
וויק מיט זיין „שאַפּ“ און מיט „שמאַטעס“; גאַטעספעלד מיט זיין „פּרנסה“
און „מחותרים“ און אויך פּרץ הירשבין, וואָס איז געווען דער ראַמאַנטי-
קער פון אונדזער טעאַטער — איז געווען כּולו טעאַטער. ער איז געקומען
אין אַ צייט פון גרויסער בענקשאַפט נאָכן ייִדישן לעבן פון פאַר דער
ערשטער וועלט-מלחמה. און ער האָט די בענקשאַפט געשפּילט און געזע-
טיקט.

פּראַג ע: וואָס איז געווען די ראַל פון דעם ייִדישן טעאַטער-קרי-
טיקער? אויף וויפל האָט ער געהאַלפּן דעם ייִדישן טעאַטער? צי האָט ער
אַלע מאָל געקאַנט שרייבן דעם אמת?

ענטפּער: ס'וואַלט געווען נאָו צו פאַרגלייכן ייִדישע טעאַטער-
קריטיק מיט טעאַטער-קריטיק ביי אַנדערע פעלקער. דער טעאַטער-קריטי-
קער קאָן ניט זאָגן אַלע מאָל וואָס ער וויל; ס'איז גוט כאַטש וואָס ער
קאָן ניט זאָגן וואָס ער וויל ניט זאָגן... ס'איז ניט דערפאַר וואָס אַ רעדאַק-
טאָר פון אַ צייטונג אָדער זשורנאַל דערלויבט ניט. פּונקט פאַרקערט. אין
דער הינזיכט, האָט דער ייִדישער טעאַטער-קריטיקער ניט ווייניקער און
אפשר מער פּרייהייט ווי זיין קאַלעגע אין דער ניט-ייִדישער פּרעסע. דער
ייִדישער טעאַטער-קריטיקער איז אָבער אַ ייִדישער גזלן. ער ווייסט וועגן
וועמען ער שרייבט און אויך פאַר וועמען ער שרייבט. אויב ער וויל אַז
זיינע ווערטער זאָלן האַבן אַ ווירקונג, מוז ער מאַכן קאַמפּראַמיסן מיט זיך
אַליין. צי ער וויל, צי ער וויל ניט, מוז ער זיך רעכענען מיט איצטיקע
אומשטאַנדן אין ייִדישן טעאַטער. דער קריטיקער און די קריטיק איז אַ
פּראָדוקט פון דער ווירקלעכקייט אַרום זיי. נאָר יואל ענטין, א. גאַרין, אב.
קאהאַן, און אַנדערע פון דעם קאַליבער, האַבן געקאַנט ריידן ווי זיי האַבן

גערעדט, ווייל ס'איז געווען אַ גאַנג פון באַרג-אַרויף. ווייל טעאַטער-גייער האָבן געשטראַמט אַהערצו דורך עליס-איילאַנד.

דער קריטיקער האָט אַלע מאָל געקאָנט שרייבן דעם אמת אין דער יידישער צייטונג. ער האָט אָבער ניט אַלע מאָל געוואָלט. ניט אַלע מאָל געקאָנט זיך אַליין דערלויבן דעם לוקסוס.

פראַגע: וואָס איז לויט אייער מיינונג געווען מער צוגעפאַסט פאַרן יידישן טעאַטער-באַזוכער: ערנסטע דראַמען, פאַלקס-שפּילן, קאָמעדיעס, ספּעקטאַקלען, אָפּערעטעס, צי מעלאָדראַמעס?

ענטפער: מ'האָט אויף דער יידישער בינע געשפּילט ערנסטע פּיעסן, קאָמעדיעס, מעלאָדראַמעס, מוזיקאַלישע אויפפירונגען, און זיי זיינען געווען גרויסע דערפאַלגן. בדרך פּלל, וואָלט איך געזאָגט, קאָן אויף דער יידישער בינע ניט האָבן קיין דערפאַלג אַ פּיעסע אָן אַן אינהאַלט. אַזאָ מין פּוסטע זאָך ווי „דיר טשאַרלס“ אויף באַדוויי, איז גאַרניט מעגלעך אויף דער יידישער בינע. אַודאי פּרעזענטירט מען אויף דער יידישער בינע אין יידישן טעאַטער קינדיש אומבאַהאַלפּענע זאַכן. זיינען זיי טאַקע גרויסע דורכפאַלן. טאָ פאַר וואָס פּירט מען זיי אויף? צוליב דער אומוויסנדיקייט פון דעם סטאַר וועלכער קאָן קיין בעסערס ניט באַנעמען. צווייטנס, פאַר-מאַגן פון דעסטוועגן אַט די דאָזיקע „ווערק“ באַבע-מעשיות וועלכע אַפּעלירן צו דער נאַזוקייט פון די אַקטיאָרן וואָס שפּילן זיי, און צו די צושייער פון זייער גלייכן. די אַקטיאָרן פּילן, אַז מען דאַרף עפּעס געבן וואָס זאָל ריידן צו די עמאַציעס פון עולם. די מאָס זייערע פאַר דעם „עפּעס“ איז זייער אייגענער גייסטיקע און עמאַציאָנעלע הייך.

דאָס וואָס „יאָשע קאַלב“ האָט אַזוי אויסגענומען ביים יידישן עולם, איז געווען צוליב און אַדאַנק זיין טיף-דראַמאַטישן אינהאַלט און טיף רירנדיקער מענטשלעכקייט. „כעלעמער חכמים“, אַ קינסטלעריש פאַר-טראַכטע און קינסטלעריש אויסגעהאַלטענע אויפפירונג, האָט פון דעסט-וועגן ביים יידישן עולם ניט אויסגענומען. פאַרן יידישן צושייער איז אַזאָ פּינקלדיקע שפּילעוודיקייט צו לייכטער „באַגאַזש“.

חיים עהרענרייך

פראגע: וואס איז אייער אייגענער קוק אויף טעאטער בכלל און
יידישן טעאטער בפרט?

ענטפער: טעאטער איז, פארשטייט זיך, קודם כל פארוויילונג.
טעאטער אין היינטיקע צייטן איז אויך דער באראמעטער פון דעם גייסטיקן
און קולטורעלן לעבן פון אַ פאלק. דערפאר האלט איך אין איין רופן און מאַ-
גען און בעטן זיך ביי אונדזערע גייסטיקע פירער, אַז זיי זאלן זיך ווענדן
מיטן פנים צו אונדזער טעאטער, אַפטרײסלען זיך פון זייער סנאַביזם, און
טאַקע צולייגן אַ האַנט און אַ פלייצע, כדי צוריק אויפשטעלן דעם בנין פון
אונדזער טעאטער. אונדזער אומגליק איז, וואָס עס האָט זיך אָפגעטאַן פון
אונדז דער גלויבן. און ווייל עס האָט זיך אָפגעטאַן דער גלויבן, זיינען מיר
אַזוי אַפאַטיש, אַזוי אָפהענטיק געוואָרן. טעאטער גלייב איך, איז נאָך מער
ווי פארוויילונג. טעאטער איז אַן אומגעהייער און ווירקזאַמער פלייזין אין
קאַמף פאַרן קולטורעלן קיום פון אַ פאלק. עס לוינט זיך צוליב דעם פאַר-
קאַשערן די אַרבל און טאַן עפעס, אויב נאָר מען איז ניט אין אונדזערע
רייען, אין גאַנצן פאַרצינישט און פאַרטעמפט געוואָרן.

פּעברואַר, 1955

די באַציונג פון די טעאַטער-יוניאָנס צו יידישע אַקטיאָרן און צום יידישן טעאַטער

ס'איז אַ פאַקט, אַז כמעט יעדער איינער וואָס האָט אַ שייכות מיט טעאַטער, האָט געהאַט „זיין אָנהייב“ און דעם ווונטש אָדער דעם טרוים צו ווערן אַ שוישפּילער, אויסלעבן זיך קינסטלעריש אויף דער בינע, מעג עס זיין דער פרעס-אַגענט, דער בינע-דעקאָראַטאָר, דער פּראָפּעסיאָנעלער דראַמאַטורג, דער פּאַרוואַלטער — אַמאָל-אַמאָל איז עס געווען די אַמבי-ציע צו שפּילן טעאַטער, וואָס האָט אים צוגעצויגן צו זיין פּאַך. אַפּילו אַזעלכע „פּראָזאַישע“ בעלי-מלאכות ווי בינע-אַרבעטער, די וואָס שטייען ביי דער טיר און לאָזן אַריין די מענטשן אין טעאַטער, די וואָס גיבן אין טעאַטער די פּלעצער פאַר די באַזוכער, — אויב מיזאַל שטאַרק בודק-זיין ביי זיי, וועלן אויך זיי אויסזאָגן דעם סוד, אַז אין די יונגע יאָרן זיינען זיי געווען פאַרכאַפט פון דעם צויבער פון די „בינע-קעפלעך“... וואָס דאַרפט איר מער, אמתע טעאַטער-קריטיקער, אַזעלכע וואָס האָבן „טעאַ-טער-בלוט“ אין די אַדערן און ניט וואָסער אָדער וויטריאַל, האָבן אַמאָל געפּלירטעוועט מיט דער בינע און האָבן קיין מאָל ניט פּאַרלוירן זייער ערשטע נאַיווע ליבע צו איר...

קעגן וואָס זאָגן מיר עס? מיר זאָגן עס אין פאַרבינדונג מיט געשעע-נישן און אַנטוויקלונגען אין יידישן טעאַטער וואָס דראָען אים לעצטנס מיט לעבנס-ספּנה. אמת, די געשעענישן זיינען ניט אַ זאך פון היינט און נעכטן, זיי זאַמלען זיך שוין יאָרן און יאָרן. אַ סך האָבן געווען די ספּנה און האָבן געוואָרנט קעגן איר. ס'איז אָבער ניט געווען אַנגענעם דאָס צו הערן, און מען האָט געזוכט ווי אויסצומיידן דער וואָרענונג, איגנאָרירן, אַזוי ווי מען פאַרמאַכט די אויגן בעת אַן אומגעזונטער סיטואַציע. איצט,

אָבער, קאָן מען מער ניט איגנאָרירן און די ייִדישע אַקטיאָרן-יוניאָן ראַנגלט זיך מיט דער סכּנה. לאַמיר האַפּן אַז פּון דעם געראַנגל וועט אַרויסקומען עפעס ממשותדיקס.

יוניאָנס זיינען געקומען אויף דער וועלט פּדי צו פאַרבעסערן דאָס לעבן פּון אַרבעטער. זיי האָבן אין זיך געטראָגן די קערנער פּון אידעאָ-ליזם, פּון גלויבן אין אַ בעסערן, יושרדיקן לעבן. זיי האָבן געפּריידיקט אַרבעטער-סאָלידאַריטעט און אַרבעטער-קאָאָפּעראַציע. איבערהויפּט אין די לעצטע פאַר צענדליק יאָר, האָבן זיי געלאָזט הערן, אַז דער ווילזיין פּון דעם אַרבעטער איז פאַרבונדן מיטן ווילזיין פּון דער אינדוסטריע וווּ ער איז באַשעפּטיקט. דאָס איז פאַרשטייט זיך דער אַלף-בית וואָס אַפילו ניט-ספּעציאַליסטן ווייסן איצט און באַנעמען. ס'איז דעריבער זייער און זייער שווער צו פאַרשטיין די באַציונג פּון די טעאַטער-יוניאָנס און עס איז נאָך שווערער, פשוט אוממעגלעך, צו פאַרשטיין די שטעלונג און די באַציונג זייערע צו דער ייִדישער אַקטיאָרן-יוניאָן, זייערס אַ שוועסטער-אַרגאַניזאַציע.

דער שרייבער פּון די שורות האַלט, פאַרשטייט זיך, אַז עס דאַרפן און ס'מוזן זיין יוניאָנס אין דעם טעאַטער-פּאַך. אָבער די יוניאָן מוז זיין צו-געפאַסט צו די אומשטאַנדן פּון טעאַטער, און בנוגע ייִדיש טעאַטער מוז די יוניאָן זיין אַ ספּעציפּיש ייִדישע. זי מוז נעמען אין באַטראַכט און מוז זיך צופאַסן צו די באַזונדערע אומשטאַנדן פּון ייִדישן טעאַטער. אַפילו אַ קינד קאָן דאָך פאַרשטיין, אַז אָנווענדן אויפן ייִדישן טעאַטער די זעלבע פּללים און די זעלבע מאָס און דעם זעלבן צוגאַנג אַפילו, ווי צום טעאַטער אויף בראַדוויי, איז ניט יושרדיק, אומרעאַליסטיש און בלינד-שעדלעך. דאָס מיינט אונטערגראַבן דעם יסוד, דעם בנין, די עקסיסטענץ-מעגלעכקייט פּון דעם דורך די יאָרן אַזוי אויך אַפּגעשוואַכטן ייִדישן טעאַטער.

וואָס וועלן די בינע-אַרבעטער, די מוזיקער, די פאַרוואַלטער, די פּרעס-אַגענטן, די אַשערס און „דאַרמענס“, די „דּרעסערס“ געווינען פּון דעם וואָס זיי וועלן אַרויפּשיטן די לעצטע לאַפּעטע ערד אויף דעם ייִדישן טעאַטער? זיי וועלן האָבן אפשר די גאַר קנאַפּע „טרייסט“ — זיי האָבן

אפגעהיט זייערע שטרענגע „יוניאן-געזעצן“... זיינען זיי אבער גערעכטע, מענטשלעכע, סאלידארישע ארבעטער געזעצן? צעברעכן זיי ניט דערביי א פיל העכערן און וויכטיקערן יוניאן-פרינציפ — ארבעטער-סאלידארי-טעט, ארבעטער-קאאפעראציע, ארבעטער-איינהייטלעכקייט? ביז די לעצטע יארן האבן די ארבעטער-יוניאנס נאך געהאט דעם אויבערפלעכלעכן תירוץ, אז די יידישע טעאטערס ליגן אין די הענט פון פריוואטע אונטער-נעמער, און זיי דארפן אנווענדן קעגן זיי די געזעצן פון ארבעטער קעגן ארבעטס-געבער. דאס איז געווען א פלאכער תירוץ, ווייל אויך דעמאלט האבן די יוניאנס געדארפט נעמען אין אכט די לאגע פון דעם גאנצן פאך, האבן אין זין די אומשטאנדן און זיין אפגעהיט ניט צו שעדיקן דעם „טרעיד“, פון וועלכע אזוי פיל ארבעטער-פאמיליעס ציען זייער חיונה. איצט, אבער איז דער תירוץ אויך אוועקגעפאלן. — ניטא קיין פריוואטע אונטערנעמער ביים יידישן טעאטער, כמעט ווי ניטא, די עטלעכע פריוואטע אונטערנעמער זיינען יידישע אקטיארן, וועלכע ווערן פינאנסירט, מי-שטיינס געזאגט, פון דער ארעמער אקטיארן-יוניאן. ווען ניט די „הלוואות“ פון דער אקטיארן-יוניאן, וואלטן יידישע אקטיארן אויסגעגאנגען פון הונ-גער, און דאך — —

דאך באציען זיך די מיטגלידער פון די אנדערע טעאטער-יוניאנס צו זיי מיט דער גרעסטער קאלט-בלוטיקייט, גלייכגילטיקייט און — נאך ער-גער, די באציונג פון די טעאטער-יוניאנס צו די יידישע אקטיארן — אויך יוניאן מיטגלידער. — איז עס ניט צו פארשטיין און ניט צו דערקלערן. דאס איז דאך אן אפלייקענונג, א פארגוואלדיקונג פון דער ארבעטער-סאלידאריטעט וועגן וועלכער מען רעדט און אויף וועלכער מען האפט.

*

לעצטנס זיינען זיך פארלאפן צוויי געשעענישן, וואס זיינען פשוט הימל-שרייענדיק!:

יעדער איינער ווייסט, אז יידישע אקטיארן זיינען אומבאשעפטיקט. אויך די וואס זיינען באשעפטיקט פארדינען א סך ווייניקער ווי די ארבע-

היים עהרענרייך

טער וואָס זיינען מיט זיי צוזאַמען באַשעפטיקט אין זעלבן טעאַטער. אַנ-
שטאַט סימפּאַטיזירן מיט ייִדישע אַקטיאָרן, רייצן זיך די אַנדערע אַנגע-
שטעלטע מיט זיי, לאַכן פון זיי אָפּ — ווייזן אַרויס אמתע ברוטאַלקייט
צו זייערע קאַלעגן פון דער זעלבער יוניאָן וואָס אין אַן אַנדערן לאַקאַל...
ייִדישע אַקטיאָרן האָבן צוזאַמענגענומען און געשאַפן אַ קאַאַפּעראַ-
טיווע טרופּע און אַנגעהויבן שפּילן אין ברייטאַן ביטש קאַמיוניטי צענ-
טער. געשפּילט האָט די טרופּע בלויז אין סוף וואָך. די אַקטיאָרן האָבן גוט
געוויסט, אַז פון סוף-וואָך פאַרשטעלונגען וועט מען ניט נתעשר-ווערן
אַבער מען שפּילט, ווייל מ'וויל עפעס טאָן און ניט אַרומגיין און גאַרניט
טאָן. איז געקומען צו דער טרופּע אַ „פּראָנטמען“ פון זיין לאַקאַל און גע-
פּאָדערט מען זאָל אים אַנשטעלן און אים צאָלן די רעגולערע שכירות ווי
אין אַן אמתן, גרויסן טעאַטער. פאַר פיר פאַרשטעלונגען האָט ער זיך גע-
הייסן געבן פינף מאָל אַזוי פיל וויפּל די אַקטיאָרן האָבן פאַרדינט אין די
פיר פאַרשטעלונגען.

אַמאַל-אַמאַל זיינען די „פּראָנטמען“ — די מענעדזשערס, די טי-
קעטס-פאַרקויפּער, די פּובליסיטי-אַגענטן, — אויך געווען יונג און האָבן
געחלומט פון טעאַטער. וואַרשיינלעך האָבן זיי אויך געשטרעבט צו ווערן
אַקטיאָרן און אויסלעבן זיך אויף דער בינע. האָט זיי דער גאַט פון טעאַ-
טער אויסגעהיט פון אַזאַ דאַליע. איז אַט אַזוי רעכענען זיי זיך איצט אָפּ
מיט ייִדיש טעאַטער, מיט ייִדישע אַקטיאָרן. אַרט זיי לחלוטין ניט וואָס עס
ווערט מיט ייִדיש טעאַטער אין אַמעריקע... איז עס ביי זיי בלויז אַן ענין
פון אַריינכאַפּן וויפּל מ'קאַן!...

אויב יא, איז ווו זשע יוניאָן, אַרבעטער-סאַלידאַריטעט? ווו איז דער
באַגריף פון „ברידער אַרבעטער“? איז ביי טעאַטער-יוניאָנס אין גאַנצן
ניטאַ קיין יושר? קיין מענטשלעכקייט! קיין איינזעעניש מיט אַרבעט-
געבער, חלילה, נאָר מיט אייגענע ברידער אַרבעטער? מעגן אַרבעטער
אויסנוצן די פיקעט-לאַין פדי צו פאַרגוואַלדיקן אַנדערע יוניאָן אַרבע-
טער? ..?

נאַועמבער, 1955

דער איצטיקער מצב אין דעם ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע

געווען אַ צייט ווען מען האָט פון דעם ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע געקאַנט ריידן מיט באַוונדערונג. דאָס איז געווען די צייט פון די ראשונים, פון די גרויסע טעאַטער-געשטאַלטן פון דער ייִדישער בינע — דוד קעס-לער, יעקב פ. אַדלער, זיגמונד מאַגולעסקאַ, קעני ליפּצין, בערטאַ קאַליש — גרויסע פּאַלקס-קינסטלער וואָס זיינען אַרויסגעשפרונגען פון די טיפענישן פון ייִדישן מאַסן-לעבן אין רוסלאַנד, אין רומעניע, אין גאַליציע און פּוילן, און האָבן געשאַפן אַ יש מאין דאָ אין אַמעריקע.

געווען אַ צייט ווען מ'האַט פון דעם ייִדישן טעאַטער ביי אונדז גע-קאַנט ריידן מיט אַ געפיל פון שטאַלץ און אַפילו באַרימעריי. מיר האָבן פאַרמאַגט אַ קונסט-טעאַטער, אַנגעפירט פון אַ גרופע יונגוואַרג, מיט מאַריס שוואַרץ בראש, אין אוירווינג פלייס טעאַטער, און אַ קונסט טעאַטער פון נאָך אַ גרופע יונגוואַרג, אַנגעפירט פון יעקב בן-עמי, אין מעדיסאָן סקווער גאַרדן טעאַטער. יענע טעאַטערס האָבן זיך געקאַנט פאַרגלייכן מיטן בעסטן וואָס בראַדוויי האָט געהאַט צו געבן אין יענע יאָרן, אין דער ערשטער העלפט פון די צוואַנציקער יאָרן.

איצט אָז מען רעדט פון דעם ייִדישן טעאַטער אין די פאַראייניקטע שטאַטן, איז עס מיט טרויער וואָס גרענעצט זיך מיט ייאוש, מיט טיפן רחמנות וואָס איז ניט אַן אַ באַפאַרבונג פון ביטול.

דער אמת איז, אַז מיר פאַרמאַגן ניט מער — „ייִדיש טעאַטער“. אַלס אַן אינסטיטוציע איז דער טעאַטער שוין ניטאַ ביי אונדז, זינט דער ייִדי-שער קונסט טעאַטער האָט אַפגעשפּילט זיין לעצטן סעזאָן אין דעם פּאַבליק טעאַטער — איך מיין ווי אַ קולטור אינסטיטוציע, צו וועלכער מען האָט

חיים עהרענרייך

געקאנט האבן אן ערנסטע באציונג, וועלכער מען האָט געקאנט שטעלן פאָדערונגען, פון וועלכער מען האָט געקאנט מאַנען, צו וועלכער מען האָט געקאנט צוטערעטן מיט דער מאַס פון קריטיק.

יעדער איינער וואָס לעבט זיך אויס ייִדיש, שטעלט זיך די פראַגע: וואָס האָט געפירט צו דעם טראַגישן מצב, צו דער וויסטער ירידה אין דעם ייִדישן טעאַטער, וואָס האָט, דאַכט זיך, ערשט נעכטן געבליט? איז דער חורבן טאַקע אַ דירעקטער רעזולטאַט פון דער אָפּגעשטעלטער אימיגראַציע? איז דער ייִדישער טעאַטער דער ערשטער קרבן פון דער שפּראַך-אַסימילאַציע?

עס פאַרשטייט זיך, אַז די אָפּשטעלונג פון דער אימיגראַציע האָט קיין געזונט דעם קאָמערציעלן ייִדישן טעאַטער ניט צוגעגעבן. עס איז אויך אמת, אַז דער הי-געבוירענער ייִד איז שפּראַכלעך גענוג איינגעבירגערט אין היגן לעבן, אַז ער זאָל זיך צופרידנשטעלן מיט בראַדוויי און, לעצטנס, מיט דעם „הינטערלאַנד פון בראַדוויי“, די „אָף-בראַדוויי“ טעאַטערס.

אַבער די איבער צוויי מיליאָן ניו-יאַרקער ייִדן פאַרמאָגן נאָך, אַן שום ספק, לכל הפחות, אַ מיליאָן צווישן זיך וואָס פאַרשטייען גוט ייִדיש — העכסט וואַרשיינלעך מער ווי אַ מיליאָן. און מענטשן וועלכע ווייסן — פירער פון קאָמיוניטי צענטערס, ראַבייס פון טעמפלס, געזעלשאַפטלעכע עסקנים פון „וועלפער באַאַרד“ — זאָגן עדות וועגן דער נאַציאָנאַלער נאַס-טאַלגיע, וועגן דער בענקשאַפט צום אייגענעם מקור, וואָס באַהויכט איצט די שטימונגען און דאָס גייסטיקע אויסלעבן זיך פון דער אַמעריקאַנער ייִדישער יוגנט. דאַרף מען זיך ניט איילן און אָפּמעקן מיט אַ פאַרטיקן אַנאַליז אָדער תירוץ.

מיר דוכט זיך, אַז די הויפּט-שולד אין דער ירידה פון ייִדישן טעאַ-טער דאַרף מען זוכן ניט אויסער אים, נאָר אין אים גופא. די זאַמען פון זיין חורבן האָט אונדזער טעאַטער געטראַגן פון זיין סאַמע אָנהייב. וואָלט דער צופלוס פון נייע באַזוכער — אימיגראַנטן פון יענער זייט — זיך ניט אָפּגעשטעלט, וואָלטן די באַצילן ניט אַזוי שנעל צעפרעסן אונדזער טעאַ-טער-וועזן. און אויך דאָ שטעלט זיך אַ פראַגע, צי איז עס טאַקע אַזוי?

דער אימיגראַנט פון איצט איז ניט דער אימיגראַנט פון פופציק יאָר צוריק. דער איצטיקער נייִגעקומענער איז ניט קיין עס-הארץ אין ענין טעאַטער. ער האָט שוין געזען און פאַרוכט. אַפילו ווען די אימיגראַנט ציע וואָלט איצט געשלאָגן מיטן פולן שטראַם, וואָלט אונדזער טעאַטער דאָך איצט דורכגעלעבט אַ שאַרפע ירידה. די באַצילן אין אים וואָלטן שוין געווען אַקטיוו.

ס'איז, פאַרשטייט זיך, ניט מעגלעך אַרומצורייַדן אַלע אַספעקטן פון דער איצטיקער סיטואַציע אין ייִדישן טעאַטער, אָבער אַ צאָל פון די הויפּט-סיבות וואָס האָבן געפירט צום חורבן קאָן מען באַריירן.

מיט יאָרן צוריק איז אין דער אַלגעמיינער טעאַטער-וועלט געווען אַנ-גענומען, אַז די דריי גרונט-עלעמענטן פון טעאַטער זיינען די פּיעסע, דער אַקטיאָר און דער עולם. האָט איר אַט די דריי באַשטאַנד-טיילן, האָט איר אַ טעאַטער.

פון די דריי עלעמענטן האָט דער ייִדישער טעאַטער אַלע מאָל געהאַט צוויי — דעם אַקטיאָר און דעם צושיער. אין דעם פּרט פון דער פּיעסע האָט ער נאָפּט אונטערגעהונקען, צו-אַפּט. דער עולם וואָס איז געקומען אין טעאַטער איז אָבער געווען טעאַטעריש-הינטערשטעליק, מיינסטנס אַ קליינ-שטעטלדיקער, איז „די וויסטע יתומהלע“ אויך געווען אַ פּיעסע, און „באַרג מיר דיין ווייב“ האָט אויך געגילט ווי דראַמע.

מיט דער צייט האָט דער וועלט-טעאַטער דורכגעמאַכט אַ רעוואָלוציע — אַ סך רעוואָלוציעס. איינע פון די וויכטיקסטע פון זיי איז געווען די אַנערקענונג, אַז טעאַטער באַשטייט ניט פון דריי נאָר פון פיר גרונט-עלעמענטן. דער פּערטער איז דער רעזשיסער — רעזשי. און דער רעזשי-סער קאָן ניט, טאָר ניט זיין דער „סטאַר“ פון דער טרופּע. ביי די אומות העולם איז אַט די פּערטע טעאַטער-אינסטיטוציע — רעזשי — איינגע-פירט געוואָרן נאָך מיט יאָרן און יאָרן צוריק. אויך אין אַמעריקע וווּ דער „סטאַר“ פון דער אויפפירונג איז אַמאָל געווען אויך איר רעזשיסער, איז דער רעזשיסער געוואָרן דער צווייטער וויכטיקסטער עלעמענט — נאָך דער פּיעסע — אין טעאַטער.

חיים עהרענרייך

אין אונדזער יידישן טעאטער איז עס ניט געשען — איך רייך וועגן דעם פראפעסיאנעלן יידישן טעאטער. דער הויפט־ראליסט, דער „סטאר“, וועלכער איז אפט אויך געווען דער שותף אין דער אונטערנעמונג, איז פארבליבן דער רעזשיסער. איז דאך ניט נייטיק דא צו פארלירן א סך צייט און ארט אויף אפצושטעלן זיך אויף די איבלען פון אט דער סיס־טעם. ס'איז גענוג זיי אויסצורעכענען:

דער געשמאק און די אינטעליגענץ פון דעם סטאר האבן גורם געווען אויף דעם אויסוואל פון דער פיעסע, אויף דער אויפפירונג זעלבסט, אויף דעם איינטיילן פון די ראלן. דער הויפט־ראליסט האט אלע מאל פארנומען דעם צענטער פון דער בינע. ער האט זיך איינגעטיילט די „פעסטע“ ראל; ער האט פאר זיך אויסגעקליבן די „שלאגנדיקסטע פראזע“ — ער האט זיך אפילו דערלויבט איבערצושרייבן די פיעסע.

דער פועל־יוצא איז געווען, אז ס'איז ניט געווען קיין מענטשלעכע פיעסע און ס'איז ניט געווען קיין אויפפירונג, וואס זאל קאנען באצייכנט ווערן מיטן נאמען טעאטער. ס'איז מיינסטנס ארויסגעקומען זינלאזיקייט. אין מיטן פון א דראמאטישער סצענע, האט מען גענומען זינגען א ליד, געשפילט האט מען רעאליסטיש; די אויפפירונג איז געווען קינדעריש, פראַ־ווינציעל, פארשימלט...

איז כל־זמן די שוישפילער זיינען געווען יונג, האבן זיי מיט א סך חנוודיקייט און בינע־שמד־שטיק פארדעקט דעם „טשעפוכא“ פון דער פיעסע און די אומבאהאלפנקייט פון דער „רעזשי“. כל־זמן דער עולם איז געווען אן אימיגראנטן־עולם פון די קליינע שטעטלעך אין רוסלאנד, פוילן און גאליציע, האט ער זיך מחיה געווען מיט יעדער געשמאקלאזער פא־טראוע וואס מען האט אים דערלאנגט אויף דער בינע.

צייטן בייטן זיך אָבער. דער עולם האט זיך „אויסגעגריינט“ קולטורעל, טעאטעריש. דער אַקטיאָר — ניט. דער גרויסער עולם האט גענומען לאַכן, ניט מיט דער פיעסע, נאָר פון איר. דער אַקטיאָר איז געבליבן ביי זיינס. לעצטנס זיינען יא געמאכט געוואָרן שוואַכע פאַרוואַרן איינצופירן רעזשי אין יידישן טעאטער. דער סטאר וויל אָבער ניט פאַרשטיין וואָס

פיגורן און פראָפילן אויף דער ייִדישער בינע

דאָס איז אזוינס און וויל ניט אויפגעבן אַ טראָפּן פון זיין „סווערעניטעט“. מען שטעלט פלומרשט אָן אַ רעזשיסער, אָבער אַפילו ווען דער רעזשיסער ווייסט יאָ מער פון די הויפט־שוישפילער הילכת־טעאָטער, איז ער אומבאַ־האַלפּן, ווייל זיי טוען זיך זייערס, יאָ־רעזשי, ניט רעזשי...

איז דער טעאָטער געבליבן אָן אַן עולם. דער עולם איז פון אים אַוועק. דער עולם וויל קאַנען אַרויפבליקן צו זיינע קינסטלער, ניט אַראָפּקוקן אויף זיי... ער האָט זיך דערוווסט, דער עולם, אַז דער קינסטלער איז אומ־וויסנד, פויל און געשמאַקלאָז, און אַז אַט די „מעלות“ שרייבט ער צו אויף דעם עולםס חשבון... דער אַקטיאָר זאָגט, אַז ער שפילט נאַרישע פיעסן, ווייל דאָס וויל דער עולם... ער זינגט געשמאַקלאָזע לידלעך אָן אַ פאַרוואַס, אָן אַ פאַרווען, ווייל דאָס וויל דער עולם...

וועלכער עולם? אַט דער איינגעשרומפענער עולם וואָס קומט נאָך אין טעאָטער; אַט דער עולם וואָס לאַכט ווען דער קאָמיקער ווידערהאַלט צום וויפלטן מאָל אַ קונצעלע, וואָס האָט געהאַט חן מיט עטלעכע צענדליק יאָר צוריק.

*

ווייס איך, אָן איך האָב דעם ענין באַרירט נאָר פון אויבן־אויף. מען וואַלט געקאַנט אַנווייזן אויף אַנדערע פּוחות וואָס האָבן אומדירעקט, אָבער גאַנץ עפעקטיוו געהאַלפּן אונטערגראָבן דעם ייִדישן טעאָטער. די יוניאָנס, די בענעפיטן און, גוזמאדיק, ווי דאָס קאָן קלינגען, איז עס דאָך אַ פאַקט, די שטעלונג פון מדינת ישׂראל צו ייִדישן טעאָטער — דאָס זיינען אַלץ וויכטיקע פאַקטאָרן אין דער וויסטער דאָליע וואָס איז באַפאַלן אונדזער בינע אין אַמעריקע.

דאָס טרויעריקסטע, דאָס טראַגישסטע פון דעם אַלץ איז די איזאָלאַציע פון דעם ייִדישן אַקטיאָר. זיין עלנט — און ער איז אַ היפש ביסל אַליין שולדיק אין דעם — איז ניט איבערצוגעבן. מיט דעם באַנוצן זיך געוויסנ־לאָזע עלעמענטן אין דער טעאָטער־וועלט; זיי באַנוצן זיך מיטן אַקטיאָרס נאַוויטעט, אומבאַהאַלפּנקייט, און אומבאַוויסנ־זיניקערהייט העלפט ער זיי

חיים עהרענרייך

— קעגן זיינע אייגענע אינטערעסן — אנהאלטן דעם „סטאטוס קוואַ“ אין דעם יידישן טעאָטער...

מאין יבוא עזרי ?

געדארפט האָט געשאַפן ווערן אַ פאַראייניקטער פּראָנט צווישן דעם אינטעליגענטן, באַוווּסטזיגיקן יידישן שוישפילער און דעם יידישן שריי-בער. ביי אַנדערע פעלקער האָט אַזאַ פאַראייניקונג געפירט צו באַניונג און אויפֿלעבונג אין זייער טעאָטער.

דאָס איז אָבער אַ טעמע פאַר זיך אַליין.

דערווייל האָלט עס זייער שלעכט מיטן יידישן טעאָטער אין אַמעריקע. די פאַר שוואַכע פאַרוזוכן וואָס זייגען אין אַנהייב פון דעם סעזאָן געמאַכט געוואָרן מיט די צוויי קליינע טעאָטערס — עדיקיישאַנעל אַליינעס און לייבאַר טעמפל — האָבן זיך אויסגעלאָזט מיט גאַרניט. זיי זייגען געווען פאַראורטיילט צו דעם נאָך איידער זיי זייגען געמאַכט געוואָרן. אַ „סליי-בער טעאָטער“ אויב ער האָט ניט קיין אידייע, אויב ער וואַקלט זיך אָן אַ ריכט-שנור — מוז זיין אַ מפּיל. די פאַרוזוכן זייגען געמאַכט געוואָרן בלויז פון אַקטיאָרן און בלויז פּדי צו באַזאָרגן „יוניאָן מעמבערס“ מיט אַרבעט...

*

די שורות ווערן געשריבן ניט קאַלטבלוטיק און ניט אָן ווייטיק. מען דאַרף זיי אָבער ערגעץ זאָגן, אָט די שמערצלעכע, גרויזאַמע ווערטער. מיר זען פאַר זיך אַ טיפע מענטשלעכע און אַ טיפע קולטורעלע און נאַציאָנאַלע טראַגעדיע. מיר האָבן שרייבער וואָס ווילן שרייבן און קאַנען שרייבן פּיעסן, מיט ווערט און באַדייטונג, און זיי האָבן ניט פאַר וועמען צו שרייבן...

מיר האָבן אַקטיאָרן וואָס זייגען פאַרהעלטענישמעסיק יונג — און אויך גאַר יונגע אַקטיאָרן פאַרמאָגן מיר — און זיי האָבן ניט וווּ צו שפּילן. מיר האָבן אַ גרויסן עולם, זייער אַ גרויסן, דאָס רובּ ייִדן פון ניו-יאָרק, וואָס וואַלטן מיט חשק געגאַנגען זען אַ ווירדיקע ייִדישע אויפֿפּיי-רונג וואָס זאָל ריידן צו זייערע נשמות און ניט באַליידיקן זייער געשמאַק...

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

רעזשיסערן קאָן מען קריגן. אַגב האַבן מיר זיי ; אפשר גיט אין אַזאַ גרויסער צאָל, אָבער מיר האַבן זיי. און דוד ליכט איז גאַר-גאַר אַ וויכטיג-קער בינע-מייסטער.
שטייט די פראָגע :

וועט, קאָן עפעס געטאָן ווערן ? וועלן די ייִדיש-יידן פון ניו-יאָרק, וועלכע בויען שולן, האַלטן-אויס אַ לערער-סעמינאַר און טראַגן-צו גאַר אַ היפּשן חלק צו די אַלע פּאָנדן וואָס ווערן געזאַמלט פאַר דער צדקה פעדע-ראַציע, פאַרן יונייטעד דזשואיש אַפּיל, וועלכע קויפן פּאָנדן פון ישראל און פּילן-אַן „מעדיסאַן סקווער גאַרדן“ ביי די חנופה פייערונגען (ווי מען לאָזט, אַגב, גיט צו קיין ייִדישן קינסטלער-אַקטיאָר) — וועלן אָט די יידן לאָזן אַפּשטאַרבן אַזאַ וויכטיקע קולטור-אינסטיטוציע ווי ייִדיש טעאַטער ? און וועלן די מער קולטורעלע יידן, די באַוווּסטזיניקע, אַפּילו ווען זייער לשון איז גיט ייִדיש, וועלן זיי גיט צוטראַגן אַ האַנט אויף צו באַנייען און שטאַרק מאַכן און מאַדערניזירן אַזאַ וויכטיקן אויסדרוק פון ייִדישער שאַ-פּערישקייט ?

פּעברואַר, 1958

אין דער פארשטעלונג „יאשע קאלב“
 אויפגעפירט פון הערי ראטפערל און „נאסטאלגיע-גרופע“
 פון רעכטס: ערשטע ריי (זיצנדיק) — רייזל באַזשיק, דוד אַפאָטאָשו, יעקב בן-עמי,
 מרים קרעסין, שפרה לערער.
 צווייטע ריי (זיצנדיק) — רות וואַל, רחל יוסיפון, יצחק דאָגים, דוד עליון,
 מרדכי יחסן, דזשעק רעכטצייט, יעקב זאַנגער.
 דריטע ריי (אויבן) — אליהו פאַטראָן, שמוליק גאַלדשטיין, חיים לעווין, העלען בליי.

די ווירקונג פון ה. לייִוויקס „שמאַטעס“ אויפן ייִדישן קינסטלערישן טעאַטער

דער גרויסער דיכטער און לערער, ה. לייִוויק, איז פאַרן ייִדישן רע-
זשיסער, פאַרן ייִדישן שוישפּילער — פאַרן ייִדישן טעאַטער, בכלל, אַ
מתנה פון זיין ליבן נאָמען. דאָס ווילט זיך זאָגן, דאָס דאַרף מען זאָגן —
צו זיין זיבעציקסטן געבוירנטאָג — ווייל ס'איז דער אמת.

ס'איז, פאַרשטייט זיך, ניט מעגלעך אָפּצושטעלן זיך אויף ה. לייִוויקס
אַלע דראַמאַטישע ווערק אין דעם באַשרענקטן פּלאַץ פון איין אַרטיקל,
וועל איך דאָ הויפטזעכלעך זיך אָפּשטעלן אויף זיין דראַמע „שמאַטעס“,
מיט וועלכער ער האָט געמאַכט זיין דראַמאַטישן „דעביו“ אין ניו-יאָרק.

„שמאַטעס“ איז געווען דעם דיכטערס סאַמע ערשטע דראַמאַטישע
ווערק אויפגעפירט צו ווערן אויף דער היגער ייִדישער בינע. די פרעמיערע
איז פאַרגעקומען אין ייִדישן קונסט-טעאַטער דעם 26סטן דעצעמבער, 1921 —
אַ וויכטיקע דאַטע אין דער געשיכטע פון ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע.
די דאָזיקע פרעמיערע פאַרנעמט אַזאַ וויכטיקע פּאָזיציע אין דעם גאַנג פון
ייִדישן טעאַטער ווי דער 13טער נאָוועמבער, 1891, ווען יעקב גאַרדינס
„סיביריאַ“ איז צום ערשטן מאל אויפגעפירט געוואָרן אין יוניאָן-טעאַ-
טער, און ווי אַקטאַבער דער 16טער, 1918, ווען פרץ הירשביינס „אַ פאַר-
וואַרפן ווינקל“ האָט זיך פאַרנייגט פאַרן עולם אין דעם אוירווינג פלייס
טעאַטער.

יעדע פון די דריי דערמאָנטע פּיעסן און יעדע פון די דריי פרע-
מיערעס פאַרצייכנט דעם אָנהייב פון אַ נייער תקופה אין ייִדישן טעאַטער.
יעדע פון זיי האָט געמיינט באַניינג און האָט געבראַכט מיט זיך אָפּפריי-
שונג און באַלעבונג.

חיים עהרנרייך

יעקב גארדין איז געקומען אין א צייט ווען די יידישע בינע אין אמעריקע איז געווען אין געפאר פארזונגען צו ווערן אין דראמאטורגישער אומבאהאלפנקייט, אין טעאטערישער פרימיטיווקייט און אין זומפיקער עם-הארצות. ער האט, ווי פאר די האר, ארויסגעשלעפט דעם יידישן אקטיאר פון זיין קינסטלערישער שיפלות, געוויזן דער וועלט אז יידיש טעאטער מוז ניט דווקא זיין באלאגאנשטשינע און פאיאצערריי און אז יידיש איז ראוי צו זיין די שפראך פון א מאדערנעם טעאטער. יעקב גארדין איז טאקע געווען דער רעפארמאטאר פון יידישן טעאטער.

מיט איבער דריטהאלבן צענדליק יאר שפעטער האט פריץ הירשביין אויף סיני א קירעווע געטאן די ראד פון יידישן טעאטער, וואס איז פון זיינע „סטארס“ ווידער אריינגעשלעפט געווארן אין דער בלאטע פון „לעבנס-בילדער“, נארישע מעלאדראמעס און געשמאקלאזער טרערן-צאפעריי. מיט זיין „א פארווארפן ווינקל“, „גרינע פעלדער“, „דעם שמידס טעכטער“, „די פוסטע קרעטשמע“ האט הירשביין אויפגעפראלט פארן דער-שטוינטן אויג פון דעם יידישן — און ניט נאר יידישן — טעאטער-גייער, א פארבארגענע וועלט פון פארכאפנדיקער שיינקייט. מיט זיינע פאלקס-שטיק האט באמת זיך אנגעהויבן די צייט וואס ווערט באצייכנט אלס די צווייטע גאלדענע עפאכע פון דעם יידישן טעאטער אין אמעריקע.

זי האט לאנג ניט אנגעהאלטן, אט די „גאלדענע עפאכע“. זי האט לאנג ניט אנגעהאלטן, ווייל זי האט זיך פארשפעטיקט. דער יידישער אימי-גראנט איז מיט ביידע פיס געשטאנען פעסט אויפן אמעריקאנער באדן און די בענקשאפט נאך דער אלטער היים, וואס הירשביינס פאסטאראלע דראמאטישע ווערק האבן אין אים אויפגעוועקט, האט זיך אויסגעוועפט.

די גרינע פעלדער מיט די פוסטע קרעטשמעס האבן זיך אפגערוקט אלץ ווייטער און ווייטער פון דעם יידישן ווירקלעכקייט. דער ייד האט גע-לעבט אין און מיט זיין אמעריקאנער ארום, און פריץ הירשביינס קאמע-דיעס האבן אפגעשפיגלט א סביבה וואס איז אים געווען פארפרעמדט און איז אים געווארן אלץ פארפרעמדטער.

דער יידישער טעאטער איז געשטאנען פאר דער סכנה, ער זאל זיך

ווי דער קאנצענטרירן אויף אַ מין „כּינקע-פּינקע“ פּיעסן און „פּינטעלע-ייד“ מוזיקאַלישע שטיק. אין דעם סעזאָן וואָס מאַריס שוואַרץ האָט אין זיין קונסט-טעאַטער אויפגעפירט ה. לייזויקס ערשטע דראַמאַטישע ווערק אין פּראָזע, „שמאַטעס“ (צום אונטערשיידן פון לייזויקס דראַמע אין פּערזאָן) האָט מען אין די יידישע טעאַטערס אין ניו-יאָרק געשפּילט אַזוינע ליטע-ראַריש-דראַמאַטישע „פּערל“ ווי „דאַרף מען חתונה האָבן?“, „העלאָ, שמענדריק“, „דער שרעקלעכער אמת“, „יאָשע כּוואַט“, „יעדער פּרויס פּאַר-לאַנג“, „א מידל אָן אַ האַרץ“, „איינע פון יענע“ און אַנדערע שאַפּונגען פון דעם מין.

שוואַרצס קונסט-טעאַטער און רודאָלף שילדקרויטס אוירוינג פלייס טעאַטער האָבן זיך מוזיק פּאַרמאַסטן קעגן אַט דער פּאַרפלייצונג מיט די אויפפירונגען פון „דער דיבוק“, „אייקעלע מוזיק“ און מיט פּרץ הירשביינס רעפּערטואַר.

דער אמת אין, אַז די צוויי טעאַטערס וועלכע האָבן געוואַלט געבן — און האָבן געגעבן — ערנסטערע, קינסטלערישע פּיעסן האָבן קיין ברירה נישט געהאַט און האָבן געמוזט זיך אַרויסהעלפּן מיט שטיק פון דעם וועלט-רעפּערטואַר. זיי האָבן, אָפּט בעל פּרחם, זיך באַנוצט מיט בערנאַרד שאַוס, ראַמען ראַלאַנס, גאַרקיס, אַנדרייעווס, טשעכאַווס דראַמאַטישע ווערק. דראַמאַטיזאַציעס פון שלום אַש און שלום עליכּמס דערפּאָלגרייכע ראַ-מאַנען זיינען אַריין אין דער מאַדע אַ סך שפּעטער.

אין יענער צייט האָט זיך באַוווּזן אויף דער טעאַטער-אַרענע ה. לייז-וויקס דראַמאַטישער ערשטלינג „שמאַטעס“. די דראַמע איז געווען פּריש און ניי און „אַ מ ע ר י ק אַ נ י ש“ — יידיש-אַמעריקאַניש, אַ פּראָדוקט פון איר צייט, דאַכט זיך, און דאָך — אפּשר טאַקע דערפאַר — אַ דויערנ-דער בייטראַג צום בעסערן טעאַטער-רעפּערטואַר, און צו דער דראַמאַטי-שער ליטעראַטור.

איד גלייב אַז אין אַ גוטער איבערזעצונג וואַלט „שמאַטעס“, אַזוי גוט ווי לייזויקס „שאַפּ“, „די אַרעמע מלוכה“, „הירש לעקערט“, געוואָרן אַ טייל פון ענגלישן און וועלט-טעאַטער רעפּערטואַר, ווי „דער גולם“ איז

דאָס געוואָרן. די טעמעס פון די אַלע פּיעסן זיינען אונזערסאַלע. די מענטשן זיינען טאַקע ייִדישע אין דער האַנדלונג, און אויבן-אויף קאָן זיך דאַכטן, אַז די „פּראָבלעם“ וואָס ווערט אין דער פּיעסע באַהאַנדלט — דער פּאַרביסענער ווידערשטאַנד פון אַן עלטערן ייִדן, מרדכי מאַזאַ, קעגן דער פּרעמדער, מאַטעריאַליסטישער סביבה, וואָס זוכט אים צו פאַרשלינגן גען — איז אַ ריינ ייִדישע. אָבער דאָס איז בלויז אויבן-אויף אַזוי.

די טעמע קאָן פּונקט באַנעמען און עמאַציאָנעל דורכלעבן אַן איי-מיגראַנט פון וואָס פאַר נישט איז אַנדערער נאַציאָנאַליטעט. ריכטיק ווייזט אַן ש. ניגער אין זיין וואַגיקן ווערק „ה. לייִוויק“ אַז „אין תּוך“ איז די דראַמע, „ניט קיין סאַציאַלע נאָר אַן אינדיווידועל פּסיכאָלאָגישע“. אַלס אַזעלכע איז זי נאַענט יעדן מענטשן, ייִד און ניט-ייִד.

„שמאַטעס“ איז טאַקע „אין תּוך גענומען“ ניט קיין אַמעריקאַנער ייִדיש טעאַטער-שפּיל. גיכער איז עס, פאַרקערט, די דראַמע פון אַ שטאַל-צן אַלט-היימישן ייִדנס אַנטקעגנשטעלן זיך דעם גייסט אַדער, ריכטיקער, דער גייסטלאָזיקייט פון דער אימיגראַנטיש ייִדישער אַמעריקע. אַנטקעגנ-שטעלן דער גרויער וואַכעדיקער רעאַליטעט, אַ רעאַליטעט וואָס איז מער געלייטערט און דערהויבן — אין דעם באַשטייט לייִוויקס רעאַליזם“. (ה. לייִוויק, זייט 209).

טאַקע דערפאַר ווייל די טעמע איז אַ טיף מענטשלעכע, אַ יחידס פאַר-צווייפּלטער קאַמף קעגן דער אַרומיקער ווירקלעכקייט, איז עס אַזוי אונז-ווערסאַל און רעדט צום האַרצן און מוח פון יעדן מענטשן, צו וואַסער פאַלק און לאַנד ער זאָל ניט געהערן.

„שמאַטעס“, ווען זי איז אויפגעפירט געוואָרן אין קונסט-טעאַטער מיט זיבן-און-דרייסיק יאָר צוריק, האָט גלייך געפאַנגען די הערצער און צוגעצויגן די טיפּסטע אויפּמערקזאַמקייט פון ברייטע מאַסן ייִדישע טעאַ-טער-גייער, צווישן זיי אַ היפשע צאָל אויך ניט-ייִדישע. אפשר צום ערשטן מאָל איז אויף דער ייִדישער בינע אין אַמעריקע באַהאַנדלט געוואָרן אַ ברייט-מענטשלעכע טעמע אין אַ מאַדערנעם, גרויס-וועלטלעכן אידיאָם, אַן

וועלכע ס'איז הנחות צום אָפּגעשטאַרבענעם און פאַרעלטערטן טעאַטער-גייער.

„שמאַטעס“ איז געווען אַן ערנסטער פאַרווך אַרויסצוברענגען אויף דער יידישער בינע די יידיש-אַמעריקאַנער ווירקלעכקייט אין טעאַטער-טערמינען, ערנסטע טעאַטער-טערמינען. פאַר דעם אַליין, פאַרשטייט זיך, קומט דעם מחבר אַ בכבודיק אָרט אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין אַמעריקע. ה. לייזיק האָט מיט „שמאַטעס“ באַוווּזן, אַז די יידישע בינע פאַרמאָגט אַלע נייטיקע טעאַטער-מכשירים אַזאַ ווערק צו פּראָדוצירן און אַז ס'איז דאָ אַ יידישער טעאַטער-עולם וואָס איז מסוגל אַזאַ ווערק אויפֿ-צונעמען — און אָפּשאַצן.

מיט דעם אַליין, פאַרשטייט זיך, שעפט זיך ניט אויס ה. לייזיקס פאַר-דינסט אַלס דראַמאַטורגישער אינאָואַטאָר אין יידישן טעאַטער. זיינע טעאַ-טער-דראַמעס פון „דער גולם“ ביו צו „קייטן“ פאַרמאָגן אַלע מער ווי איין פּלאַך. די קאָנקרעטע פּלאַך פון „שמאַטעס“ ווי אויך פון „שאַפּ“ און „די אַרעמע מלוכה“ און אַפּילו פון „הירש לעקערט“ — טראַץ דעם וואָס זי איז געשריבן אין פּערזן — איז דער רעאַליזם. די מענטשן זיינען בולטע געשטאַלטן; זיי קעמפן פאַר רעאַלע ממשותדיקע ווערטן — סאַציאַלע, עטישע, פּאָליטישע, און זייער לשון — אַ פּאַעטיש-בילדלעכער. די דראַ-מעס, געשאַפן פון אַ גרויסן דיכטער — אַטעמען מיט דער לופט פון ווירק-לעכקייט.

און גלייכצייטיק, שפּילט זיך „שמאַטעס“ אָפּ אויף אַ צווייטער פּלאַך, וואָס איז אַזוי ווי אַן עכאָ צו דעם וואָס מיר זעען אויף דער בינע. סיי די מענטשן, סיי זייערע האַנדלונגען און קאַמפּן, סיי זייער לשון רופן זיך אָפּ מיט אַ סימבאָלישקייט וואָס גיט צו לייזיקס דראַמע אַ טיפּקייט און אַ פאַר-טיפּונג וואָס דערהייבן זי איבער דער טאַג-טעגלעכקייט פון אַ געוויינט-לעכן רעאַליסטישן טעאַטער-שטיק.

ס'איז אַזוי ווי פּאַרנט פון דער בינע, (אונטן איז די ליכט-ראַמפּע), וואַלטן געווען פאַרשטעקט שטאַרקע רעפּלעקטאָרן און זייער ליכט וואַלט געוואָרפן פאַרגעסענע שאַטנס אויפן הינטערגרונט. די זשעסטן און די

חיים עהרענרייך

באוועגונגען פון די מענטשן שפילן זיך אָפּ דורך די שאַטנס אויפן הינטער-
גרונט און ווייען אָן שטימונג און צוויי-דייטיקייט וואָס די פיגורן אין זיך
אַליין פאַרמאָגן אפשר ניט. און אַדאַנק אָט די שאַטנס באַקומען זיי אַ
טאַפּלען זין, אַ סימבאָלישקייט וואָס פאַרטיפּט און אַקצענטירט די האַנדלונג
און גיט איר אַ צווייענדיקן ווערט.

אַט אַזאַ „שאַטן-שפּיל“ פאַרמאָגט ה. לייזיקס „שמאַטעס“. אַזאַ „שאַטן-
שפּיל“-טיפּקייט פאַרמאָגן „שאַפּ“ און „קייטן“ און „די אַרעמע מלוכה“ און
אַלע אַנדערע טעאַטער-שאַפּונגען זיינע. זיי זיינען געשריבן „רעאַליסטיש“,
אין גוסט פון זייערע אַקטועלע סוזשעטן. זיי טראָגן, אָבער, אין זיך —
אַלע אָן אויסנאַם — אַ סימבאָלישע אַטמאָספּערע וואָס דערהייבט זיי —
און טראָץ די דראַמאַטישע פּגימות וואָס זיי פאַרמאָגן דאָ און דאָרט —
צו די הויכקייטן פון וועלט-דראַמעס.

*

עס איז נאָך בולט איינגעקריצט אין זכרון יענער סוף יאָר 1921 ווען
„שמאַטעס“ איז אויפגעפירט געוואָרן אויף דער בינע פון מאָריס שוואַרצס
קונסט-טעאַטער. עס האָט אויף דער ייִדישער טעאַטער-גאַס אַן אַטעם גע-
טאָן מיטן רושם פון נייקייט און אייגנאַרט און דער עיקר — מיט קינסט-
לערישער דערגרייכונג. אַפּילו דער פשוטסטער טעאַטער-גייער, אַפּילו אַ
ייִנגל, אַ סטודענט פון טעאַטער אין ניו-יאָרק אוניווערסיטעט, ווי דער
שרייבער פון די שורות איז דעמאָלט געווען, האָט געמוזט דערפּילן, אַז אַ
גרויסע, אַ וויכטיקע געשעעניש קומט פאַר אויף „די ברעטער“ פון גאַרדן
טעאַטער. יענע נאַכט איז אַ ניייער דראַמאַטורג, אַ דראַמאַטורג פון דריי
דימענסיעס צוגעקומען צו דער ייִדישער בינע.

דער ייִדישער טעאַטער-עולם איז געווען ראוי צו דער פּיעסע און דער
אויפפירונג. מען האָט זי געשפּילט, אויב איד מאַך ניט קיין טעות. פּופּצן
וואַכן פּסדר. און אַז זי האָט שטאַרק געהויבן דעם פּרעסטיזש פון דער „לי-
טעראַרישער פּיעסע“ אויף דער ייִדישער בינע, איז איבעריק צו זאָגן.
ווי שטאַרק עס איז געווען דער רושם וואָס די אויפפירונג האָט גע-

פיגורן און פראָפילן אויף דער יידישער בינע

מאַכט, קאָן מען פאַרשטיין פון דעם וואָס „דער פאַרווערטס“ האָט אויף זיינע שפּאַלטן אָפּגעדרוקט די גאַנצע דראַמע, אין פאַרזעצונגען, אַ זעל-טענע דערשיינונג אין דער געשיכטע פון טעגלעכע צייטונגען אין אַמעריקע

„שמאַטעס“ איז נאָך דעם געשפּילט געוואָרן אין וואַרשע, און אין אַנדערע שטעט מיט געדיכט-יידישע באַפעלקערונגען, און אומעטום האָט זי געמאַכט אַ טיפּן, אַ דויערנדן רושם. טראָץ איר „אַמעריקאַנישקייט“, האָט זי געווירקט אויף דעם צושויער מיט איר טיף-מענטשלעכער טראַגע-דיע פון מרדכי מאַזאַ.

„שמאַטעס“ ווערט עד-היום אויפגעפירט אין די ווייניק-פאַרבליבענע יידישע שטעט איבער דער וועלט.

*

פאַרן רעזשיסער איז ה. לייוויקס „שמאַטעס“ אַן אמתער אוצר, ער קאָן זיך אין דער דראַמע צעשפּרייטן אויף ווי ווייט זיין טאַלאַנט און זיין פאַנטאַזיע לאָזן אים. טאַקע דערפאַר ווייל דער דראַמאַטורג רעדט דאָ און „זאַגט“ אויף צוויי פּלאַכן, טאַקע ווייל די פּיעסע, אַזוי ווי אַלע לייוויקס דראַמאַטורגישע שאַפונגען, „אַפּעריירן“ איינצייטיק מיטן רעאַליסטישן סטיל און מיט סימבאָלישע אָפּקלאַנגען. „שמאַטעס“ איז אַן אמתער שעדעווער פאַרן קינסטלערישן רעזשיסער. ער קאָן „טייטשן“ און „אויסטייטשן“, ניו-אַנסירן מיט ליכט-עפּעקטן און מיט וואַרט-קלאַנג און פּילן, אַז ער האָט צוגעטראָגן זיין ערלעכן קוק צום דראַמאַטורגס שאַפּערישן פּראָצעס.

וועגן דעם אַקטיאָר איז שוין אָפּגערעדט. לייוויקס דראַמעס זיינען רייך מיט געשטאַלטן וואָס לאָזן זיך שווישפּילעריש באַקליידן און באַפּוצן. אַפּילו יענע פון זיי וואָס זיינען בלוז געצייכנט, לאָזן זיך שווישפּילעריש מאַלן, ווי בלאַס אַדער שפּאַרעוודיק זיי זיינען ניט אַרויס פון די הענט פון לייוויק דעם דראַמאַטורג, איז דאָך אויף זיי געפאַלן אַ פּונק פון לייוויק דעם דיכ-טער און האָט זיי באַלויכטן און באַלעבט.

מרדכי מאַזאַ און עליע און רחל לאה, אין „שמאַטעס“; מאַרקוס און

חיים עהרענרייך

לוריע און קאהאן, אין „אנדערש“; מלך און יונה קאסאקע און מירל אין „די ארעמע מלוכה“, אדער „בעטלער“, ווי די פיעסע האט געהייסן ווען מאַריס שוואַרץ האָט זי אויפגעפירט; וואולף און לייזער און גוירדי אין „שאַפ“, אויפגעפירט פון יעקב בן-עמי אין אוירווינג פלייס טעאָטער — ס'איז גענוג צו דערמאָנען בלויז עטלעכע פון די כאַראַקטערן פון לייִוויקס פיעסע וואָס זיינען אויפגעפירט געוואָרן אין ניו־יאָרק, אַז דער לייזער זאָל זיך דערמאָנען ווי מזל-ברכהדיק זיי זיינען פאַרן שווישפילער־קינסטלער.

*

וואָלטן מיר איצט פאַרמאָגט אַ שאַפּערישן ייִדישן טעאָטער מיט ערנסט־שאַפּערישע קינסטלער, וואָלט ער נאָך אַ סך אַ סך געקאָנט געניסן פון ה. לייִוויקס רייכן, שוין אויפגעפירטן און נאָך ניט אויפגעפירטן דראַמאַטישן רעפערטואַר. אָט איז שוין אַוועק אַ דור זינט זיין ערשטע דראַמאַטישע ווערק, „שמאַטעס“, איז צום ערשטן מאל אויפגעפירט געוואָרן, און די טע־מע איז איצט אַזוי „אַקטועל“ ווי מיט קנאַפע פיר צענדליק יאָר צוריק. זי איז איצט רייף פאַר אַ נייער אויסטייטשונג און פאַר אַ נייער רעזשיסערי־שער באַלייכטונג.

יעדער דור וועט ה. לייִוויקס ווערק זען און פילן אין ליכט און אין דער ראם פון זיין אייגענער צייט, ווייל דער דיכטער דראַמאַטורג האָט באַרירט וואַגיקע, כּוואָלט געזאָגט, אייביקע מענטשלעכע קאָנפליקטן און האָט זיי געשילדערט אין טרעפלעכע דראַמאַטישע טערמינען און זיי באַ־הויכט מיט זיין וויזיאָנערישן גייסט און מיט זיין פאַעטישן לשון.

לייִוויקס דראַמאַטישע שאַפּונגען געהערן צום וועלט־טעאָטער אַזוי גוט ווי צום ייִדישן רעפערטואַר. ער האָט באַרייכערט די ייִדישע בינע מיט וואַגיקע, קינסטלערישע דראַמאַטישע שאַפּונגען. — זאָל ער אונדז לאַנג לעבן און זאָל ער דערלעבן אַ געזונט געוואַרענעם, באַנייטן ייִדישן טעאָטער.

מערץ, 1959

י ו א ל ע נ ט י ן

דער טוער, בעל-חלומות און טעאָטער-מענטש

יואל ענטין, וועלכער איז געשטאָרבן אין טיפן עלטער פון איבער פיר-און-אַכציק האָט נאָך ביים לעבן אוועקגעשטעלט דויערנדע מאָנומענטן נאָך זיך. דווקא ער, וועלכער האָט אַזוי ווייניק געזאָרגט זיך וועגן זיינע אייגענע ווערק, אַז זיי זיינען געבליבן צעוואָרפן און צעשאָטן איבער צענד-ליקער צייטונגען און זשורנאַלן, בלייבט פאַראייביקט דורך מעשי ידיו, דורך פיל קולטור- און דערציִונגס-אינסטיטוציעס וואָס ער האָט געלייגט זייער פונדאַמענט. דורך די באַוועגונגען אין וועלכע ער איז יאָרן-לאַנג געווען אַ וואָרט-זאָגער און טאַקע אַדאַנק זיין לאַנג-יאָריקער ליטעראַרישער אַרבעט וואָס אַנדערע וועלן איצט דאַרפן זאַמלען און צונויפקלייבן.

עס איז ניט גרינג אויסצומאָלן זיין געשטאַלט. הגם ער איז געווען גראַדליניק און פּאַזיטיוו-אויסגעשפּראַכן, איז ער אויך געווען אַ מענטש פון שטימונגען. קאָן מען אין די ראַמען פון אַ קורצן אַרטיקל בלויז אַנציי-כענען די קאָנטורן פון זיין פּערזענלעכקייט און אַנדייטן עטלעכע הויכ-פונקטן פון זיין פיל-אומפּאַסנדער געבענטשטער טעטיקייט.

יואל ענטין איז געווען די אויפריכטיקייט אַליין — אויפריכטיק אַפילו ווען ער האָט געדאַרפט וויי-טאָן — און אַן יעדן שמץ פון אַנשטעל. אַזוי איז ער געווען אַלס שריפטשטעלער, אַזוי אַלס טעאָטער-קריטיקער. אַלס געזעלשאַפטלעכער וואָרט-זאָגער און אַרבעטער-ציוניסט; אַזוי איז ער אַוודאי און אַוודאי געווען אַלס דערצײער און אַלס לערער אין די ערשטע יידישע וועלטלעכע שולן, וועלכע ער האָט געשטויסן דעם יידיש נאַציאָ-נאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד צו גרינדן אונטערן ערשטן נאַמען פון „יידישע נאַציאָנאַל ראַדיקאַלע שולן“.

חיים עהרענרייך

ער איז געווען אַ גרויסער מאמין. איינער פון אַ דור פון גרויסע מאמינים, אַ דור פון בויער און עקשנים־קעמפער. זיי האָבן געבויט שולן, געבויט אַ ייִדישע פרעסע, געגרינדעט פּאַרטייען און פּראָטערנאַלע אָרגאַניזאַציעס, אַוועקגעגעבן זייערע כּוחות אויף בנין הארץ, ארץ־ישׂראל. פון יענעם דור איז יואל ענטין געווען איינער פון די סאַמע שטאַרקסטע, שטאַליק־פעסט אין זיין גלויבן, פעלדזיק אין זיין עקשנות. די טרייב־קראַפט פון זיין גלויבן, פון זיין שטענדיקער אומאויפהעלעכער פּראָצע אויף אַלע געביטן פון זיינע פיל טעטיקייטן, איז געווען זיין ענדלאָזע ליבע צום ייִדישן לעבן, צו אַלץ וואָס איז ייִדיש אין תּוך און אין פּאַרעם, אין אינ־האַלט און אין סטיל. ער האָט געגלייבט באמונה שלמה אין דעם קיום פון ייִדישער שעפּערישקייט, פון ייִדיש־לשון, פון דער ייִדישער ליטעראַטור, פון ייִדיש טעאַטער. די אמונה זיינע איז געווען פעסט ניט נאָר אין יענע יאָרן ווען די ייִדישע אימיגראַציע האָט געשטראַמט קיין אַמעריקע און ייִדיש לעבן האָט געבליט אין פּוילן, אין רומעניע און גאַליציע, נאָר אויך נאָך דעם שוידערלעכן חורבן אייראָפּע, נאָך דעם אומקום פון אַ דריטל פון אונדזער פּאָלק, ווען ייִאוש און ספּקות האָבן גענומען אונטערגראַבן די זיילן פון אונדזער פּאַלקס־לעבן.

*

ערשט עטלעכע געציילטע וואָכן פאַר ענטינס טויט האָט דער אַקטיאָר אַנאַטאָל ווינאַגראַדאָו אים אָנגעטראַפּן אין גאַס און האָט אים באַגריסט. ענטין וועמענס ראייה איז אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן געווען שוואַך (ניט פון עלטער, האָט ער געזאָגט, נאָר פון צו פיל אָנשטרענגונג) האָט דעם שוישפּילער צו ערשט ניט דערקענט. ער האָט זיך אָבער באַלד גע־כאַפט און האָט געפּרעגט:

— נו, און וואָס הערט זיך מיטן ייִדישן טעאַטער, אַנאַטאָל ?

— ניט גוט, חבר ענטין, ס'איז אַ שטאַרקע ירידה... — האָט ווינאַגראַדאָו שטיל געזאָגט.

— הערט וואָס איך זאָג אייך: דער ייִדישער טעאַטער וועט נאָך בליִען!
געדענקט — ער וועט נאָך בליִען! — האָט יואל ענטפּן פעסט אויסגערופן.
דאָס זיינען אפשר געווען די לעצטע ווערטער זיינע וועגן דער אינ-
סטיטוציע, וואָס ער האָט אזוי ליב געהאַט און וועלכער ער האָט אוועקגע-
שענקט אזוי פיל פון זיין שעפּערישקייט און פון זיינע פּוּחות און חלומות.

*

יואל ענטפּן איז ניט געווען קיין פּלאַטאַנישער ליבהאַבער. האָט ער
געגלייבט אין אַ זאָך, האָט ער איר געווידמעט ניט בלויז זיין פען און פּוּח
הדיבור. צוזאַמען מיט ד״ר חיים זשיטלאָווסקין איז ער געווען דער פּאַטער
פון די ייִדישע וועלטלעכע שולן אין אַמעריקע. האָט ער ניט באַנוגנט זיך
מיט שרייבן טעאַרעטישע אַרטיקלען, מיט אַגיטירן ביי עפּנטלעכע פּאַרזאַמ-
לונגען און מיט ריידן ביי קאַנפּערענצן. ער האָט בפּועל ממש פּאַרקאַשערט
די אַרבל און געטאַן טאַג-טעגלעכע אַרבעט דערביי. ער איז געווען דער
ערשטער פּרינציפּאַל פון דער ערשטער ייִדישער נאַציאָנאַל ראַדיקאַלער
שול. ער האָט יאָרן לאַנג אָנגעפירט מיט די לימודים פון ייִדישער דראַמע,
פון ייִדישער ליטעראַטור און מיטן לימוד פון דער געשיכטע פון די גרוי-
סע פּאַליטישע באַוועגונגען צווישן ייִדן.

ער איז ניט געווען קיין אַראַטאַר, ניט קיין שיינ-רעדנער. ער איז ניט
געווען פון די רעדנער וואָס אַפּעלירן צו די עמאַציעס פון די צוהערער. דאָך
זיינען די תּלמידים אין קלאַס געזעסן שטונדן לאַנג אויף די בענקלעך,
פאַרפּישופּטע. מיט זיין גליִענדער ליבע צו דער ייִדישער דראַמע, צו דער
ייִדישער ליטעראַטור, צו די פּאַליטישע באַוועגונגען און פּאַרטייען אין
ייִדישן לעבן, האָט ענטפּן אָנגעצונדן די קינדערשע הערצער. ער האָט פאַר
זיי נייע וועלטן אָנגעצונדן אין יענע אַרעם-געקאַלכטע, פינצטערע חדרים-
לעך פון דער ערשטע שולע אויף מעדיסאַן סטריט — וועלטן פון אינער-
לעכער פּראַכט און גייסטיקער דערהייבונג — און דער אַפּגלאַנץ פון יענע
וועלטן — פון פּרצעס חסידישע מעשיות, פון הירשביינס דאַרפּישע אידי-

ליעס, פון מענדעלע מוכר ספרימס בייסיקע סאטירעס — לעבט עד-היום
אין די הערצער פון די אמאליקע תלמידים זיינע.

*

מיט ליידנשאפט איז יואל ענטין געווען פארליבט אין דעם יידישן
טעאטער. ער האט, אבער, טראץ זיין ליבע — ניין, אדאנק זיין ליבע —
געזען די חסרונות און די ניט-דערוואקסנקייטן פון דער יידישער בינע פון
א האלבן יארהונדערט צוריק. וואלט אן אנדערער זיך צופרידנגעשטעלט
מיט שרייבן מוסר-קריטיקן און וואלט געפילט, אז ער טוט זיין חוב מיט
שטראף-ארטיקלען. אן אנדערער, אבער ניט יואל ענטין. ער האט גע-
קנעלט מיט אמאטארן אין דעם פראגרעסיוו דראמאטיק קלוב, געלערנט
זיי שפילן טעאטער, אויפגעפירט און אליין רעזשיסירט פיעסן, געהאלטן
ערנסטע און באמת וואגיקע לעקציעס וועגן דראמע און טעאטער. און —

אדאנק אט דער דערצייערישער טעאטער-ארבעט, וואס יואל ענטין האט
במשך פון א סך יארן אנגעפירט אויף דער יידישער גאס, האט אין אנהייב
פון די צוואנציקער יארן אויפגעבליט דער יידישער טעאטער מיט א פלע-
יאדע יונגע שוישפילערישע פוחות, מיט ערנסטע דראמאטורגן, מיט אן עולם
וואס האט געוואלט און האט אפגעשאצט די גייע שטרעמונג אויף דער
אפגעפרישטער יידישער בינע.

און די יעניקע וואס זאגן איצטער, אז ענטין איז געווען אלטמאדיש,
פארעלטערט אין זיין צוגאנג צו יידיש טעאטער און ווארפן-אויף זיין „אייג-
געליבטקייט“ אין יעקב גארדינען, קייען איבער וואס אנדערע „חכמים“
האבן אמאל געזאגט, אדער זיי זיינען בכלל ניט באקאנט מיט ענטינס
וועג אין טעאטער. יידיש טעאטער דארף זיין און איז מסוגל צו זיין א
פאלקס-אינסטיטוציע, איז געווען ענטינס טעאטערישער אני-מאמין. גע-
רעכט צי אומגערעכט, דאס איז געווען זיין גלויבן. די דראמאטורגן וואס
האבן אנגעריירט פראבלעמען פון יידישן פאלקס-לעבן, וואס האבן גע-
שעפט זייער טעמאטיק פון די טיפענישן פון אונדזער לעבן האבן לויט

פיגורן און פראָפילן אויף דער ייִדישער בינע

ענטינס אָפּשאַצונג געשטאַרקט די ייִדישע בינע, צוגעשטעלט די אמתע שפייז פאַרן ייִדישן טעאַטער-באַזוכער.

קאָן מען מיט דער שטעלונג ענטינס יאָ אָדער ניט זיין מסכים. אָבער זאָגן, אַז ער איז געווען „אָפּגעשטאַנען“, „אַלמאַדיש“, איז גע-פלאַפּלט. איך ווייס ניט צי מען קאָן אין אונדזער ייִדיש-וועלט אָנצייילן אויף די פינגער פון איין האַנט פאַכלייט און טעאַטער-חסידים ווי יואל ענטיין. זיין באַהאַונטקייט אין דער דראַמאַטישער ליטעראַטור — דראַמאַ-טישער וועלט-ליטעראַטור — איז געווען אַ פענאַמענאַלע. דאָס ווייסן די וועלכע האָבן געלערנט וועגן טעאַטער ביי יואל ענטינען און שפעטער ביי אַנדערע.

וועגן ענטינס וועג אין און צוגאַנג צום טעאַטער וואָלט זיך געפאַ-דערט אַ לענגערער און אַ באַזונדערער שטודיום.

*

ער איז ניט געווען געקנאַטן פון דעם ליים פון אַ פּאָליטיקער. ער איז צו-אויפּריכטיק, צו-אייגנאַרטיק און צו-אומאַפהענגיק געווען אין זיין דעם-קען. ער איז, אָבער, געווען אַ געזעלשאַפּטלעכער מענטש און ער האָט אָפּגעשאַצט די פּאָזיטיווע מאַמענטן פון די ייִדישע פּאָליטישע קערפּער-שאַפּטן. אַמנאַענטסטן צו זיין געדאַנקען-גאַנג איז געווען די פּועלי-ציון אַרגאַניזאַציע, איז ער יאָרן-לאַנג געווען אַ טעטיקער חבר אין אירע רייען און אַ מיטגליד אין איר צענטראַל-קאָמיטעט.

דער הויפּט-כוח וואָס האָט אים צוגעצויגן צו די פּועלי-ציון און צום נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד איז געווען זייער אַרבעט אויף דעם פעלד פון ייִדישער דערציִונג, ייִדישע שולן, ייִדישן לערער סעמינאַר. ווען ענטיין איז מיט זיי געווען „צעקריגט“, האָט מען געקאָנט זאָגן אויף זיכער, אַז זיי גיבן זיך ניט אָפּ מיט די ייִדישע שולן גענוג ענערגיש, מיט דעם גע-העריקן חשק, לויט זיין אָפּשאַצונג.

ס'קאָן גאָר קיין ספק ניט זיין, אַז ענטיין דער שרייבער, דער ליטעראַ-טור-קריטיקער, האָט אַ סך, גאָר אַ סך מקריב געווען צוליב ענטיין — דעם

דערצייער, דעם טעאטער־רעזשיסער, דעם געזעלשאפטלעכן טוער. ער האָט פון זיך געגעבן שטיקער גאַנצע פאַרן ייִדישן קינד, פאַרן ייִדישן אַקטאָר, פאַרן ייִדישן פּאָלקס־מענטשן — געגעבן באהבה, מיטן גאַנצן האַרצן און מיט ביידע הענט. ליטעראַטור־קריטיק איז געווען זיין שטילע, זיין סוב־יעקטיווע ליבע, דער נחת־רות, ווען יואל ענטין איז געבליבן מיט זיך אַליין, אויסגעשפּאַנט פון זיינע אַנדערע, פון זיינע געזעלשאפטלעכע התחייבותן. לייענט מען זיינע לענגערע ליטעראַטור־אַפּהאַנדלונגען, לירישע אויסגוסן פון אַ מענטשן וואָס איז פּאַרליבט אין אַ גאַנצער ליטעראַטור און אין דעם לשון אויף וועלכן זי איז געשאַפן געוואָרן, דערזעט מען אַ גאָר אַנדערן יואל ענטין, אַ מענטשן מיט אַ טיפן קינסטלערישן אויג, אַליין אַ מענטש וואָס קאָן אַריינדריינגען אין דעם חדר מיוחד פון קינסטלערישן שאַפן.

נאָך איין וואָרט, טראָץ דעם באַגרענעצטן פּלאַץ. מען פּרובירט איינ־וויקלען יואל ענטינס נאָמען אין „אומטאַלעראַנץ צום קעגנער“. ענטין איז טאַקע געווען אַ קנאי, בעסער געזאַגט, אַ פאַרברענטער חסיד. אין צייטן פון קאַמף איז ער ניט געווען קיין קאַמפּראַמיסלעך, בשום אופן ניט. ער האָט אָבער געקאַנט זיין, און איז געווען, אַביעקטיוו און אַפּגעהיט מיט זיין אַפּשאַצונג פון באַוועגונגען, וועלכע זיינען אים געווען פּרעמד און אַפילו דערווידער. ער האָט, צום ביישפּיל, אין זיין סעריע וועגן פּאָליטישע באַוועגונגען ביי ייִדן, וואָס ער האָט געהאַלטן פאַר די קינדער פון עלטסטן קלאַס אין דער „ערשטער נאַציאָנאַל ראַדיקאַלער שול“ גערעדט וועגן דעם „בונד“. דאָס איז געווען מיט אַן ערך פינף־און־פּערציק יאָר צוריק, ווען דער קאַמף צווישן דעם „בונד“ און די פּועלי־ציון אין פּוילן איז געווען אין סאַמע ברען. עס איז דערפאַר צום באַוונדערן מיט וויפּיל דרך ארץ ענטין האָט גערעדט פון אַט דער קענגערישער און אַפילו פיינטלעכער ייִדישער באַוועגונג. ער האָט אַביעקטיוו אַנאַליזירט אירע אידיען און פּרינ־ציפּן, אַנגעוויזן וווּ זיי גייען זיך פּאַנאַנדער מיט אַנדערע ייִדישע פּאָליטישע באַוועגונגען און מיט גרויס וואַרעמקייט גערעדט צו די קינדער וועגן אירע הויפּט־העלדן און מאַרטירער.

איצט, מיט יאָרן שפּעטער, אַז מען טראַכט פון יענער לעקציע, מוז

פיגורן און פראָפּילן אויף דער יידישער בינע

מען דערפּילן אַ נייעם אויפשווונג פון באַווונדערונג און יראת הכבוד פאַר דעם מענטשן וואָס האָט זיך געקאַנט אויפהייבן איבער זיין פאַרטיי־אַנגעהערִיקייט און איבער זיין „אומטאַלעראַנץ“.

יואל ענטין איז אַוועק פון אונדז. ס'איז אַוועק אַ הייסער ייד, אַ רייכע פּערזענלעכקייט, אַ גרויסער קולטור־קעמפּער. אַדאַנק זיין לעבן און זיין טעטיקייט איז אונדזער לעבן רייכער, שענער געוואָרן. זאַלן נאָר זיינע האַפּענונגען מקוים ווערן. דאָס וועט זיין דער אמתער שכר וואָס ער אַליין וואַלט זיך געוונטשן פאַר די פּיל גוטע, שעפּערישע יאָרן וואָס ער האָט צוגעטראָגן צו זיין פּאַלק.

1959

פיגורן און פראפילן

†

אַלעקסאַנדער גראַנאַך אין אַמעריקע

אין ניו-יאָרק, אין דעם ייִדישן אַנסאַמבל-טעאַטער, שפּילט איצט אַן אַקטיאָר, וואָס האָט זיך דערוואָרבן אַ זייער פּראָמינענטן אַרט אויף דער דייטשער בינע. זיין נאָמען איז גוט באַקאַנט יעדן דייטשן טעאַטער-ליבהאַבער און באַליבט ביי דער דייטשער אינטעליגענץ. מיר מיינען אַלעקסאַנדער גראַנאַך.

פאַר די לעצטע עלף יאָר האָט ער געשפּילט אין דעם לעסינג-טעאַטער, אין ריינהאַרדטס טעאַטערס, און איצט איז ער געקומען אַהער צו אונדז, מיט איין ווונטש — צו שפּילן ייִדיש טעאַטער.

צו דער ייִדישער בינע זיינען שוין ניט איין מאָל געקומען באַרימטע אַקטיאָרן. זיי זיינען אָבער געקומען ביים שלום פון זייערע קאַריערעס, ווען זייערע שטערנס האָבן געהאַלטן ביים פאַרגיין. זיי זיינען געקומען אויסלעבן די לעצטע יאָרן ביי זייערע ייִדישע קאָלעגן. אַ סך פון זיי זיינען געקומען צו אונדז ווען מען האָט זיי ערגעץ אַנדערש שוין ניט געוואָלט...

אַלעקסאַנדער גראַנאַך איז נאָך אָבער אַ יונגעמאַן. זיין קאַריערע איז איצט אין סאַמע ברען. ער האָט נאָך אַ גרויסע צוקונפט סיי אויף דער דייטשער און סיי אויף דער ייִדישער בינע. עס איז דעריבער אינ-טערעסאַנט צו הערן, וואָס עס האָט אים באַווויגן צו פאַרלאָזן דייטשלאַנד, דעם גרויסן, רייכן דייטשן טעאַטער און קומען שפּילן אויף ייִדיש און פאַר ייִדן. פּדי דאָס צו פאַרשטיין, איז נייטיק צו קענען זיין העכסט-אינטערעסאַנטע און פאַרבליקע פאַרגאַנגענהייט. זי וואַרפט אַ ליכט אויף

חיים עהרענרייך

דער פערזענלעכקייט פון דעם קינסטלער און דערקלערט די סיבות פון זיין האַנדלונג.

*

צו צוועלף יאָר האָט שייקע, ווי גראַנאַך האָט געהייסן אין שטעטל האַראַדענקאַ (גאַליציע), געקנאַטן טייג אין זיין טאַטנס בעקעריי און געאַרבעט זייער שווער. דערצו האָט ער אויך אַכטונג געגעבן אויף די קינדער, 14 קינדער האָבן זיינע טאַטע-מאַמע געהאַט. שייקע איז געווען דער 13טער.

אין האַראַדענקאַ האָט אַ מיידעלע, רבקהלע, מיט בלאַנדע האַר און בלויע אויגן, געפאַנגען שייקעס האַרץ. איז אַבער רבקהלע אַוועק קיין זאַלעשטשיקי און שייקע איז אויסגעגאַנגען פון בענקשאַפט נאָך איר. האָט שייקע געמאַכט פּליטה אַהינצו, וווּ רבקהלע איז געווען. פון דעם ראַמאַן מיט רבקהלען איז גאַרניט געוואָרן, דערציילט גראַנאַך, ווייל ווי האָט געקאַנט עפעס ווערן, אַז רבקהלע האָט אַפילו ניט געוואָסט, אַז שייקע ליבט זי...

דאָס זשוואַווע יינגל, שייקע, האָט אין זאַלעשטשיקי אַ סך געלערנט. דאָס שטעטל איז געווען גיט ווייט פון דער רוסישער גרענעץ, און דאָרט זיינען געווען אַ היפשע צאָל יידיש-רוסישע רעוואָלוציאַנערן, בונדיסטן. פון זיי האָט ער באַקומען זיין ערשטע בילדונג. אין דעם האַלבן יאָר, וואָס ער האָט זיך מיט זיי געחברט, האָט ער געלייענט אַ סך ביכער און זשורנאַלן.

דערווייל האָט דער טאַטע אויסגעפונען, וווּ זיין בנאָק געפינט זיך און איז געקומען צו פאַרן צו אים. שייקע האָט זיך געריכט אויף פעטש. אַבער, צו זיין גרויסער איבערראַשונג, איז דער טאַטע געווען ווייך און זעלטן מילד. ער האָט זיך אַוועקגעזעצט, צוגערופן דאָס יינגל, אויפגעהויבן אַ מידע פאַרמאָזאַליעטע האַנט און שעמעוודיק אַ גלעט געטאַן דעם זון איבער די צעפאַטלטע האַר:

„ווייטער, מיין קינד, אַז דו וועסט וועלן אַנטלויפן, זאַלסטו זיך

מיט מיר באַראַטן. דו מיינסט אַז איך בין דיר בלוין אַ טאַטע? איך בין דיר אויך אַ חבר, אַ פּריינד. פאַר וואָס זאָלסטו אַנטלויפן? ביסט נאָך יונג, און איך קאָן דיר אַן עצה געבן."

שייקע איז צוריק אַהיימגעקומען מיטן טאַטן אויף יום-טוב פּסח. דאָן איז ער אַוועקגעפאַרן קיין סטאַניסלאָוו. דאָרט איז שוין געווען אַ היפשע אַרבעטער-באַוועגונג, און דער יונגער גראַנאַך, וועלכער איז נאָך קיין 14 יאָר ניט אַלט געווען, איז געוואָרן סעקרעטאַר אין דעם בעקער-פאַראיין.

קודם-פּל האָט דער גייער, יונגער סעקרעטאַר אַרגאַניזירט אַ שטרייק פון די בעקער-אַרבעטער. און ווען דער שטרייק האָט זיך ניט איינגעגעבן, האָבן די אַנפירער פון פאַראיין צוזאַמען מיטן סעקרעטאַר פאַרלוירן זייערע שטעלעס. קיין באַלעבאַס פון אַ בעקעריי האָט זיי ניט געוואָלט באַשעפּ-טיקן. האָט דאָס ייִגגל שייקע אָנגעהויבן הונגערו, אויך ניט געהאַט וווּ דעם קאַפּ אַוועקצולייגן. ער האָט גענעכטיקט וווּ נאָר מעגלעך און גע-קליבן סקאַרינקעס אין די הייזער...

*

מיטן ייִדישן טעאַטער האָט אַלעקסאַנדער גראַנאַך זיך באַקענט אין לעמבערג. דאָרט, ביי גימפּלען אין טעאַטער, אויף דער גאַלעריי, האָט ער ווי אַ פאַרפּישופּטער נאַכגעפאַלגט גאַרדינס פּיעסן. עס איז דעמאָלט געווען די גאַרדין-צייט. דאָרט האָט ער געזען די אַמעריקאַנער אַקטיאָרן-געסט פּיינמאַן, היימאַן, מייעל, און די אַרטיקע גדולים שילינג, גוטמאַן, מעלצער, מאַדאַם ראָזענבערג.

„פון קינדווייז אַן האָב איך אויף זיך געקוקט ווי אַן אַקטיאָר“ — דערציילט גראַנאַך — „דאָס ערשטע מאָל, וואָס איך האָב געזען טעאַטער, איז געווען אין עלטער פון 9 יאָר, ווען צו אונדז אין שטעטל זענען געקומען שטריק-גייער און האָבן געגעבן אַ פאַרשטעלונג אין מיטן גאַס. איך האָב נאָך דעם דורכגעפירט די זעלבע פאַרשטעלונג ביי זיך אין דער היים גייענדיק איבער אַ שטריק, וואָס איך האָב אַוועקגעלייגט אויף

דער פאָדלאָגע. איך האָב געוואָלט דורכמאַכן דעם זעלבן ציטער, וואָס זיי, די אמתע שטריק־גייער, האָבן דורכגעמאַכט. זינט דעמאָלט האָב איך שטענדיק איבערלעך געקוקט אויף זיך ווי אויף אַן אַקטיאָר. דער ייִדישער טעאַטער אין לעמבערג, די ייִדישע אַקטיאָרן האָבן אַט דעם ווונטש אין מיר אַרויסגערופֿן“.

גראַנאַך איז געקומען צו גימפלען בעטן ער זאָל אים אַריינעמען אין טעאַטער, אָבער ער האָט אים געשיקט צוריק צו דער דייזשע. דאָס האָט אים אָבער ניט אַנטמוטיקט.

„פאַרקערט, איך בין אים איצט זייער דאַנקבאַר“ — זאָגט גראַנאַך — „ווייל ווען ער נעמט מיך אַריין, וואָלט איך איצט געווען סתּם אַן אַקטיאָר, אַן פאַרבאַרייטונג, אַן שולונג. איך וואָלט ניט געהאַט די געלעגנהייט צו פאַרן קיין דייטשלאַנד לערנען דעם טעאַטער־פאַך. איך וואָלט אפשר געווען אַ גוטער אַקטיאָר, אָבער אַ צופּעליקער אַקטיאָר. פאַראַן אַ סך אַזעלכע שווישפּילער ביי אונדז ייִדן. אַ מאָל כאַפט זיך ביי אונדז אַרויס אַ קעסלער, אַן אַדלער, אַ מאָגולעסקאַ, אַ קעני ליפּצין. אָבער זיי זיינען טאַלאַנטן, וועלכע וואָלטן אויך אין יעדער אַנדער שפּראַך געווען גרויס, ווי צום ביישפּיל, שילדקרויט. אָבער יונגע טאַלאַנטן ווערן ביי אונדז ניט אַנטוויקלט, און אַ סך, אַ סך גייען אונטער.“

אין ריינהאַרדטס שולע איז גראַנאַך געווען דריי יאָר. אויפן דריטן יאָר האָט דער באַרימטער רעזשיסער אַנגאַזשירט אים מיט אַן אַפּמאַך אויף פינף יאָר. אין די יאָרן 1913—1914 האָט דער יונגער גראַנאַך, אַט ערשט אַרויס פֿון דער דראַמאַטישער שולע, שוין געשפּילט מיט די באַ־רימטע אַקטיאָרן האָל וועגענער, מאַיסי, שילדקרויט און אַנדערע. אין שטייגן העכער, העכער, איז אויסגעבראַכן דער ערשטער וועלטקריג, און אַט וואָס גראַנאַך דערציילט:

„פאַרנאָץ יאָסל האָט מיך אויסגעכאַפט מיט ביידע הענט. מען האָט מיך אַוועקגעשיקט צום פּראָנט. פאַרגעסן ריינהאַרדטן, פאַרגעסן ס'טעאַ־טער — איך בין געוואָרן אַ פשוטער סאַלדאַט.“

ווען די מלחמה האָט זיך געענדיקט, האָט ער אַנגעהויבן שפּילן אין

פיגורן און פראָפילן אויף דער יידישער בינע

א טעאָטער אין קאָלאַמיי. דאָרט, אין יענעם קליינעם שטעטל אין מיזרח גאַליציע, האָט ער געהאַט די שענסטע חברישע סביבה. דאָרט האָט ער געשפילט מיט אַ גרופע פראָפעסיאָנעלע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן געהאַט אַזאַ ריינעם גלויבן, וואָס ער ווילטשט זיך אַזוינס ווידער צו באַגעגענען אין זיין לעבן.

פון קאָלאַמיי איז גראַנאַך אַוועקגעפאַרן. געקומען קיין דייטשלאַנד און צוזאַמען מיט בעכער, פּיסקאַטאַר, טאַלער א. א. יונגע קינסטלער האָט ער געגרינדעט אַ נייעם טעאָטער, וואָס האָט געשפילט אין מינכען קלאַסישע און מאָדערנע דראַמעס. און דאָן האָט מען אים איינגעלאָדן קיין בערלין.

„ענדלעך איז געקומען די פאַרווירקלעכונג פון מיין יוגנט-חלום. מען האָט מיך גערופן צום מלוכהשן טעאָטער, וואָס האָט אַמאָל געהערט צום קיזער ווילהעלם, און נאָך דעם צו דער סאַציאַל-דעמאָקראַטיע. ריינהאַרדט האָט מיך איינגעלאָדן און אויך באַרנאָוסקי, דער דירעקטאָר פון לעסינג-טעאָטער, וואָס האָט אַמאָל געהערט צו אַטאַ בראַהמס.

מיין אויפטריוט אין בערלין, אין יאָר 1921, איז געווען אין „פון אינ-דערפרי ביז ביינאַכט“. די זעלבע פּיעסע, וואָס איך האָב פאַרגעשטעלט פאַרן יידישן פּובליקום אין ניו-יאָרק, און וואָס איז ביי דער פּרעמיערע דורכגעפאַלן. דורכגעפאַלן מיין איד, איז דאָס פּובליקום, ניט די פאַר-שטעלונג...”

און ווידער באַטאַנט גראַנאַך :

„שפּילבדיק אין בערלין די לעצטע צען יאָר אין כמעט אַלע ערשטע טעאָטערס, די בעסטע קלאַסישע און נייסטע שטיק, איז מיר תמיד געלעגן דער לעמבערגער טעאָטער-דירעקטאָר, גימפּל, אין די ביינער. איך האָב שטענדיק געהאַפט אַ מאָל צו שפּילן פאַר די מענטשן צו וועלכע איך געהער און וועלכע זיינען מיינע. און ווייל איך ווייס, אַז דער מענטש לעבט ניט לאַנג, האָב איך ניט געוואָלט קומען צום יידישן טעאָטער אַן אַלטער, אַן אויסגעשפּילטער.

עס איז ניט קיין שאַוויניסטיש געפיל ביי מיר צו שפּילן יידיש טעאָ-

חיים עהרענרייך

טער, נאָר איך וויל זען און פילן, ווי מיין אייגענע ראַסע, מיין אייגן בלוט וועט מיך פאַרשטיין“.

ווי גראַנאַך זאָגט, האָט ער זיך ניט וואָס צו באַקלאַגן. די פּרעסע און די אינטעליגענץ איז געווען גאַסטפּריינדלעך צו אים, „נאָר די באַרירונג מיט דער פּערטער וואַנט, מיטן פּובליקום, מיט יענעם אומבאַקאַנטן, אומ-היימלעכן, ברוטאַלן און ליבן ריכטער — מיט זיי האָב איך זיך נאָך ניט באַקענט, און איך פאַר גיט אַוועק פון אַמעריקע, ביז זיי וועלן מיר גיט געבן אַ קלאַרע תשובה. איך וויל הערן פון זיי, דאָס פּובליקום: גראַנאַך, ביסט אונדזערער, בלייב ביי אונדז, עס וועט דיר זיין היימיש און וואַ-רעם. אַדער: גיי דיר צוריק צו די גוים, מיר ווילן מיט דיר גיט האַבן קיין שייכות.

— וואָס פאַר אַן ענטפּער זיי זאָלן מיר גיט געבן, וועט מיין באַצונג צו זיי, צו די ייִדישע מאַסן, זיך גיט ענדערן אויף אַ האַר, ווייל קיינער קאַן גיט אַרויסקריכן פון זיין הויט“.

אַט אַזוי דערקלערט אַלעקסאַנדער גראַנאַך, וואָס עס האָט אים באַ-ווויגן צו פאַרלאָזן די דייטשע בינע דעם סעזאָן און קומען צו אונדז קיין אַמעריקע.

מאַריס מאַשקאַוויטש

אין איינעם פון די בראָדווייער טעאַטערס האָט מען געשפּילט אַ דראַ-
מע מיטן נאָמען „יאָזעף זיס“. די דראַמע איז געבויט אויף אַ היסטאָרישן
ראַמאַן, וואָס דער ייִדיש־דייטשער שריפטשטעלער לעאַן פּויכטוואַנגער האָט
אַנגעשריבן. אין ייִדישן קונסט־טעאַטער איז די זעלבע דראַמע — הגם
אַ היפש ביסל אַנדערש — געשפּילט געוואָרן דעם ספּאַן אונטערן נאָמען
„ייד זיס“.

דער העלד פון דער דראַמע איז אַ ייד מיטן נאָמען זיס, וועלכער
ווערט דער הויפּט־מיניסטער ביים קעניג פון איינער פון די אַמאַליקע
דייטשע מלוכות. ער איז זייער אַ קלוגער, זייער אַן ענערגישער און אַמ-
ביציעזער מענטש. און מיט זיינע גרויסע פעקייטן באַזיגט ער אַלע שטע-
רונגען און ווערט דערהויבן צום העכסטן אַמט אין לאַנד. דער קעניג איז
אַ פאַרדאַרבענער מענטש און דורך אים פאַרלירט זיס זיין איינציקע טאַכ-
טער. דער סוף איז אַז דער מיניסטער נעמט נקמה אין זיין האַר און ביידע
ווערן זיי אומגעבראַכט. דאָס איז אין קורצן דער אינהאַלט פון דער פּיעסע.
די ראָל פון דעם יידן אין דער פּיעסע שפּילט אַן אַקטיאָר מיטן נאָ-
מען מאַריס מאַשקאַוויטש, און וועגן אים וויל איך דערציילן.

מיטן נאָמען פון מאַריס מאַשקאַוויטש זיינען פאַרבונדן די ערשטע
שיינע קאַפיטלען פון דעם ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע. ער איז גע-
ווען איינער פון די גאָר ערשטע אַקטיאָרן, וועלכע זיינען אַהערצו געקומען
מיט איבער פּערציק יאָר צוריק, ווען אין אַמעריקע האָבן זיך קוים אַנגע-
הויבן ווייזן די ערשטע שפּראַצן פון ייִדיש טעאַטער. ער, צוואַמען מיט
יעקב פ. אַדלער, דוד קעסלער, זיגמונד מאַגולעסקאַ, קעני ליפּצין, באַריס

טאמאשעפסקי, בערטא קאליש, לעאן בלאנק און נאך א צענדליק גאט-געבענטשטע קינסטלער זיינען געווען פון די ערשטע פיאנערן וואס האבן דא אין אמעריקע געלייגט דעם ווינקלשטיין פון דעם שיינעם יידישן טעאטער-בנין.

צוזאמען מיט זיי זיינען דא אויפגעקומען דראמאטורגן, וועלכע האבן פאר זיי געשריבן גוטע פיעסן, אין וועלכע די אקטיארן האבן געקאנט אנט-וויקלען זייער טאלאנט. יעקב גארדין, לעאן קאברין, ז. ליבין און א ביסל שפעטער, דוד פינסקי, זיינען שטארק צוגויפגעקניפט מיט יענער פריילינג-צייט פון דער יידישער בינע אין אמעריקע.

כמעט א האלבער יארהונדערט איז פארלאפן זינט דעמאלט. פון יענע גרויסע שוישפילער זיינען בלויז עטלעכע נאך מיט אונדז. פון אט די עטלעכע איז באריס טאמאשעפסקי פארווארפן ערגעץ אין ענגלאנד אדער אין פראנקרייך ווו ער קאן קוים זיך דורכשלאגן זיין חיונה ביים דארטיקן אַרעמען יידישן טעאטער. בערטא קאליש האט א צייט לאנג געשפילט אויף דער „גוי'שער" בינע אין ענגליש. איצט שפילט זי אין גאנצן ניט. מען זאגט אפילו אז זי וועט דעם סעזאן יא אנהייבן שפילן אין יידישן געשא-נעל-טעאטער אויף סעקאנד עוועניו. פון זאגן ביז ווירקלעכקייט איז אבער אפט א ווייטער מהלך.

צוויי זיינען בלויז פארבליבן וועלכע שפילן נאך. דאס זיינען לעאן בלאנק, וועלכער שפילט איצט אין יידישע טעאטערס אויף דער פראווינץ, און מאריס שווארץ.

מיט א יאר צוועלף צוריק איז מאשקאוויטש אָוועקגעפארן פון ניו-יאָרק שפילן יידיש טעאטער אין לאַנדאָן. דורך אַ צופאַל האָט אים דאָרט געזען שפילן אַן ענגלישער טעאטער-דירעקטאר און ער האט זיך אָנגע-זעצט אויפן יידישן אַקטיאר אַז ער זאַל שפילן שעקספירס „שיילאַק" אין ענגליש. אים זיינען געקומען זען די גרעסטע קריטיקער פון ענגלאַנד. די אינטעליגענטסטע טעאטער-ליבהאַבער, און דער יידישער אַקטיאר איז זיי זייער געפעלן געוואָרן. מען האָט אים אַזוי געלויבט פאַר זיין פיינעם שפילן אַז זיין נאָמען איז באַרימט געוואָרן איבער גאַר דער וועלט.

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

זינט דאן האט מאַשקאָוויטש געשפּילט כמעט אומעטום, וווּ ענגליש ווערט נאָר גערעדט: אין דרום אַפריקע, אין ניו־זעלאַנד, אין קאַנאַדע. או־מעטום האָט ער אַלעמען באַצויבערט מיט זיין טאַלאַנט.

און איצט שפּילט ער אין ניו־יאָרק, אין דער שטאָט אין וועלכער ער איז מיט איבער פּערציק יאָר צוריק געקומען און געהאַלפּן בויען דעם ייִדישן טעאַטער. ער שפּילט אָבער אויף בראַדוויי, אין ענגליש. די ענג־לישע צייטונגען און דער אַמעריקאַנער עולם האָבן אים זייער פּריינדלעך אויפגענומען. מען לויבט זייער זיין שפּילן. מען ווייזט אָן אַז ער איז אַ געשולטער קינסטלער, וועלכער באַזיצט אַ חוש פאַר מאַס און שיינקייט. מאַשקאָוויטש קאָן צופּרידן זיין מיט זיין דערפאַלג.

ווען איר זיצט אָבער אין טעאַטער און איר זעט אים שפּילן טוט אייך וויי דאָס האַרץ וואָס אַזאַ פּיינער קינסטלער איז ניט מער אויף דער ייִדי־שער בינע. די ניט־ייִדישע קינסטלער לויבן זיין איינגעהאַלטנקייט. אויף דער ייִדישער בינע שטאַלצירט מען אָבער מיט טעמפּעראַמענעט, מיט דראַמאַטישן פאַרנעם. און אַט די אייגנשאַפטן האָט מאַשקאָוויטש אַרויס־געוויזן אין אַלע ראַלן, וואָס ער האָט געשפּילט ווען ער איז נאָך געווען אויף דער ייִדישער בינע...

יאַנואַר, 1930

מאַריס שוואַרץ דערציילט וועגן זיין אָנהייב אַלס אַקטיאָר

קיין מענטש אויף דער וועלט קאָן ניט אַזוי שיין, אַזוי פאַרכאַפּנדיק דערציילן אַ מעשה, וואָס איז פאַרלאָפּן אין לעבן, ווי אַ שוישפּילער. וואָרום אַ שוישפּילער דערציילט ניט קיין מעשה, ער לעבט זי דורך, ער שפּילט זי אָפּ פאַר אייך אַזוי ווי זי איז געשען. ער גיט זי אייך איבער מיט אַלע פאַרבן און שאַטירונגען, מיט אַלע קנײטשן און שטריכעלעך און דאָס וואָס ער דערציילט, לעבט פאַר אייך ממש, אַטעמט און ציטערט...

איך וועל עס פּרוּוון איבערגעבן מיט זיינע ווערטער, אויף וויפּל איך געדענק זיי. זיין פּאַנטאַמימע, די אויסדרוקן פּון זיין געזיכט, די באַווע- גונגען פּון זיינע הענט און פּון יעדן אבר זיינעם וועט דער לייענער זיך מוזן פאַרשטעלן...

די געשיכטע האָט, ווי מאַריס שוואַרץ דערציילט, פאַסירט אינעם יאָר

: 1910

„מיר זיינען דאָן געווען אַ חברה יונגע בחורים, לידיקגייערס, וואָס האָבן געלעבט און געאַטעמט מיט איין ווונטש, מיט דעם איינציקן טרוים — זיין אַקטיאָרן און שפּילן טעאַטער. אונדזער מקום־מנוחה איז געווען אין אַ ייִדישן „סאַלון“ אויף ברום סטריט. הונגעריקע און אַנטמוטיקטע פּלעגן מיר דאָרט פאַרברענגען נעכט און טעג, אויסלייען איינער ביים אַנ- דערן ציגאַרעטלעך, אָפּשפּילן איינער דעם אַנדערן ייִנגלשע שפּיצלעך, ווילדע שטיקעס, און — שטאַרבן פאַר הונגער דריי מאָל אַ טאָג מיט צו- בייסן.

געווען זיינען צווישן אונדז דווקא באַלעבאַטישע קינדער, זין פּון פּיינע טאַטע־מאַמע. נאָר טאַקע דערפאַר וואָס מיר זיינען געווען בנאָקלעך און

פיגורן און פראָפּילן אויף דער יידישער בינע

זין פון פיינע טאַטע-מאַמע, האָבן מיר זיך געשעמט מיט אונדזער פוסט-
און-פאַסעווען און באַהאַלטן אונדזער הונגער און אונדזער האַרצווייטיק אין
יענעם אַלט-מאַדישן „סאַלון“.

מאַריס שוואַרץ

נייטן גאַלדבערג, יוסף שוואַרצבערג — דער סופליאַר אין קונסט-
טעאַטער, און אַ סך אַנדערע וועלכע זיינען נאָך קיין אַקטיאָרן ניט גע-
וואָרן, זיינען געווען גוטע-ברידער פון יענער חברה „אַקטיאַרשטיקעס“
אונדזערע.

האַבן מיר אַזוי לאַנג געהונגערט און גערויכערט פרעמדע ציגאַרעט-
לעד ביז איין שיינעם נאַכמיטאָג האַבן מיר זיך אָנגעטאַן אין די שענסטע
בגדים און זיך אַוועקגעלאָזט קיין ברידזשפּאַרט שפּילן טעאַטער. קיין פּיע-
סע האַבן מיר ניט געהאַט, קיין טעאַטער קאַסטיומען, קיין גרים — גאַר-
ניט. צוועלף בחורים, געוונטע, אויסגעהונגערטע, האַבן מיר זיך אַראַפּגע-
לאָזט אויף דער אומגליקלעכער שטאָט ברידזשפּאַרט, דאָרט שפּילן טעאַ-
טער.

פאַר וואָס עפעס דווקא קיין ברידזשפּאַרט? געדענק איך אַליין ניט.
אפשר דערפאַר, ווייל די רייזע אַהין איז געווען ביליק — און אפשר ווייל
יידן זיינען דאָרט דאָ אַ היפש ביסל. וואָס די סיבה זאָל ניט האַבן געווען,
מיר האַבן זיך אַ לאַזגעטאַן אויף ברידזשפּאַרט.

געקומען קיין ברידזשפּאַרט, זיינען מיר פאַרפאַרן אין דעם ערשטן
בעסטן יידישן האַטעל — אַן אַכסנייה — און גלייך מודיע געווען, אַז מיר
זיינען אַקטיאַרן. אַ קט יאָרן! — האָט זיך דער בעל-אַכסנייה שיער ניט
דערפרייט מיט אונדז און אַ פּרעג געטאַן וויפּל צימערן מיר ווילן.

צימערן גאַר! — האַבן מיר זיך איינגעהאַלטן ניט צו לאַכן, און אים
געגעבן צו פאַרשטיין, אַז אַזוי ווי מיר דאַרפן שטודירן די פּיעסע, האַבן
מיר אַ סך פּראָבן, ווילן מיר איין גרויסן צימער פאַר אונדז אַלעמען. גע-
וואַלט האַבן מיר איין צימער, ווייל מיר האַבן זיך געפילט מוטיקער אין
איינעם און געוואַלט האַלטן אַן אויג איינער אויפן אַנדערן.

זיך באַזעצט אין האַטעל, האַבן מיר אָנגעהויבן עסן. שטעלט זיך
פאַר וויפּל צוועלף געזונטע יונגע בחורצעס מיט, קיין עין הרע, קרעפטיקע
אַפעטיטן און נאָך קרעפטיקערע ציינער, וואָס האַבן קיין מאָל קיין צווענגל
פּון אַ דענטיסט אויף זיך ניט געפילט, קאַנען אין איין טאַג אַריינבראַקן! ...
מיר האַבן געגעסן אַן אויפהער און פאַרטרונקען מיט אַלץ וואָס האָט נאָר
געהאַט אַ טעם פּון מילך, וויין, טיי אַדער — אין ערגסטן פאַל — ריין
וואַסער.

דערביי זיינען מיר יעדן טאַג פּלומרשט געגאַנגען זוכן איבער דער

שטאַט אַ טעאַטער מיט אַ בינע וווּ צו שפּילן, און בשום אופן, פאַרשטייט זיך, ניט געקאַנט געפּינען...

בקיזור, דער בעל-אַכסניה האָט ענדלעך ביי אונדז אָנעהויבן בעטן: קינדערלעך, פאַראַן דאָך נאָך ייִדן מיט האָטעלן אין ברידזשפּאַרט...

האַבן מיר זיך געמאַכט ניט-וויסנדיק און ווייטער געגעסן. איז שוין דער ייִד געוואָרן אין פעס:

— איר עסט דאָך מיר אויף מיין האָטעל! גולנים, ציט זיך אַרויס! איך האָב שוין קיין כוח ניט. איר האָט דאָך שטיינער, ניט קיין הערצער. איר האָט מילן ניט קיין מאַגנס, טראַגט זיך אָפּ צו אַלדי-גוטע-יאָר!...

זעענדיק אַז עס העלפט אָבער ניט, האָט ער אויפגעהערט געבן עסן. האָבן מיר אַליין גענומען. האָט ער אָנגעהויבן פאַרשליסן און באַהאַלטן. פלעגן מיר אויפשטיין פאַר טאַג, אַפּוואַרטן דעם מילך-מאַן און דעם בע-קער און דעם קצב און צונעמען ביד חזקה — קאַנפּיסקירן הייסט עס — פּל טוב. הינטערן האָטעל פלעגן מיר מאַכן אַ פייער און קאַכן, פּרעגלען און עסן.

ווען דער חוצפהדיקער בעל-אַכסניה האָט אָבער אָנגעהויבן סטראַשען מיט פּאַליציי און מיט קלעפּ, האָבן מיר איינגעזען, אַז ער פאַרשטייט ניט קיין וויץ און מיר האָבן זיך אַריבערגעקליבן צו אַ פּרוכט-הענדלער, וועלכן מיר האָבן צוגעזאָגט פּרייע „פעסעס“ פאַר אים און זיין גאַנצער פאַמיליע צו אונדז אין טעאַטער אַריין.

גלייכצייטיק האָבן מיר אויך אויפגעזוכט אַ זאַל מיט אַ בינע און האָבן אָנגעהויבן אַנאַנסירן די פּיעסע, „דער בעסטיאַלער קאָדעטניק“. קיין פּיעסע האָבן מיר ניט געהאַט; קיין קאַסטיומען אויך ניט. מיר האָבן צווישן זיך איינגעטיילט, אַז דער זאַל זיין די יונגע מיידל, דער — דער געליב-טער, דער — דער שרעקלעכער קאָדעט — יעדן איינעם אַ ראָל לויטן גוסט פון די דעמאָלטיקע שטיק.

מיר האָט מען צוגעטיילט די ראָלע פון אומגליקלעכן טאַטן פון דער פאַרפירטער מיידל. האָב איך ערגעץ געקראָגן אַ ביסל פּלאַקס מיט אַ ביסל קלעפּעכטס און זיך צוגעקלעפּט אַ באַרד, בין איך אַרויס אַ טאַטע מיט אַ

חיים עהרענרייך

גרוי-בלאנדער באַרד און שוואַרצע האָר אויפן קאָפּ... די טאַכטער מיינע האָט אויף זיך אָנגעטאַן אַ קליידל, וואָס האָט קוים דערגרייכט ביז די קני און האָט ניט געקאָנט פאַרדעקן אירע צעקנייטשטע הויזן...

נו, איז דאָס געווען אַ פאַרשטעלונג! גערעדט האָבן מיר פאַר פייער און פאַר וואַסער און געשאַפן אַ פיעסע שפּילנדיק... דער עולם — און עס איז געקומען אַ היפשער עולם — האָט ענדלעך פאַרלוירן די געדולד און זיך אַ לאַז געטאַן אויף דער בינע... גליקלעכערווייז האָט די בינע געהאַט טירן און פענצטער צום הויף צו... פון דעסטוועגן זיינען עטלעכע פון אונדו געקומען אַהיים צום פרוכט-הענדלער מיט אונטערגעשלאָגענע אויגן און צעריסענע בגדים. אַמערגסטן האָט נעבעך אָפּגעשניטן מיין „טאַכטער“. דאַכט זיך אַז שוואַרצבערג האָט געשפּילט די ראָל. איבער דער נאַרישער קלייד האָט „זי“ לויפן ניט געקאָנט, און דער צעווילדעוועטער עולם האָט צו איר אויסגעלאָזן דעם גאַנצן גערעכטן צאַרן.

שטאַרק גענומען זיך צום האַרצן האָבן מיר אונדזער דורכפאַל ניט. דער גוטער פרוכט-הענדלער האָט געהאַלטן די פרוכט אין אַ פאַרדעקטן וואַגן און קיין שוועריקייטן צוצוקומען צו די עפל און באַרן האָבן מיר ניט געהאַט...

ביטער איז געוואָרן ווען די פרוכט איז אויסגעאַנגען. דער הונגער האָט אונדו אָנגעהויבן פייניקן מיט אַזאַ אכזריות, אַז מיר זיינען פאַרחלשטע געלעגן אין צימער און בלויז געבענקט נאָך אַ שטיקל ברויט. עס איז ניט געווען קיין פוח זיך צו רירן פון אַרט. עס איז ניט געווען קיין חשק זיך צו עמעצן צו ווענדן. בלויז אַקטיאַרן, וואָס האָבן דורכגעמאַכט דעם גיהנום פון זיין פאַרוואָרפן ערגעץ אין דער פרעמד אָן הילפס-מיטלען, וועלן קאָ-נען פאַרשטיין וואָס מיר האָבן דאָן דורכגעלעבט.

עס איז געווען אין אַ דאַנערשטיק. איך און אַפעלמאַן — איינער פון דער „טרופע“ — זיינען געזעסן לעבן הויז. עס איז פאַרבייגעפאַרן די צירק-טרופע פון רינגלינג בראַדערס. האַלב ברידזשפאַרט איז נאַכגעאַנגן גען דעם פאַראַד, זיינען מיר אויך אַוועק. קוים וואָס מיר האָבן געשלעפט

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

די פּיס. מיר זיינען אָבער אַזוי פּאַרכאַפּט געוואָרן פון דעם אַלגעמיינעם ענטוויאַזם, אַז מיר זיינען געגאַנגען ניט פּילנדיק אונדזער שוואַכקייט.

איך בין געגאַנגען און מיט דער לינקער האַנט געהיט די אונטערשטע קעשענע פון מיין וועסטל. ניט חלילה ווייל איך האָב מורא געהאַט פאַר דער האַרץ־קראַנקייט. איך האָב דווקא געהאַט אַ האַרץ וואָס האָט זיך אויסגעלאַכט פון הונגער און צרות. געהיט האָב איך מיין וועסטל ווייל אין איר איז געווען איינגענייט אַ פּאַפּירענער דאָלאַר. קיין בן־אָדם האָט פון דעם דאָלאַר ניט געוואוסט. ווען די בחורים ווייסן אַז אין מיין וועסטל ליגט איינגענייט אַ דאָלאַר, וואָלט מיין לעבן קיין צעבראַכענע פעני ניט ווערט געווען. זיי וואָלטן מיר אויפגעגעסן מיטן דאָלאַר.

האָב איך זיך געשלעפּט נאָך דער מאַסע מענטשן און געציטערט, טאָ־מער וועט אַ גנב מיר באַזוכן מיט זיינע פּלינקע פינגער.

ענדלעך האָט דער צירק זיך אָפּגעשטעלט אויף אַ ברייטן פעלד היב־טער ברידזשפּאַרט, און גאַטס דרויסן האָט אויפגעלעבט מיט קאַרוסעלן און העלפּאַנדן און קלאָונס און הייסע וורשטלעך.

ניין, איך האָב געשווירן, אַז איך וועל דעם דאָלאַר ניט רירן. איך וועל בעסער אויסגיין פון הונגער און דעם דאָלאַר ניט אַרויסשלעפּן. ער איז געווען מיין איינציקע האַפענונג צוריקצוקומען אַהיים, קיין ניו־יאָרק צו אייגענע. ניין, דעם דאָלאַר וועל איך ניט רירן... ער איז אויף רייזע־הוצאות... טויטע זיינען מיר געשטאַבען... רעכטס איז געשטאַבען אַ פעטער גרעק מיט אַ רולעט־טישל און מענטשן האָבן געשפּילט. אַ מאַן איז צוגעגאַנגען, אַרויפגעלייגט אַ קוואַדער (25 סענט) אויפן ברעטל. דאָס רעדל האָט זיך אַ דריי־געטאַן, און — ער האָט גענומען דריי דאָלאַר. נאָך אים איז צוגע־גאַנגען אַ צווייטער פּאַרשוין, אַרויפגעלייגט אַ קוואַדער און — געוואונען דריי דאָלאַר!

דריי דאָלאַר! אַלע צוועלף וואָלטן מיר דאָך געקאַנט צוויי מאַלצייטן עסן! דריי דאָלאַר! און דאָ זע איך ווי אַ דריטער גוי געווינט מיט אין קוואַדער אַ דרייערל.

— אפעלמאן, האָב איך קוים אַרויסגעשעפטשעט — איך וועל איינ-
שטעלן אַ קוואַדער...

— האָסט אַ קוואַדער?! — האָט ער אויף מיר אויסגעשטעלט אַ פאַר
אויגן, אַזוי ווי ער וואָלט געהערט, אַז משיח איז שוין אין בראַנזוויל.
— איך האָב אַ דאָלאַר, איינגענייט אין קעשענע. כ'האָב צוגעזאָגט
דער מאַמען אַז איך וועל אים בלוזי נוצן אויף צו פאַרן וווּ נייטיק איז.
איך קאָן אָבער ניט, איך שטאַרב עסן, — האָב איך פיבעריש גערעדט און
דער ריח פון די פרישע ווורשטלעך האָט מיר געמישט די געדאַנקען.
— גוט, שטעל איין. — איז ער מספּים געווען מיט טויט-בלאַסע ליפּן.
כ'האָב אויסגעביטן דעם דאָלאַר אויף קוואַדערס, און מיט אַ טויטער
האַנט אַרויפגעלייגט אַ קוואַדער אויפן ברעטל, דאָס ברעטל האָט זיך אַ
דריי-געטאַן, און —

עס האָט געדויערט בלוזי אַ סעקונדע. יענע סעקונדע וועל איך אָבער
ניט פאַרגעסן מיין גאַנץ לעבן. באַשרייבן יענע סעקונדע איז ניט אין מיינע
פוחות. איינשטיין איז גערעכט, אַ סעקונדע קאָן זיין אַן אייביקייט...
ווען דאָס רעדל האָט זיך אַפּגעשטעלט האָט דער גרעק צוגענומען דעם
קוואַדער... „פאַרשפּילט!“

— קום אַוועק, מערדער! לאַמיר קויפּן אַ הייס ווורשטל! — האָט
אַפעלמאן זיך געבעטן מיט די לעצטע פוחות.

אַ נייער חברהמאַן איז צוגעגאַנגען צום רולעט און מיט איין קוואַדער
געוונען אַ דרייערל... ווער זאָל געווען וויסן, אַז די שדים זיינען געווען
אונטערגעשטעלט אויף צו פאַרנאַרן קליינשטעטלדיקע יאָלדן? !
פאַרשטייט איר דאָך שוין אַז איך האָב איינגעשטעלט נאָך אַ קוואַ-
דער און פאַרלוירן...

איך האָב פאַרלוירן דעם גאַנצן דאָלאַר.

ווי מיר האָבן זיך דערשלעפט צוריק צו דעם פּרוכט-הענדלער אויפן
קוואַרטיר, געדענק איך ניט. איך האָב זיך אויפן וועג געריסן די האָר פון
קאַפּ, געיאַמערט פון הונגער, פון פאַרדראַס, פון ביטערער הרטה. כדי מיך

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

צו טרייסטן האָט אָפּעלמאַן אַ שבועה געגעבן קיינעם פון דער טראַגעדיע מיטן דאָלאַר ניט אויסזאָגן.

ווי צוויי אבליים זיינען מיר אַריינגעקומען אין שטוב. קוים מיט צרות האָבן מיר די טיר פון אונדזער צימער געעפנט און — אויסגעזעצט לעבן טיש זיינען געווען די צען קאָלעגן אונדזערע און זייערע פנימער האָבן געלויכטן. אויפן טיש איז געשטאַנען פון כל טוב — הערינג, ציבעלע, ברויט, טיי, מיר ביידע האָבן געגעסן און ניט אויפגעהערט וויינען. און די חברים אונדזערע האָבן געמיינט, אַז מיר וויינען פון פרייד וואָס מיר האָבן שוין וואָס צו עסן...

וויילט איר דאָך וויסן וווּ זיי האָבן דעם כל טוב גענומען? — אַט דאָס האָבן מיר זיי ענדלעך געפרעגט.

ביים אַרעמען פּרוכט־הענדלער האָבן זיי אין זייער גרויסער פאַר־צווייפּלונג דעם טלית און תּפּילין געגנבעט און פאַרזעצט...

אויף מאַרגן פאַר טאָג האָבן מיר זיך פון הויז אַרויסגעגעבעט און האָבן די באַן קיין ניו־יאָרק גענומען. אונדז איז געלונגען איבערצוריידן אַ ייִדישן לאַנדרימאַן פון ברידזשפּאַרט, אַז ער זאָל ווערן אונדזער פאַרוואַלטער אין ברוקלין.

מיר האָבן טאַקע איין נאַכט אָפּגעשפּילט אין דעם סינגרע־זאָל אין בראַנוויל. די הכנסה איז אָבער געווען אַזאַ, אַז דער לאַנדרימאַן האָט אונדז מוחל געווען די רייזע־הוצאות וואָס ער האָט פאַר אונדז אויסגעלייגט און איז אַנטלאָפּן!

דאָס אַלץ איז מיר געקומען אויפן זינען, ריינדיק וועגן דער אַמאַ־ליקער פּראָווינץ. אויס גערעכטיקייט צו מיינע קאָלעגן מוז איך צוגעבן, אַז זיי האָבן דעם פּרוכט־הענדלער צוגעשיקט דאָס קוויטל פון לאַמבאַרד און דאָס געלט אויף אויסצולייזן דעם טלית און תּפּילין".

אזוי האָט דערציילט מאַריס שוואַרץ...

מערץ, 1933

ראובן גוסקין

א

דאָס ערשטע מאָל וואָס איך האָב ראובן גוסקינען געטראָפֿן איז געווען בערך מיט אַ יאָר 3 צוריק. עמעצער האָט מיר אָנגעוויזן: דאָרט איז גוסקין. האָב איך זיך ניט געשעמט און געבעטן ביי אים אַ „פעס“ אין טעאָטער. „רופֿט מיר אָפֿ אין אָפיס, וועל איך אייך זאָגן צי איך האָב די טי-קעטס פֿאַר אייך“, האָט ער זייער פֿריינדלעך געענטפֿערט.

אַ ביסל שפעטער האָב איך זיך געטראָפֿן מיט יחיאל גאַלדשמיט, דער איינציקער ייִדישער אַקטיאָר, מיט וועלכן איך האָב זיך דאָן געקענט פֿער-זענלעך. איך האָב אים דערציילט, אַז גוסקין וועט מיר אפשר געבן אַ „פעס“ אין טעאָטער.

„וואָס עפעס „אפשר“? — האָט גאַלדשמיט אויסגעשטעלט אויף מיר זיינע גרויסע אויגן, — „אַז גוסקין זאָגט „אפשר“ מיינט דאָס אַז ער איז ניט זיכער, מסתמא אָן ערן-אָוונט אין יענעם טעאָטער.“

גאַלדשמיט האָט געטראָפֿן. אין יענעם טעאָטער האָט מען יענעם אָוונט טאַקע געשפּילט אָן ערן-פֿאַרשטעלונג. האָט גוסקין ניט געוואָלט צוזאָגן אַז ער וועט די טיקעטס קריגן. שפעטער האָב איך אויסגעפונען אַז ער האָט פֿאַר די טיקעטס באַצאָלט — ער בעט גיין ביים אַקטיאָר צונעמען צוויי פֿרייע טיקעטס?

איז דער טעאָטער איז געווען ליידיק? איי, עס וואָלט אָפּילו קיין גרויסער אומגליק ניט געווען ווען דער יונגער צייטונגס-שרייבער קריגט ניט קיין „פעס“? — גוסקין אָבער מיינט, אַז אַ שרייבער דאַרף יאָ גיין אין טעאָטער, און זאָל אָן אַקטיאָר פֿאַרקויפֿן נאָך צוויי טיקעטס. און פֿדי

צו פארדינען אַ „דאָבל“ מיצווה, קויפט ער טאַקע אַליין די טיקעטס און אַלע האָבן הנאה.

מיין צווייטע באַגעגעניש מיט גוסקינען איז געווען מיט אַן ערך אַ האַלב יאָר שפּעטער. עס איז געשטאַרבן אַ יונגע ייִדישע אַקטריסע, אַן אומגליק האָט פּאַסירט און זי איז דערהרגעט געוואָרן. דער רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס“ האָט מיך באַשטימט צו „קאָווערן“ די לוויה וואָס איז אראַנזשירט געוואָרן פון דער אַקטיאָרן-יוניאָן.

די לוויה איז דורכגעפירט געוואָרן אַזוי ווי עס פאַסט פאַר דער אַקטיאָרן-יוניאָן. צענדליקער „קערידזשעס“, צענדליקער בוקעטן בלומען, טויזנטער — אויפן טעאַטער-לשון צענדליקער טויזנטער — מענטשן אויף די סיידוואַקס. אינעווייניק, אין אַקטיאָרן-קלוב אַ טרויעריק-פייערלעכע שטיי-מונג, אויף דער איז שוואַרצן דראַפּירטער בינע איז געשטאַנען דער שוואַר-צער אָרון. די שווישפּילער טרויעריקע, אומעטיקע, מיט פּוסטייט אין די אויגן — אַט דאָס איז דער סוף, טראַץ אַלע רעקלאַמעס, טראַץ אַלע עלעק-טרישע לעמפלעך, טראַץ אַלע גוטע קריטיקן.

פאַרסאַפּעט בין איך צוגעלאָפּן צו גוסקינען און אים געבעטן מיר געבן די נעמען פון די „גדולים“, דעם נאַמען פון חזן, אַלע נייטיקע „פּאַינטערס“ וואָס אַ רעפּאָרטער מוז האָבן אויב ער וויל אָנהאַלטן זיין חזן אין די אויגן פון דעם רעדאַקטאָר. גוסקין איז געווען פאַרהאַוועט. עס איז אים, קענטיק, געגאַנגען אין לעבן, אַז די לוויה זאָל צוגיין וואָס פייערלעכער, וואָס אימפּאַזאַנטער. זאָלן די אומגליקלעכע עלטערן כאַטש האָבן אַ שטיקל „טרייסט“ אין דער שיינקייט פון דעם פאַראַד. פון דעסטוועגן האָט ער זיך אָפּגעריסן פון דעם עולם און מיר גענומען אויסרעכענען די נעמען פון די „גדולים“.

ווען ער האָט געענדיקט, האָב איך ביי זיך געהאַט פאַרשריבן פינף בויגנס פּאַפּיר, גאַנצע צוויי הונדערט מיט פּופּציק נעמען. אַזוי פּיל מעמ-בערס האָט די אַקטיאָרן יוניאָן דאַן פאַרמאַגט. גוסקין האָט זיי אַלעמען אַריינגעגעבן אין צעטל פון די „גדולים“...

עס זיינען אַוועק אַ פאַר יאָר, איך האָב זיך געענטער באַקענט מיטן

חיים עהרענרייך

לעבן פון די יידישע שוישפילער, מיט דער ארבעט פון זייער ענערגישן מענעדזשער ראובן גוסקין. גיט איין שלאָפלאָזע נאָכט איז מיר אויסגעקו- מען צו פאַרברענגען ביי אַ מיטינג פון דער אַקטיאָרן-יוניאָן, אַדער ביי אַ „שאַפּ-מיטינג“ פון אַ טעאַטער-טרופּע..

מיר האָט זיך גו אײנגקעריצט אין זכרון יענע נאָכט, ווען דער ייִדי- שער קונסט-טעאַטער, וועלכער האָט זיך געפונען אין דעם נאַראַ בעזי טעאַטער, איז געשטאַנען אין געפאַר אונטערצוגיין.

איך האָב אָפּגעמאַכט מיט גוסקינען זיך צו טרעפן מיט אים איידער ער וועט פאַרן אין טעאַטער. ער האָט געדאַרפט קומען אַהין, געבן דאָס „וואַרט“ די אַקטיאָרן אין פאַל זיי וועלן גיט באַקומען זייערע וויידזשעס. דער טעאַטער איז זיי שולדיק געווען היפשע עטלעכע וואָכן שכירות. „ווען איך קאָן איצטער אויסמיידן דעם אומגליק, וואָלט איך אַ יאָר פון מיין לעבן אַוועקגעשענקט“, האָט גוסקין, פאַרנדיק צום טעאַטער, באַמערקט.

עס איז געווען אַ געזונטער גי-יאַרקער ווינטער-אַונט. באַדוויי האָט געפינקלט און גערוישט מיט טויזנטער לעמפלעך און עלעקטרישע שילדן. און דאָך האָט זיך געדאַכט, אַז מיר פאַרן צו אַ לוויה, צו דעם אונטערגאַנג פון דעם שענסטן ייִדישן טעאַטער אין אַמעריקע. די טעאַטער-פרייד פון „ווייסן וועג“ האָט בלויז שווערער געמאַכט די געמיטער.

נאָכן ערשטן אַקט האָבן די שוישפילער זייערע שכירות גיט גע- קראָגן און גוסקין איז אַריין צו מאַריס שוואַרצן אין גאַרדעראַבע. אַן אויס- געמאַטערטער איז שוואַרץ געזעסן ביים באַלויכטענעם שפיגל און זיך „גע- פיקסט“ דעם גרים. ביידע זיינען געבליבן שטיל, קוקנדיק איינער דעם צווייטן מיט שרעק אין די אויגן. אין צימערל איז געווען שווער און פייב- לעך.

„שוואַרץ, איר וועט גיט קאַנען אויפהייבן דעם פאַרהאַנג, אויב איר וועט די שוישפילער גיט באַצאָלן“, האָט גוסקין אים שטיל געזאָגט.

אזוי איז געווען דער באַשלוס פון לעצטן מיטינג. שוואַרץ האָט אָפּעלירט, דערקלערט אַז ער וועט מאַרגן האָבן געלט.

דרויסן, אויף יענער זייט בינע, זיצט דאָך אַן עולם אין טעאַטער. זיי וואַרטן אויפן צווייטן אַקט. עס וועט דאָך זיין אַ סקאַנדאַל אויב מען וועט זיי ניט באַצאָלן. דער דירעקטאָר האָט גערעדט, איינגעטענהט, דערמאַנט וואָס אַזאַ אַקט וועט מיינען פאַרן קונסט־טעאַטער, דער טעאַטער וועט דאָך קיין תּחית המתים ניט קאָנען אויפשטיין. און ריינדיק האָט שוואַרץ יעדע וויילע צוגעגעבן: „איר גוסקין, ווייסט דאָך דעם אמת, איר ווייסט דאָך“.

גוסקין האָט טאַקע געוויסט, אַז אין „באַקס־אַפּיס“ האָט געפּוסטעוועט... ער האָט אָבער אויך געוויסט, אַז די אַקטיאָרן האָבן שוין ניט מיט וואָס צו צאָלן דיר־געלט. שטיל, דאַכט זיך רוֹק, נאָר מיט זייער אַ בלאַסן גע־זיכט האָט ער שוואַרצן ווידער דערקלערט, אַז אויב די אַקטיאָרן קריגן ניט כאַטש איין וואָך „וויידזשעס“, קאָן מען גלייך אַנאַנסירן פון דער בינע אַז די פּאַרשטעלונג וועט ווייטער ניט אָנגיין.

אַ שליח איז גלייך אַוועקגעשיקט געוואָרן צו שוואַרצס שוואַגער מיט אַ צעטל פון שוואַרצן אַז ער מוז שיקן געלט. דערווייל האָט מען גע־שפּילט דעם צווייטן אַקט. דער דריטער אַקט האָט זיך געווענדט אַן דעם שוואַגערס ענטפּער, צי ער וועט שיקן דאָס געלט.

ווען דער עולם אין טעאַטער וואָלט געוויסט מיט וואָס פאַר אַ הערצער די שוישפּילער האָבן יענע נאַכט געשפּילט דעם צווייטן אַקט, ווען זיי ווייסן וואָס פאַר אַ דראַמע עס האָט זיך געשפּילט הינטער די קוליסן, וואָלטן זיי אפשר נאָר אַנדערש רעאַגירט אויף יענער פּאַרשטעלונג. זיי וואָלטן, בין איך זיכער, טאַפּלט באַצאָלט פאַר יענער פאַרבאַרגענער דראַמאַטישער הינטער־דער־בינע פּאַרשטעלונג.

גליקלעכערווייז איז דאָס געלט אַנגעקומען און די אַקטיאָרן האָבן גע־שפּילט דעם דריטן אַקט.

וואַרשיינלעך האָט מאַריס שוואַרץ באַטראַכט גוסקינען ווי אַן אמתן „צורר“ יענע נאַכט, ווי אַ מענטש אַן אַ האַרץ. ער האָט אָבער מיט צוויי שעה שפּעטער געדאַרפט זיין אין אַקטיאָרן קלוב. דריי פאַר טאַג האָבן זיך פאַרזאַמלט דאָרט די שוישפּילער פון זיין טרופּע. זיי האָבן געדאַרפט באַ־שליסן צי זיי ווילן ווייטער שפּילן צי ניט. אייניקע זיינען געווען מיט דער

חיים עהרענרייך

מיינונג, אז מען זאל דעם טעאטער שליסן — שווארץ האט ניט קיין אמ- ביציע מער, ער איז ניט ערנסט, ער וועט נאך בלייבן די אקטיארן שולדיק געלט. און דער זעלבער גוסקין, וועלכער האט מיט עטלעכע שעה פריער געפאדערט ביי שווארצן כאטש א וואך „וויידזשעס“ פאר די אקטיארן, האט איצט געקעמפט קעגן די יעניקע, וועלכע האבן געוואלט שליסן דעם טעאטער.

ער האט געקעמפט און געוונען. די אקטיארן האבן ווייטער געשפילט, און דער קונסט-טעאטער האט ווייטער אויפגעפירט זיינע פארשטעלונגען. נאך דעם מיטינג, נאך פינף פאר טאג, גייענדיק איבער דער גרוילעך-פוסטער סעקאנד-עוועניו, האט גוסקין צו מיר א זאג-געטאן: „ערשט איצט פארשטיי איך ווי אזוי פיינע, באַלעבאטישע מענטשן שיכורן זיך פלוצעם אן“.

„זיי זיינען טויט מיד“, האב איך פרובירט פארזעצן זיינע געדאנקען. „ניין, זיי האבן ניט גענוג הארצווייטיק, ווען זיי האבן יא, וואלט זיי אין קאפ ניט געלעגן אזא נארישקייט“.

אט אזוי האב איך זיך באַקענט מיט גוסקינען.

ב

איך ווייס ניט פון קיין אנדערן געזעלשאַפטלעכן מענטשן אין יידישן לעבן, וועלכער האט אזוי אַפט „אנגענומען די פרעסע ביי דער באַרד“, אַדער „אנגעכאַפט דעם לייב ביים וויידל“ און איז אַרויס מיט גאַנצע ביי-נער ווי ר' גוסקין, וועמענס יובל מיר פייערן איצט. אן אנדערער וואַלט געווען צעריסן מיט אַלע שרייבער, וואַלט געווען טרייף אין אַלע רעדאַק-ציעס. אן אנדערער, אַבער ניט גוסקין.

ער פאַרמאַגט די זעלטענע מעלה צו קאַנען זאַגן מענטשן און, וואָס עס איז נאָך שווערער, אינסטיטוציעס, וואָס ער דענקט וועגן זיי און דאָך זיי ניט אַנטאַגאַניזירן. דאָס קאָן טיילווייז דערקלערט ווערן דערמיט וואָס גוסקין פאַרמאַגט ניט אן אנדערע „מעלה“ — ער וועט ניט און קאָן ניט באַריידן מענטשן הינטער זייערע אויגן. ער איז ניט קיין צוויי-פּנימדיקער.

געווען פאלן — און אפטע פאלן — ווען גוסקין האָט שאַרף און ביי־טער אַטאַקירט שרייבער ביי די אָפּענע מיטינגען פון דער אַקטיאָרן יוניאָן. ער וואָלט דאָס, אַבער, געטאָן אויך דאָן ווען די נוגעי דבֿר וואָלטן אַליין אַנוועזנד געווען ביי יענע מיטינגען. ס'איז אַ פּאַקט, אַז אָפּט האָט ער אַ מענטשן געלאָזט וויסן פּאַרויס, אַז ער וועט אים נעמען אויפן צימבל ביי אַ מיטינג, פֿרי צו געבן יענעם אַ מעגלעכקייט צו קומען און הערן און ניט באַקומען „צעדרייטע ידיעות“.

גוסקין האָט נאָך קיין מאָל ניט געחנפעט זיך צו קיין שרייבער. ער האָט אויך, מוזו איך צוגעבן, ניט געהאַנדלט גראַב און אומהעפלעך צו אַ פּאַרשטייער פון דער פרעסע. ער איז מיט זשורנאַליסטן קאַרעקט, פֿריינד־לעך און אויפֿריכטיק. דאָס איז זייער וויכטיק. ביי אַ זשורנאַליסט אַרבעט זיך אויס אין משך פון די פּראָפּעסיאָנעלע יאָרן זייער אַ חוש פאַר אויפֿ־ריכטיקייט, ערלעכקייט און אמת. און גוסקין — צי אויס קלוגער אויס־גערעכנטקייט, צי ווייל אַזוי איז זיין כאַראַקטער — איז אַלע מאָל אויפֿ־ריכטיק און ערלעך מיט פּאַרשטייער פון דער פרעסע.

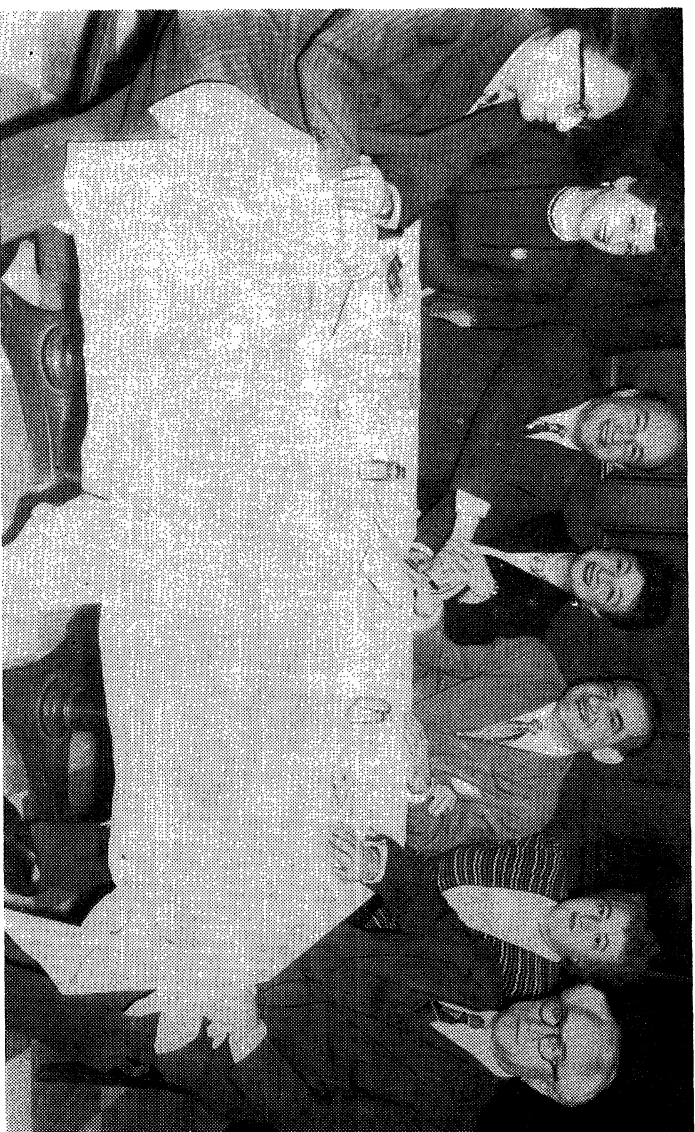
אין דעם, וואַרשיינלעך, ליגט דער גרויסער סוד פון די גוטע, איך וואָלט געזאָגט קאַלעגיאַלע, באַציונגען וואָס עקסיסטירן צווישן אים און די שרייבער, וועלכע קומען מיט אים אין באַרירונג. זיי ווייסן, אַז גוסקין וועט זיי ניט פּאַרפֿירן, וועט זיי ניט פּאַרקויפֿן „אַ קאַץ אין זאַק“...

גוסקין קאָן „געבן“. ער קאָן אויך „נעמען“. ער וועט אָפּט ביטער, שאַרף, ניט קלייבנדיק ווערטער — איך האָלט עס פאַר אַ חסרון — דער־לאַנגען אַ קעגנער, איבערהויפט נאָך ווען יענער האָט אַנגערירט ניט אים אַליין נאָר אויך זיין ליבלינג, די אַקטיאָרן יוניאָן. ער וועט אַבער עס אַנ־נעמען פאַר נאַטירלעך ווען יענער וועט געבן צוריק מיט דער זעלבער רוגזע.

גוסקין, ווייסט יעדער זשורנאַליסט, קאָן זיין אַ גוטער פֿריינד. און אַ גוטער פֿריינד איז ער דעם שרייבער אַפֿילו ווען יענער איז שוין אַ יורד מגדולה, און קאָן ווייניק טאָן פאַר דער יוניאָן. ס'פעלט אין זיין פֿריינד־

חיים עהרענרייך

שאפט די אויסגערעכנטקייט, דאָס מעסטן די „ס'לוינט" אָדער די „ס'לוינט
ניט". אין אַ יוניאָן פירער איז דאָס אַ גרויסע, אַ זעלטענע מעלה.
ס'איז שווער פאַר אַ מענטשן, וועלכער איז באַלד אַ פערטל יאַרהונ-
דערט נאָענט באַקאַנט, און טאַקע באַפריינדעט מיט גוסקינען, צו געבן אַן
אַביעקטיווע אַפשאַצונג פון זיין באַצונג מיט דער פרעסע. ער איז אַ
וואַרעמער מענטש, זייער אַ קלוגער, אַ ברייטער, אַ גוט-ברודערישער. ציי-
טונגס-מענטשן האָבן ליב אַזאַ. זיי האָבן ליב אַזאַ איינעם איבערהויפט
דערפאַר, ווייל ער מאַכט ניט קיין אַנשטעל און פרובירט ניט פאַראַדירן
פאַר זיי אַלס „גרויסער מענטש". אוי, ווי גוט צייטונגס-שרייבער קענען
די „גרויסע מענטשן" מיט זייערע קלייניקע שוואַכקייטן...
און ווייל גוסקין איז אַזוי איינפאַך, נאַטירלעך מיט פאַרשטייער
פון דער פרעסע, זיינען זיי אים דאַנקבאַר און זיי האָבן אים גערן.

פון רעכטס : ראובן גוסקין, ראזן פיווער, אויווינג דזשיקאבסאן, מאלי פיקאן, יעקב קאליר, בעלא מיזעל, חיים עזרענאוו

שטריכן און שטריכעלעך וועגן יוסף רומשינסקי

עס וואָלט גוט געווען ווען מען קאָן אַראָפּפּאַפּן אַ בילד פון דעם אמתן רומשינסקין ווי זיינע נאָענטע פריינד קענען אים, — ניט רומשינסקין דעם מוזיקער-דיריגענט, נאָר דעם רומשינסקי, וואָס מען באַגעגנט אַ מאָל אויף דער „עוועניו“, אַ מאָל אין דער קיבעצאַרניע און אַ מאָל ביי אים אין דער הייב.

דער מענטש רומשינסקי איז באמת אינטערעסאַנט. שווער צו פאַר-ברענגען אין זיין געזעלשאַפט און ניט אָנגעצונדן ווערן פון אַמביציע „עפעס“ אויפצוטאָן. ער אַליין שפרודלט מיט איינפאַלן און געדאַנקען וואָס רעגן אָן יעדן איינעם אַרום אים.

„העלאָ, רומשינסקי, וואָס מאַכט איר?“ — באַגריס איך אים אין אַ זומערדיקן פאַרנאַכט אויף דער „עוועניו“.

זיין פנים לייכט אויף. ער נעמט אייך, ווי זיין טבע איז, אונטערן אַרעם; בעסער געזאַגט, ער פאַרנעמט אייך אונטערן אַרעם, אַזוי ווי איר וואָלט איצט געוואָרן זיין שטיקל אייגנטום, און הייבט אָן שפאַצירן מיט אייך אויף און אָפּ איבער דער גאַס. די „עוועניו“ איז גאַלדיק-רויך, די זון, אַ צופרידענע פון אַ גוטן טאַג אַרבעט, לאַזט זיך אַ באַרויקטע און באַרויקנדיקע צום מערב, ביז מען פילט זיך אויך באַרויקט און געשטילט מיט די שטראַלן.

רומשינסקי איז אין אַ גוטער שטימונג. ער פּרעגט פּלומרשט וואָס איר מאַכט, אַבער אין דער אמתן איז דאָס אַליץ אַן הקדמה, אַן אַריינפיר בלוין. וואָס רומשינסקי האָט יאָ אין זינען — איז דערציילן אייך וועגן אַ סוזשעט פאַר אַן אַפּערעטע פאַר דער ענגלישער בינע, וואָס ער האָט פאַרטראַכט.

פיגורן און פראָפּילן אויף דער יידישער בינע

ער איז אזוי פארטאָן און פארקאָכט אין זיין אייגענער שאַפונג, אַז ער רעדט אָפּ עטלעכע שעה צייט וועגן איר. אַט גלייך, פאַרויכערט ער, זעצט ער זיך אַוועק שרייבן. עס ברענט אין אים די שאַפונגס-ענערגיע. איר טאַפּט ממש אַן די פיגורן און די טיפּן וואָס זיין פאַנטאַזיע שאַפּט. עס וועט זיין אַ גרויסע זאַך.

יוסף רומשינסקי

אויף מאַרגן, ווען איר טרעפט רומשינסקין אין דעם קאַפּע, זיצט ער שוין גאָר אַן אַנדערער. וווּ אַפּערעטע, ווען אַפּערעטע — ער איז גאָר פאַר-קאָכט אין טעאַטער-פּאַליטיק און טעאַטער „גאַסיפּ“. אַוועק איז די מווע פון נעכטן, זי האָט זיך אויסגעברענט און איבערגעברענט אין דער התפּע-לות און אין פּלאַם פון דעם ערשטן שאַפונגס-אַנפּאַל.

וואָלט איבער רומשינסקין געשטאַנען אַ באַס-מענעדזשער און אים גע-צוונגען, וואָלט ער געזעסן אַ גאַנצע נאַכט מיט אַ גאַנצן טאַג און וואָלט געשריבן. נאָר אזוי ווי קיין דירעקטאָר וואָס זאָל מאַנען איז ניטאָ און די

חיים עהרענרייך

פארטראכטע אפערעטע איז געווען גלאט א שפיל פון זיין פאנטאזיע, האָט זי זיך אויסגעלעבט און אויסגעוועפט מיט זיין ערשטער שטימונג. יוסף רומשינסקי איז הויפטזעכלעך אַ שטימונגס-מענטש. וועט מען דאָס געדענקען, וועט מען פאַרשטיין יענע שטריכן פון זיין כאַראַקטער וואָס שיינען צו זיין ווידערשפרעכיק. מען וועט דאָן פאַרשטיין פאַר וואָס אַ מענטש מיט זיין פראַקטישן שכל און זיין לאַנגער בינע דערפאַרונג האַנדלט אַפט אזוי ניט אויסגערעכנט. די שטימונג, דער טעמפּעראַמענטפולער מאַמענט איז גובר די קאַלטע אויסרעכענונג. ער האַנדלט זייער אַפט אימ-פולסיוו.

אזוי קאָן פאַסירן אַז רומשינסקי וועט לייענען אין אַ צייטונג עפעס אזוינס וואָס — אזוי דאַכט זיך אים — האָט אַנגערירט זיין קינסטלערישן „איד“, אַדער האָט פוגע בכבוד געווען זיין מוזיקאַלישע מווע. אין דעם ערשטן מאַמענט פון צעקאַטקייט איז ער גרייט אויסצוראַטן אי זיך, אי דעם אומגליקלעכן שרייבער. ער וועט יענע נאַכט ניט שלאָפן און וועט אַרומוואַנדערן איבער די גאַסן פון ניו-יאָרק.

אויף מאַרגן אין דער פרי וועט ער ווידער דורכלייענען דעם זעלבן אַרטיקל, דערזען די ווערטער און זייער זין אין גאַר אַן אַנדער ליכט און וועט זיך באַרויַקן.

ביי פראַבעס קאָן ער אזוי אויפגערגט ווערן, אַז ער וועט באַליידיקן, אויסזידלען די ערשטע כאַריסטקע וועלכע קומט אונטער דער האַנט. שפע-טער וועט ער די זעלבע כאַריסטקע אַוועקשטעלן אין פראַנט, אַפילו געבן אַ שטיקל ראַל, זיין גוט צו איר, ווי גאַרניט וואָלט פאַסירט.

פאַר אַ פריינד איז רומשינסקי גרייט צו גיין „אין פייער און אין וואַ-סער“. ער וועט זיין דער ערשטער אַנצובאַטן זיין „האַב און גוטס“ אַ פריינד וואָס איז אין גויט. זאָל אַבער דער זעלבער פריינד זיך אויסדריקן פריינדלעך וועגן עמעצן וועלכער געפעלט ניט רומשינסקי, וועט רומ-שינסקי אים חושד זיין אין אַלדאָס בייז.

ווי יעדער קינסטלער פאַרמאַגט רומשינסקי אַ סך ווייבלעכס אין זיין כאַראַקטער. ער איז העכסט סענסיטיוו און קאָן זיין העכסט סענסיטעמאַל.

ער איז בייגעריק ווי א פרוי. ער איז פארליבט אין קאמפלימענטן ווי א בין אין האַניק.

רומשינסקי האָט אָבער אַזעלכע מעלות, אַז איר מוזט אים מוחל זיין די פאַר חסרונות זיינע. ער איז איינער פון די צוויי־דריי אמתע „שאַומען“ וואָס דאָס ייִדישע טעאַטער פאַרמאַגט. ער קאָן פאַראויסזען וואָס דעם עולם וועט געפּעלן און וואָס גיט, און — ער וועט טרעפּן. גיט איין שוואַכע אָפּערעטע האָט ער געראַטעוועט דערמיט, וואָס ער האָט אַריינגעשטעלט אַ קנייטש דאָ און אַ פּאַלד דאָרט. ער איז אַ פּאַכמאַן „פאַר עקסעלאַנס“, ווי דער אייראָפּעער האָט ליב צו זאָגן.

מיט רומשינסקין פאַרברענגען איז אַ פאַרגעניגן. ער איז תמיד גיי אין זיין געשפּרעך; זיינע פאַרגלייכונגען זיינען אַזוי טרעפּלעך, אַז מיט איין וואָרט זיינעם ווייזט ער אייך אַ גאַנצע סיטואַציע אין גאָר אַ נייעם ליכט. ווען אַ געוויסער מענעדזשער האָט אים אין מיטן סעזאָן פאַרגעלייגט אַ קאָנטראַקט פאַרן קומענדיקן סעזאָן, האָט רומשינסקי אים געענטפּערט: „ווייס איך וואָס... אַז מיר זאָלן איצטער שרייבן אַ קאָנטראַקט וועט עס זיין גיט צוליב אונדז און גיט צוליב דעם טעאַטער, נאָר צוליב די טעאַטער־רעפּאַרטערס. פאַר זיי וועט עס זיין אַ גייס — אָבער בלויז אויף איין טאַג צייט. עס וועט זיי קלעקן אויף איין צאָן“.

רומשינסקי איז, ווי איך ווייס, צו ערשטן געווען קעגן אַ 50־יאָריקן יום־טוב, ווייל ער האָט זיך געשראַקן פאַרן ציפּער 50. עס האָט אים גע־שראַקן און באַנג געטאַן:

שוין 50 ?

און עס איז טאַקע מאַדנע: רומשינסקי איז שוין פּופּציק יאָר אַלט. ער וואָס קאָן הוליען ווי אַ צוואַנציק־יאָריקער, וואָס האָט ליב דאָס לעבן ווי אַ דרייסיק־יאָריקער איז פּופּציק יאָר אַלט.

ווי זאָגט אָבער אַלשאַנעצקי — „נאַפּליעוואַט!“ פּופּציק, שמופּציק — רומשינסקי איז רומשינסקי, און אַזוי וועט ער זיין אפילו ווען ער וועט זיין מיט אַ פאַר צענדליק יאָר עלטער.

חיים עהרענרייך

ווען א שיינע דאָמע וועט פאַרבייגיין וועט ער זי מיט די אויגן אָפֿ-
מעסטן.

ווען אַן אַרקעסטער וועט שפּילן ווערדי אָדער ראָוועל אָדער טיילאָר
וועט רומשינסקי טראַכטן וועגן זיין אייגענעם אַרקעסטער.

ווען אַ קריטיקער וועט שרייבן וועגן אַן אָפּערעטע, וועט ער דורכזיפֿן
יעדעס וואָרט.

ווען זומער וועט קומען וועט רומשינסקי טראַכטן וועגן שרייבן אַן
אָפּערעטע פֿאַר בראָדוויי.

און ער וועט אַלץ גיין צו בייסבאָל געימס.

און ער וועט אַלץ דערציילן שיינע טעאַטער-מעשהלעך און אַלע וועלן
אים אויסהערן זייער גערן.

1936

ד ז ש ע ן פ י ר ס

צווישן דער אָפּערע און דער קראַנקער מאַמע

פון דער האַראַדעצער שול אויף הענרי סטריט ביז דער מעטראָפּאָלי-טען אָפּערע אויף בראַדוויי, דויערט ניט מער ווי פּופּצן אָדער 20 מינוטן צוצופאַרן. זעט איר, אָבער, פון דעם תּמימותדיקן עמוד אין דער האַראַדע-צער שול ביז דער אַריסטאָקראַטישער, מיט גאָלד און דימענטן אַרומגע-רינגלטער בינע פון מעטראָפּאָליטען אָפּערע הויז — דויערט שוין די רייזע אַ סך לענגער. לואי פּערלמוטס יינגעלע — דזשען פּירס, הייסט ער איצט — האָט זי דורכגעמאַכט אין 23 יאָר...

צו בר-מיצווה האָט יהושע-פיניע געדאוונט מיט 15 משוררים אין דער מאַקאווער (אָזוי רופט זיין מאַמע אָן די האַראַדעצער שול) וועלכע געפינט זיך 203 הענרי סטריט, ניו-יאָרק.

דזשען פּירס האָט געמאַכט זיין דעביו אין דער אָפּערע „טראַוויאַטאַ“, און האָט געזונגען צוזאַמען מיט אַמעריקעס ערשטן באַריטאַן לאַרענס טיבעט, מיט באַרימטע זינגעריןס, מיט דעם ערשט-קלאַסיקן כאָר פון דער מעטראָפּאָליטען אָפּערע אונטער דער באַגלייטונג פון אַ גרויסן, געשולטן אַרקעסטער. אין די לאַזשעס זיינען געזעסן די סאַמע „פּני“ פון דער אַמע-ריקאַנער אַריסטאָקראַטיע. די ערשטע מוזיקער און די גרעסטע מוזיק-קריי-טיקער פון לאַנד זיינען געקומען צו דער פאַרשטעלונג ווייל אַ נייער קינ-סטלער מאַכט זיין ערשטן אויפטריט, און דער גרויסער טעאַטער אין וועלכן עס האָבן נאָך דאָן ניט פאַרהילכט די טענער פון אַ נייעם קאַרוזאַ און אַ נייע גאַלי קורטשי, איז געווען געפאַקט פון אויבן ביז אַרונטער מיט מענטשן וואָס ליבן מוזיק און פּאָלגן נאָך יעדע פּאַסירונג אין דער וועלט פון קלאַנגען מיט פאַרכאַפטע אַטעמס.

חיים עהרענרייך

זיי זיינען אלע געקומען הערן יהושע-פיניע פערלמוט, וועלכער הייסט איצט דזשען פירס, וועמעס נאָמען איז איצט בולט אין דער אָפּערע-וועלט.

*

איך בין צו דזשען פירס „דעביו“ גיט געגאנגען אין דער אָפּערע. כאַטש ס'האַט מיך געצויגן אַהין ווי מיט קלאַמערן. איך בין אַוועק אין דער אַלטמאַדישער טענעמענט-הויז אויף מעדיסאָן סטריט, געקלעטערט אויפן צווייטן שטאַק און אָנגעקלאַפט אין איינע פון די פינף טירן אין דעם קליי-נעם קאַרידאָר וואָס איז באַלויכטן מיט אַן עלעקטריש לעמפל פון אויבן. די טיר האָט מיר געעפנט אַ שיינע מיידל, הויך און שטאַרק געבויט, אין די קליידער פון אַ „בוירס“ (קראַנקן-שוועסטער).

זי האָט מיך געפירט דורך אַ טונקל-באַלויכטענעם קאַרידאָר, וואָס אַ טיר רעכטס האָט געפירט אין אַ פינצטערער קיך. פון קאַרידאָר זיינען מיר אַריין אין אַ קליינעם עס-צימער מיט אַ רונדן טיש אין מיטן און פון דאָרט, דורך אַ ברייטער טיר — אין פּראָגט-צימער. דאָרט אין בעט איז האַלב געזעסן, האַלב געלעגן הענע-רחל פערלמוט, דעם אָפּערע-זינגערס מאַמע. צוויי שכנות, מיסעס אסתר קופערמאַן און מיסעס פעני בראַדי — זיינען געזעסן אין צימער. און נעבן בעט, האַלטנדיק דער ווייבס האַנט, מיט אַ יאַרמלקע אויפן קאַפּ איז געזעסן דער טאַטע, לואי פערלמוט.

אַ קליין ראַדיאָ-אַפּאַראַטל איז געשטאַנען נאָענט לעבן דער מאַמען, און זי — ווי זי וואָלט געוואָלט צוטוליען זיך צום קעסטל וואָס האָט צו איר געבראַכט איר זונס שטימע...

שוין דרייצן וואָכן ווי מיסעס פערלמוט ליגט אין בעט און קומט צו-זיך פון נאָך אַ צווייטן האַרץ-אַטאַק. אין דעם טאַג פון איר זונס אויפטריט, האָט די נויס מיט דער צושטימונג פון דאָקטער, דערלויבט אַ פאַר שכנות אַריינקומען צו דער מאַמע. האָט זיך די מאַמע פאַרפּוצט די האַר, אָב-געטאַן אַ שלאָפּראַק — און דער מאַמעס געזיכט שיינט מיט טויזנט מוטער-חנען. אַ קלייניקייט איר זון האָט דערגרייכט דעם סאַמע שפיץ, דעם סאַמע

אויבנאָן — איר יינגעלע, איר פיניעלע. זיינע בילדער זיינען אין אַלע ציי-
טונגען; אין „פאָרווערטס“ — די צייטונג ליגט אונטער איר קישן וואָס
איז דערשינען מיט אַ גרויס אַרטיקל וועגן איר פיניעלען.
„איר זעט דאָך“, זאָגט זי צו מיר, דעם מיטאַרבעטער פון „פאָרווערטס“,
„און איך בין קראַנק... איך מוז ליגן אין בעט“.

די נורס, פרענציס מיינהאַפּער, האַלט אין האַנט די ליברעטאָ פון
„טראַוויאַטאָ“ — אין אַן ענגלישער איבערזעצונג — און זי דערקלערט צו
מיסעס פערלמוט אין יידיש וואָס עס קומט פאַר אויף דער בינע... „און,
באַלד וועט ער אים וואַרפן אין פנים דאָס געלט“... און די מאַמע שאַקלט
פרום מיטן קאָפּ און נעמט די אויגן ניט אַראָפּ פון דעם קליינעם ראַדיאָ
קעסטל.

— „איך האָב דעם אמת געזאָגט, ניט דערוואַרט אייך צו געפינען
אין דער היים“ — זאָג איך צו מיסעס פערלמוט.

— „ווען זי איז געזונט, מעגט איר זיכער זיין, אַז מיר וואָלטן געווען
דאָרט“ — ענטפערט דער טאַטע. „מיר וואָלטן אויף איבער שבת געדונגען
אַ צימער ניט ווייט פון דער אַפּערע אין אַ האַטעל. אָבער לאָזן זי אַליין
אויף איבער שבת, דאָס קאָן איך דאָך ניט. און איך זאָל גיין פון דאַנען
אַהינצו צו-פּוס, איז דאָס פאַר מיר צו ווייט. אָבער די קינדער זיינען אַלע
דאָרט“.

— „איז געווען זינגער אין אייער משפּחה?“ — פּרעג איך דעם טאַטן,
ווייל ס'איז נאָכן צווייטן אַקט און מ'קאָן ריידן.

דערציילט ער מיר, אַז זיין שווערס אַ ברודער און הענע רחלס אַ פּע-
טער איז אַ חזן אין בראַד. און הענע רחל אַליין שלאָגט איבער:

— „איך אַליין בין געווען אַ זינגערין. יע, ווען איך בין געווען נאָך אַ
מיידל, אין האַראַדעץ, פּלעג איך אַפּט קומען צו מיין קווינע. זי איז גע-
ווען אַ שניידערקע, פּלעגן מיר ביידע זינגען און טאַקע שיינ זינגען, אַז
די אַפיצירן פּלעגן פאַרן אין זייערע קערעדזשעס (דראַזשקעס) פאַרביי דעם
הויז פון מיין קווינע, פּלעגן זיי אַפּשטעלן די פּערד הינטערן פּענצטער און
זיך צוהערן צו אונדזער זינגען, דורכן אַפענעם פּענצטער“.

חיים עהרענרייך

פון דעסטוועגן, וויל אויך מיסטער פערלמוט אז מ'זאל וויסן אז זיין פאמיליע איז אויך געווען אַ מוזיקאלישע.. אלע זיינע ברידער זיינען גע- ווען דאָווענער ביים עמוד, „מיין טאטע האָט געדאוונט פאַרן עמוד און איך דאַוון אויך ביים עמוד“ — גיט ער צו מיט שטאַלץ.

— „אַבער פיניעלע האָט געירשנט זיין שטימע פון מיין פאמיליע, פון מיר“, זאָגט די מאַמע, און דער טאטע שמייכלט בנעימותדיק — וואָס אַרט אים פון וועמען ?

מיסעס פערלמוט איז פייערלעך געשטימט. ס'איז יום-טוב אין דער מאַמעס האַרץ. זי וויל ריידן און די נוריס גיט איר נאָך. — „איך האָב גוטע קינדער, טייערע קינדער“ — רעדט זי — „און איך בין אזוי קראַנק. איר זעט, איך ליג אין בעט... וואָס וואָלט מיר געפעלט ? ... מיין פיניעלע, ביז 17 יאָר האָט ער געלערנט ביים רבין, ביי קאַפלאַנען פון אַשמימי. (מיס-טער פערלמוט דערקלערט מיר אז „אַשמימי“ מיינט „אַנשי-מעמד“. נאָר ביי אַ פרוי אין מויל ווערט עס „אַשמימי“)... מיין פיניעלע קען. ער איז ניט קיין עם-הארץ... איר הערט, ווען ער איז בר-מיצווה געוואָרן האָט ער געדאוונט פאַרן עמוד מיט 15 משוררים! ער איז געווען דער חזן!“...

פלוצלינג דערהערט זיך אַ שטאַרקער אַפלאַז אין ראַדיאָ. דער עולם אין דעם אַפערע-הויז מאַכט פירסן אַן אַוואַציע, און די אַפלאַדיסמענטן און די אויסרופן דערטראַגן זיך אַהערצו, צו דער מאַמעס קראַנקן בעט. זי שפאַרט זיך אַן מיטן קאַפ אַן ווענטל פון דער אַלטמאָדישער בעט און זאָגט צו די מענטשן: — „לאַזט דער מאַמען איינזאַפן דעם נחת, דעם זיסן נחת פון איר פיניעלע“...

*

איך בין אַוועק צו דער אַפערע און געוואַרט ביז די פאַרשטעלונג איז אַריבער. ווען די טירן האַבן זיך געעפנט פאַרן עולם אויף צו פאַרלאָזן דעם טעאַטער, בין איך צו צו דער טיר און געוואַרט אַז עס זאַלן אַרויסקומען די קינדער פון דזשען פירס.

איך באַמערק אַז סאָל יוראַק איז אַרויסגעקומען פון דער צווייטער

טיר, און ער מיט אַ גרופּע פון זיינע פּאַרערער זיינען שטיין געבליבן, ווייל דער גרויסער עולם האָט זיך מיט אַ מאָל אָנגעהויבן צו שטופּן אויף אַרויס-צוגיין, האָט זיך די גרופּע מיט סאָל יוראַקן אַוועקגערוקט אָן אַ זייט.

סאָל יוראַק, דער באַרימטער אימפּרעסאַריאַ, דער דערפאַרענער אין די „ביזנעס“, דער וואָס ווייס אַלע סודות פון דער קינסטלערישער הינטער-קוליסן וועלט — ער איז באַווירקט פון דעם ווונדער, ווייזט אויס, וואָס ער האָט היינט בייגעוויינט.

צווישן די וואָס ווערן געשטופּט פון דעם גרויסן געדראַנג און וואָס די אויגן זיינען ביי אים רויט פון וויינען, באַמערק איך אייב עלשטיין, דעם יונגן ייִדישן מוזיקער. דאָרט זע איך אַלעקסאַנדער אַלשאַנעצקי, דזשען פּירס' אָן אַלטער פּריינד, וועלכער שטייט אַ בלאַסער ביי דער וואַנט און קאָן קיין וואָרט ניט ריידן. איך בין אַוועק הינטער די קוליסן.

אין אַ ווינקל, ניט קאָנענדיק צוקומען צום אייגענעם טאַטן, שטייען פּירס' צוויי עלטערע קינדער, דער עלף יאָריקער לאַרי, וועלכער לערנט זיך אין דער ישיבה, און די אַכט יאָריקע דזשאָסי. דזשאָסי איז דערשראַקן; דער געדראַנג פון דער מאַסע מענטשן האָט איר צערודערט. און זי וויינט. לאַרי איז בלאַס אַבער ער איז אַ מאַן, ער וויינט ניט. בלויז די ייִדיש-שוואַרצע אויגן זיינע זענען ברייט צעעפנט.

פּירס' שוואַרץ-חנעוודיקע פּרוי וויל זיך צושלאָגן צום מאַן, זי וויל אים אַרומנעמען, איינפּליסטערן אין אים איר וואָרט. און זי קאָן ניט דורכרייסן זיך דורך דעם המון. ענדלעך נעמען זיך עטלעכע מקורבים אָן מיט פּוח און הייבן אָן מאַכן אַרדענונג. עס איז אַבער אוממעגלעך צו פּוועלן ביי דזשאָסין צו פּאַטאַגראַפירן זיך מיטן טאַטן. זי איז אָנגעשראַקן.

— „דזשען“, געלינגט מיר ענדלעך צוצוקומען צום זינגער. „די מאַמע האָט מיך געבעטן אייך אָפּגעבן אַ גרוס“.

— „די מאַמע?!“ — און פּהרף-עין איז דער קינסטלער, וואָס דער גלאַנץ פון רום רויט שוין אויף אים, פּאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ זון, אין אַ קינד! ניט אַלפּרעדאָ פון „טראַוויאַטאַ“ שטייט דאָ איצט, נאָר יהושע

חיים עהרענרייך

פיניע. „וואָס מאַכט די מאַמע?“ — און טרערן באַווייזן זיך אין זיינע
שוואַרצע אויגן... „איר האָט זי געזען? ווי פילט זי?“
ער וויל וויסן, ער האַלט מיר צו, איך זאָל אים זאָגן. זיינע גרויסע,
שוואַרצע אויגן גראָבן זיך איין אין מיר... די מאַמע איז דאָך קראַנק...
אַבער עס קומט צו מיסטער היימס פון יוראַקס אַפּיס, אַ שיינער
יונגערמאַן מיט אַ שטימע פון אַ „מענעדזשער“ און זאָגט שטרענג אָן:
— „מיסטער פּירס, פּליז, איר דאַרפט זיך איבערטאָן... מיר דאַרפן
גלייך פאַרן אין וואַלדאַרף אַסטאָריאַ... מ'וואַרט.“
ער האָט אַזוי געוואַלט פאַרן אַהינצו, אויף מעדיסאַן סטריט, אין דער
באַשיידענער דירה, וווּ די מאַמע ליגט אין בעט און דער טאַטע האַלט איר
האַנט... געפאַרן איז ער אַבער אין וואַלדאַרף אַסטאָריאַ.
דעצעמבער, 1941

סעמועל גאלדינבורג דערציילט וועגן האַליווד

דאָס ווערטל, „אַז ס'איז באַשערט אַ צרה קומט זי אין שטוב אַרײַן“, האָב איך איצט גוט באַנומען אין האַליווד. וואָס איך האָב דאָרט געוואַלט טאָן, איז מיר געגאַנגען מיט דער פּוטער אַראָפּ. אַט, צום בײשפּיל, האָב איך שוין דאָרט באַקומען אַ טעסט אין אַ גרויסער ראַל פּון אַ גרויס-גע-פּלאַנטער פּיקטשור, „מישען טו מאַסקאַו“ — אַ גרויסע דערגרייכונג אין האַליווד. מײן פּרײנד דזשעק, דער וויכטיקער אַנפירער פּון אַ סטודיאָ, פּאַרזיכערט מיר, אַז איך בין אײנער פּון די מזלדיקסטע מענטשן... עפּעס אַ קלײניקייט? דאַרף איך דאָך זײן צופּרידן, ווײל איך דאָך זײן צופּרידן — מישט זיך אַרײן דער שטן און ס'קומט מיר אַן אַ טעלעגראַמע פּון גוס-קינען, דער לײטער פּון דער אַקטיאָרן-יוניאָן, אַז אויף מיר וואָרט אַ טעאַ-טער אין נײ-יאָרק... און אַ טעלעגראַמע פּון גוסקינען איז ניט סתם קײן צוואַג פּון אַ מווי-דירעקטאָר. גוסקין איז ניט פּון די מענטשן וואָס לױבן און מאַכן קאַמפּלימענטן און זאַגן צו. ער שיקט אַ טעלעגראַמע, איז עס אַ בײנעס-פּאַרשלאַג. און נאָך אַלעמען איז דער ייִדישער טעאַטער דער אײנ-ציקער קוואַל פּון מײן פּרנסה אין גאַנצן לעבן. און אַז כײַזאַל דעם פּאַר-שלאַג צוריקווייזן, פּאַרליר איך אַ גאַנצן סעזאָן. וואָס זשע זאָל איך טאָן? מײן קאַפּ זאַגט מיר, „האַב אין באַד דעם גאַנצן מווי עסק“. נעם די באַן און פּאַר אַהײם און הער זיך אויף דרײען אַ קאַפּ. מילא, די עטלעכע זומער-חדשים וואָס דו האַסט דאָ פּאַרבּראַכט, האַסטו קנאַפּ-וואָס פּאַר-לױרן. סײ ווי טוט מען דאָך גאַרניט בײם ייִדישן טעאַטער, האַסטו געקאַנט רײזיקירן. אַבער איצט, ערב סעזאָן? ווי קאַנסטו עס צוריקווייזן? אַזוי טענהט מיט מיר אײן מײן קאַפּ.

חיים עהרענרייך

אָבער דאָ גנבעט זיך אַרײַן דער נײַט־גוטער: אפשר יאָ — אפשר איז דער טעסט פֿאַרט אַרויס אַזוי געלונגען, אַז מען וועט דיך פֿאַרהאַלטן און — ווער וויסט — מיט אַ קאַנטראַקט? ביסט שוין דאָ, סײַאַמאָ, האַסט שוין אַזוי פֿיל דורכגעמאַכט, ווי נעמט אַ מענטש און אַנטלויפט?

כִּקְעמָה אַזוי מיט זיך אַליין. יאָ־נײַן, נײַן־יאָ, ביז ס'קומט אַן אַ בריוו פֿון מײַן פֿרוי אין נײַ־יאָרק, און זי שרײַבט מיר: „זאָל איך אונטערשרײַבן אַ לײַט אויף דעם אַפֿאַרטמענט אויף נאָך אַ יאָר? וואָס מײַנסטו? איך דאַרף געבן דעם עידושענט אַן ענטפֿער.“ היינט גײַ זײַ אַ חכם און באַ־שליס.

ס'וואָלט געווען מיט וועמען זיך צו באַראַטן, אָבער איך קאָן נײַט. אָפֿ־רופן מײַן פֿרײַנד דושעקן און האַלטן מיט אים אַן עצה? איז עס נײַט אָנ־גענעם. יענער האָט עסקים מיט מיליאָנען, זאָל איך אים גײַן דרײַען אַ קאַפֿ מיט מײַן עסק? ווידער מײַן עידושענט? ווייס איך דאָך שוין זײַן פֿיזמון: גרויסע זאַכן וואַרטן אויף דיר: אַ קלײַניקײַט אַזאַ טעסט, אַזאַ פֿיקטשור. ביסט דאָך גרויס, גענײַאַל! — ס'אַרט אים דען וואָס איך וועל טאָן.

בײַן איך געפֿאַלן אויף מײַן אַלטער תּרופֿה. אין יעדער צרה האַלט איך פֿון רוסישן ווערטל „אױטראַ וועטשערע מודרעניע“ — אין דער פֿרי איז מען קלײַגער פֿון נעכטן — טאָ לאַמיר צוואַרטן אַ טאַג־צוויי...

איך ווער געוווּיר, אַז ס'ווערט געגעבן דאָן־טאָן אַ ײִדישע פֿאַרשטע־לונג. עטלעכע ײִדישע אַקטיאָרן האָבן זיך צוזאַמענגענומען מיט לאַקאַלע טאַלאַנטן, וועלכע איך האָב שוין דערמאַנט בײַ אַ פֿרײַערדיקער געלעגנ־הײַט, און מען גײַט געבן אַ פֿאַרשטעלונג. וועל איך נײַט גײַן זען ווי ס'זעט אויס אַ ײִדישע פֿאַרשטעלונג אין לאַס־אַנדזשעלעס? איך בײַן אַוועק אין טעאַטער.

וועל איך נײַט דערמאַנען דעם נאָמען פֿון דער פֿיעסע. כּװײַל נײַט רײַדן פֿון איר סװזשעט, פֿון די דעקאָראַציעס, פֿון די „לײַכט־עפעקטן“, פֿון דער מוזיק. ס'איז דען מעגלעך געווען צו קוקן אויף דער פֿיעסע? און ס'איז דען געווען אַן אַרט צו זיצן, אַז מען זאָל קאָנען קוקן אויף דער פֿיעסע?

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

זינט איך בין ביים יידישן טעאטער האָב איך נאָך אַזוי פיל ייִדן ביי איין פאַרשטעלונג ניט געווען... מען איז געשטאַנען קאַפּ אויף קאַפּ; מען איז געהאַנגען אויף די ווענט; הונדערטער מענטשן זיינען צוריקגעגאַנגען, ווייל ס'זיינען שוין קיין בילעטן ניט געווען. מיר איז שווער געווען צו קריגן אַפילו אַ „פעס“ אויף צו שטיין.

סעמועל גאַלדינבורג

הלואי וואָלט איר געקאַנט זען ווי אַזוי ייִדן האָבן ליב אַ ייִדיש וואָרט. מ'האַט אַנגעקוואַלן פון יעדער נאַרישקייט אויף דער בינע, מ'האַט געשלוּנג-גען יעדן פּוילן ווייץ. ווער שמועסט נאָך אַ ייִדיש לידל — מ'האַט דעם אַקטיאָר, וואָס האָט געזונגען פון דער בינע ניט אַראָפּגעלאָזט. איך שטיי און הער זיך צו ווי אַזוי אַ ייִדישער שוישפּילער זינגט „עי אוכניעם“ און איך טראַכט מיר: געוואָלד, לאַס-אַנדזשעלעס איז דאָך אַ טייערע שטאַט. ווען מ'זאָל דאָ שפּילן אמתן טעאטער, מיט אַן עכטער פיעסע און אַ ריכ-טיקער טרופּע, שפּילן אַ זאך וואָס האָט די ווערט, וואָלט מען דאָך דאָ גע-קאַנט שפּילן און שפּילן — אַזוי אויסגעהונגערט נאָך אַ ייִדישער פאַרשטע-

חיים עהרענרייך

לונג, ווי עס זיינען געווען די מענטשן יענעם אָוונט, האָב איך שוין לאַנג ניט געזען. ווען מען האָט געמאַלדן פון דער בינע, אַז ס'איז דאָ אַ מעגלעכקייט צו אַנגאַזשירן אויף תמיד אַ ייִדישע טרופּע פאַרן זעלבן טעאָטער, האָבן די ייִדן עס אויפגענומען מיט באַגייסטערונג.

ס'איז ביי מיר געווען אַ געפיל, אַז די ייִדן ווילן גאָר ניט גיין אַהיים. מערקווירדיק אין, אַז די אייגנטימער פון די קראַמען, וואָס זיינען געקומען אויף „ווינדאָופּעסעס“ (אָווינע „פעסעס“ גיט מען די וואָס דערלויבן אַרויסצוהענגען ביי זיי אין שוויִפענצטער אַ פּלאַקאַט אָדער אַ „שאַר-קאַרד“), האָבן אַרויסגעוויזן אַ זעלטענע טאַלעראַנץ. יעדער איינער האָט מיט זיין „פעס“ געדאַרפט באַצאָלן אַ דאָלאַר מיט 65 סענט פאַר אַ טיקעט. זייערע זיצפלעצער זיינען שוין אָבער געווען פאַרנומען און זיי האָבן ניט געהאַט וווּ צו זיצן. זיינען די דאָזיקע צוויי הונדערט מענטשן אָפּגעשטאַנען דריטהאַלבן שעה אויף די פּיס מיט אַ שמיכל, ניט פּראַטעסטירט אַפילו, געהאַלטן זייערע האַלבע טיקעטס און אַנגעקוואַלן פון אַ ייִדישער פאַרשטעלונג. דאָס האָט מיך דערמאַנט אַן די צייטן מיט 25 יאָר צוריק אין פּוילן, ווען אַ טרופּע האָט גאַסטראָלירט אין אַ קליין שטעטל. מיט וואָס פאַר אַ וואַרעמקייט און האַרציקייט די ייִדן האָבן אויפגענומען די ייִדישע פאַרשטעלונגען און די ייִדישע אַקטיאָרן.

באַגייסטערט בין איך געוואָרן פון דעם עולם, און איך האָב געטראַכט, אַז מען דאַרף דאָך ס'זאָל עמעצער קומען אַהער מיט אייניקע אַקטיאָרן און אוועקשטעלן זיך „דאווענען“ ווי ס'באַדאַרף צו זיין. און אַזוי ווי איך טראַכט, גיט מיר עמעצער אַ קלאַפּ אויף דער פּלייצע און רופּט אויס בקול רם: „העלאָ, סיאָמאַ, איך האָב געוואַסט אַז איך וועל אייך דאָ טרעפּן.“ כ'קוק זיך אום — עס שטייט פאַר מיר אַ ייִדישע אַקטריסע וועלכע איז אַמאָל געווען זייער באַרימט אין ניו-יאָרק, צענדליקער יאָרן האָט זי גע-האַלטן אַן אייגענעם טעאַטער; אַן אינסטיטוציע איז זי געווען מיט איר מאָן. פון די אַמאָליקע סטאַרס איז זי געווען פון די געציילטע. איצט לעבט זי אין קאַליפּאָרניע צוריקגעצויגן... און ווען מען שפּילט אַ ייִדישע פאַר-שטעלונג, קומט זי און זי דערמוטיקט די שפּילער.

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

„וואָס מאַכט איר, גאַלדינבורג ? — האָט זי געפרעגט.
כ׳האַב איר אין עטלעכע ווערטער דערציילט מיינע צרות.
„כאַ-כאַ-כאַ“, האָט זי זיך צעלאַכט, „די אַלטע געשיכטע, די פּראָבלעם
איז מיר גוט באַקאַנט. ס׳איז שווער, מיין פּריינד, זיך אַנצווואַרעמען ביי
אַ פּרעמדן אויוון. צוריק ! צוריק צום אַלטן שטעקן ! זאַגט מיר, ווי געפעלט
איך אַזאַ עולם ? האָט איר שוין געזען אַ מאָל אַזאַ וואַרעמקייט, אַזאַ יום-
טובדיקייט ?“

מיר זיינען אַרויס אין „לאַבי“ און פון דאָרט זיינען מיר אַוועק, און זי
האַט מיר גענומען דערציילן פון אירע איבערלעבונגען אין האַליווד. און
איך מוז מודה זיין, אַז אויב איך האָב געהאַט הנאה פון אַ גוטער פּאַרשטע-
לונג, האָב איך עס געהאַט פון אירע דערציילונגען וועגן זיך און האַלי-
ווד.

יעדער אַקטיאָר האָט אַ שוואַכקייט צו האָבן ביי זיך אַ פּובליקום, אַז
ער האָט ניט, קאָן ער זיך ניט אויסלעבן. דאָ האָט די אַקטריסע דערפּילט,
אַז זי האָט פאַר זיך אַ פּובליקום. כאַטש איך אַליין, מוזו צוגעבן, בין ניט
קיינ גוטער „עולם“. זיינען מיר געזעסן אין קאַפע און זי האָט „געשפּילט“.
איך האָב געזען ווי זי לעבט אויף פאַר מיינע אויגן. אַ, איר האָט נאָר גע-
דאַרפט זען ווי אַזוי זי האָט געשפּילט — אַזאַ שיינקייט, אַזוי פּיל גראַציע
און חן, אַזוי פּיל כאַראַקטער און אימפּראַוויזאַציע. זי האָט דערציילט פון
אירע טייבעלעך, און זיי האָבן מיר געפלאַטערט פאַר די אויגן ; זי האָט
דערציילט פון די בלומען וואָס שאַקלען זיך ביי איר פענצטער, און כ׳האַב
געשפּירט זייערע דופּטן...

כ׳האַב אַ וואָרט ניט געטאַרט אַרויסריידן. „שווייגט ! שווייגט !“ — האָט
זי אויסגעשרייען ווען כ׳האַב נאָר פּרובירט דעם מויל צו עפענען. — לאַ-
מיד ענדיקן !“...

זי האָט געמאָלן בילדער מיט אירע זשעסטן, אַזוינע צאַרטע בילדער,
אַזוינע פאַרביקע. זי האָט וועגן אַנדערע שוישפּילער גערעדט, אָבער מיט
לויבגעזאַנג און שבחים. ביז היינטיקן טאַג קאָן איך יענע פאַר שעה, וואָס
איך האָב פאַרבּראַכט מיט איר אין קאַפע, ניט פאַרגעסן. פאַר מיר איז גע-

חיים עהרענרייך

זעסן א קינסטלערין, און די קינסטלערין האָט זיך ניט געקאָנט העלפן — זי האָט געמוזט שפּילן. כ'האָב זיך ניט געשעמט און עס איר געזאָגט; און זי האָט זיך אויך ניט געשעמט און זיך אַליין געקייבעצט, חוּזק גע- מאַכט פון זיך אַליין, אָבער מיט אַזוי פּיל חן...

„קומט צוגיין“, האָט זי מיך געבעטן. „אייער אַנוועזנהייט, אייער צו- הערן זיך מאַכן מיך יונג און וויברירנדיק, און איך דערמאָן זיך אָן די אַל- טע, גוטע יאָרן. איר מוזט מיר צוזאָגן, אַז איר'ט קומען. אַ קלייניקייט! דורכלופטערן אַלטע טעאַטער-שמות — דאָס איז דאָך אַקסידוזשען פאַר אַ קינסטלער!“ איך האָב איר צוגעזאָגט.

מיט צוויי וואַכן שפּעטער האָב איך איר געטראָפּן אין אַן „אַפען האַוז“. אין האַליווד איז די אינסטיטוציע פון „אַפען האַוז“ גאַנץ פּאַפּולער. ס'איז אַן אַוונט ווען אייערע פּריינד און באַקאַנטע קאָנען צו אייד קומען און מיטברענגען וועמען זיי ווילן — די טירן זיינען אָפּן פאַר אַלעמען — און פּל דכפּין... דאָס מאַל האָב איך שוין ניט אָפּגעלאָזן, צוגעשטאַנען צו איר: „דערציילט מיר נאָך ליבע חברטע, דערפאַרונגען ביים טעאַטער, מוויי-איבערלעבונגען. איר זייט דאָך אַ פּאַעטין. איר דערציילט דאָך ניט, איר מאַלט, איר זינגט, איר שפּילט און איר טאַנצט“.

ס'גייט צו מיר צו אַ יונגער מאַן און רופּט זיך אַפּ: „אַר יו מיסטער גאַלדינבורג? איך בין אין דעם אויספאַרשונג-דעפּאַרטאַמענט פון דער סטודיאָ. איך האָב אַ גוטע בשורה פאַר אייך... כ'האָב געזען אייער טעסט — אויסערגעוויינטלעך! אויסגעצייכנט!“

מיר ריידן זיך פּאַנאַדער, און איך זע אַז ער איז אַ העכסט אינטעלי- גענטער מענטש.

„נאָך אַזאַ ענטוויאַסטישן באַריכט, ווי איר גיט מיר; אויב דער טעסט איז אַזוי געלונגען — דענקט איר, אַז איך וועל קריגן די ראַל? — פּרעג איך מיין גייעם באַקאַנטן. „ס'קאָן קיין צווייפל ניט זיין“, ענטפּערט ער. „די גאַנצע סטודיאָ איז אַנטציקט פון אייער טעסט“.

זיין ענטפּער האָט מיר צוגעגעבן אַ סך זיכערקייט און מוט, און ווען

כ'האב אָנגעטראָפּן דזשעקן אויף דער גאַס, האָב איך אים אָפּגעשטעלט און צו אים געזאָגט:

„ברודערל, האָסט אויף זיך אָנגענומען אַזאַ צרה ווי איך, מוזטו שוין ליידן ביזן סאַמע דנאַ“. און איך דערצייל אים וועגן גוסקינס טעלעגראַמע און וועגן מיין פרויס בריוו.

„ניין“, האָט ער זיך אָפּגערופּן נאָך אַ וויילע טראַכטן. „האָסט זיך אונטערגענומען עפעס דורכצופירן, איז פאַר וואָס אָפּהאַקן אין מיטן? ענטפער אַז דו קומסט ניט. וועסט זיכער שפּילן אין דער פּיקטשור. כ'האָב שוין געהערט פון דיין טעסט. ווייסטו גאָר וואָס? קאָנסט אַליין זען דעם טעסט. כ'וועל עס אַראַנזשירן פאַר דיר. פאַר צו אין דער סטודיאָ און קוק אַליין אַן דאָס בילד, וועסטו וויסן. ווען איך בין דו, שיק איך נאָך דער פרוי און איך באַזעץ זיך דאָ. וועט זיך מאַכן אַ דושאַב אין ניו-יאָרק, אַל-רייט, וועסטו אַהינצו פאַרן און שפּילן און קומען צוריק. זאָל דאָ זיין דיין היים, ווייל סוף כל סוף מוזטו דאָ קריגן אַרבעט. לייג זיך איבער. כאַפּ זיך אַריבער אין דער סטודיאָ און קוק אַן דיין אַרבעט. האָ? זאָגסט צו?

נאַטירלעך האָב איך זיך אָנגעכאַפּט אַן דער געלעגנהייט און ביי אים גענומען אַ צעטל צום פּאַסיקן מענטשן, אַז ער זאָל מיר ווייזן דעם טעסט וואָס כ'האָב געמאַכט. כ'האָב געוואָלט נאָך יענעם טאַג ענטפערן דעם מענעדזשער פון מיין יוניאָן. כ'האָב אַבער באַשלאָסן צוצוואַרטן ביז נאָכן זען דעם טעסט.

אויף מאַרגן האָב איך געזען זיך אַליין אין דער ראָל וואָס איך האָב אויספרובירט. דעם אמת געזאָגט, האָב איך געציטערט אַזוי ווי פון קעלט ווען אויפן לייזונט האָט זיך באַוויזן דער ערשטער שאַטן פון מיר אַליין. איך בין געווען אַזוי נערוועז און צעטומלט, אַז איך האָב מיין קאַפּ פאַר-דעקט מיט מיין ראָק... דער מענטש ביי דער מאַשינ אין, אַבער, קענטיק שוין געווען געניט מיט אַזוינע „קונצן“ ווי איך. ער איז געווען אַ סימפּאַ-טישער יונג, און האָט אַליין מיר אָנגעבאַטן נאָך אַ מאָל צו ווייזן מיר מיין בילד... איך האָב איצט געווסט אַז איך קאָן ניט אָננעמען גוסקינס פאַר-שלאָג.

חיים עהרענרייך

אַרויסגייענדיק פון דעם פּריוואַטן „פּראָזשעקשן“-צימער האָב איך זיך געטראָפּן פּנים אל פּנים מיט אים אַליין, מיטן בעל-דבר. ער האָט מיך דער-קענט און מיך פּריינדלעך באַגריסט — גאַר אַ גוטער סימן. האָב איך אים געוווּן די טעלעגראַמע פון ניו-יאָרק און זיך ניט געשעמט: „וואָס האָט איר מיר צו ענטפּערן?“

„וואָס“ — האָט ער מיר אַ פּאַטש געטאַן אויף דער פּלייצע, — „שרייבט זיי, אַז איר קומט ניט. איר בלייבט דאָ. אַוודאי פּאַרבלייבט איר דאָ. ווי פּאַלט אייך גאַר איין? מיר דאַרפן אייך דאָ, דאָ ביי אונדז!“ אַזוי ווי אויף פּליגל האָב איך איצט זיך געטראָגן אַהיים. כ'האָב קודם פּל אַנגעשריבן אַ לאַנגן בריוו צו גוסקינען, אים דערקלערט אַז עס איז מיר שווער זיך אַפּצוזאָגן פון די געלעגנהייטן וואָס שטייען מיר פּאַר. ער מוז פּאַרשטיין, ער וועט פּאַרשטיין, אַז צום באַדויערן, קאָן איך ניט אַננעמען זיין טעאַטער-פּאַרשלאַג.

מיין פּרוי האָב איך געשריבן, אַז זי זאָל ניט באַגייען דעם „ליס“; זאָל זי אַוועקגעבן אונדזער מעבל אין „סטאַרעדזש“ און גלייך קומען צו מיר אין האַליווד.

יא, איך האָב באַשלאָסן, און בלייב פּאַרלויפיק אין „גלות“, — איך פּאַרבלייב אין האַליווד!...

סעפטעמבער, 1943

פּאָל באַראַטאָוו — צו זיין יובל

פון דער אַנדערער זייט לאַנד, פון די גאַלדענע ברעגן פון פּאַסיפיק ים, קומט אָן די בשורה, אַז שבת, דעם פּערטן מײַ, 1946, איז אין איינעם פון די שענסטע טעאַטערס אין לאַס אַנדזשעלעס, געפּייערט געוואָרן אַ גרוי־סער יום־טוב, דער 45סטער יוביליי פון דעם באַווסטן און באַליבטן רוסיש־ייִדישן שווישפּילער, פּאָל באַראַטאָוו. אַ שאַד וואָס דער יום־טוב איז דורכגעפּירט געוואָרן אַזוי ווייט פון אונדזער ניו־יאָרק. עס וואָלט זיך אַזוי געוואָלט דאָרט זיין און באַטייליקן אין אים און זיין אַ טייל פון דער גרויסער פּרייד וואָס פּאָל באַראַטאָווס יוביליי רופט אַרויס ביי די ליב־האַבער פון טעאַטער.

פּאַראַן פּל מיני שווישפּילער אויף דער בינע. פּאַראַן שווישפּילער וואָס איר באַוונדערט זייער שפּילן, איר אַפּלאַדירט זיי, איר האָט אַפּילו הנאה פון זייער קונסט, אַבער קיין פּערזענלעכע באַציונג צו זיי פּילט איר ניט. איר זענט געקומען אין טעאַטער, איר האָט באַצאָלט פּאַר די פּאַר שעה פּאַרגעניגן, אַבער קיין פּאַרפּליכטונג צום קינסטלער פּילט איר ניט. ס'איז — זאָלט איר אונדז מוחל זיין פּאַרן פּראָזאַישן אויסדרוק — אַן ענין פון מקח־וממכר — גענומען און באַצאָלט. אַ מאָל, אַבער, קומט איר אין טעאַ־טער און איר דערזעט דעם קינסטלער אויף דער בינע, וואָס ער פּאַר־כאַפט ניט נאָר אייער קאַפּ און האַרץ, נאָר אויך אייער נשמה, אייער גאַנצן וועזן. דאָ וועט איר שוין רוֹק ניט בלייבן, איר וועט קומען ווידער און ווידער אַ מאָל; איר וועט לייענען אַלץ וואָס ווערט געשריבן וועגן דעם קינסטלער, איר וועט קינסטלער, איר וועט פּילן פּערזענלעכע צוגעבונדנ־קייט צו אים.

חיים עהרענרייך

דאָס איז אייגנטלעך דער תמצית פון טעאָטער־פּאַטריאַטיזם, און לאַמיר זיך גיט שעמען — נישט מיט וואָס צו שעמען זיך — יעדער עכטער טעאָטער־ליבהאַבער איז אַ פּאַטריאַט פון דעם אַדער יענעם גרויסן קינסטלער. אמאַל־אַמאַל זיינען די גרויסע קינסטלער געווען גרויס גענוג אויף צו באַצווינגען הונדערטער מענטשלעכע הערצער אַזוי, אַז מענטשן זיינען גרייט געווען אין גאַסן־שלאַכטן צו גיין פאַר זייערע אַדלערס און קעסלערס און

פּאָל באַראַטאַוו

מאַגולעסקאַס. היינט — זיינען מענטשן נישט אַזוי נאַוו. היינט זיי־נען אונדזערע פּאַדערונגען שטרענגערע. און היינט זיינען אפשר די קינסטלער גיט די פּוהנים־גדולים ווי דער עולם איז געווען געוויינט זיי צו זען. צו די גאַט־געבענטשטע קינסטלער, וואָס איר פּילט אַ פּערזענלעכע צו־געבונדנקייט, געהערט בן־צבי אַדער פּאָל באַראַטאַוו. ווען איר זעט אים אויף דער בינע, מערקט איר גלייך די געשולטקייט, די דיסציפּלינירטקייט, די קולטורעלע געשליפּנקייט פון דעם קינסטלער

וואָס איז ערנסט צוגעגאַנגען צו זיין באַרוף — ניט פּראָפּעסיע נאָר באַ-
רוף. לצים פּרווון אימיטירן באַראַטאָוון, טעאַטער-וויצלינגען דערציילן
אַנעקדאָטן וועגן אים, אַזוי ווי וועגן יעדן פּראָמינענטן שוישפּילער. אָבער
אַלע באַטאַנען זיי דעם ערנסט, דעם טיפּן ערנסט זיינעם מיט וועלכן ער
פּאַרהאַלט זיך צו זיין קונסט. איר קאַנט ניט שאַרזשירן באַראַטאָוון אויב
איר אונטערשרייכט ניט די ערנסטקייט, די דיסציפּלינירטקייט זיינע, די
ראַפּינירטע געשולטקייט.

אַז איר זעט אים שפּילן, באַקומט איר דעם געפּיל, אַז איר זעט אַ
פּריסטער אין זיין טעמפל. פינף און פּערציק יאָר אויף דער בינע און דאָך
ניט פּאַרלוירן דעם גרויסן דרך ארץ צו זיין קונסט! קיין ברעקל ציניזם,
קיין שאַטן פון ביטול, קיין סימן פון גרינגשעצונג. נאָך איצט, אַז באַראַ-
טאָו טרעט צו צו אַ נייער ראַל, ציטערט ער און שרעקט זיך און גייט אַרום
אַ צעטראַגענער, אַזוי ווי אַן אַמאַטאָר־ליבהאַבער — דאָ זעט איר דעם
עכטן קינסטלער, דעם גרויסן קינסטלער.

האַט איר געזען פּאַול באַראַטאָוון אין סטרינדבערגס „דער פּאַטער“,
אין בערקאָוויטשעס „מאַשקע חזיר“? געדענקט איר די טיפּע אַנטציקונג
וואָס איר האָט דורכגעלעבט? די פּולע מאַס צופּרידנשטעלונג וואָס זיין
שפּילן האָט אין אייך אַרויסגערופן? ס'איז ניט געווען קיין איבערשפּיר-
לונג; ניט געווען קיין ניט־דערשפּילונג; ס'איז געווען פּונקט ריכטיק. איר
האַט ניט געפּילט דעם ווידערווילן פון איבערשפּילן, די צערייצטקייט וואָס
ניט־דערשפּילן רופּט אַרויס. איר זענט באַראַטאָוון שטענדיק דאַנקבאַר וואָס
ער ווייסט — וואָס ער באַזיצט דעם מזלדיקן חוש — פון „וויפל“. און ער
פּאַרמאַגט די גייטיקע שוישפּילערישע מיטלען, די אימפּאַגירנדיקע פיגור,
דעם שטאַלצן, דעם שטאַרקן, און ער קאַן שפּילן דעם געבראַכענעם, דעם
געבעכדיקן, דעם שוואַכן. ער איז דער קינסטלער וואָס איז געבוירן געוואָרן
פאַר דער בינע...

*

און דאָך האָט עס געהאַלטן דערביי, אַז אין זיין יוגנט זאָל פּאַול באַ-

חיים עהרענרייך

ראטאָוו גאַר אַוועקגיין אויף אַ וועג וואָס האָט געפירט גאַרניט צו דער בינע. געזאַלט האָט ער זיך ווידמען דער מעדיצין; ער האָט באַקומען אַ דאָקטער דיפּלאָם אין כאַרקאָווער אוניווערסיטעט. ס'האָט אים אָבער גע- צויגן צו דער בינע, צום טעאַטער. און אַלס סטודענט האָט ער זיך באַטיי- ליקט אין די סטודענטישע אויפפירונגען. שפעטער פּראַקטיצירנדיק אין קליניק ביי טאַג, האָט ער אין די אַוונטן געשפּילט אין מאַסקווער קונסט- טעאַטער. דריי יאָר האָט ער אָפּגעשפּילט אין יאַוואַרסקאַיאַ טעאַטער אין פעטערבורג און אין טעאַטער פון דעם אַנטיסעמיט אַלעקסיי סוואַרין, דער אַרויסגעבער פון דער שוואַרץ-מאהדיקער „נאַוואַיאַ ורעמיאַ“. זיין נאָמען איז שנעל געוואַקסן און די פּראַמינענטסטע טעאַטער-אונטערנעמער אויף דער פּראָווינץ, ווי סיניענליקאָוו אין כאַרקאָוו און וועניאַמין ניקולין אין סעוואַסטאָפּאָל האָבן אים אַנגאַזשירט אין זייערע טעאַטערס, ווען באַראַ- טאָוו האָט גאַסטראַלירט אויסער די צוויי הויפט-שטעט פון רוסלאַנד. דער געוועזענער דאָקטער — אַ מענטש מיט בילדונג און טעאַטער-קולטור — איז געוואָרן איינער פון די אַנגעזעענסטע קינסטלער פון דער רייכער רו- שישער בינע.

*

די יעניקע וואָס האָבן דעם כבוד זיך צו קענען פּערזענלעך מיט באַ- ראַטאָוו, ווייסן וואָס פאַר אַ פּראַכטפולער דערציילער ער איז. וועל איך דאָ פּרובירן איבערגעבן ווי אַזוי ער האָט זיך „אויפּגעכאַפט אין אַ ווונדער- לעכן אינדערפרי“ און האָט זיך דערוואַסט „אַז ער איז באַרימט געוואָרן אין פעטערבורג“.

ביז דאָן האָט ער זיך אַרומגעשלעפּט איבער דער פּראָווינץ, געשפּילט אין קאָאָפּעראַטיווע טרופּעס „אויף מאַרקעס“. געפונען האָט ער זיך דע- מאַלט אין ניקאַלאַיעוו, וווּ מען האָט דריי מאַל אַ וואָך געדאַרפט דורכמאַכן אַ פּרעמיערע, רעפּעטיציעס יעדן טאַג, און ביסלעכווייז אונטערהונגען. פיזיש איז ער געווען דערשעפּט און דערשלאָגן. פּלוצלינג קומט אים אַן אַ טעלעגראַמע פון פעטערבורג פון ל. ב. יאַוואַרסקאַיאַ, וועלכע האָט דעמאַלט

געהאלטן אין עפענען איר „נייעם טעאטער“. זי האָט פאַרגעלייגט באַראַ-טאָון צו קומען שפּילן די הויפט-מענער-ראָלן. אויף מאַרגן איז ער שוין געווען אויפן וועג קיין פעטערבורג. די ערשטע ראָל וואָס יאָוואַרסקאָיאַ האָט אים אָנפאַרטרויט איז געווען אַ קאָמעדיע „איבערגאַנגן“, געשריבן פון איר מאַן באַראַטינסקי.

„נו, האָב איך די ראָל פון נאַבלאַצקי אָפּגעשפּילט און בין אַוועק אַהיים שלאָפן. אויף מאַרגן האָבן די צייטונגען גענומען שרייבן פון מיר, און דאָן האָט גאַנץ פעטערבורג גענומען ריידן. איך האָב פשוט זיך אויפגעכאַפט אַ... באַרימטהייט“ — דערציילט ער מיט אַ שמייכל.

נאָך אַ פּיעסע וואָס האָט אין איר צייט געמאַכט אַ דערפאַלג אין רוסי-לאַנד איז געווען „אַ גרויסער מענטש“. געשריבן פון דעם זשורנאַליסט קאַלישקי-באַמאַן. די פּיעסע האָט אין איר צייט געהאַט אַזאַ גרויסן דער-פאַלג, ניט אַזוי צוליב איר ליטעראַרישן ווערט ווי צוליב דער ענלעכקייט וואָס איר העלד האָט געהאַט צום פאַרשטאַרבענעם גראַף וויטע. מ'האַט באַראַטאָון אַראַפּגעבראַכט קיין מאַסקווע ספּעציעל פאַר דער ראָל. פּע-טערבורג האָט ער שוין געהאַט איינגענומען. איצט האָט ער געהאַלטן אין פאַרווירקלעכן דעם גרויסן טרוים פון יעדן רוסישן קינסטלער, אויפצוטערען אין דער צווייטער — און קינסטלעריש דער מער וויכטיקער הויפטשאַט, מאַסקווע.

„נו“, דערציילט באַראַטאָון, „איך האָב ניט געפלאַנעוועט צו שפּילן די ראָל אַזוי אַז זי זאָל זיין אַ קאַפּיע פון דעם באַרימטן פּרעמיער-מיניס-טער. איך האָב זיך געקליבן שאַפן אַ טיפּ פון אַן אייגנאַרטיקן רוסי. איך בין אָנגעקומען קיין מאַסקווע און אויף מאַרגן בין איך אַריין אין אַ באַרבער שאַפּ. זיצנדיק אויף דער שטול האָב איך געהערט ווי צוויי מאַסקאָוויטן ריידן:

— קלייבט איר זיך אין טעאטער צו זען וויטען ?

„דערהערט די ווערטער“, דערציילט באַראַטאָון ווייטער: „האַב איך פאַרשטאַנען, אַז דער מאַסקווער עולם האָט באַשטימט פאַרבונדן די פּיעסע מיט דער פּערזאָן פון וויטע און אַז מען טאָר זיי ניט אַנטוישן. האָב איך

חיים עהרענרייך

גלייך געביטן מיין אויסגעארבעטן פלאן און האב געשפילט די ראָל „לויט וויטען“. ער האָט יענע ראָל געשפילט 39 מאַל אין מאַסקווע און איינגענו-מען די צווייטע גרעסטע שטאַט אין רוסלאַנד.

טראָגן מיר אים צו אַ בלום אין דעם טאַג פון זיין יובל און מיר האָפן אים נאָך צו זען אַ סך מאַל אויף דער ייִדישער בינע און זיך קוויקן מיט זיין שאַפנדיקן, מיט זיין אַנטציקנדיקן טאַלאַנט. זאָל ער לאַנג ביי אונדז לעבן און שפילן און ייִדישע הערצער דערפרייען!

אַפּריל, 1946

אברהם טייטלבוים — אַן ערנסטער און אינטעליגענטער אַקטיאָר

איך האָב אברהם טייטלבוים געקענט אַ סך יאָרן. זעלטן ווען איך האָב אים געטראָפּן אָן אַ בוך אין האַנט. אַפּילו ווען ער האָט אַ בוך ניט גע-לייענט, האָט ער ליב געהאַט עס צו האַלטן לעבן זיך, פּילן עס, גלעטן די טאָוולען, מיטן די בלעטער. בלויז עכטע ליבהאַבער פון ליטעראַטור פאַר-שטייען דאָס געפּיל פון האָבן ביכער אַרום זיך, אַפּילו ביכער אין אַנדערע שפּראַכן, אין שפּראַכן וואָס מ'פאַרשטייט ניט...

*

געווען איז עס באַלד נאָך דעם ווי ס'איז אַרויס זיין בוך וועגן שעקס-פירן. טייטלבוים איז אַרויפגעקומען אין רעדאַקציע פון „פאַרווערטס“ מיט אַ בוך, אַ מתנה פאַר אַ מיטאַרבּעטער פון אונדזער צייטונג. יענער שריי-בער איז פּונקט דעמאָלט אין רעדאַקציע ניט געווען, איז טייטלבוים צוגע-גאַנגען צום יונגמאַן וואָס נעמט אויף די באַזוכער און אים געבעטן אי-בערגעבן דאָס בוך דעם שרייבער. דער יונגערמאַן האָט פון אים גענומען דעם בוך, וואָס איז געווען איינגעוויקלט אין אַ פאַפּיר, און האָט עס נאָכ-לעסיק אַ וואָרף געטאָן צו זיך אויפן טישל.

דאָס בלוט האָט טייטלבוים אַ זעץ-געטאָן אין פנים, און ער, וואָס איז קיין מאָל ניט געווען פון די שרייענדיקע שוישפּילער, האָט ניט מיט זיין קול גענומען זיך בייזערן: „וואָס וואָרפט איר? איר ווייסט וואָס איר וואָרפט? ס'איז אַ בוך! אַ בוך! מענטשלעכע געדאַנקען וואָרפט איר.“ דער יונגער-מאַן, אַליין דווקא אַן אינטעליגענטער מענטש, האָט זיך אַנטשולדיקט און האָט טייטלבוים דערקלערט, אַז ער האָט ניט געמיינט צו וואָרפּן דאָס בוך

חיים עהרענרייך

איז דעם כאַראַקטער ווי איר, פריינד טייטלבוים, נעמט עס. נאָר זייענדיק פאַרהאוועט, און אַ ביסל מיט אויך, האָב איך באמת ניט געפילט אַז — — . האָט זיך טייטלבוים אַנטשולדיקט און איבערגעבעטן דעם יונגמאַן...

*

טייטלבוים האָט ניט געקאַנט ווערן ליריש — כ'מיון אויפריכטיק לי-ריש, אָפּנהאַרציק — מיט מענטשן. כ'וועל אָבער קיין מאָל ניט פאַרגעסן אַ נאַכמיטאַג וואָס ער און איך האָבן איין מאָל פאַרבראַכט אין אַ שטילן, זייטיקן רעסטאָראַן. ביידע זיינען מיר געווען אין אַ געדריקטער שטימונג. האָט ער זיך אָפּגערופּן צו מיר: איר זייט דערשלאָגן? עפעס דריקט אייך? איר ווייסט, ס'וואָלט אייך געוואָרן אַ סך גרינגער אויפן געמיט ווען איר קאַנט זיך אַראַפּריידן פון האַרצן... אוי... מ'דאַרף אָבער האָבן אַ ספעציע-לע מעלה צו דעם — אַראַפּריידן זיך פון האַרצן...

און דאָן האָט ער אַליין גענומען ריידן, „אַראַפּריידן זיך פון האַרצן“. ער האָט גערעדט אפשר דריי שעה אָן אַן אויפהער. איך בין געזעסן ווי אַ צוגעשמידטער צום שטול. ער האָט מיר דערציילט פון איינער פון די טראַגישע איבערלעבונגען וואָס אַ מענטש קאָן דורכמאַכן — אַ דראַמאַטישע איבערלעבונג פון זיין פּערזענלעכן לעבן. דער איינדרוק וואָס ביי מיר איז דעמאָלט געבליבן איז געווען — אַז דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל וואָס טייטלבוים האָט פון יענער פּאַסירונג וועמען דערציילט.

ס'וואָלט גוט געווען צו ריידן, צו דערציילן. „אַראַפּריידן זיך פון האַרצן“ ווען די טראַגעדיע האָט אים געטראָפּן. ער האָט, אָבער, ניט גע-קאַנט. האָט ער עס דערציילט אַ מאָל אין אַן אַוונט ווען ער איז געקומען אין טעאַטער זיך גרימירן.

„האָב איך אַוועקגעלייגט מיינע ביכער אויפן טישל, זיך אויסגעטאַן און גענומען זיך גרייטן צו מיין האַל. פּלוצלינג איז גאַלדשמיט (יחיאל גאַלדשמיט מיט וועמען ער האָט געטיילט איין גאַרדעראַבע-צימער) צו מיר צוגעלאָפּן, אַ כאַפּ-געטאַן מיינע ביכער, זיי אַ שמיץ-געטאַן אין אַ ווינקל און האָט אויף מיר גענומען שרייען: וואָס שווייגסטו? רייד, שילט, שריי

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

ארויס דיין ווייטיק — אבער שווייג ניט! הערסט? הער אויף צו שווייגן!
וואָס האָט ער געטאָן דעמאָלט?

ער האָט אויפגעהויבן די ביכער, זיי אַרומגעשטויבט, זיי צוגעדריקט צו זיך און ער האָט קיין מאָל ניט געקאָנט פאַנאָנדערקלייבן זיך צי ער האָט געוויינט אויף זיין אייגענעם מזל צי אויף די באַליידיקטע און פאַרשעמטע ביכער...

*

טייטלבוים איז געווען אַן אַקטיאָר און איז אויך געווען אַ גוטער רע-זשיסער. לידער האָט ער אויף אונדזער בינע ניט געהאַט די געלעגנהייט זיך אויסצולעבן — אַלס רעזשיסער. ער האָט געאַרבעט מיט אַן אַמאַטאָרן-גרופע אין שיקאַגאָ און האָט מיט זיי אויפגעפירט פיעסן וואָס אין אַ קאָ-מערציעלן טעאַטער וואָלט אַזאַ פיעסע ניט געבראַכט אין קאַסע אַפילו ניט אַ העלפט פון די אויסגאַבן, און אַ קאַמערציעל טעאַטער וואָלט ניט גע-קאָנט זיך פאַרגינען דעם לוקסוס אַזאַ פיעסע צו שפּילן. האָט ער אַלע מאָל מיט גרויס הנאה גערעדט פון יענער צייט אין זיין קאַריערע.

אין די לעצטע יאָרן האָט ער געטראַכט פון אויפגעבן די בינע און זיך באַזעצן אין קאַליפּאָרניע. אַזוי, יעדנפאַלס, האָט ער מיר עטלעכע מאָל גע-זאָגט. ער האָט עס, אַבער, אַלץ אַפגעלייגט. וואָלט ער זיך געפילט צופרידן אַן טעאַטער? וועט דאָס לעבן ניט ווערן פאַר אים אַ יאָך? יעדעס מאָל וואָס ער האָט באַקומען אַ ראָל וואָס איז אים ניט געווען צום האַרצן, האָט ער גערעדט פון קאַליפּאָרניע. ער וואָלט מסתם אַלע מאָל אַזוי גערעדט פון קאַליפּאָרניע. ווייל אַפרייסן זיך פון דער בינע איז פאַר טייטלבוים געווען אוממעגלעך. ער האָט ליב געהאַט טעאַטער, ווייל טעאַטער איז גע-ווען ניט קיין פראַפעסיע, ניט קיין פאַך פאַר אים, נאָר דער אינהאַלט פון זיין לעבן. מער ניט. וואָס מיט די יאָרן האָבן אַנטווישונג און פאַרדראַס און אַ ביסל פאַרביטערונג גענומען ווירקן אויף זיין לעבן און אויף דער ליבע צום טעאַטער.

דערפאַר האָט ער זיך אין די לעצטע יאָרן מער אַפגעגעבן מיטן בוך.

חיים עהרענרייך

אויב ניט שאַפן אויף דער בינע ווי אַ שוישפילער, איז כאַטש שטודירן וועגן דער בינע. צוטראַגן מער וויסן, מער אינטעליגענץ און פאַרשטענדע-ניש צום יידישן טעאַטער.

אַזוי איז ער אין די רייפּע יאָרן געשטאַרבן אַ פיינער אַקטיאָר, איינער פון די קינסטלער וואָס אַמאָל האָט מען זיי גערופן „ליטעראַרישע אַקטיאָרן“. ער האָט פאַרמאָגט בינע-טעכניק, שוישפילערישע שפילעוודיקייט און ערנסטע באַציונג צו דער בינע. ער איז געווען אַן אינטעליגענטער אַקטיאָר. וואָס דאָס איז דווקא יאָ אַ גרויסע מעלה.

אַ שאַד וואָס ער איז אַוועק פון אונדז אַזוי פרי.

אַקטאַבער, 1947

א י ז י ד אָ ר ק ע ש י ר

איזידאָר קעשיר — אַ פעסטער, אויסגעהאַקט ווי פון אַ פעלדו — אַ קרעפטיקע פיגור און אַ קרעפטיקער שוישפילער. אַז ער דריקט אייך די האַנט, ווייסט איר, אַז ער מיינט עס. און אַז ער באַגעגנט אייך, איז דער שמייכל אויף זיין ברייטן, רונדן פנים אַ פולער, אַ באַשטימטער — ניטאָ קיין צווייזייטיקס, קיין אומבאַשטימטעס אין אים. איר ווייסט ווי איר האַלט מיט אים און איר קאַנט זיך פאַרלאָזן אויף אים.

שוין אַ סך יאָרן ווי איר קען זיך מיט קעשירן, אַ גוטע פאַר צענדליק יאָר. קאַן איר זיך ניט דערמאַנען פון קיין איין פאַל ווען ער זאָל מיר האָבן געזאַגט אַ שלעכט וואָרט אויף וועמען ניט-איז פון דער טעאַטער-משפּחה. און ניט נאָר פון דער טעאַטער-משפּחה, אַפילו אויף קיין איין שרייבער האָט קעשיר קיין מאָל קיין פּגימה ניט געפונען.

מיט אַ צייט צוריק האָבן מיר גערעדט וועגן באַגעגענען זיך און מיר האָבן געטראַכט פון אַן אָרט וווּ צו טרעפן זיך, האָבן איר אים איינגעלאָדן אין רעדאַקציע פון „פאַרווערטס“. געוויינטלעך האָבן שוישפילער ליב צו קומען אין רעדאַקציע. די וועלט פון כאַפּ-לאַפּ, פון גערוועזער בחפּזונג-דיקייט רייצט זייער אינטערעס. דער פּראַצעס פון „מאַכן“ אַ צייטונג איז פול מיט מיסטעריע פאַרן דרויסנדיקן מענטשן, איבערהויפט פאַר אַקטיאָרן וועלכע זיינען אַזוי ווי קינדער און שטייען ווי פאַרפישופט אין רעדאַקציע און אין „קאַמפּאָזינג רום“. אָבער קעשיר האָט פון דעסטוועגן ניט געוואָלט אַרױפּקומען אין רעדאַקציע. בעסער, האָט ער געוואָלט, זיך טרעפן ערגעץ אַנדערש. און אַז איר בין צו אים צוגעשטאַנען, האָט ער מיר דערקלערט, אַז אַרױפּגיין אין רעדאַקציע און ניט זאָגן „העלאָ“ אַלע שרייבער קאַן ער

חיים עהרענרייך

ניט — קיין עין-הרע אזוי פיל שרייבער אין „פארווערטס“, און דורכלאזן א שרייבער, דאס וויל ער ניט — ער האט זיי אלעמען ליב — איז דערפאר בעסער זיך צו טרעפן ערגעץ אנדערש. און ער האט זיינס אויסגעפירט.

איך האב קעשירן אויסגעזאגט א סוד, אז איך קלייב זיך אַנצושרייבן א סעריע קורצע אַרטיקלען פאַר דער טעאַטער-אַפטיילונג פון „פאַרווערטס“ וועגן אַ צאַל פון אונדזערע בעסערע, ערנסטערע שוישפילער. ניט קיין שווערע אַרטיקלען, נאָר שטריכן און שטריכעלעך — כאַראַקטער-סקיצן. דער געדאַנק איז אים געפּעלן און ער האָט געשיינט פון פּרייד.

„אַבער ניט פון די סטאַרס וועל איך שרייבן“, האָב איך אים גע-
וואָרנט, „נאָר פון די שוישפילער, די גוטע וואָגיקע שוישפילער“.

עס האָט זיך צעלייגט נאָך אַ ברייטערער שמייכל אויף זיין גוטמוטיקן געזיכט. „אויב אזוי וועט איר פון מיר אויך שרייבן“, האָט ער באַמערקט, „כ׳האַב שוין לאַנג-לאַנג קיין טעאַטער ניט געהאַט און קיין סטאַר בין איך אויך ניט“.

„וועלכע ראָל איז געווען אייער ליבלינג ראָל?“ — הייב איך אָן מיט זייער ניט קיין אַריגינעלער פּראַגע.

„דערווייל האָט מיך נאָך קיין ראָל ניט צופרידנגעשטעלט“, ענטפּערט ער מיר.

„אַבער פון די וואָס איר האָט יאָ געשפּילט, וועלכע האָט ביי אייך אויסגענומען פּערזענלעך?“ — לאַז איך אים ניט אָפּ.

ער גיט אַ קנייטש זיין הויכן שטערן, טראַכט אַ וויילע און זאָגט:
„איצט אַז איך טראַכט פון זיי, זע איך, אַז מען וואַלט יעדע איינע פון זיי געקאַנט בעסער שפּילן“.

ער זאָגט אַבער יאָ, אַז די ערשטע ראָל זיינע אויף דער בינע איז גע-
ווען אזוי קליין, אזוי נישטיק, אַז אַ כאַריסט אין אַדלערס טעאַטער וועמען מען האָט פאַרגעלייגט די ראָל, האָט זיך אַנטזאָגט איר צו שפּילן. זי איז געווען אזוי פּיענאַנטשינקע קליין, אַז מען האָט איר אַפּילו קיין נאַמען ניט געגעבן.

עס איז געווען אין אָסיפּ דימאָווס „שקלאַפּן פּון פּאַלק“, און קעשיר איז געווען אַ קאָסטאַמער וואָס האָט זיך געפּאַטשט אין בויך און האָט יעדע וויילע גערעוועט, „איך בין צופּרידן“. ווי אַזוי האָט ער יענעם ערשטן כאַראַקטער זיינעם געשאַפּן? דערציילט ער, אַז ער איז איין מאָל אַריין אין אַ סאַלון אויסטרינקען אַ גלאַז ביר; האָט ער דאָרט געזען אַ ייד, אַ פּיש-הענדלער, וועלכער האָט אַליין אַ קאַרט אין האַנט ניט גענומען, נאָר ער האָט געהאַלטן אין איין געבן עצות די וואָס האָבן יאָ געשפּילט, און יעדעס מאָל וואָס איינער האָט געוואונען האָט דער קיבעצער זיך געפּאַטשט אין בויך און האָט אַנגעקוואַלן, „איך בין צופּרידן“.

מיט יענער ברעקל ראָל האָט קעשיר מיט אַ יאָר דרייסיק צוריק אַנגעהויבן זיין דראַמאַטישע קאַריערע אויף דער בינע. ביז דאָן איז ער אויסגעווען אַלץ אויף דער יידישער בינע — אַן אַשער, אַ דאַרמען, אַ דרע-סער, אַ סופּליאַר, אַפּילו אַ דיריגענט — יאָ, אַ דיריגענט. ווען אַדלער איז מיט זיין טרופּע געפאַרן אויף דער פּראָווינץ און יוסף רומשינסקי האָט ניט געקאַנט מיטפאַרן, האָט ער „איינגעבראַכן“ קעשירן, אים געוויזן ווען אַפּ-צושטעלן דעם אַרקעסטער און צוצוואַרטן ביז אַדלער וועט אַפּקערעכצן און — קעשיר האָט געמאַכט אַ „היט“ אַלס מוזיקער. אין דעטראַיט האָבן דריי חזנים אַפּילו באַזוכט אַדלערן אין „דרעסינג רום“ און געפרעגט צי ער קאָן איבערלאָזן זיין „דיריגענט“ ביי זיי — זיי האָבן „גלייך דערזען וואָס פאַר אַ גרויסער קינסטלער ער איז“...

בכלל, איז קעשיר איינער פון יענע זעלטענע שוישפּילער וואָס האָבן ליב צוצושרייבן אַ דערפּאָלג אויפן חשבון פון עמעצן אַנדערש. ווען ניט יעקב פ. אַדלער, וואָלט ער קיין מאָל קיין אַקטיאָר ניט געוואָרן. ער האָט דערפּאָלג אויף דער יידישער בינע — זאָגט ער, אַז מאַריס שוואַרץ האָט אים פּיל געהאַלפּן אין דעם דערפּאָלג. זיין פּנים איז ערנסט, די שוואַרצע אויגן זיינע ווערן שטרענג: „איך האָב מאַריס שוואַרצן אַ סך צו פאַרדאַג-קען“.

און ווער זיינען זיינע בעסטע פּריינד, זיינע חברים אין טעאַטער? ער טראַכט אַזוי ווי ער וואָלט אין די געדאַנקען געוואָלט אַפּקלייבן „די

חיים עהרענרייך

בעסטע". און דאן רופט ער זיך אָפּ: „איך וועל אייך זאָגן דעם אמת — איך פיל אַז אַלע זיינען מיינע פריינד". און גלייך לאַכט ער זיך פאַנאַנדער. די אויגן טאַנצן אים אַזש פון פרייד: „איך לויף דאָך איצט פאַר אַ פרע-זידענט אין דער יוניאָן. איז טאַקע גוט וואָס איך האָב ניט אויסגערעכנט ווער עס איז מיין בעסטער פריינד".

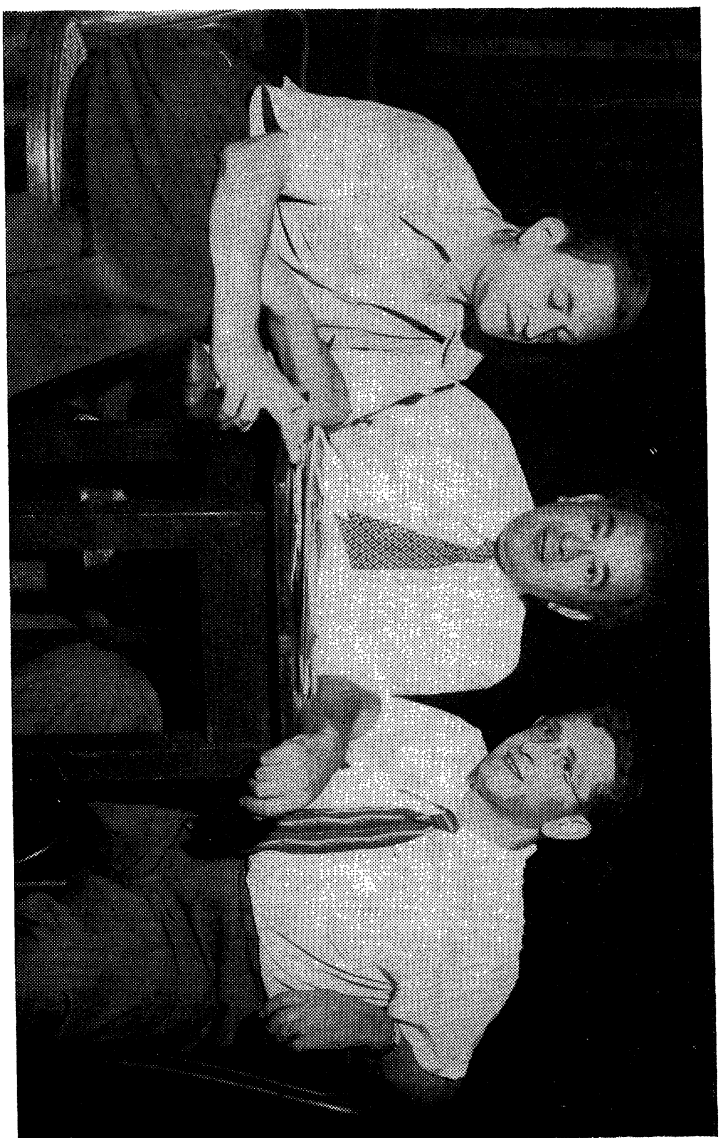
דער אמת איז אָבער, אַז ער באַטראַכט יעדן איינציקן שוישפילער ווי אַן אייגענעם און ס'טוט אים וויי ווען מ'רעדט שלעכטס אויף אַן אַקטיאָר.

*

קעשיר איז געבוירן געוואָרן אין לאַנסקאַרינען, אַ שטעטל אין פּאָדאָ-ליער גובערניע. זיין טאַטע און זיין זיידע זיינען געווען שוחטים און ער אַליין האָט זיך אויך געלערנט שחיטה. אָבער צו דרייצן יאָר איז ער, אַ יתום, געקומען צו אַן אַנקל אין אַמעריקע. דאָ איז ער צו ערשט געוואָרן אַ „גיפענטס"-נייער. אָבער ווי נאָר ער האָט דערזען יעקב פ. אַדלערן אין „קעניג ליר", אַזוי האָט ער געוואָרפן די אַרבעט און טאַג ווי נאַכט נאַכגע-גאַנגען דעם נשר הגדול — דעם גרויסן אַדלער.

פאַר די דריי צענדליק יאָר וואָס ער איז אַן אַקטיאָר האָט ער געשאַפן אַ סך, אַ סך טיפן און כאַראַקטערן אויף דער בינע: וועראַ אין ראַלאַנדס „וועלף"; יונה קברן אין זינגערס „יאַשע קאַלב"; דער פאַטער אין „די ברידער אשכנזי"; דער גלח אין „פעטער דער גרויסער"; וועספּאַסיאַן אין פּויכטוואַנגערס „יאַזעפּוס" — אַן אומפאַרגעסלעכע גאַלעריע פון אויסגע-האַמערטע געשטאַלטן.

ער אַליין איז אָבער דער אומפאַרגעסלעכסטער פון זיי — אַ גוטער מענטש, אַן אויפריכטיקער, אַ צוגעלאָזענער, אַן איינפאַכער. ס'איז ניט שווער צו דערפילן פריינדשאַפט מיט אים — ס'פעלט אים גרויסהאַלטעריי, פאַרשטעלטקייט, און — ער האָט ליב מענטשן. די דאָזיקע ליבשאַפט איז אַ באַשטימטע, אַ ממשותדיקע, אַזוי ווי ס'איז באַשטימט און ממשותדיק אַלצדינג וואָס איזידאָר קעשיר זאָגט און טוט.

פון רעכטס : חיים עזרענבוים, איזידאר קעשר, אלעקסאנדער אלשאנעצקי

צילי אַדלער און דער שטרענגער קריטיקער

מאַריס שוואַרץ, דער גרינדער און לאַנגיאַריקער דירעקטאָר פון ייִדישן קונסט־טעאַטער, באַקלאַגט זיך, אַז אַ שרייבער איז אים באַפאַלן און לאַזט אים ניט אָפּ. ווילן מיר דאָ איבערדערציילן אַ מעשה וואָס באַווייזט, אַז אַ מאָל איז בעסער ווען אַ קריטיקער „באַפאַלט“ יאָ, איידער ער שווייגט. אפשר וועט די מעשה דיגען אַלס מוסר־השכל סיי פאַר אַקטיאָרן און סיי פאַר קריטיקער...

אַגב, איז די מעשה ניט אונדזערע. מיר האָבן זי „אַנטליען“ ביי דער באַליבטער אַקטריסע צילי אַדלער. דאָס איז איינער פון די „נומערן“ פון איר רייכן און קאַלירפולן רעפערטואַר. ס'איז ניט קיין אויסגעטראַכטע גע־שיכטע, נאָר אַ „מעשה שהיה“, טאַקע אַ פאַקט:

ס'איז געווען נאָענט צו דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען צילי אַדלער און מר. דזשייקאַב קאהען האָבן גאַסטראָלירט אין אַרגענטינע, אויף דער דאָרטיקער פראַווינץ, אין אַ געגנט פון גרויסע פאַרמס. דאָרט אין יענעם ייִשוב, אין אַ געביידע פון בלעך, איז געווען אַ טעאַטער, און ווען אַ טרו־פע פון בוענאָס־אירעס איז אַהינצו געקומען, האָט זי אין יענעם בלעכענעם „קונסט־טעמפל“ געגעבן אירע פאַרשטעלונגען. די אַלע פאַרמערס פון דער געגנט, אויף אַ שטח פון פערציק, פופציק מייל, פלעגן קומען צו דער פאַר־שטעלונג אויף זייערע וועגענער אַדער רייטנדיק אויף פערד, און ס'איז גע־ווען יענע נאַכט יום־טובדיק אין דעם גאַנצן ראַיאָן.

אין איינעם אַזאַ אָרט, קאַפּיזשאַ, אין אַזאַ מיט טעאַטער, איז צילי אַד־לערן אויסגעקומען צו שפּילן אויף איר טורנע. פאַר נאַכט, ווען זי איז אַריין אין טעאַטער זיך גרייטן צו דער פאַר־

שטעלונג, איז דער מענעדזשער אריין צו איר אין „דרעסינג-רום“ און געזאגט:

„מיסס אַדלער, איך מוז איך באַקאָנט מאַכן מיט אַ טשיקאַוון ענין. ווען דאָ אין טעאַטער ווערט געגעבן אַ פאַרשטעלונג און דער עולם קומט זיך צונויף — קומט מיט זיי אויך אַריין אַ גרויסער הונט. דער הונט פאַר-שטייט ייִדיש כמעט אַזוי גוט, אפשר בעסער ווי אַ שבת-גוי. ער ציט זיך אויס אין סאַמע צענטער פון דורכגאַנג אין מיטן זאַל און קוקט זיך צו צו דער פאַרשטעלונג. ער האָט הנאה אויך, ווייל ביי יעדן וויץ ווען דער עולם לאַכט, פאַכעט ער מיטן וויידל און באַלעקט זיך פשוט. די אַקטיאָרן זיגן גען, טאַנצן, קערן א וועלט, און ער פאַכעט מיטן עק און פירט זיך אויף סטאַטעטשנע, געמיטלעך. ער האַלט, קענטיק, פון קאַמעדיע, איבערהויפט מוזיקאַלישע קאַמעדיע...“

אַנדערש איז אַבער, ווען מען שפילט דראַמע אַדער מעלאָדראַמע און די הויפט-אַקטריסע פירט אויף אַ רירנדיקע סצענע. ווען זי וויינט, וויינט דער הונט מיט. דאָס הייסט, ניט ער וויינט, נאָר ער וואַיעט, אַזוי ווי אַ הונט. איך זאָג דאָך אייך, ער פאַרשטייט מאַמע-לשון. פאַרט זיך געהאַדע-וועט צווישן ייִדן. זאָג איך אייך, מיסס אַדלער, פדי איר זאָלט ניט ווערן איבעראַשט און ס'זאָל אייד ניט אַרן — זאָל דער הונט וואַיען, איר טוט זיך אייערס“...“

דערהערנדיק דאָס, איז צילי אַדלער געבליבן זיצן אַ פאַרגליווערטע. „גאָט איז מיט אייך“, איז זי ענדלעך געקומען צו זיך און באַקומען איר לשון: „וואָס רעדט איר? איך בין דאָך אַ דראַמאַטישע אַקטריסע, איך שפיל אַ דראַמע און איך האָב איין סצענע ספעציעל וואָס איז אַנגעפיר-קעוועט מיט געוויין... היסטעריקע... ווי וועל איך קאַנען שפילן, אַז דער הונט וועט וואַיען? וואָס פאַראַ פנים וועל איך האָבן? מ'וועט דאָך לאַכן אין טעאַטער. מענטש איינער, איך בין אַהערצו געפאַרן טויזנטער מייל; איך וויל דאָך אויסנעמען ביים עולם, איבערלאָזן דאָ אַ גוטן נאָמען... דער הונט וועט דאָך מיר דערהרגענען די גאַנצע פאַרשטעלונג. לאַזט אים ניט אַריין אין טעאַטער, דעם כּלב... וויי איז מיר, נאָר דאָס האָט מיר געפעלט,

חיים עהרענרייך

א הונט א קריטיקער... לאַזט אים ניט אַרײַן!
„דאָן וועט זײַן נאָך ערגער“, האָט דער מענעדזשער אַ דערשלאָגענער
געענטפערט. „ווען מען לאַזט אים ניט אַרײַן, קלאַפט ער מיט די לאַפעס
אויף די בלעכענע ווענט און לאַזט פשוט ניט שפּילן. דער הונט האָט
סטראַשנע ליב טעאַטער“...

„נעמט מען אַ שטעקן און מען טרייבט אים אַוועק... מענטשן זאָלן
מורא האָבן פאַר אַ הונט!“ — האָט די אַקטריסע בײַז געזאָגט.
„מיר קאָנען ניט, מיסס אַדלער. דער אײגנטימער פון דעם הונט איז
דער אײגנטימער פון טעאַטער — אַ גוי, אַ רשע מרושע. דער הונט איז בײַ
אים דאָס אײגן קאַפּ... ער וועט אונדז גלייך אַרויסטרייבן פון טעאַטער.
ער גײט אַרום מיט אַ געלאָדענער ביקס און איז גרײט צו שײסן יעדן אײ-
נעם וואָס פאַרמעסט זיך אויף זײַן פּלב... מיסס אַדלער, דער הונט איז אַ
טעאַטער-גײער און מיר קאָנען אים ניט טשעפען... נאָך אַלעמען, איר וועט
אַוועקפאַרן, און מיר מוזן דאָ בלייבן... וואָס אַרט אײך? סײַז דאָך בלוז
אײן פאַרשטעלונג. וואָס אַרט אײך אַז דער הונט וועט וואַיען? אים געפעלט
דאָך דל סצענע, אַז ער פאַרגײט זיך אַזש“.

צילי אַדלער איז אַן אַקטריסע מיט אַ האַרץ. קײן מרשעת איז זי קײן
מאָל ניט געווען, און סוף פּל סוף — מיט אַ שווערן געמיט איז זי אַוועק
פון דער בינע...

און דערנאָך — מען האָט געשפּילט ה. קאַלמאַנאָוויטשעס אַ דראַמע,
קומט צילי אַדלער אויף דער בינע מיט איר חתן. מען פירט זי אונטער דער
חופּה. פּלוצלינג קומט אַן די וויסטע בשורה, אַז איר קראַנקע מאַמע איז
געשטאַרבן. די סצענע, קאָן אַ קינד פאַרשטיין, פאַדערט שפּיל און טרערן
— אַ סך טרערן. אָבער צילי אַדלער האָט ניט געוויינט — זי האָט מורא
געהאַט אַ קרעכץ צו טאָן, דער הונט זאָל ניט אָנהײבן וואַיען. זי האָט די
וויסטע בשורה אויפגענומען בלוז מיט אַ פאַרקרימטן פנים — מיט אַ
האַלב-פאַרקרימטן פנים, דער הונט זאָל, חלילה, ניט דערזען.

דער פאַרהאַנג איז געפאַלן אויפן ערשטן אַקט און דער אַפּלאַז איז
געווען אַ גאַר שוואַכער. דער עולם איז געזעסן אַן אַנטוישטער — אַט

דאָס איז צילי אַדלער? ... אפשר בלאַפט מען אים... וואָס פאַר אַן אַקטריסע איז עס? ... מען זאָגט איר אַן אַז די מאַמע איז געשטאַרבן און ס'אַרט איר ווי די וואַנט... דעם עולם איז געוואָרן פאַרדעכטיק...

אין צווייטן אַקט איז געקומען דער קלימאַקס פון דער פּיעסע — סצע-נעס פון היסטעריקע, קאַמף מיט די ברידער, מיטן פּאַטער — געוויין — גרויס-דראַמאַטישער שפּיל, מיט שווינג און פאַרנעם. מיסס אַדלער האָט גענומען שפּילן, אַבער מיט איין אויער אָנגעשפּיצט — אפשר וואַיעט שוין דער הונט? ניין, ער איז שטיל, דער פּלב. האָט זי גענומען שפּילן אַ ביסל דרייטער, מיט אַן אַקטאַווע העכער, מיט אַ טאַן שטאַרקער — נו, ער וואַיעט? ... ער שווייגט... שווייגט...

האַט מיסס אַדלער אויפגעשלאָסן איר טעמפּעראַמענט און גענומען שפּילן! מיט איר געוויינטלעכן טעמפּאַ, מיט אַן אימפעט וואָס זי קאַן פון דעסטוועגן מיטן חוש פון אַ קינסטלערין קאַנטראַלירן; זי שפּילט ווי אַ ווירטואַז אויף זיין אינסטרומענט, און דער עולם ווערט באַהערשט פון איר פּישוף, ווערט באַצויבערט פון איר קונסט. דער טעאַטער ווערט אַזוי ווי אָנגעהיצט, און דעם געמיט פון עולם קאַן מען ממש מיט דער האַנט אַנ-טאַפּן — זידט און קאַכט און איז צעווייגט. און פּלוצלינג —

„וואָס איז מיטן הונט? פאַר וואָס שווייגט ער? פאַר וואָס נעם איר ביט דעם הונט?!" צילי אַדלער איז געשטאַנען אַ רגע ווי אַ פאַרגליווערטע. ווי אַ שאַרפּער מעסער האָט דער געדאַנק איר אַ שניט געטאַן אין האַרצן: אוי, איך נעם דאָך ביט דעם הונט!... פאַר וואָס שווייגט ער? ... ער דאַרף דאָך וואַיען, דער ממזר!...

האַט זיך אין צילי אַדלערן צעקאַכט די אַקטיאָרישע אַמביציע. זי וועט אים נעמען דעם פּלב — און זי האָט איצט ערשט גענומען שפּילן! האָט זי געשפּילט! יאַשאַ חפץ אויף זיין פּידל און וולאָדימיר האַראָוויץ אויף זיין פּיאַנאָ, פּיאַטיגאַרסקי אויף זיין טשעלאָ און סעגאַוויא אויף זיין גיטאַרע האַבן נאָך אַזוי ביט געשפּילט ווי צילי אַדלער האָט ביי יענער פאַרשטעלונג געשפּילט — געוויינט און געיאַמערט, גערעדט און זעסטיקולירט — אַלץ פאַרן הונט, פּדי צו רירן זיין פּלבדיק האַרץ — ער זאַל אָנהייבן וואַיען,

חיים עהרענרייך

אזוי ווי ער האָט געוואָיעט ביי אַנדערע פֿאַרשטעלונגען, ווען אַנדערע אַק-
טריסעס זיינען היסטעריש געוואָרן אין שפּילן.

דער הונט האָט אָבער נישט געוואָיעט...

אמת, דער עולם, ווען דער פֿאַרהאַנג איז געפֿאַלן, האָט געשטורעמט
און געוויגט זיך, געשרייען „בייס“, געוואָרפֿן היטלען אויף דער בינע, נישט
אויפֿגעהערט צו אַפֿלאַדירן און אַרויסרופֿן צילי אַדלער. זי איז אַרויס אָבער
אַ מאָל און ווידער אַ מאָל, גענייגט זיך און געשמייכלט, און זי איז גע-
ווען טיף אומגליקלעך —

דער הונט האָט נישט געוואָיעט!... „אַ הונט איז דאָך אַ נאַטור־קינד
— אויפֿריכטיק אין זיין איינפֿאַכקייט — אַ געבוירענער מבין, אַן אינ-
סטינקטיווער קריטיקער... פֿאַר וואָס, פֿאַר וואָס האָט ער נישט געוואָיעט? !“...
דערשלאָגן, צעבראַכן, טיף אומגליקלעך, איז צילי אַדלער אַריין אין
גאַרדעראַב־צימער. אַלעמען, אַלעמען איז זי געפֿעלן, נאָר נישט דעם הונט.
ביי אַלעמען האָט זי אויסגענומען — נישט ביים הונט... זי איז אַראָפֿגעזונ-
קען אויף איר קושעטקע, און טרערן, ביטערע טרערן פֿון ווייטיק זיינען
איר גערונען איבער די פֿאַרשמיקטע באַקן.

„מיסס אַדלער! מיסס אַדלער! איר זייט געניאַל! איר זייט... איר זייט
געטלעך“, איז דער מענעדזשער אַ צעקאַכטער אַריינגעלאָפֿן צו איר אין
צימער — „איר וועט דאָ מוזן ווידער שפּילן... איר...“.

ער האָט דערזען אירע טרערן, איר פֿאַרקרימטן געזיכט, און איז גע-
בליבן שטיין אַ פֿאַרשטיינערטער. „מיסס אַד... לער, ווּוּואָס איז געשען?“
„פֿאַר... פֿאַר וואָס האָט ער געשוויגן? !“ — האָט זי אַרויסגעיאַמערט.
„ד... דער הונט... ער האָט נישט געוואָיעט... ער האָט נישט געוויינט!“...
— האָט די אַקטריסע אַ צערודערטע פֿון אַ טאַג פֿאַרן מיטן אויטאָבוס,
צוגרייטונגען, טעאַטער־פּיבער, און איצט אַנטוישונג צוליב דעם פּיר־פּיסקן
מבין, אַרויסגעיאַמערט.

„אַה־אַה!“ — האָט דער מענעדזשער ענדלעך זיך געכאַפט וועגן וואָס
זי רעדט. — איך האָב אייך פֿאַרגעסן זאָגן, מיסס אַדלער — מיין שולד —
דער הונט איז נישט געקומען צו אַ פֿאַרשטעלונג...“.

פיגורין און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

צילי אַדלערס נערוון האָבן ניט אויסגעהאַלטן און מ'האַט זי געדאַרפּט
מינטערן מיט חלשות-טראַפּנס...

*

פון אַט דער אמתער, ניט-צוגעטראַכטער פּאַסירונג קאַן מען אַפּלער-
נען אַ גרויסן מוסר-השכל :
ס'איז אַ מאַל בעסער, אַ סך בעסער, ווען דער קריטיקער קומט יאָ אין
טעאָטער. די נערוון דאַרפן ניט זיין געשפּאַנט פון דערוואַרטונג און מורא
און מ'קאַן אויך איינשפּאַרן חלשות-טראַפּנס...

יאנואר, 1950

אויף אַ מסיבה
פון רעכטס: חיים עהרענרייך, צילי אַדלער, הערי הוירשפּילד

א באגעגעניש מיט הערי גאָז

דער ערשטער איינדרוק וואָס איר באַקומט ווען איר באַגעגנט זיך מיט דעם אַקטיאָר, איז די גוטסקייט פון זיינע אויגן און פון זיין שיינעם געזיכט. און בעת דעם געשפרעך מיט אים, האָב איך געזוכט עפעס אַ פּגימה אין אַט-אָ דער גוטסקייט, און גיט געקאָנט געפּינען. הערשל אָדער הערי גאָז איז די אָפּנהאַרציקייט און גוטסקייט אַליין. געוויינטלעך האָט אָן אַקטיאָר שלעכטס צו זאָגן וועגן זיינע קאָלעגן, אָבער גיט מר. גאָז. צי עס זיינען די פּיר „טביהס“ וואָס זיינען געקומען פאַר אים, צי אַנדערע קאָלעגן, מיט וועלכע ער האָט געשפּילט טעאַטער איידער ער איז אַריין אין „דהי פּידלער אָן די רוף“ — וועגן אַלעמען האָט ער אַ גוט וואָרט. און ער מיינט עס.

נאָך אַ מעלה, וואָס וואָרפט זיך גלייך אין די אויגן, איז הערי גאָז איינפאַכקייט. ער פּוצט זיך גיט; ער איז די פּשוטקייט אַליין און, נאָטיר-לעך, דאָס געוויינט אים די הערצער פון אַלע די, מיט וועלכע ער באַ-געגנט זיך.

דער פּאָטער זיינער, איציק גאָז, קומט אַהער פון אַנטעניווקע. געקומען איז דער פּאָטער אַהער אין 1912 און דער זיידע איז אויך געקומען אַהער, און הערי גאָז רעדט מיט גרויס ליבשאַפט וועגן זיינע טאַטע-מאַמע און וועגן דעם זיידן. זיין טאַטע איז געבוירן געוואָרן אין ברענאַ. אין דער אַל-טער היים זיינען דער טאַטע און דער זיידע געווען שניידער. אַזוי ווי אין אַנטעניווקאָ איז פאַרגעקומען אַ חתונה, זיינען דער זיידע און דער טאַטע העריס באַשטעלט געוואָרן צו נייען קליידער פאַר די מחותנים. זיי איז זייער שטאַרק געפּעלן דאָס ייִדישע לעבן אין אַנטעניווקאָ. די יידן דאַרט האָט זיך געלעבט פּרייער. די יידן האָבן געקאָנט פאַרמאָגן לאַנד אין

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

אַנטעניווקאַ. דאָס איז געווען דער איינציקער פּלאַץ אין רוסלאַנד אָדער פּוילן, וווּ ייִדן האָבן געקאַנט זיין די אייגנטימער פון גרויסע געשעפטן. די ערד האָבן זיי ניט געקאַנט פאַרקויפּן. זיי האָבן בלויז געהאַט די רעכט דאָס צו פאַרמאַגן.

די לעגענדע דערציילט, אַז די ייִדן האָבן געטאַן עפעס אַ טובה ניקאַ-לאַי דעם ערשטן, און אַלס אַ באַלוינונג האָט דער צאַר געגעבן די ייִדן אַט די רעכט.

הערי גאַז גיט איבער אַ טשיקאָוו אינצידענט, וואָס איז זיך פאַר-לאַפּן צווישן זיין טאַטן, ניסעלע ראָזענבאַום און לייבעלע וואַסערמאַן, אַלע פון זיי שניידער, און וועלכע זיינען אַוועק קיין אַנטעניווקאַ נייען קליידער פאַר אַ חתונה. דאָרט זיינען געווען עטלעכע גוים, וועלכן האָבן זיך אָנגע-הויבן טשעפען צו די ייִדן. האָבן די ייִדן זיך ניט געפּוילט און האָבן די גוים געשלאָגן מפות רצח און זיי אַרויסגעטריבן פון שטעטל. און ווען די גוים האָבן געסטראַשעט אַז זיי וועלן גיין צום גאַרדאָוואַי, האָבן די ייִדן זיך אויסגעלאַכט פון זיי, — דער גאַרדאָוואַי איז אויך געווען אַ ייִד. די גוים האָבן פאַרווונדערט געהויבן די פלייצעס: — אַ ייִדישער גאַרדאָוואַי... זיי האָבן קיין מאַל ניט געהערט אַזוינס...

*

הערי גאַז איז געבוירן געוואָרן אין סיינט לואיס, וווּ זיין פאָטער, איציק, האָט חתונה געהאַט מיט עלקען. ער האָט באַקומען אַ ייִדישע דער-ציונג און ביז בר-מיצווה געלערנט ביי יעקב גאַסייאָוו. ער איז פיר יאָר אַלט געווען ווען ער האָט אָנגעהויבן לערנען אין אַ קליינעם חדר. איינע פון די 'מתנות' וואָס ער האָט געירשנט פון זיין ייִדיש-לערנען איז, וואָס ער קאַן שרייבן ענגליש, אַזוי ווי ייִדיש, אויף צוריק. ער רעדט און שרייבט ייִדיש און העברעיִש; בלויז פון צייט צו צייט ווערט ער געשטרויכלט מיט אַ ייִדישן וואָרט.

זיין רבי, דוד ריס, האָט אים געשיקט אין פאַרשידענע שולן אין דער

חיים עהרענרייך

געגנט, ווייל הערשל איז געקומען פון א „געמישטער“ היים — זיין טאטע איז געווען אן אַרטאָדאָקס און זיין מאַמעס פאַמיליע איז געווען קאַנסערו-וואַטיוו. „אויסגעפירט“ האָט די מאַמע, און הערי איז געוואָרן בר-מיצווה אין שול פון דער קאַנגרעגיישאָן „בני אמונה“.

מיט חזון גאסייאָוון האָט ער זיך באַקענט אין „בני אמונה“, און יע-נער האָט אים דערמוטיקט צו זינגען. זיין טאַנטע און אַנקל האָבן פאַר אים אויפגעזוכט אַ לערער אין געזאַנג, לואיזע קרעגער, ביי וועמען ער האָט שטודירט מוזיק זיבן יאָר. זיין פראָפעסיאָנעלע קאַריערע אַלס זינגער האָט זיך אָנגעהויבן אין נאַכט-קלובן. געזונגען האָט ער פאַפּולערע, לייכטע אַפערע און אַפערעטישע מוזיק. פון דאָרטן איז ער אַריין אין דער שטאַ-טישער אַפערע אין סיינט לואיס. זומער-צייט האָט ער געזונגען אין „זו-מערסטאַק“. דאָן איז ער אָנגעקומען אין ניו-יאָרק. דאָס איז געווען אין 1956.

די ערשטע פיעסע, אין וועלכער ער איז „געפיטשורט“ געוואָרן, איז געווען „באָזשור“, ווו ער האָט זיך געטראָפן מיט הערשל בערנאַרדין. הערי גאַז האָט געדאַרפט שפילן הערשלס ראָל צוויי וואָכן צייט.

בעת ער האָט געשפילט בערנאַרדיס ראָל אין „באָזשור“, איז הערי אָנגאַזשירט געוואָרן פון אַן אַגענט, וועלכער האָט אים פאַרטראָטן אין דער ראָל פון לייזער וואָלף אין „פידלער אַן דהי רוף“. מען האָט אים „פאַר-הערט“ פּינף מאַל פאַר דער ראָל פון טביה, און דער באַשלוס איז געווען, אַז ער איז צו-יונג פאַר דער ראָל.

דאָן האָט מען אים „גערעיוט“ און ער איז אַריין אין דער ראָל פון אַברהם דער ביכער-פאַרקויפער אין אויגוסט 1966. נאָך אַנדערטהאַלבן מאַ-נאַטן אין דער ראָל, האָט מען אים ווידער „פראַמאַטעד“ פאַר דער ראָל פון קצב, און דעם 6טן נאָוועמבער פון 1967, איז ער געוואָרן „טביה“.

מר. גאַז „באַרימט“ זיך מיט דעם וואָס אין זיין גאַנצער קאַריערע האָט ער פאַרפעלט בלויז צוויי און אַ האַלב מאַל אויפצוטרעטן אין אַ ראָל.

פיגורן און פראָפּילן אויף דער יידישער בינע

וועגן זיין ראָל אין „טביה“ זאָגט ער, אַז ער קאַפּירט זיין זיידן. ווען ער שפּילט, פּילט ער אַז אַזאַ מענטש איז געווען זיין זיידע, — אַ גוט-האַרציקער, אַ לוסטיקער, מיט אַ פּיינעם חוש פאַר הומאָר. ער האָט גע-הייסן חיים, דער זיידע.

און אַזוי האָבן מיר אויסגעהערט הערי גאַז, און פאַרגעסן, אַז ער איז אַ סטאַר אין דער פּאָפּולערסטער „מיוזיקל קאַמעדי“ אויף בראַדוויי, — אַזוי איינפאַך און צוגעלאָזן איז ער...

ביים געפאלענעם פארהאנג

לייב קאַדיסאָן

אין איין וואָך האָט דער ייִדישער טעאַטער פּאַרלוירן צוויי אָנגעזעע-
נע און וויכטיקע קינסטלער-פּערזענלעכקייטן, לייב קאַדיסאָן און מישאַ
גערמאַן. ביידע זיינען זיי געווען ליבע מענטשן און פיינע, איידעלע קינסט-
לער. זייער אַוועקגיין איז אַ פּאַרלוסט פאַרן ייִדישן קולטור-לעבן און ספּע-
ציעל פאַר דער בינע.

אויב ס'איז ווען געווען אַן אידעאָליסט ביים ייִדישן טעאַטער, איז עס,
אַן גוזמא, געווען לייב קאַדיסאָן. ער האָט אין גאַנצן זיך, זיין פּאַמיליע
און זיין האָב און גוטס — געווידמעט דעם טעאַטער, און אַלץ לשמה, ווייל
ער האָט ליב געהאַט די בינע און ווייל ער האָט אַזוי פּאַרליבט געגלייבט
אין דעם ייִדישן וואָרט.

אין די ערשטע מיטעלע יאָרן האָט ער מיט לייב און לעבן זיך אַרייַנ-
געוואָרפן אין דער אַרבעט פון גרינדן די טרופּע וועלכע איז שפּעטער
באַרימט געוואָרן אַלס די ווילנער טרופּע. געווען איז עס אין ווילנע אין
צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, ווען די דייטשן האָבן אַקופּירט
די שטאָט „ירושלים דליטא“, וואָס איז געלעגן אַ הילפּלאַזע אין די אַרעמס
פון הונגער, ביטערער קעלט און מגפות. אין 1915 זיינען מענטשן בוכ-
שטעבלעך פּאַרפרוירן געוואָרן אין די הייזער און געפּאַלן פון הונגער אין
מיטן גאַס. ס'איז געווען אַ שרעקלעכע וויסטע צייט — מלחמה-יאָרן אין
אַן אַקופּירטער שטאָט.

און דווקא דעמאָלט האָט קאַדיסאָן מיט אַ גרופּע ייִנגערע מענטשן פון
אים, זיך גענומען צום טעאַטער. מען האָט געדאַרפט האָבן איבערמענטש-
לעכן גלויבן, אַן אַ שׂעור אידעאָליזם און ממש אייזערנע גבורה אַרייַנ-

חיים עהרענרייך

צווארפן זיך אין אזא צייט אין „טעאטער“. לייב קאדיסאן האט זיי פאר-
מאגט.

ער איז געגאנגען צו דער עבודה פון טעאטער ניט ווייל ער האט גע-
האפט צו ווערן רייך, ניט ווייל ער האט געוואלט באוויסט ווערן בכל
תפוצות העולם, ער האט זיך גענומען צום טעאטער, ווייל ער האט אָנ-
דערש ניט געקאנט. ביים טעאטער האט ער געפילט, אז ער קאן זיך אויס-
לעבן קינסטלעריש, און ביים טעאטער האט ער געקאנט צוטראגן זיין חלק
צום יידישן קולטור-אוצר.

ניט קיין גרינג לעבן האט ער ביים טעאטער געהאט. גאָר שווער איז
געווען זיין אַרבעט. ער איז געווען „געשטראַפט“ מיט באַלעבאַטישער
איידלקייט, מיט עניוּות; ניט פאַרמאָגט די אַלע קליינלעכקייטן פון קינאה-
שינאה, וואָס ברענגען צו אַלדאָס בייז... דאָס זיינען אַלץ קוואַליפיקאַציעס
וואָס אָן זיי איז שווער, זייער שווער אויסצוקומען ביים טעאטער אין אַמע-
ריקע. האָבן שווישפילער און רעזשיסערן מיט אַ סך ווייניקער טאַלאַנט ווי
קאדיסאן און אָן ליבע צום טעאטער פאַרנומען פאַזיציעס, וואָס קאדיסאן איז
ראוי געווען זיי צו פאַרנעמען — מיט זיין טאַלאַנט, מיט זיין איבערגע-
געבנקייט און מיט זיין גרויסן אידעאַליזם — אָבער ווייל ער האט ניט
פאַרמאָגט די שטאַרקע עלנבויגנס, איז ער ניט צוגעקומען...

אים איז ניט לייכט געווען איינצושאַפן זיך פריינד און, דאָס מיינט
איינפלוס. ער איז ניט געווען פון די מענטשן וואָס קאָנען גלייך נעמען
קלאַפן אין פלייצע און ווערן אַ „גוטער ברודער“ און רייזן אויף „דו“...
אַ שטילער, אָן אינזיכניק, האט ער געטראָגן אַ וועלט אין זיך און ניט
געקאנט טיילן מיט דער דרויסנדיקער וועלט אַט די געדאַנקען און פראַ-
יעקטן וואָס אַנדערע שרייען עס אויס...

לייב קאדיסאן איז געווען אַן עכטער קינסטלער. ער איז אויך גע-
ווען אַ גוטער מאַלער און אַ גוטער סקולפּטאָר. זיינע מאַלערייען און זיינע
סקולפּטאָרישע אַרבעטן — אויסגעקנאַטן אַפילו פון שטיקער ברויט —
פאַרשאַפן איצט אַ סך גענוס די פריינד וועלכע האָבן די זכיה געהאַט זיי
צו באַקומען פון אים ווי מתנות. אין דעם אייגן-קרייז פון זיין פאַמיליע און

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

פון זיינע נאָענטסטע פריינד האָט ער זיך געעפנט און מ'האָט געפילט אין אים דעם קינסטלער פון גאָר אַ היפשן פאַרנעם. אַ שאַד, באמת אַ שאַד, וואָס ער איז ניט געווען, לויטן טעמפּעראַמענט און כאַראַקטער-געבוי, צו־געפאַסט צו אַמעריקע, אָדער וואָס אונדזער ייִדישע אַמעריקע איז ניט גע־ווען צוגעפאַסט צו אים.

די וואָס האָבן אים גוט געקענט, קאַנען זיך ניט אַפּוונדערן פון דער זעלטענער היימישער סביבה — קולטור סביבה — וואָס האָט עקסיסטירט ביי אים אין הויז. ער און זיין פרוי, חנה קאַדיסאָן, זיינען אַלע מאָל גע־ווען פריינדלעך, עכט מכניס־אורחדיק צו יעדן איינעם, וואָס איז אַריבער־געטראָטן די שוועל. אויך אַ ווילד־פרעמדער מענטש איז ביי אים אין שטוב געוואָרן גלייך אַן אייגענער. קאַדיסאָנס אייל־מאַלערייען אויף די ווענט, די ייִדישע ביכער אין די שראַנקען, דאָס פּיאַנאָ־שפּילן פון זיין טאַלאַנטפולער טאַכטער פּאַלאַ. ליובאַס שלאַנקע פיגור און איר עקזאָטישער פנים און, ועל כּולם, לייב און חנה קאַדיסאָן אַליין — דאָס אַלץ האָט געשאַפן אַ וואַרעמע, אַ נשמ־הדיקע אַטמאָספּער אין שטוב, און מען האָט געמוזט זיך פילן היימיש.

טראַכט מען אָבער פון לייב קאַדיסאָנס לעבן, ווערט אומעטיק. דער־פילט מען זיך שווער. ער האָט געהאַט אַ שווער לעבן. ער, דער טאַלאַנט־פולער מענטש, וועלכער איז געווען געבענטשט מיט אַזוי פיל גרויסע קינסטלערישע מעלות, האָט געמוזט שטיין אין דער זייט פון אונדזער בינע. ער איז טעטיק געווען הינטער די קוליסן און ניט אויף דער בינע. אַלע זיינע פלענער און המצאות זיינען אַוועק אין ניוועץ. קאַדיסאָן מיט אַלע זיינע גרויסע מעלות און פעיקייטן, האָט אין אונדזער טעאַטער זיך ניט אויסגעלעבט. און אַזוי איז ער אַוועק פון אונדז.

לייב קאַדיסאָן, וואָס האָט געהאַלפן אַריינשרייבן איינעם פון די שענס־טע קאַפיטלען אין דער געשיכטע פון ייִדישן טעאַטער, דעם קאַפיטל „וויל־נער טרופע“, האָט ניט געפונען זיין וועג אין אונדזער טעאַטער!
רו בשלום, ליבער, טאַלאַנטפולער לייב קאַדיסאָן!

אַקטאַבער, 1947

מישא גערמאן

מישא גערמאן האט געהאט א גרויסע לווייה. טויזנטער מענטשן זיינען געקומען זיך געזעגענען מיט אים. ער אליין וואלט געווען פון דעם שטארק איבערראשט, ווייל ער איז געווען א באשיידענער מענטש און א באשיידענער אקטיאר. איד האב גערמאנען געקענט א פאר צענדליק יאר און איד האב קיין מאל ניט געהערט אים ריידן פון זיך און פון זיין ארבעט. אפילו פון לוי גערמאנס שפילן האט ער קיין מאל ניט גערעדט; און איר האט ער, אייגנטלעך, געווידמעט זיין רעזשיסערישע ארבעט. צוליב איר האט ער זיין אייגענע שוישפילערישע אמביציעס קאנטראלירט און איינגעהאלטן. און געטאן האט ער עס גערן, ווייל ער האט זייער געהאלטן פון לויסע שוישפילערישע פעקייטן. זי האט אויך אויסגענומען ביים עולם.

ווען איד טראכט פון אים, דערזע איך א שיינעם, פעסטגעבויטן מאן, מיט אן אויסערגעוויינטלעך-סימפאטישן יידישן פנים. ער איז געווען געט, סיי איבערלעך, סיי אויסערלעך. גלייך ביי דער ערשטער באגעגעניש האט ער דערווארבן צוטרוי. זיין אנגעזעמער שמייכל, וואס האט זיך גערונצלט אויף זיינע ליפן און אין די גרויסע יידישע אויגן, האט צוגעבונדן צו אים. ס'איז געווען גוט מיט אים זיך צו באגעגענען. ער איז געווען איינער פון דער קליינער צאל אקטיארן וואס האבן ניט קיין טענות און קיין פארדע-רונגען צו דער וועלט. אפילו ווען ער האט געהאט קריודעס — און וועל-כער קינסטלער האט עס ניט קיין גערעכטע קריודעס אין א וועלט וואס באטראכט קונסט און קינסטלער ווי א לוקסוס? — האט ער זיי געהאלטן פאר זיך און ניט געווען קיין מאנער.

גערמאן, ווען ער איז געווען דער רעזשיסערישער אַנפירער פון אן

אייגענער טרופע, האָט ניט געשפילט דווקא ליטעראַרישע פיעסן. זיינע אויפפירונגען האָבן אָבער אַלע מאָל זיך אויסגעטיילט מיט אַ שטרעבונג צו ריינקייט, און האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט גוטן געשמאַק. „די אייביקע מאַמע“ איז געווען מעלאָדראַמע און וואָלט די פיעסע אַריינגעפאלן אין די הענט פון אַ שאַבלאַנעם טעאַטער-מענטש, וואָלט זי אָפגעשטויסן מיט אירע גרילצנדיקע טענער. אָבער מישאַ גערמאַן האָט אין זיין אויפפירונג געזוכט צו פאַרמענטשליכען די כאַראַקטערן און פאַרטושן די מער-מעלאָ-דראַמאַטישע מאַמענטן. און אַזוי האָט ער געשטרעבט צו אַ מענטשליכען טאָן, צו בעסערן געשמאַק אין יעדער פיעסע וואָס ער האָט אויפגעפירט אין פּאָלקס-טעאַטער און אין האַפּקינסאָן-טעאַטער, אין ראַלאַנד-טעאַטער און אין די טעאַטערס איבערן לאַנד.

ער האָט זיך באַצויגן זייער ערנסט צו זיך אַלס קינסטלער. איך האָב בייגעוויינט אַן אינצידענט וואָס האָט באַלויכטן גערמאַנס חוש פון פאַ-ראַנטוואָרטלעכקייט. עס איז געווען אַ גענעראַל-פּראָבע פון אַ שבועות אויפפירונג וואָס דער נאַציאָנאַל-פּאַנד האָט דורכגעפירט אין קאָמאָדאָר האַטעל. די גענעראַל פּראָבע איז פאַרגעקומען נאָך מיטאַג און די פאַרשטע-לונג אין אַוונט. די פּראָבע איז צוגעגאַנגען נאַטירלעך, לאַנגזאַם און מיט מאַטערניש, ווי ס'איז די טבע פון אַזעלכע צוגרייטונגען. אַן אַ זייט איז גע-שטאַנען מישאַ גערמאַן און זיין שיינער פנים איז געווען פאַרכמורעט. „וואָס איז, גערמאַן? איר פילט ניט מיט אַלעמען? — האָב איך אים געפרעגט.

„כ'פיל ניט גוט, מיין פריינד“, האָט ער שטיל געענטפערט.

„אפשר זאָלט איר היינט ניט שפילן?“

„ווען ס'איז ניט דער נאַציאָנאַל-פּאַנד וואָלט איך טאַקע געבעטן אַ מען זאָל מיר דערלויבן זיך צוריקצוציען. איך פיל זיך זייער ניט גוט“, האָט ער שטיל געזאָגט. „אָבער ווי קאָן איר? ס'איז דער נאַציאָנאַל-פּאַנד און די פאַרשטעלונג איז היינט. נו, כ'וועל שפילן!“

ער האָט זיך ניט געלאָזט איבערריידן און האָט יענעם אַוונט געשפילט. ער האָט געשאַפן אַ פּרעכטיקע פיגור פון משה רבנו.

חיים עהרענרייך

ס'איז ווייטיקדיק וואָס אַזאַ פּייגע, קרעפּטיקע אַקטיאָרן-פּיגור איז אַוועק אַזוי פּריציטיק. מיר האָבן ניט קיין סך פּון אַזעלכע געשטאַלטן אין ייִדישן טעאַטער. ער איז געווען אַ גוטער און אַן אינטעליגענטער אַקטיאָר, מיט ערנסטקייט און ליבשאַפט צו זיין באַרוף. ער האָט אויף טעאַטער ניט געקוקט ווי אויף אַ פּאַך, אַ מלאכה, נאָר ווי אויף אַ לעבנס-באַרוף. און אַזעלכע שוישפּילער באַציען זיך מיט ייראת הפּבוד צום טעאַטער.

זיין געשטאַלט וועט שטענדיק שוועבן פאַר די אויגן!

אַקטאַבער, 1947

יידישע טעאָטער-וועלט אויף קבר אַבות פון יידישע טעאָטער-מענטשן

150 שוישפילער, מוזיקער, פריינד און קרובים זיינען געפארן צום „הייליקן אַרט“ פון דער יידישער טעאָטריקאַל אַליענס. — מ'האַט אויך אויפגעדעקט די מצבה צום אַנדענק פון די אומגעקומענע יידישע בינע-קינסטלער פון אַלע צווייגן אַרום דעם יידישן טעאָטער אין אייראָפּע. פינף אויפדעקונגען פון אַנדערע מצבות — אַן איינדרוקספולע צערעמאָניע.

די יידישע אַקטיאָרן זיינען קענטיק דערגאַנגען דעם אַלטן סוד, אַז ווען מען ווערט פאַרגעסן, דאַן — מעג מען לעבן אַדער זיין געשטאַרבן — איז מען, אָבער, סיי ווי טויט. דער אמתער סוף איז פאַרגעסנקייט.

אין דעם אפשר ליגט דער שליסל צום מענטשנס רייסן זיך צו „אומ-שטערבלעכקייט“. גענעראַלן האָבן געלאָזט אויסקוילענען אַ וועלט מיט מענטשן; פּרעהס האָבן געלאָזט בויען „אייביקע“ פּיראַמידן; שרייבער האָבן געקעמפט פאַר אַנערקענונג און אַוועקגעגעבן זייערע יאָרן אויף פאַ-ליצעס מיט ווערק. זיי האָבן אַלע געקעמפט קעגן „טויט“, קעגן דעם אמתן טויט וואָס קומט מיט פאַרגעסן ווערן.

פיזיש קאָן דער מענטש ניט באַקומען דעם גרויסן סוף. קעגן דעם ענדגילטיקן סוף פון שיפּחה, פאַרגעסנקייט, הערט ער, אָבער, ניט אויף צו קעמפּן — יעדער איינער אויף זיין שטייגער.

פון אַלע פעלקער, דוכט זיך מיר, האָבן יידן אַנגענומען די „שטאַרק-סטע“ מיטלען קעגן דעם ענדגילטיקן טויט. קדיש, יאַרצייט, „זכור“ — דעם אַנדענק פון די אַוועקגעאַנגענע? וואָס איז גיין אויף קבר-אַבות אויב ניט אַ מיטל אויף צו פאַרבינדן דעם טויט מיטן לעבן, אויף אונטערצו-שטרייכן דעם המשך, די פאַרזעצונג פון „אייביקן לעבן“? דאָס פאַלק אַליין

האָט צוגעטראַכט דעם קבר־אַבות און אים פאַרפיקסירט ווי איינעם פון די שטאַרקסטע מינהגים זיינע — אַ פעסטער בונד צווישן זיי, די אַוועקגע־גאַנגענע, און אונדז, די היגע. אַ בונד פון דערמאַנונג, אַן אָנהאַלט אין לעבן פאַר „זיי“.

״דן האָבן קיין מאָל נישט געגלייבט אין אַבסאָלוטן, ענדגילטיקן טויט, און ווער האָט נאָך אַזוי מורא פאַרן טויט — דעם אמתן טויט פון פאַר־געסן ווערן — ווי דער ״דישער אַקטיאָר״? ער האָט פאַר אים מורא יעדן טאַג פון זיין לעבן. דערפאַר וועלן קראַנקע שווישפילער, וועלכע טאַרן נישט שפּילן, ריזיקירן און יאָ אויפטרעטן אויף „די ברעטער“, זינגען און טאַנצן. ווייל זיי האָבן מורא נישט פאַרן שטאַרבן, נאָר פאַר פאַרגעסן ווערן. זיי ווילן נישט זיין „טויט — לעבעדיקערהייט“...

אפשר איז עס אין אַ טיפּערן זין, געווען אַט־אָ די שרעק פאַרן „אמתן טויט“, וואָס האָט אין פאַרלויה פון די לעצטע עטלעכע יאָר, „אויסגעאַר־בעט“ ביי די ״דיש־טעאַטריקאַל אַליינעס די שיינע טראַדיציע פון באַזוכן זייער „הייליקן אַרט“ בציבור יעדן ערב ימים נוראים...

*

מיר איז ענדלעך געלונגען אַפצורייסן זיך פון מינע עולם־הזהדיקע זאַרגן און מיטפאַרן מיט די אַנדערע 150 שווישפילער און זייערע קרובים אויפן בית־עלמין פון דער ״דיש־טעאַטריקאַל אַליינעס, וואָס געפינט זיך אויף מאָנט חברון אין לאַנג איילאַנד. דער צוועק פון דעם באַזוך איז געווען אַ דרייפאַכער. אויפדעקן מצבות אויף די קברים פון פינף מיטגלי־דער וועלכע זיינען אַוועק פון אונדז פאַריקן יאָר און אויפדעקן די מצבה נאָך די קדושים, נאָך די אומגעקומענע מיטגלידער פון דער טעאַטער־משפּחה אין אייראָפּע אין די יאָרן פון די נאַצי מערדער ימח שמם!

ס'איז גוט צו באַזוכן פון צייט צו צייט „יענע“, „זייער“ וועלט. איך בין געווען היפש אימפּאַנירט ווען איך בין געגאַנגען פון ריי צו ריי און געלייענט די אויפשריפטן אויף די מצבות. איך האָב גאַרנישט באַגריפּן וויפּל פריינד און סתם ליבע מענטשן און באַקאַנטע מיר האָבן שוין דאָרט.

איך זע זיי אַלעמען איצט פאַר מיינע אויגן. יעדער אויסגעקריצטער נאָמען מאַכט לעבעדיק אַ געשטאַלט אין זפרון. איך זע יעדן מיט זיין שמייכל, מיט זיין כאַראַקטעריסטישן זשעסט... עס קלינגט גלייך אין אויער די לעבעדיקע שטים מיט איר קאָליר, מיט איר אינטאָנאַציע... זיי לעבן, אַודאי לעבן זיי — — —

איזידאַר קעשיר, אייב סינקאַף, לעאַן בלאַנק, היימי דזשייקאַבסאָן, אַברהם טייטלבוים, זיגמונד און רבקה וויינטרויב, סעמועל גאַלדינבורג, דושין גרינפילד, אַלעקסאַנדער אַלשאַנעצקי, באַריס טאַמאַשעפּסקי, בערטאַ קאַליש, סעמועל ראָזענשטיין, יצחק פעלד, אַנאַ מיכאַלעסקאַ, מאַקס קלע-טער, וויליאַם פאַסטערנאַק, יעגב זילבערט, דינאַ פיינמאַן, לואיס לעווין, שרה סקולניק, יעקב וועקסלער, בעטי פאַרקויף, מאַלי פיקאַנס מוטער.

מיט יעדן נאָמען לעבט אויף פאַר מיר אַ סצענע, אַ דערמאַנונג. אָט זע איך בערטאַ קאַליש אין אַן אינטערוויו וואָס איך האָב מיט איר געהאַט אין אַ גרויסן צימער, וווּ די טישן זיינען געווען געגרייט אין דעם אַמאַליקן „ברעוווד האַטעל“... איך הער איר מעלאָדישע שטים, איך זע אירע קעניג-לעכע זשעסטן... אָט פאַרברענג איך מיט איזידאַר קעשיר ערב אַן אויפפיר-רונג פון די „וואַקיישאַן פאַליס“, און זיין גוטמוטיקן פעלדזן-פנים דעם ברייטן, וואָס איז פאַרגאַסן מיט זיין ליכטיקן שמייכל... טייטלבוים דער-לאַנגט מיר זיין בוך וועגן שעקספיר... היימי דזשייקאַבסאָן שטייט נעבן מיר ביי גוסקינס לוויה און רעדט... איך בין דורכגענומען מיט רייד און קלאַנג-גען און געשטאַלטן — ניין, זיי זיינען גיט טויט... אָט הער איך דאָך, אָט זע איך זיי... זיי לעבן אַלע איצט אין מיר...

„נו... איר זעט אָט דאָ וועל איך ליגן... און ער וועט מיך זידלען אויף רוסיש“... די שטימע איז גיט אין מיר נאָר נעבן מיר. איך כאַפּ זיך אויף, דאָס רעדט צו מיר יוסף רומשינסקי, און ער ווייזט מיר אַן אויף זיין אַמאַ-ליקן קאַלעגע, אַלשאַנעצקי קבר...

צו יונג איז אַלשאַנעצקי אַוועק — בלוז 53 יאַר אַלט געווען... ער פאַרהיקעט זיך און זיין ווייכער שמייכל איז מיט אומרו אַנגעגאַסן, ווי ער וואַלט קיין צייט גיט געהאַט... אַלע זיינע קאַלעגן זיינען געקומען צו אים

חיים עהרענרייך

אויף קבר־אבות — רומשינסקי, שלום סעקונדא, אייב עלשטיין, העברי לעפקאוויטש, שמואל בוגאטש, יאשא קרייצבערג, זיי פארגעסן ניט...

*

אויף אַ פלאַטפאָרמע וואָס איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין מיטן פעלד, טרעטן אַרויס מיט שטילע ערנסטע רייד: טשאַרלס קאַהען, פּרעזידענט פון דער אַלייענס דיוויד קולאַק, לואיס גאַלדשטיין, חזן משה ערשטלינג זאָגט אַ קאַפּיטל תּהילים און מאַכט אַן „אל מלא רחמים“ פאַר אַלע אַוועק־געגאַנגענע אַקטיאָרן און אַקטריסעס. דער אַלט־טראַדיציאָנעלער און טרייסנדיקער און טרערן אַרויסרופנדיקער ניגון שוועבט איבערן זונקן פעלד און באַגעגנט זיך מיט די מצבות, וויקלט זיך אַרום זיי און גלעט זיי... „בצורר החיים“ — פאַרהאַלט זיי אין קנופּ פון לעבן — און זאָלן זיי רוען בשלום אויף זייער געלעגער...

אין סאַמע מיטן פעלד דעקט אַפּ דער פּרעזידענט פון דער אַלייענס דיוויד קולאַק דעם אויפשריפט אויף אַ באַשיידענעם הויכן שטיין: „צום הייליקן אַנדענק פון דער טעאַטער־משפּחה אין אייראָפּע וואָס אויף זיינע צווייגן און צווייגלעך און בלעטער פינקלען הונדערטער נשמות און הונדערטער ליכטיקע אויגן פון קדושים... על קידוש השם! און איצט דערמאַ־נען מיר זיי און אייביק וועלן ייִדישע מענטשן און ייִדישע קינסטלער זיי דערמאַנען מיט פּבּוד און מיט שטיקנדיקע טרערן אין האַלדז. ייִדן וועלן זיי ניט לאָזן פאַרזינקען אין אייביקן טויט פון פאַרגעסנקייט. דער באַשיידענער שטיין וועט מאַנען און דערמאַנען!...“.

עס זיינען אַפּגעדעקט געוואָרן די מצבות אויף די קברים פון בעטי דזשיקאַבס, אַן אַנגעזעענע אַקטריסע; מאַריס קעניג, אַ סופּליאַר; סעם לעווענווירט, אַ קאַמיקער; ראָזע גאַלדבערג, אַ גוטע פּרוי, שוועסטער פון גייטן גאַלדבערג; און פון שלום פּערלמוטער, אַ דראַמאַטורג און אַ שרייִ־בער, אַן אַקטיווע פּערזענלעכקייט אין דער ייִדישער טעאַטער־פּראָפּעסיע. אויסער קדיש און „אל מלא רחמים“ וואָס הערשל קויפּמאַן האָט גע־מאַכט איבער די איינצלנע קברים, האָט ער אויך גערעדט צו זיי, צו די

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

אָוועקגעגאַנגענע, און זיין ריידן צו די קברים האָט צוגעגעבן אַן אויסטער־לישע פּאַלקסטימלעכקייט, אַן אייגנאַרטיקייט און אויך אַ מאַדנע פייערלעכ־קייט צו דער צערעמאָניע וואָס איז דורכגעפירט געוואָרן אויף אַ בית־עלמין אין דער היינטיקער גיו־יאָרק.

פּאַרלאָנדיק דעם „אייביקן אַרט“ האָב איך געזען ווי דושעני קעסלער שטייט לעבן איר מאַנס מצבה און גלעט זי. אין איר געדאַנק האָט זי אים געגלעט... דעם האַרציקן, אומפאַרגעסלעכן איזידאַר... איך האָב אים אויך געגלעט — איך האָב אים גוט געקענט דעם ליבן מענטשן און יידישן קינסטלער.

עס קומט דעם יידיש־טעאַטריקאַל אַלייענס אַ דאַנק פאַר צונויפברענג־גען כאַטש איין מאָל אין יאָר די יידישע טעאַטער־וועלט מיט אירע אַמאָ־ליקע, מיט די אָוועקגעגאַנגענע. מיט דעם העלפט זי מקיים זיין דעם „חיי עולם נטע בתוכנו“ — אייביק לעבן האָט ער אונדז פאַרפלאַנצט... עס איז אונדזער פליכט דאָס לעבן אַפצוהיטן, סיי אין זיך און סיי פון „זיי“...

סעפטעמבער, 1955

יוסף רומשינסקי ביז זיין לעצטן טאָג

מיט יוסף רומשינסקי טויט גייט אַוועק פון דער סצענע איינע פון די אינטערעסאַנטסטע און קאָלירפולסטע וועטעראַן-פּערזענלעכקייטן פון דער ייִדישער טעאַטער-וועלט. ער איז געווען פולו טעאַטער — אַזוי איינגע-לעבט, אַזוי איינגעוועבט אין דער וועלט פון שוישפּיל און אילוזיע, אַז ער איז געוואָרן איר אויסדרוק, די פאַרקערפּערונג פון אירע מעלות און חסרונות.

ס'איז מיט רומשינסקי געווען אַלע מאָל גוט צו פאַרברענגען. ער האָט געהאַט דערמאַנונגען, מעשה'לעך וועגן אַמאָליקע און איצטיקע קינסט-לער — וויציקע, שאַרפּזיניקע, פאַטעטישע — און יעדע איינע פון זיי האָט געדינט ווי אַן אילוסטראַציע אַדער אַ מוסר-השפּל צו אַ געדאַנק, וואָס ער האָט געוואָלט אַרויסברענגען.

ער האָט ליב געהאַט ייִדיש טעאַטער, ווי טעאַטער בכלל. מיט דעם האָט ער געאַטעמט. טעאַטער איז ביי אים קודם פּל געווען יום-טובדיק, פייערלעך, ווייל ער האָט ניט געקאַנט פאַרטראַגן דעם דרויסן פון טעאַ-טער, די טאַג-טעגלעכע וואַכעדיקייט.

געשטאַרבן איז ער אין די שפּעטע זיבעציקער פון זיין לעבן. ער איז, אָבער, ניט געווען אַלט און אוודאי ניט פאַרעלטערט. ביז צום לעצטן טאַג האָט ער געטראַכט פון נייע ניגונים און נייע מוזיקאַלישע שאַפּונגען. נאָך דער אַפּעראַציע, אַן אַפּגעראַטעוועטער, האָט ער געזאַגט זיין פּרוי, אַז זי זאָל מודיע זיין אוירווינג דזשייקאַבסאַנען, אַז ער זאָל זיך ניט זאַרגן — ער וועט שרייבן מוזיק צו דער מוזיקאַלישער פּיעסע מיט וועלכער ער וועט

אויפגעפענען זיין קומענדיקן סעזאן. „אן אפעראציע וועט מיך ניט אָפֿ-
שטעלן“, האָט ער זיך געוויצלט.

ער האָט פאַרמאָגט אַ סך מעלאָדישקייט און אַ שיינקייט אין זיך און
האָט שטענדיק געברויזט מיט טעמפּעראַמענט. ער האָט, ווי מערסטע קינסט-
לער, זיך שנעל צעקאָכט, און אַז רומשינסקי האָט זיך צעקאָכט, האָט ער
געקאָנט אָפטאָן זיך און דעם אַנדערן וואָס אין קאָרט שטייט.

דאָס לעבן אָן טעאַטער — האָט ער מורא געהאַט זיך פאַרצושטעלן.
ניט זיין אַנגאַזשירט, ניט האָבן זיין נאָמען פאַרבונדן מיט אַ טעאַטער —
דער בלויזער געדאַנק אַליין איז פאַר אים געווען אַ חיבוט הקבר. דאָס
האָט, אגב, פאַרשטאַנען אוריונג דזשייקאָבסאָן און צו זיין שבת זאָל
דאָ געזאָגט ווערן, אַז טראַץ דעם וואָס ער וואָלט געקאָנט אפשר צוציען
אַ יינגערן, אַ מער „בייגעוודיקן“ קאָמפּאָזיטאָר-דיריגענט פאַר זיין טעאַ-
טער, האָט ער, אָבער, אין די לעצטע עטלעכע סעזאָנען אַנגאַזשירט בלויז
רומשינסקי. ס'קומט דזשייקאָבסאָנען אַ שבת, ווייל, ליידער, שאַצט ניט
יעדער אַקטיאָר און דירעקטאָר אָפּ די ווערט און די באַדייטונג פֿון טראַדי-
ציע אין אונדזער יידישן טעאַטער.

אין די פאַרגאַנגענע יאָרן ווען אונדזער טעאַטער האָט דורכגעמאַכט
מער שפּעדיקע יאָרן, ווען די יידישע גאַס אין ניו-יאָרק האָט געשפּרודלט
מיט טעטיקייט פֿון לאַנדסמאַנשאַפטן און קולטור אַקטיוויטעטן האָט יוסף
רומשינסקי צוגעטראָגן מיט זיין טאַלאַנט און דערפֿינדערישקייט און פאַר-
שטענדעניש צום יידישן געזעלשאַפטלעכן און קולטורעלן לעבן. ער האָט
באַנייט די אַמאָליקע אוצרות פֿון יידישן טעאַטער, זיי פּאַלירט, אַנגעטאָן
נייע מלבושים און צוגעטראָגן אויף גאַלדענע טעלער צום גרויסן עולם.
אזוי האָט ער געגעבן אַ נייע באַאַרבעטונג פֿון „שולמית“, פֿון „שמענדריק“,
פֿון „בר כּוכבא“ און טויזנטער און טויזנטער ייִדן האָבן אויף ס'ניי זיך
געקוויקט און הנאה געהאַט פֿון גאַלדפּאַדנס גרויסע אָנהייבן.

רומשינסקי ענערגיע האָט ניט געווסט פֿון קיין מאָס. ער האָט גע-
שריבן, געפּלאַנעוועט, געהאַלפֿן אַרגאַניזאַציעס, אינסטיטוציעס, פּלעליי
אונטערנעמונגען און זעלטן גענומען געלט פאַר זיין אַרבעט. ווען דער

חיים עהרענרייך

ישיבה-קאלעדזש איז געשטאנען א ביסעלע נעענטער צו דער יידישער גאס האָט רומשינסקי יעדן ווינטער, אין משך פון יאָרן, פאַר זיי אויפגע- פירט גרויסע מוזיקאלישע ספעקטאַקלען אין דעם וואַלדאַרף אַסטאָריאַ און צוגעצויגן אַנגעזעענע ייִדישע שרייבער אים צו העלפן אין דער לי- טעראַרישער טייל פון דער אַרבעט.

גלייכצייטיק האָט ער געשריבן אַרטיקלען אין „פאַרווערטס“. שפע- טער האָט ער די מערסטע פון זיי — זיינע דערינערונגען — אַריינגע- נומען אין זיין בוך.

ער האָט אויך געשריבן לידער און ליטורגישע ווערק. אָט ליגט פאַר מיר זיינער אַ בריוו, אפשר דער לעצטער וואָס ער האָט מיר געשריבן. ווי געוויינטלעך האָט ער קיין דאַטום אויפן בריוו ניט אַרויפגעשטעלט. שרייבט ער:

„מיין ליבער פריינד,

„איך שיק אייך דריי פון מיינע לעצטע קאַמפּאָזיציעס. צוויי זיינען געשריבן פון אונדזערע נביאים „שירה לפרמו“, דאָס ליד פון וויינגאַרטן, פון דעם נביא ישעיהו בן אַמוץ און „פה אָמר ה'“ (אַזוי האָט געזאָגט גאָט), און אַ פּאָלקסטימלעך ליד „דעם בעל שם-טובס זמרה“, פון מ. באַסין. די ערשטע צוויי לידער, פון אונדזערע נביאים, דערמאָנען מיך אַן אַ מעשהלע:

„ווען דער אַקטיאָר און זינגער לעאַן גאַלד איז געוואָרן אַ חזן, האָט ער באַגעגנט דעם דראַמאַטורג י. י. זינגער, עליו השלום, און האָט אים געזאָגט: מיסטער זינגער, איך גיב אויף דאָס טעאַטער און איך ווער אַ חזן. האָט אים זינגער געענטפערט: איך ווייס ניט ווי אַזוי עס וועלן זיין אייערע תפילות, אָבער איין זאַך בין איך זיכער, אַז די ליריקס פון אייערע תפילות וועלן זיין בעסער ווי אין טעאַטער...“

„גו, אַז די ליריקס פון די אויבנדערמאָנטע לידער, איך מיין דער טעקסט פון אונדזערע נביאים, זיינען גוטע — ווייסן אַלע, און וואָס אַנ- באלאַנגט מיין מוזיק צו דעם, וועלן מיר זיך פאַרלאָזן אויף מוזיקער און זינגער. חזנים און ייִדישע קאַנצערט-זינגער פלעגן האָבן צו מיר טענות

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

ביז איצט, פאר וואס איך האב שוין לאנג ניט געשריבן א וויכטיקע יידישע ליד.

„און טאקע מיט דער הילף פון מיין פאבלישער העברי לעפקאוויטש פון דער מעטראָ מוזיק פירמע, וועלכער האָט מיר געהאַלפן, ווערן מיינע דריי לידער געדרוקט. אמתע יידישע נגינה האָט אַלע מאָל באַגלייט דעם יידן אין ליד און אין פרייד.

„איך דאַנק אייך,

יוסף רומשינסקי“.

אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן האָט יוסף רומשינסקי אויך אָנגע-שריבן אַ ביבלישע אָפּערע: „רות“. ער האָט אַלץ געחלומט אַז אים וועט געלינגען צו באַזוכן מדינת ישראל און דאָרט זען זיין העברעיִש ווערק אויפגעפירט. ער האָט אַפילו געפלאַנעוועט מיטצונעמען אַהינצו צוויי-דריי אָבערקענטע זינגער פאַר די הויפּט-ראָלן. איך ווייס, אַז עס איז געווען איינע פון די גרויסע אַנטוישונגען אין זיין לעבן וואָס ער האָט אָט-דעם טרוים זיינעם ניט געקאָנט פאַרווירקלעכן...

ער האָט ביז צום סאַמע סוף געטרוימט וועגן נייע טעאַטער-אויפֿ-טוונגען, נייע בינע אויפפירונגען. ער האָט צו מיר אָפט גערעדט וועגן אַ יידישן „רעווי“, אַ קינסטלערישן, אַ פיינעם, וואָס זאָל זיין אי יידישלעך, אי מאָדערן. איינמאָל ביי אַ גלעזל קאַפּע, האָט ער נאָך דעם ווי ער האָט אַ סך גערעדט וועגן אַזאַ מוזיקאַליש-קינסטלערישן קליינקונסט-טעאַטער, און טאָקע אין אַ קליינעם טעאַטער, זויערלעך אַ שמייכל געטאָן און זיך אָפּגערופּן:

„איך ווייס וואָס איר טראַכט — פון דעם וועט גאַרניט ווערן. איך האָב מורא, אַז איר זייט גערעכט אויך...“ און שווייגנדיק אַ וויילע האָט ער צוגעגעבן: „אז עס איז, אָבער, נישטאָ קיין בראַנפּן, ליבער פריינד, לאַמיר כאַטש ריידן פון בראַנפּן...“ ווידער האָט ער געשוויגן און דאָן מיט טיפּן אומעט געזאָגט: „וואָס וועט זיין? עס איז דאָך ניט גוט... וועט עס אַזוי אַלץ אונטערגיין? מען דאַרף דאָך עפעס טאָן...“

ער האָט געהאַט גרויסע מעלות און קליינלעכע חסרונות, דער גע-
וויינטלעך קלוגער יוסף רומשינסקי. זיין גרעסטער חסרון איז געווען, ווי
שוין דערמאָנט, וואָס ער האָט ניט געקאָנט צאָמען זיין הייסן טעמפּעראַ-
מענט. ער האָט אויך געקאָנט ליידן פון אייפּערזוכט, איבערהויפּט ווען עס
האָט זיך אים געדאַכט, אַז אַנדערע מיט ווייניקער יאָרן פון פּאַרדינסטן
ביים ייִדישן טעאַטער זוכן צו פּאַרנעמען זיין אָרט.

זיינע מעלות — און בלויז פון זיי ווילט זיך איצט טראַכטן — זיינען,
אַבער, געווען גאָר היפשע. ער איז געווען אַ מענטש מיט אַ ברייט האַרץ
און אַ ברייטער האַנט. אין זיין באַנעמונג מיט מענטשן איז ער געוויינטלעך
געווען פשוט און גרויסמוטיק, געקאָנט האָט ער לאַכן און אַפּלאַכן פון זיך
אַליין ניט ווייניקער ווי פון אַנדערע.

לעצטן סעפטעמבער זיינען מיר צוזאַמען געפאָרן אויפן בית-עלמין
פון דער טעאַטריקאַל אַליינעס. מיר זיינען אַרומגעגאַנגען צווישן די קברים
ביז מיר זיינען צוגעקומען צום קבר פון אַלעקסאַנדער אַלשאַנעצקי. אים
איז די אויפּשריפט אויף דער מצבה ניט געפעלן — קיין איין ייִדיש וואָרט.
„פאַר וועמען האָט ער געשריבן? ניט פאַר ייִדן?“ — האָט רומשינסקי
אַרויסגעמורמלט.

„ווען איך וועל דאָ ליגן, מיין פריינד, זאָלט איר וויסן, אַז דאָ וועט
ליגן אַ שטיק ייִדיש טעאַטער — געדענקט ייִדיש!“

ער איז געשטאַרבן אין הויכן עלטער, אַבער ער איז ניט אַלט געווען,
דער גרויסער ייִדישער טעאַטער-קאַמפּאָזיטאָר יוסף רומשינסקי. אין דעם
לעצטן טאַג פון זיין לעבן, איידער ער האָט זיין באַווסטזיין פּאַרלאָרן, איז
ער געווען פונקט אַזוי טרוימעריש, פונקט אַזוי אַמביציעז ווי מיט איבער
אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק, ווען ער איז אַהערצו געקומען פון זיין
ווילנע.

אין דעם ייִדישן טעאַטער און אומעטום וווּ מען זינגט ייִדישע לידער
וועט זיין נאָמען לאַנג-לאַנג לעבן.

דיאַנאַ בלומענפעלד

די יידישע בינע האָט אין די לעצטע יאָרן געליטן שווערע פאַרלוסטן אין דעם טויט פון אַוויבע ערנסטע און שאַפּערישע קינסטלער ווי אביגדור פעקער, גוסטאַוו בערגער, מאַריס שוואַרץ און, איצט, דיאַנאַ בלומענפעלד-טורקאַוו. זיי זיינען אַלע געווען שוישפּילער אין סאַמע מיטן פון זייערע בינע-קאַריערעס און (מיט דער אויסנאַם פון מאַריס שוואַרצן), אין די מי-טעלע יאָרן — די סאַמע שפּעדיקסטע צייט אין לעבן פון קינסטלער.

דיאַנאַ בלומענפעלד. זי איז צו אונדז געקומען פון אייראַפע מיט דרייצן יאָר צוריק — אַ געשולטע אַקטריסע מיט בילדונג, מיט טעאַטער-שולונג, מיט אינטעליגענץ, מיט ליבע און ייראַת הפּבוד פאַר איר באַרוף. זי האָט געהאַט וואָס צו געבן אונדזער יידישער בינע וועלכע איז קיין מאָל ניט געווען צו רייך מיט געשולטע און טרענירטע פּוהות. ליידער האָט זי פאַרשפּעטיקט מיט איר קומען. דער פאַרהאַנג פון יידישן טעאַטער איז שוין געווען האַלב פאַרצויגן — פּמעט אַלע די וואָס וואָלטן געקאַנט צוריק אויפּעפענען דעם פאַרהאַנג זיינען שוין געווען אַוועק, און עס איז שוין גיט געווען מיט וועמען צו גיין צום פאַראַדנעם טיש פון גרויס-טעאַטער...

דיאַנאַ בלומענפעלד איז גיט געווען פון די מענטשן וואָס גיבן זיך אָפּ מיט ברעכן זיך די הענט און וואָס באַנוגענען זיך מיט זוכן עוולות און מיט „אויסענהן זיך“. זי און איר לעבנס-באַגלייטער יאַנאַס טורקאַוו, האָבן פאַרקאַשערט די אַרבל און אויף אַ קלייניקער בינע אין אַן אינטי-מען זאַל האָבן זיי אין צווייען, און אַ מאָל אויך זאַלבערריט און זאַלבע-פּערט, געשפּילט קליין-טעאַטער פאַר אַ געקליבענעם עולם, וועלכער האָט טאַקע אָפּגעשאַצט זייערע פיין דורכגעפירטע, פאַכמעניש געשטעלטע פּיעסן,

חיים עהרענרייך

אָבער באמת געבן זיי אַ האַנט און צושטעלן אַ פלייצע האָט פון אונדז קיינער ניט פֿרובירט...

ס'איז צוועקלאָז און מסתם אויך זינלאָז צו וואַרפן די שולד אויף וועמען. די ייִדישע גאַס איז געווען פֿאַרנומען מיט זאַמלען פֿאַרן פֿאַר דעם פֿאַראייניקטן ייִדישן אָפּיל, פֿאַר דער צדקה-פעדעראַציע, פֿאַרן נאַ-ציאָנאַל פֿאַנד. די ייִדישע גאַס, און אַלע אירע פּוּחות זיינען פֿאַרשלונגען געוואָרן מיט פֿאַרקויפֿן ישׂראל-באַנדס — אַלע וויכטיקע, פֿאַזיטיווע טעטי-קייטן. אָבער, אַז אַ קליינער פֿראַצענט כאַטש פון אַט די אַלע געלט-זאַמ-לונגען זאָל אַוועקגעלייגט ווערן פֿאַר ערנסטע קינסטלער וואָס ווילן און זיינען ביכולת צו גרינדן און אַנטוויקלען אַ ייִדישן טעאַטער פֿאַר דער-וואַקסענע מענטשן — דאָס איז קיינעם ניט איינגעפֿאַלן.

און אַזוי איז ביי אונדז געגאַנגען לאיבוד אַזאַ פיינע, אַזאַ אידעאַליס-טישע קינסטלערין ווי דיאַנאַ בלומענפעלד. זי האָט פֿאַרמאַגט אי טאַלאַנט, אי וויסן, אי באַציונג צום טעאַטער. זי האָט געשפּילט מיט אַזאַ אינטעלי-געניץ, מיט אַזאַ אייראַפעישער עלעגאַנץ און מיט איר פּערזענלעכקייט האָט זי פֿאַריום-טובּט די בינע, אַז דער צושויער איז אַרויס פון אירער אַ פֿאַר-שטעלונג אַ דערהויבענער, אַ געלייטערטער, אַ געבעסערטער. איר הויפט-פּוּח איז באַשטאַנען אין איר ערלעכקייט, אין איר ייִראת-הכבוד צו דער בינע. זי האָט פון אַן עלטערן דור אַקטיאָרן געלערנט צוצוטרעטן צו איר קונסט אַזוי ווי צו אַן עבודת הקודש. אַט דעם צוגאַנג אירן האָט געפּילט דער צושויער, און אויך ער איז באַווירקט געוואָרן פון איר ערנסט און פייערלעכקייט.

טעאַטער איז יום-טוב, אָפּילו ווען ער שילדערט די גרויקייט און וואָ-כעדיקייט פון אונדזער לעבן. די שילדערונג איז באַצוועקט דאָך צו זוכן דעם יום-טוב און דעם העכערן און טיפּערן זין פון לעבן. דיאַנאַ בלומענ-פעלד, דווקא זי, וועלכע האָט אין די שוידער-יאָרן פון דער לעצטער וועלט-מלחמה דורכגעמאַכט ניט נאָר די גרויקייט נאָר טאַקע די פינצטערניש און גרויזאַמקייט פון מענטשלעכער געפֿאַלנקייט, דווקא זי האָט געבראַכט דאָ

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

ביי אירע פאָרשטעלונגען שיינקייט, וועלטלעכקייט און פרויד. מיט רמ"ח אברים האָט זי אַרויסגעברענגט איר ליבשאַפט צו דעם יידיש-לשון. אויב עס איז דערלויבט אַ פּערזענלעך וואָרט, איז דער פּאַרדראָס, דער ווייטיק גרויס וואָס מיר האָבן עס איר ניט געזאָגט ביים לעבן. אָט דער פּאַרדראָס וועט אונדז אַלע מאָל פּאַרפּאַלגן.

דאָס לעצטע מאָל וואָס איך האָב זי געזען איז געווען אין איר זומער-היים ביים ים. זי האָט אַרויסגעוויזן די עטלעכע געסט אַזאַ גאַסטפּריינד-לעכקייט, אַזאַ צערטלעכקייט. פון איר האָט געווייט מיט אַזאַ יוגנטלעכער וויטאַליטעט, מיט אַזאַ פּרייד פון לעבן; זי איז געווען אַזוי שאַרפּזיניק און דאָך וועגן איין מענטשן אַפילו האָט זי ניט געהאַט אַ שלעכט וואָרט — דער איינדרוק וואָס איך האָב אַוועקגעטראָגן מיט זיך איז געווען אַזאַ גוטער און אַזאַ פּריידיקער, אַז עס איז שווער צו גלייבן און פילן, אַז דיאַנאַ בלו-מענפעלד איז מער ניטאַ.

1961

מנחם רובין — דער אַקטיאָר און דער מענטש

ס'איז מערקווירדיק, מיט וויפל אַקטיאָרן און אַנדערע טעאַטער-מענטשן ס'איז ניט אויסגעקומען צו ריידן וועגן מנחם רובינען, האָט קיינער פון זיי מיר ניט געקאָנט אויפקלערן פון וואָס דער באַגאַבטער קינסטלער איז גע- שטאַרבן. און צווישן זיי האָבן זיך געפונען גאָר נאָענטע פריינד זיינע, קאָלעגן און פאַרערער זיינע.

די גאַנצע פערזענלעכקייט רובינס איז שווער אַנצוכאַפן, „אַנצונעמען מיט דער האַנט“ און זאָגן „אַט דאָס איז ער“ דער מענטש און קינסטלער וואָס האָט געלעבט מיט אונדז, צווישן אונדז גאַנצע צוויי-און-דרייסיק יאָר. איצט, אַז ער איז אַוועק און מיר פרובירן צו מאַכן אַ סך-הפּל פון זיין לעבן, פון זיינע דערגרייכונגען אַלס קינסטלער און אַלס מענטש, כאָפן מיר זיך, אַז מנחם רובין איז געווען מיט דער ייִדישער טעאַטער-וועלט, אָבער ער איז דאָך געווען אַפּגעזונדערט פון איר. ווי נאָענט ער איז מיט אַ קאָלעגע ניט געווען, האָט צווישן זיי עקסיסטירט אַן איבערלעכע מחיצה. די יעניקע וועלכע האָבן געזען רובינס סאַמע ערשטן אויפטריט אין אַמעריקע — אין שלום עליכמס „צוויי הונדערט טויזנט“, אין דעם אַמאָליקן ראָלאַנד טעאַטער — האָבן פאַר זיך געזען אַ פּולבלוטיקן אַקטיאָר, אַ גע- שולטן זינגער, אַ דיסציפּלינירטן און דיסציפּלינירדיקן רעזשיסער — אַן אמתער פּלוס פון ייִדישן טעאַטער. מען האָט געקאָנט דערוואַרטן און געמעגט האָפּן, אַז ער וועט זיין אַ גרויסער געווינס פאַר דער ייִדישער בינע, אַ פּאָזיטיווער שאַפּערישער פּוח וואָס וועט העלפן שטאַרקן די דאַמ- בעס פון דעם ייִדישן טעאַטער. מיט זיין טאַלאַנט, אינטעליגענץ און טעאַ- טער-וויסן איז ער ראוי געווען צו דעם.

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

הגם רובין איז געשטאַנען אין דער ערשטער ריי, אַלס שוישפּילער און רעזשיסער, איז ער אָבער קיין בויער און איינהיטער פון ייִדיש טעאַטער דאָ ניט געוואָרן. זיינע גרויסע פעיקייטן זיינען אַזוי ווי געווען געפּענ-טעט פון אַן אָפּגעלאָזנקייט און מוטלאָזיקייט וואָס האָבן פּאַראַליזירט זיין געוואַגטקייט און זיין איניציאַטיוו.

מנחם רובין

מנחם רובין, אורטיילנדיק פון דעם וואָס זיינע נאַענטסטע קאַלעגן דערציילן, איז געווען אַ בעל-פּאַנטאָזיע אַ מין „באַראַן מינכהאַוזן“. ער האָט דערציילט אַזוינע פּאַנטאַסטישע מעשיות, מיט אַזאַ ערנסטן געזיכט און מיט אַזאַ טאַן פון איבערצייגונג, אַז די חברים הינטער דער בינע אָדער אין אַקטיאָרן קלוב האָבן בשעת מעשה געגלייבט און געשטוינט. עס קאָן קיין ספק ניט זיין, אַז מנחם רובין האָט זיך אויסגעלעבט אין דעם שפּיל פון זיין פּאַנטאָזיע. די מעשיות זיינע זיינען געווען אַ קאַמפּענסאַציע פאַר

חיים עהרענרייך

דער אנטוישנדיקער ווירקלעכקייט, אין וועלכער א יידישן קינסטלער קומט אויס צו לעבן.

ער האט געקאנט שפילן דראמאטישע ראָלן, אָבער אַמבעסטן איז ער געווען אין כאַראַקטער ראָלן, ווי די יעניקע וואָס האָבן אים געזען אַלס טביה דער מילכיקער, וועלן עדות זאָגן. ער האָט געהאַט אַ פּולע שטים צו זינגען. זיין פיגור, זיין הילוך, זיין געזיכט האָבן, אָבער, ניט געפאַסט פאַר אַ ליבהאַבער-זינגער. דער אַמעריקאַנער צושויער איז פאַרוויגט גע-וואָרן אין דעם גלויבן, אַז אַ ליבהאַבער דאַרף זיין אַ „קראַסאוועץ“ מיט אַ העלדן-פיגור... רובין האָט געקענט די בינע און האָט געוואָסט דעם חילוק צווישן טעאַטער און באַלאַגאַן. זעלטן, אָבער, איז אים אויסגעקומען צו רעזיסירן אַן אויפפירונג. טראַץ אַלע זיינע קאַמפּראַמיסן מיט דעם יידישן מוזיקאַלישן טעאַטער, האָט מען אים ניט געטרויט — ער איז געווען צו „ליטעראַריש“ פאַר דעם דורכשניטלעכן יידישן טעאַטער.

זיין סאַמע ערשטע אויפפירונג אין אַמעריקע איז געווען אַלס רעזיש-סער און הויפט-ראַליסט אין שלום עליכמס קאַמעדיע. אין יענער אויפפיר-רונג האָט אויך געמאַכט זיין „דעבי“ אַלס כאַראַקטער שוישפילער אויך-ווינג דזשייקאַבסאָן אין דער ראָל פון קאַפל. דזשייקאַבסאָן האָט דעמאַלט ניט ווייניקער אויסגענומען מיט זיין שפילן ווי רובין אין דער ראָל פון שימעלע סאַראַקער.

רובינס סאַמע לעצטע פּראַפעסיאָנעלע אויפגאַבע דאָ איז געווען לעצטן סעזאָן — זיין רעזישירן און שפילן „גאַ פאַיט סיטי האָל“ אין דעם מעי-פער טעאַטער מיט אוירווינג דזשייקאַבסאָן אין איינער פון די הויפט ראָלן, — אַן אויסגערונדיקטער קרייז פון דריי צענדליק יאָר.

מנחם רובין האָט קיין מאָל ניט באַקלאַגט זיך; האָט קיין מאָל ניט פאַנאַנדערגעקענעפלט זיך אַפילו פאַר אַ נאַענטן פריינד. און איצט, אַז ער איז אַוועק אויף אייביק בלייבט נאָך אים איבער אַ שאַטנדיקע געשטאַלט און אַ נאַגנדער פאַרדראַס וואָס מיר האָבן אים ניט געקענט בעענטער, אינטימער, בעסער.

פיגורן און פראָפּילן אויף דער יידישער בינע

געליבט האָט אים יעדער איינער וואָס איז מיט אים געקומען אין באַרירונג. ער איז געווען אַן ערלעכער מענטש, אַ פאַרגינערישער און אַ גוטער. ער וואָלט געקאָנט גרייכן גאָר הויכע הויכקייטן ווען ער שפּרייט אויס זיינע פּליגל. פאַר וואָס ער האָט זיי ניט אויסגעשפּרייט וועלן מיר שוין קיין מאָל ניט וויסן...

יוני, 1962

משה אוישער

ניט לאנג צוריק איז געוואָרן פיר יאָר זינט עס איז פון אונדז אַוועק דער גרויסער זינגער משה אוישער. בלויז פיר יאָר, און דוכט זיך, ווי ער וואָלט אַרויסגעריסן געוואָרן פון אונדזער לעבן אַ סך, אַ סך לענגער. זיין אַרט קאָן קיינער ניט פאַרנעמען.

ער איז געווען אייגנאַרטיק ייִדיש אַלס קינסטלער און אויך אַלס מענטש. מיט זיין מעכטיקער טענאַרן־שטימע האָט משה אוישער געקאָנט שטייגן הויך און ווערן אָנערקענט אין דער אַלגעמיינער וועלט פון אָפּערע און קאָנצערטן. עס האָט זיך בלויז געפאַדערט אַ ביסל דיסציפּלינירטקייט, אַ ביסל אָפּנייג פון זיין ייִדישן „איך“. און אויף דעם האָט ער, דער רוי־מעניש־געבוירענער און דער ייִדיש־דערצויגענער, ניט געוואָלט איינגיין — ניט געקאָנט איינגיין.

מיר זיינען אַ מאָל געזעסן אין אַ רעסטאָראַן אויף דער צווייטער עווע־ניו און האָבן געשמעסט. ס'איז געווען קורץ נאָך דעם ווי עס איז אַרויס די ענגלישע „מווינג פיקטשור“ מיט אים אין דער הויפט ראַל. ער איז ניט געווען אין גאַנצן צופרידן מיט דעם פּילם. איי, ווען מען לאָזט אים „דער־לאַנגען“ אַ „ויהי רצון“, אַזוי ווי ער קאָן!... איי, ווען ער גיט אַ זינג דעם „אני מאמין“, אַזוי ווי יענע קדושים האָבן עס געזונגען אויף זייער לעצטן גאַנג!...

„וואָס דענקט איר“, האָט ער מיך אָנגעכאַפט ביים אַרבל, און זיין פנים איז געווען ערנסט און אָנגעשטרענגט, „וועלן די דייטשן זיך אויס־קויפן מיט עטלעכע הונדערט מיליאָנען, און דער קין־צייכן וועט זיי אָפּ־געווישט ווערן פון שטערן?“

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

אַזוי איז ער געווען טעמפּעראַמענטפול, היציק און אויסערגעוויינטלעך ווייך און גוט־האַרציק. זיין שוועסטער, פריידעלע, קאָן וועגן איר ברודערס גוטסקייט אַנשרייבן ביכער גאַנצע. האָט ער נאָר געזען פאַרוויינטע אויגן, איז זיין האַרץ צעגאַנגען, און זיין קעשענע איז געוואָרן אָפּן.

משה אוישער

ניט געווען אַ בעסערער זון ביי זיינע עלטערן ווי משה אוישער. דער מאַמען פּלעגט ער טעלעפּאָנירן עטלעכע מאָל אַ טאָג און זיך זען מיט איר עטלעכע מאָל אַ וואָך. באַהאַנדלט האָט ער זי ווי אַ קאַמעראַד, מיט קוים קאָנטראַלירטער ליבשאַפט און מיט אַ קיבעץ. זיין חוש פאַר הומאָר איז געווען אַן אומגעהייערער. דעם דאָזיקן כאַראַקטער־שטריך, אגב, פאַרמאַגן אין זיך אויך זיין מוטער און זיין שוועסטער פריידעלע און אַפילו זיין טאָ-לאַנטפולע פלימעניטשקע, די זינגערין מאַרילין מאַיקלס. כּוועל קיין מאָל ניט פאַרגעסן דעם אַוונט, וואָס מיר האָבן פאַרבראַכט

אין דעם הויז פון מר. סילק, אין לאַס אַנדזשעלעס, מיט אַן ערך צען יאָר צוריק. צום טיש האָבן זיך דאָרט געזעצט משה אוישער, מאָריס שוואַרץ, בנימין טאַבאָטשינסקי פון אַרבעטער קאַמיטעט. אויב איך מאַך ניט קיין טעות, אויך פּנחס שוואַרץ. ס'איז אַ שאַד וואָס דאָרט איז ניט געווען קיין סטענאָגראַפּער אויף צו פאַרצייכענען די אַנעקדאָטן און די „מעשיות פון אַמאָל“, וואָס די ניו-יאָרקער געסט האָבן דערציילט, און די שאַרפּזיניקע קיבעצרייען, וואָס זיי האָבן זיך איינגעטיילט.

היינט, דער קאַנצערט נאָכן עסן! ביי מר. סילקין מוזן זיך נאָך געפּי-נען די פּלאַטעס אין וועלכע שוואַרץ און אוישער האָבן אַריינגעזונגען. אוישער, דער אמתער באַהעם, האָט שוין אין יענער ליכטיקער נאַכט קיינעם ניט געלאָזט גיין שלאָפּן. מען האָט מיט אים אַרומגעשפּאַצירט אי-בער די ליידיקע גאַסן פון דער האַלב-טראַפּישער שטאָט, געשטיפּט און געלאַכט און געפּילט ווי „הנה מה טוב, מה נעים שבת אחים גם יחד“, ווי גוט און ווי אָנגענעם עס איז ווען ברידער פאַרברענגען אין איינעם...

פאַראַן מענטשן, וואָס קאָנען אַפּלאַכן פון אַנדערע; אַליין קאָנען זיי קיין קיבעץ ניט פאַרטראַגן. משה אוישער און מאָריס שוואַרץ האָבן יאָ געקאָנט פאַרנעמען ליצנות אויף זייער חשבון. אוישער האָט געקאָנט אַפּילו זיך אַליין קיבעצן, וואָס דאָס איז שוין גאָר אַ הויכע מדרגה פון הומאָר, אויב זי איז זויבער און ריין פון גיבול-פה. און משה אוישער האָט געהאַט אַ ציכטיקע צונג. אַגב, האָב איך קיין מאָל ניט געהערט, אַז ער זאָל וועגן וועמען אַ מאָל האָבן גערעדט לשון-הרע.

איך האָב פאַר זיך אַ בריוו, וואָס משה אוישער האָט צוגעשיקט אין „פאַרווערטס“ אין זומער, 1943. עס האָט זיך דעמאָלט פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דער ליבלינג-זינגער איז געשטאַרבן. דער אָפּיס פון „פאַרווערטס“ איז „פאַרפּלייצט“ געוואָרן מיט טעלעפּאָנען. האָט משה אוישער אונדז צוגע-שיקט פּאָלגנדן בריוול.

„חשובער נייעס-רעדאַקטאָר פון „פאַרווערטס“

„דערלויבט מיר מאַכן אַ דערקלערונג וועגן אַ קלאַנג, וואָס האָט זיך פאַרשפּרייט, אַז איך בין ניט מער און ניט ווייניקער, ווי געשטאַרבן. דער

שוואַרץ־פּיונעראַל פּאַרלאָר און מייַן דאָקטער האָבן געקראָגן הונדערטער טעלעפּאָנען פון מענטשן, פּרעגנדיק צי איז עס טאַקע אמת? מען זאָגט מיר מיר אויך, אַז די צייטונגען האָבן געקראָגן אַ סך אָנפּראָגעס וועגן דעם. „מילא, דאָס האָט מיך ווייניק געקימערט, אַבי איך האָב עס ניט גע־ווסט. אָבער אַז עס איז שוין דערגאַנגען דערצו, אַז ביי מיר אין שטוב האָט אָנגעהויבן זעצן דער טעלעפּאָן, און צענדליקער מענטשן האָבן מיט געוואָלד זיך אַריינגעריסן אין שטוב אַריין זיך צו איבערצייגן, בין איך שוין אַליין געוואָרן, ווי מען זאָגט אין פלינעם ייִדיש, „קיינדע שייבע“. איך האָב טעלעפּאָנירט צו מייַן דאָקטער, מאַריס בייער, און געפּאָדערט, אַז ער זאָל מיר תּיכּף ומיד זאָגן צי איז עס אמת, אַז איך בין געשטאַרבן? און ווען דר. בייער האָט מיך פּאַרזיכערט, אַז לויט זיין לעצטער אונטער־זוכונג און מעדיצינישע באַווייזן לעב איך, האָב איך אויסגעטרונקען אַ גלאָז וואַרעמע מילך און מיט אַ תּפּילה אויף מיינע ליפּן בין איך איינגע־שלאָפּן מיט דער האַפּענונג פאַר אַ גוט, פּריילעך יאָר אויף ייִדן אין אַלע פּרייהייט־ליבנדע פעלקער פון דער וועלט, ווי אויך אַ מפּלה פאַר היטלער ענד קאַמפּ, ימח שמוּם.“

אַ דאַנק, אייער משה אוישער“.

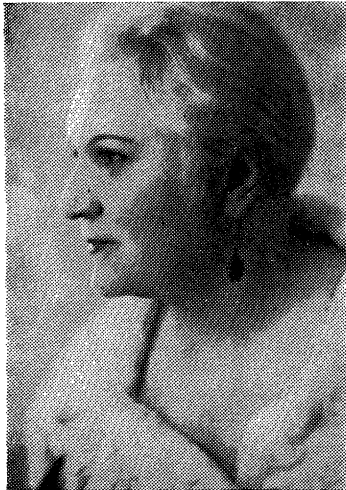
און תּמיד האָט זיין הומאַר עדות געזאָגט אויף זיין ווילן צו לעבן.

יוני, 1962

חיים עהרענרייך

ליזאַ זילבערט

די שוישפילערין ליזאַ זילבערט, וועלכע איז געשטאַרבן אין מיאַמי אין עלטער פון 79 יאָר, איז געווען איינגעטונקט אין אַקטיאָרישן ייִחוס. שוין אַלס קינד פון 6 חדשים איז זי אַרױפגעפירט געוואָרן אויף דער בינע

ליזאַ זילבערט

דורך אירע עלטערן, די אַקטיאָרן אַדאַלף און ביילע ראָזענבליט, אַקטיאָרן אין אַברהם גאַלדפּאַדנאָס טרופּע. זי איז געבוירן געוואָרן אין 1881 אין דער געבוירן־שטאַט פון ייִדישן טעאַטער — אין יאַסי, רומעניע. אין על-

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

טער פון 4 יאָר האָט זי אָנגעהויבן שפּילן קינדער-ראָלן אין די רומעניש-ייִדישע טרופּעס אונטער דער דירעקציע פון איר פּאָטער און שפּעטער אין טרייטלערס טרופּע אין גאַליציע. שוין אין עלטער פון 11 יאָר איז זי אויפגעטראָטן אַלס אסתר המלכה אין גאַלדפּאָדנס „אחשורוש“, און ניט געקוקט אויף איר יוגנט, צוליב די דעמאָלטיקע אומשטאַנדן אין ייִדישן טעאַטער, האָט זי, אונטער איר פּאָטערס דירעקציע, געשפּילט די פּרימאַ-דאַנע-ראָלן אין אַפּערעטן-רעפּערטואַר. אין עלטער פון 13 יאָר איז זי מיט איר פּאָטערס טרופּע אָפּגעפּאַרן קיין קאַנסטאַנטינאָפּאָל. דערנאָך האָט זי אַ יאָר געשפּילט ייִדיש טעאַטער אין עגיפּטן און ווידער צוריק אין רומעניע, וווּ זי האָט חתונה געהאַט מיטן שוישפּילער יעקב זילבערט, מיט וועלכן זי האָט געשפּילט אין דייטשלאַנד און אונגאַרן, און נאָך דעם אויסגעוואַנ-דערט קיין אַמעריקע.

יעקב זילבערט האָט דאָ אין אַמעריקע באַוווּזן צו ווערן אַ סטאַר. זי איז פון פּרימאַדאַנע-ראָלן אַריבער צו דראַמאַטישע ראָלן, דערנאָך צו מו-טער- און גראַנד-דאַמע-ראָלן, וואָס האָבן איר זייער געפּאַסט צו איר פּרעכטיקער פיגור, שיינע האַלטונג און אויסגעצייכנטע דיקציע. אין אַמעריקע האָט ליזאַ זילבערט, וועלכע האָט זיך באַלד דערוואַרבען אַן אָנגעזעענע שטעלונג אין היגן ייִדישן טעאַטער, געשפּילט מיט די וויכטיקסטע פּווחות פון דער ייִדישער בינע.

אייניקע יאָר איז זי אַליין געווען דירעקטאָרין פון טרופּעס, צוויי סע-זאָנען האָט זי געשפּילט מיט יעקב בן-עמי אין זיין קונסט-טעאַטער און דערנאָך, מיט איבעררייסונגען, עטלעכע מאָל אין מאָריס שוואַרצס קונסט-טעאַטער. זי האָט אויך געשפּילט אייניקע סעזאָנען אין פּילאַדעלפּיע און אַפּילו געמאַכט אַ פּרווּו אויף דער ענגלישער בינע אין דער קאַמעדיע „מענדל אינקאַרפּאָרייטעד“ פון דעיוו פּרידמאַן.

ליזאַ זילבערט האָט איבערגעלעבט אַ שרעקלעך אומגליק: איר טאַכ-טער ראָזאַ, אַ יונגע, פּרעכטיקע שוישפּילערין, מיט וועלכער מען האָט גע-עפנט און אויף איר נאָמען פאַררופן דאָס „האַפּקינסאָן“ טעאַטער, איז אויף איר חתונה-רייזע מיט איר מאַן אַסקאַר גרין, אומגעקומען בעת אַ שיף-

חיים עהרענרייך

קאטאסטראפע. יעקב זילבערט איז געשטארבן און זיינס אַ שוועסטער, רבקה לעש, אַ שוישפילערין, די פרוי פון פיעסן-שרייבער יצחק לעש, איז אויך מיט איר מאַן געשטארבן. ליזאַ אליין האָט זיך שוין מיט אַ צייט צו-ריק צוריקגעצויגן פון טעאַטער. זי האָט געלעבט אין מיאַמי, וווּ זי איז אויסגעהאַלטן געוואָרן בהרחבה פון איר זון טעדי, וועלכער איז אין זיינע יונגע יאָרן אויך געווען פאַרבונדן מיטן יידישן טעאַטער, און אַמטירט שוין יאָרן לאַנג ווי דער פּרעזידענט פון דער „סטענדערד פינאַנשיעל קאַרפּאַ-רעישאַן“.

ליזאַ זילבערט איז געווען זייער באַליבט אין די קרייזן, וווּ מען האָט זי געקענט, באַזונדערס אין דער אַקטיאָרישער משפּחה.

דעצעמבער, 1966

אין תחום פון סעזאנען

T

מאַריס געסט — דער טעאַטער-מענעדזשער

וויפל מען האָט ניט געשריבן וועגן מאַריס געסטן, דעם באַרימטן
בראַדווייער טעאַטער-מענעדזשער, דעם מאַן וואָס האָט אָהער אַריבערגע-
בראַכט אין די לעצטע אַנדערטהאַלבן יאָר דעם „מאַסקווער קונסט-טעאַ-
טער“, דעם „שאַו סורי“, די איטאַליענישע טראַגעדיע-שפּילערין עלענאַרע
דווע, און דערמעגלעכט די אויפפירונג פון דעם פראַכטפולן ספּעקטאַקל „די
מיראַקל“ (דער ווונדער) — וויפל מען האָט וועגן אים ניט געשריבן און
דערציילט, פאַרבלייבט דאָך זיין לעבן און זיין פּערזאָן תמיד אינטערעסאַנט
און רופט אַרויס נייגעריקייט.

עס איז אַ געשיכטע פון אַן עלנטן, אַרעמען צייטונגס-יינגל, אַ קינד
פון די ענגע באַסטאַנער געסלעך, אַן טאַטע-מאַמע, אַן קרובים און פריינד,
און אַן אַ וואָרט ענגליש אין מויל, וועלכער האָט דורך יאָרן פון לידן
הונגער און נויט ניט פאַרלוירן זיין ליכטיקן טרוים צו ווערן אַ טעאַטער-
מענטש און קאַנען אויפפירן „שיינע זאַכן“. אַט דאָס איז ער דער „גיוס-
באַי“, וועלכער איז שפּעטער געוואָרן אַן אַפּגאַט פון דער אַמעריקאַנער
טעאַטער-וועלט.

מיר האָבן ליב צו לייענען מעשהלעך ווייל אין זיי איז דאָס אוממעג-
לעכע מעגלעך, און דאָס, וואָס ווערט אין לעבן פאַררעכנט פאַר אַ פּוסטן
טרוים, איז אין קינדער-מעשהלע אַ געוויינטלעכע דערשיינונג. לייענענדיק
אַנדערסאַנס אָדער גרימס קינדער-מעשהלעך פאַרגעסן מיר אין דער וואַכע-
דיקייט, אין אומאינטערעסאַנטן טאַג-טעגלעכן לעבן, און מיר ווערן פאַר-
וויגט אין צויבער פון אַ שיינער וועלט. מיר ווערן פאַרוויגט — ווייל מיר
וויילן זיך פאַרוויגן און וויילן מיר וויילן זיך לאָזן פאַרנאַרן פון דער לעגענ-
דע.

חיים עהרענרייך

דארער שיינקייט, כאָטש מיר ווייסן, אָז עס איז ניט מער ווי אַ קינדער-
מעשה, אָן אויסגעטראַכטע פון אַ פּאַעט...

ווי זשע נאָך אינטערעסאַנטער און פּאַרכאַפּנדיקער איז דאָס קינדער-
מעשהלע, וואָס די ווירקלעכקייט האָט אַליין געשריבן ? !

*

מיט אַ דרייסיק יאָר צוריק איז דער 9-יאָריקער משהלע גערשאַנאַ-
וויטש געקומען אַהער פון ווילנע איינער אַליין צו אַ טאַנטע אין באַסטאָן.
הינטער זיך האָט ער איבערגעלאָזן די ערשטע, ליבע קינדער-יאָרן, די
טאַטע-מאַמע, וועלכע ער האָט זייער ליב געהאַט, און די שטאַט ווילנע,
וועלכע איז אין פּאַרגלייך מיט דער אַריסטאָקראַטישער אַמעריקאַנער
שטאַט באַסטאָן, געווען אַ דערפּל.

קומענדיק קיין באַסטאָן האָט ער זיך גלייך צו מאַרגנס געמוזט שטעלן
אַרבעטן, פּדי צו פּאַרדינען אויף חיונה. דער „דזשאַב“ זיינער איז געווען
איינצופאַקן גרויסע קאַסטנס סחורה. ער האָט נאָך אַבער קיין האַלבע שעה
ניט אָפּגעאַרבעט און שוין האָט ער באַוווּזן אַריינצושלאָגן זיך אַ טשוואַק
אין האַנט. צוליב דעם איז ער געוואָרן אַ קאַליקע און געמוזט אויפגעבן
זיין „דזשאַב“.

*

די עלטערן פון משה גערשאַנאַוויטש זיינען געווען גאַנץ פּאַרמעגלעך
און זיי וואַלטן געווען צופרידן צו האַלטן דעם זון ביי זיך. נאָר משהלע,
דער צוקונפטיקער מאַריס געסט, האָט שוין אין דער פּריסטער יוגנט זיי-
נער אַרויסגעוויזן אָן אומרויקע, ליידיגשאַפטלעכע נאַטור און אַ באַגער צו
עפעס שענערס... לערנען לאַנגע טעג אין חדר, איינגעבויגן איבערן חומש
— דאָס האָט ער ניט געוואַלט. דאַקעגן האָט ער ליב געהאַט צו וואַנדערן
אויף די פעלדער הינטער ווילנע, אָדער זיך איינהערן ביים פּוילישן קאַש-
טשאַל צו דער קירכן-מוזיק. דערצו האָט ער אויך ליב געהאַט פּייגל, און

ביי זיך אין שלאָפצימער האָט ער אָפילו געמאַכט אַן אמתן, „האַטעל“ פאַר טייבעלעך.

ווען זיין פאַטער האָט זיך דערוויסט וואָס עס טוט זיך ביים תכשיט אין צימער, האָט ער גלייך באַפּוילן צו פאַרקויפן די טייבעלעך, און משהלע איז געבליבן מיט אַ „צעבראַכן האַרץ“.

— „איך האָב פאַר די טייבעלעך אים אַ לאַנגע צייט ניט געקאַנט מוחל זיין“ — דערציילט מאָריס געסט מיט אַ שמייכל אויף די ליפּן — „מיט יאָרן שפּעטער, שוין אין אַמעריקע, פלעג איך אָפט זיך פאַטאַגראַפירן מיט טייבעלעך און פלעג שיקן די בילדער מיין טאַטן“...

און דער טאַטע האָט אַוודאי געשעפּט נחת קוקנדיק אויף די אַמעריי-קאַנער טייבעלעך, וועלכע האָבן אַזוי ליב געהאַט זיין זון אין דער פרעמד... *

ווי מאָריס געסט דערציילט איז צווישן אים און זיין טאַטן נאָך פאַר-געקומען אַ פּיל-ערנסטער קריג צוליב אַ צירק:

קיין ווילנע איז אָנגעקומען דער באַרימטער טוצי-צירק, האָט זיך דעם יונגן משהלע פאַרוואַלט זען דעם צירק. זיין טאַטע אָבער האָט געהאַלטן, אַז ער איז נאָך צו יונג פּדי צו באַזוכן אַ צירק און ער האָט ניט מסכים געווען צו געבן אויף דעם אָפילו אַ קאַפּיקע. דער קליינער חברהמאַן האָט זיך דעמאָלט אַרויסגעגנבעט פון שטוב און געקומען אין צירק בעטן אַ „דזשאַב“ — און טאַקע געקראָגן.

— „יענעם אַוונט בין איך געווען די הינטערשטע פּיס פון אַ פּערד, וואָס דער קלאָון האָט אים אַריינגעפירט אויף דער אַרענע. ס'איז אָבער דורכויס געווען אַ דורכפאַל. מיינע פּיס זיינען געווען צו קורץ פאַר דער ראַל און מען האָט מיך אַוועקגעשלעפּט פון אונטערן פּערד און אַרויסגע-פירט פון צירק“ — דערציילט מאָריס געסט.

ווען טאַטע-מאַמע האָבן זיך דעמאָלט דערוויסט וועגן זיין „אויפטריט“ אין צירק, האָבן זיי זיך ערנסט גענומען אַן עצה האַלטן וואָס צו טאָן מיט אים, און ער, משהלע, האָט זיך געבעטן, אַז מען זאָל אים שיקן קיין אַמע-

חיים עהרענרייך

ריקע. מיינענדיק אים דערמיט אַנצושרעקן, האָט דער טאַטע אַפילו מספּים געווען אים צו שיקן קיין אַמעריקע... פאַרן יונגן משהלע איז דאָס אַבער ניט געווען קיין שטראַף, נאָר אַ גליקלעכע געלעגנהייט. דאָרט, אין אַמעריקע, וועט ער פריי זיין צו פאַרווירקלעכן זיין טרוים, ווערן אַן אַקטיאָר.

ווידער קערט זיך משהלע-מאָריס אום צו זיינע ערשטע יאָרן אין באָס-טאָן, ווי ער, אַ צייטונגס-ינגל, אַן אַפגעריסענער, אַן אויסגעהונגערטער און אַ טויט-מידער, פלעגט אַרומלויפן איבער די גאַסן און שרייען מיט די לעצטע כוחות: „פּאָסט! גלאָב! העראַלד! דזשורנאַל!“

שלאָפן פלעגט ער ערגעץ אין אַ האַל אָדער אין אַ פאַרק. ווינטערצייט, אין די ביטערע פרעסט, פלעגט ער ליגן אויף אַ ברעט איבער די גראַטעס אין אַ קאָרידאָר פון דער „העראַלד“ בילדינג, און די פאַרע פון די פרעס-מאַשינען פלעגט וואַרעמען זיין האַלב-פאַרפרוירענעם קערפערל. אַפט פלעגט ער זיך אויפכאַפן פון שלאָף און דערזען פל מיני שרצים און זשוקן, אַז די האַר פלעגן אים פון שרעק זיך שטעלן אויפן קאַפּ. ניט איין מאַל בעת אַ שניי אָדער אַ רעגן, פלעגט ער געפינען אַ מקום-מנוחה ערגעץ אין אַ קאָרידאָר, און ביים אויפכאַפן זיך אין דער פרי אַ געפרוירענער, פלעגט זיין אויער אָדער האַנט זיין צוגעפרוירן צו אַן אייזן...

— „עס איז געווען אַ שוידערלעך לעבן. איך האָב געמוזט האָבן אַן אייזערנעם קערפער דאָס דורכצוטראַגן. דעמאָלט אַבער איז עס ניט געווען פאַר מיר שווער. איך האָב געלעבט מיט מיינע טרוימען. איך האָב גע-שטרעבט צום טעאַטער און איך האָב די לייזן אַזוי ווי ניט באַמערקט. איך האָב פאַר זיך שטענדיק געזען דעם ליבן פנים פון מיין מוטער און איך האָב געשווירן זי צו באַלוינען פאַר די לייזן וואָס איך האָב איר פאַרשאַפט מיט מיינ אַפפּאָרן.“

*

אויב משהלע גערשאַנאוויטש האָט וועגן דער בינע נאָר געקאָנט טרוי-מען, ווי וועגן עפעס אין דער ווייטער צוקונפט, האָט ער אַבער אַ גאַנצע פאַר דער בינע געקאָנט צוגרייטן נאָך זייענדיק אַ „ניוס-באָי“. פון משהלע

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

גערשאַנאָוויש איז ביי אים אַרויסגעקומען „מאַריס געסט“. אי עס איז ענגליש, אי עס האָט אין זיך אַן אויסלענדישן טעם.

עס איז לייכט אָנצונעמען אַן אַנדער נאָמען. די הויפט-שוועריקייט באַשטייט אין ווירקן אויף אַנדערע, אַז זיי זאָלן אָנהייבן נוצן דעם נייעם נאָמען. און דאָס האָט טאַקע משהלע גערשאַנאָוויש ניט געקאַנט אויספירן. די אַנדערע צייטונגס-ינגלעך האָבן אים ניט אויפגעהערט רופן ביים נאָמען „משהלע“.

דער צוקונפטיקער טעאַטער-מענעדזשער האָט זיך די זאַך אַזוי גע-נומען צום האַרצן, אַז ער האָט פאַרלאָזן זיין „דזשאַב“ אויס פאַטעסט קעגן זייער ניט „אַנערקענען“ זיין נייעם נאָמען.

ער איז געוואָרן אַן אַרויסהעלפער ביי אַ פּושקאַרט פּעדלער, וועלכער האָט פאַרקויפט אַלטע העמדער, וואָס ער פלעגט אָפקויפן ביי אַ כינעזישן לאַנדרימאַן. מאַריס געסט האָט שוין געקענט ריידן ענגליש און איז געווען זייער נוצלעך ביים פּושקאַרט.

זיין נאַענטסטער דזשאַב איז געווען אין אַ ביבליאָטעק. דאָ האָט ער צום ערשטן מאָל באַקומען אַ רעגולערן געהאַלט — 2 דאָלאַר אַ וואָך. זיין אַרבעט — אַפּרייניקן די פּאַליצעס, אויסשטעלן די ביכער און אַנדערע אַרבעטן אַרום דער ביבליאָטעק. ביי נאַכט נאָך דער אַרבעט האָט ער באַזוכט פּאַבליק סקול.

*

ניט דער לייברערי דזשאַב און ניט די פּאַבליק סקול האָבן לאַנג גע-דויערט. אין באַסטאָן איז אָנגעקומען אַ טרופּע יידישע אַקטיאָרן מיט גאַלד-פּאַדנאָס אַפּערעטע „שולמית“. געסט האָט באַשלאָסן צו קריגן אַ דזשאַב ביי דער טרופּע. דער מענעדזשער פון דער טרופּע איז געווען אַ ייד מיטן נאָמען מיטניק. האָט זיך דער יונגער טעאַטער-פּאַטריאַט אַוועקגעשטעלט וואַרטן אויפן מענעדזשער נעבן דעם אַריינגאַנג אין טעאַטער. פון נאָך איינס ביי טאַג ביז נאָך זיבן אַוונט האָט ער אַפּגעוואַרט און ער האָט אַ דזשאַב געקראָגן.

חיים עהרענרייך

דער דזשאב איז געווען צו איבעררוקן דעקאראציעס, איינקויפן סענד-וויטשן פאר די אַקטיארן, היטן די קליידער און נאך אזעלכע אַרבעטן. זיין געהאַלט איז געווען 15 סענט אַ נאַכט און אַ מאָל נאָך ווייניקער. ער איז אָבער געווען זייער גליקלעך. וואָס עס זאָל ניט זיין — אַבי נעבן טעאַטער! מאַריס געסט האָט אָבער באַלד געמוזט פאַרלאָזן זיין דזשאַב, און אַלץ צוליבן אַפּעטיט פון די ייִדישע אַקטיארן און — צוליב אַ האָן וואָס איז פּלוצלינג פאַרשוונדן...

מיטניקס טרופע האָט דאָן געשפּילט אין דעם פּאַלאַס־טעאַטער אויף קאָרט־סטריט. אין איינער פון די פּיעסן האָט אַ האָן געדאַרפט זיין אויף דער בינע, און פאַרשטייט זיך, אַז מען האָט זיך באַנוצט מיט אַ לעבעדיקן האָן. מאַריס האָט אַכטונג געגעבן אויפן האָן און געדאַרפט זען אַז ער זאָל דערשיינען אויף דער בינע פּונקט צו דער צייט. אָבער אין אַוונט, ווען מען האָט צוגעגרייט די בינע פאַר דער פאַרשטעלונג, האָט געסט באַמערקט אַז דער האָן איז ניטאָ אין שטייג. ער האָט אַנגעהויבן זוכן אין יעדן ווינקעלע און אויף די בריקלעך איבער דער בינע — און אומזיסט, דער האָן איז ניטאָ. האָט ער געבראַכט די וויסטע בשורה צום „פּראָפּערטי מען“ וואָס איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר אַלע נייטיקע זאַכן צו דער אויפפירונג און — יענער האָט דעם יינגל גלייך אַפּגעזאָגט פון זיין דזשאַב.

שפּעטער האָט זיך מאַריס געסט דערוואַסט וואָס מיטן האָן איז גע-שען. אַזוי ווי דער באַקס־אַפּיס איז געווען אויף צרות און די אַקטיארן האָבן היפּשלעך אונטערגעהונגערט, האָבן עטלעכע אַקטיארן, אונטער דער פירערשאַפט פון קאַמיקער, אַרויסגעגנבעט דעם האָן פון שטייג, אים אַוועק־געטראָגן צום שוחט און פון אים — אין קיך אַריין. מען האָט דעם האָן אַפּגעקאַכט און די שווישפּילער האָבן אַפּגעגעסן אַ גוטן מאַלצייט אויפן רעכענונג פון דעם אַרעמען מאַריס, וועלכער האָט צוליב דעם האָן ניט געקראָגן באַצאַלט פאַר אַ גאַנצער וואָך אַרבעט.

*

ווי אַזוי געסט איז געוואָרן אַן אַקטיאר אויף דער ענגלישער בינע ?

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

ער פלעגט ליגן אונטער גרינע ליילעכער, וועלכע זיינען געווען אויס-געשפרייט אויף דער בינע, און אויף זיי זיך קייקלען אַהין און צוריק. דאָס האָט געזאָלט פאַרשטעלן די כוואַליעס פון ים. ווען דער ים איז געווען זייער „שטורעמדיק“, איז דער יונגער אַקטיאָר געשפרונגען אין דער הייך אונטער די גרינע קוירטענס און דער מענעדזשער האָט אים זייער געלויבט פאַר זיינע גרויסע פעיקייטן...

דערנאָך איז געסט געקומען זוכן אַ דושאַב ביי באַריס טאַמאַשעפּסקי, אויך אויפגעפירט ייִדישע פיעסן אין באַסטאָן, און ענדלעך, נאָך לאַנגע וואַנדערונגען און ליידן, געקראָגן אַ שטעלע ביי אַסקאַר האַמערשטיין, וועלכער האָט אויפגעבויט דאָס מאַנהעטן־אַפּערע־הויז אויף אויפצופירן די גרענד אַפּערע.

*

אַט אַזוי איז דאָס לעבן פון דעם בראָדווייער מענעדזשער אַ לייטער פון גרויסע ליידן, וועלכע האָבן געפירט צו גרויסע דערגרייכונגען. ער האָט גרויסע פאַרדינסטן אין דער געשיכטע פון דעם אַמעריקאַנער טעאַטער. דאָס אויפפירן פון אַזאַ ספּעקטאַקל ווי „די מיראַקל“, צוליב וועלכן אַ טעאַטער האָט געדאַרפט איבערגעבויט ווערן און אין וועלכן אַ קנאַפּער מיליאָן דאָלאַר האָט געדאַרפן אַריינגעלייגט ווערן, איז אַן אומגעהייערער אויפטו.

דער „מאַסקווער קונסט־טעאַטער“, וועלכער איז צום ערשטן מאָל געבראַכט געוואָרן קיין אַמעריקע, איז אַ געשעעניש וואָס איז נאָך פריש אין זכרון פון אַמעריקאַנער עולם. ער האָט פאַר אַמעריקע געעפנט די אמתע נשמה פון רוסלאַנד, די אוצרות פון איר קונסט.

און דאָס אַלץ האָט אויפגעטאָן דער אויסגעהונגערטער, אַפּגעריסע־נער, „גרינער“ יינגל פון די באַסטאָנער גאַסן.

— „וואָס איך האָב נאָר געטאָן, איז עס שטענדיק געווען מיט דעם ווונטש צופרידנזשטעלן מיין מוטער און מיין שטרעבונג נאָך שיינקייט.“

אַזוי זאָגט מאַריס געסט, און מען מוז אים גלייבן, אפילו נאָך די גרויסע

חיים עהרענרייך

דערפאלגן פון די „שאוו סורי“, „די מיראקל“ און נאך די פארשטעלונגען פון „מאסקווער קונסט־טעאטער“, איז ער נאך אלץ ווייט פון צו זיין אן עושר. דאס פלאנעווען פון גרויסע ספעקטאקלען און דאס אויפפירן פיעסן פון אויסערגעוויינטלעכער שיינקייט — זיינען די אמביציעס וואס באַ־צויבערן אים.

אָט דאָס איז מאָריס געסט — אַ קינדער־מעשהלע פאַר אַלע אַרעמע און פעיקע וועלכע ווערן געטריבן פון אַן איגענלעכן ווונטש נאָך עפעס שיינס און הערלעכס.

יוני, 1924

מאלי פיקאן אין די אמעריקאנער וואַדעוויל טעאַטערס און ביי יידן

מאלי פיקאן פאַרענדיקט איר „רייזע איבער בראַדוויי“. עלף וואַכן האָט זי געשפילט אין די טעאַטערס פון קיטס וואַדעוויל אין ניו-יאָרק, שיקאַ-גאַ און קליוולאַנד; עלף וואַכן צייט האָבן די ענגלישע צייטונגען און טעאַ-טער-זשורנאַלן וועגן איר גאַנצע זייטן געשריבן, און איך בילד איז גע-דרוקט געוואָרן, ווי זי זיצט, ווי זי שטייט און גייט. עס האָט אויסגעזען ווי מאלי פיקאן וועט שוין דאַרפן פאַררעכנט ווערן פאַר דעם יידישן טעאַ-טער צווישן די „געוועזענע“...

אפילו, אַז זי וועט ביישטיין די אַנבאַטן פון די טעאַטער אימפּרעסאַ-ריאַס פון בראַדוויי און האַליווד און וועט שוין צוריקקומען צו סעקאַנד עוועניו, וועט זי שוין ניט זיין „דאָס וואָס געווען“ — האָבן אירע פריינד פון יידישן טעאַטער זיך געשראַקן שטילערהייט. נאָך אַזעלכע לויבגעזאַגן-גען מצד די „גויים“ וועט זי שוין מוזן זיין אַ „געניזוקטע“, וואָרום עס דאַכט זיך זיי, אַז מען דאַרף דאָך האָבן אַ קאַפּ פון אייזן און אַ האַרץ פון קופּער צו קאַנען אויסהערן אַזוי פיל קאַמפּלימענטן ווי „זיי“ האָבן איר געגעבן און ניט באַקומען אַ „געשוואַלענעם קאַפּ“ און קיין „אויפגעבלאַזן האַרץ“. שרעקן זיך אַ סך פון מאלי פיקאַנס אָנהענגער, טעאַטער-פריינד, פאַר „דער נייער מאלי“ וואָס זיי דערוואַרטן צו טרעפן!...

איך קאָן זיי באַרוקן. איך האָב מיט מאלי פיקאַן געהאַט אַ לאַנגן געשפּרעך, געהערט אינטערעסאַנטע זאַכן וועגן איר „טור“ און איך קאָן באַריכטן, אַז מאלי פיקאַן איז די זעלבע, איינפאַכע, ליבלעכע מאלי ווי געווען. די אַלע לויבגעזאַנגען און שבחים וואָס זי האָט געהערט, זיינען איר זייער ליב און זייער אַנגענעם, אָבער שטאַרק צום האַרצן נעמט זי ניט

חיים עהרענרייך

דעם גאַנצן ענין. זי איז מער אינטערעסירט אין דער נייער אָפּערעטע וואָס יוסף רומשינסקי האָט פאַר איר אָנגעגרייט פאַר דעם נייעם סעזאָן, ווי אין די רעזולטאַטן פון איר שפּילן אויף בראָדוויי.

*

מיט פּערצן יאָר צוריק, דערציילט מאַלי, האָט זי געשמאַק געשפּילט אין דעם אַמעריקאַנער וואָדעוויל. געשפּילט האָט זי אַן „אַקט“, מיט דריי אַנדערע מיידלעך. יעדע איינע פון זיי האָט געקראָגן פּופּצן דאָלאַר אַ וואָך. זיי האָבן אַבער געהאַפּט, אַז זיי וועלן אַ מאָל קריגן אַ גוטן „ברעיק“ און דערשלאָגן זיך צו בראָדוויי...

דאָס איז געווען מיט יאָרן צוריק. זינט דאָן איז אַ סך פאַרלאָפּן. די אומבאַווסטע האָט באַגעגנט אַ געוועזענעם חסידישן ישיבה-בחור מיטן נאָמען יאַנקל. זיי האָבן זיך פאַרליבט און חתונה געהאַט. פון יאַנקעלען איז געוואָרן יעקב קאַליך און — ס'איז אויסגעוואַקסן די איצטיקע באַרימטע מאַלי פּיקאַן. פון די דעמאָלטיקע 15 דאָלאַר איז געוואָרן פּופּצן הונדערט דאָלאַר און נאָך מיט אַ „סמיטשיק“...

מיט אַ שטיק צייט צוריק האָט די „אַר-קעי-אַ“ (ראַדיאָ קיט-אַרפעום), די פירמע וועלכע האָט אַנגאַזשירט מאַלי פּיקאַן פאַר אירע וואָדעוויל-טעאַ-טערס, געעפנט איר ראַדיאָ סעזאָן. צו דער דערעפּענונג זיינען פאַרבעטן געוואָרן די גרעסטע און באַרימטע סטאַרס, וועלכע זיינען אויפגעטראָטן אין די ניו-יאָרקער טעאַטערס פון דער פירמע. צווישן די צוויי הונדערט אַרטיסטן איז אויך געווען מאַלי פּיקאַן.

די פּראָגראַם האָט זיך אָנגעהויבן פרי אין אָונט. מאַלין האָט דער „אַנאַנסער“ איבערגעלאָזט ביז אַ פּערטל נאָך עלף, ווען די פּראָגראַם ווערט געהערט פון ברעג צו ברעג אין אַמעריקע. מען האָט אירע ייִדישע לידער געזונגען אין ענגליש, געהערט האָט אַבער גאַנץ אַמעריקע, אויף די סטע-פּעס פון וואַיאָמינג און אין די ראַקי מאָנטנס, אויף די גרויסע לייקס און ביי די ברעגן פון מיסיסיפּי.

מאָליס לידער האָט מען אויך געהערט אין דעם שטעטל אַנאַקאַנדאַ,

וואָס געפינט זיך אין מאַנטאַנאַ. אין איר אַרעמער הייזע איז געזעסן אַ פרוי און איר מאַן מיט צוויי קינדער און זיך צוגעהערט צו דער „אַר-קעי-אַ“ שטונדע אויף דער ראַדיאָ. די פרוי, כאַטש אַ יונגע, האָט שוין גרויע פעדעם אין די האַר און טונקעלע פאַסן אונטער די אויגן. ווי אויפגעלויכטן האָבן די אויגן ווען זי האָט דערהערט דעם „אַנאַסער“ פאַרשטעלנדיק מאַלי פיקאַן.

*

עס איז מיר געווען אינטערעסאַנט צו וויסן ווי אַזוי מאַלי פיקאַן איז אויפגענומען געוואָרן אין די פאַרשיידענע געגנטן אין ניו-יאָרק אין וועלכע זי האָט געשפילט, וועגן דער אויפנאַמע וואָס זי האָט געקראָגן אין פאַלאַס טעאַטער, וויסן מיר שוין. זי האָט דאָרט געשפילט פיר וואַכן אָן אַן אַפ-האַלט און האָט געמוזט אַהין צוריקקומען אויף אַ פינפטער וואַך. ווי האָט זי דער עולם אויפגענומען אין דעם פרענקלין טעאַטער, בראַנקס, אין דעם ריווערסייד טעאַטער (בראָדוויי און 6טע גאַס) אָדער אין פאַראַקאָוועי? זיינען די טעאַטער-באַזוכער אין די אַלע טעאַטערס גלייך?

ניין, ענטפערט יעקב קאַליך. דעם ערגסטן עולם האָט מאַלי געטראָפן אין דעם ריווערסייד טעאַטער. אַהינצו קומט דווקא אַ יידישער עולם, וועל-כער פאַרשטייט יידיש. אָבער עס איז אַן עולם וועלכער וויל „אוועקגיין“. דאָס זיינען, זאָגט ער מייסטנס ייִדן וואָס האָבן זיך אַרויפגעאַרבעט און ווילן מאַכן אַן אַנשטעל. שפילן זיי די ראַלע פון „גלאַט מענטשן“, אַמערי-קאַנער. היינט שטעלט זיך פאַר ווי זיי האָבן געפילט ווען מאַלי פיקאַן איז אַרויס פאַר זיי זינגען „פוטינג אָן די רייץ“ (מאַכנדיק אַן אַנשטעל).

„ווען מיסטער יצחק ווערט מיסטער דיק“, האָט געזונגען מאַלי „מיס-טער קאַהען ווערט מיסטער קיון, און ווען רייטשל ווערט רעדזשינאַ — אַט דאָס הייסט אַן אַנשטעל“.

דער עולם איז ריווערסייד איז געוואָרן אַ פאַרציטערטער הערנדיק דאָס לידל. עס האָט זיי, ווי מען זאָגט, געטראָפן אין „סאַמע פינטעלע“. און זייער האַלטונג איז געווען העכסט אַנטי-יידיש.

חיים עהרענרייך

זייער אן אינטעליגענטער און זייער אַ וואַרעמער עולם האָט אויפגע-
נומען מאַלין אין פאַרראַקאָוועי. לאַיערס, דאָקטוירים, טעאַטער-מענטשן פון
פֿל המינים זיינען איר געקומען זען דאָרט. זי האָט געמוזט פאַרלענגערן איר
קאַנטראַקט דאָרט אויף אַן אומבאַשטימטער צייט.

די גרעסטע אַנאַנסן האָט מאַלי געקראָגן אין שיקאַגאָ. מען האָט זי
אַנאַנסירט גרויס נאָך מיט וואַכן אין פאַרויס. מען האָט זי אַזוי גרויס אַנאַנס-
סירט, אַז מען האָט אַליין אַנגעהויבן שרעקן זיך טאַמער וועלן די צו-גרויסע
געוואַלדן וועגן איר, חלילה, זי דערהרגענען. ביי איר ערשטן אויפטריט האָט
דער פאַרוואַלטער פון טעאַטער זיך געשראַקן ניט ווייניקער ווי מאַלי.
ער איז געווען ווייס ווי קאַלך. טאַמער חלילה פאַלט זי דורך, וועט ער
קריגן די אמתע „עליה“ פאַר מאַכן די גרויסע געוואַלדן וועגן איר.

מאַלי האָט אָבער שטאַרק אויסגענומען! זי איז „אַריבער!“ ווי מען
זאָגט אין טעאַטער, גרעסער ווי אַלע אַנדערע קינסטלער אויפן פראַגראַם.
דער פאַרוואַלטער איז געווען דער ערשטער אַרויפצולויפן הינטער די קוליסן
מיט אַ גדולה! מיין פערדל האָט געווינען!...

וואָס פאַר אַ גרעסערן קאַמפּלימענט קאָן בכלל אַ קינסטלער קריגן פון
אַ טעאַטער-פאַרוואַלטער?

„אַבער אוי, ווי גוט, ס'איז שוין אַריבער און כ'בין צוריק אין דער
היים“, זיפצט מאַלי פיקאַן אַ צופרידענע. מיין לעצטער איינדרוק איז:
לעבן זאָל דאָס ייִדישע פּובליקום און דער ייִדישער טעאַטער! ס'איז גוט,
ווייל ביי „זיי“. זיי גיבן אַלץ און זיי זיינען גרייט צו לויפן אין פייער און
אין וואַסער. „איך האָף אַז מ'וועט מיר דאָ לאָזן זיין און ניט טרייבן צו די
גוים. איר האָט קיין באַגריף ניט ווי איך וואַרט אויף דער דערעפענונג פון
דעם גייעם סעזאָן“.

ביז דער נייער טעאַטער-סעזאָן וועט דערעפנט ווערן, דאַרף נאָך מאַלי
פיקאַן אויפטעטן אין צוויי קורצע „טאַקיס“ (ריינדיקע פילמען) אין דער
ניו-יאָרקער סטודיאָ פון די וואַרנער ברידער. זי וועט קריגן אַ סומע פון
זעקס טויזנט דאָלאַר פאַר די צוויי ריינדיקע בילדער, וואָס וועט דויערן
12 מינוט.

פיגורן און פראָפּילן אויף דער יידישער בינע

זי האָט אויך אַן אָנבאַט צו פאַרן קיין האַליוווד זיך באַטייליקן אין אַ רעוויוו פון רייזנדיקע פּילמען. זי וועט דעם אָנבאַט ניט אָננעמען. עס איז מעגלעך אַז מאַלי זאָל אויפטרעטן אין אַ לאַנגן רייזנדיקן פּילם, וואָס אַ פּילם קאַמפּאַני וועט אויפפירן דאָ אין אַ ניו-יאָרקער סטודיאָ. מאַלי פּיקאַן איז שוין אין דער היים. זי האָט שוין אָנגעהויבן אַרבעטן אויף איר נייער ראָל, מאַכט פּראָבעס, שטודירט טענץ, גרייט צו קאָסטיומען. די זעלבע מאַלי, גאַר ניט געענדערט פון די ימען שבחים וואָס זיינען איר צוגעטיילט געוואָרן אין פּאַרלויף פון דער לאַנגער וואַקאַציע.

סעפטעמבער, 1929

ווי מוני ווייזענפריינד (פּאָל מוני) איז אַוועק פון האַליוווד

אין טעאטער־קרייזן האָט מען נאָך לעצטן ווינטער גערעדט אַז עפעס איז פאַרגעקומען צווישן מוני און דעם סופּער־ווייזער פון דער סטודיאָ, אַז מוני האָט זיך אָפּגעזאָגט צו שפּילן די פּיעסן וואָס מען האָט פאַר אים אויסגעקליבן; אַז אַ געוויסע פּיעסע, וואָס ער האָט יאָ געוואָלט שפּילן, האָט מען אַוועקגעגעבן אַן אַנדערן סטאַר. מען האָט אַ סך זאָכן דערציילט און עס איז שווער געווען צו דערגיין צו אַ טאַלק — וואָס עס איז באמת גע־שען.

מוני ווייזענפריינד הערט אויס די אַלע מעשיות און לאַכט:

„אַזוי ווי אין יעדער מעשה, איז אויך אין די געשיכטעס פאַראַן אַ טראַפעלע אמת און זייער אַ סך ניט־אמתן. עס איז גאַר ניט אַזוי פאַרפּלאַג־טערט ווי מען שטעלט זיך פאַר. איך בין מיט דער סאַקס סטודיאָ אין די בעסטע באַציִונגען. אַ סימן האָט איר, אַז נאָך דעם ווי מיר האָבן איינגע־שטימט בטל צו מאַכן אונדזער אָפּמאַך און נאָך דעם ווי מיר זיינען זיך שוין פּאַנאָדערגעבאַנגען, האָט מען מיר פאַרגעלייגט אַ ראָל. איך האָב שוין אַבער געהאַט אָפּגעמאַכט מיט די מענעדזשערס אויף בראַדוויי און האָב דעם אַנבאַט ניט געקאָנט אָננעמען.

דער אמת איז, אַז די פּיעסן אין וועלכע איך האָב געדאַרפט שפּילן זיינען מיר זייער ניט געווען צום האַרצן. און ניט דערפאַר ווייל די פּראַגע פון קונסט אָדער ליטעראַטור איז געווען אין דעם פאַרוויקלט.

איך וויל זיך, חלילה, ניט מאַכן פאַר קיין צדיק וואָס האָט געוואָלט רעפּאַרמירן האַליוווד. ניטאָ קיין איין מענטש, ווי גרויס אָדער באַרימט ער זאָל ניט זיין, וואָס זאָל קאָנען ווירקן צום גוטן אָדער צום שלעכטן

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

אויף האַליוווד. די מוויי־אינדוסטריע איז אַ ריזיקע מאַשין און דער גרעס־טער סטאַר איז בלויו אַ שרייפּעלע אין איר.

די סטאַריס, וואָס מען האָט מיר פאַרגעלייגט צו שפּילן, האָבן מיר קיין געלעגנהייט ניט געגעבן, ווי מיר האָט זיך אויסגעוויזן, אַרויסצוברענגען דאָס בעסטע, און דעריבער האָב איך זיי ניט געוואָלט שפּילן. דעריבער זיי־נען מיר זיך פּריינדלעך פּאַנאָדערגעגאַנגען. דאָס איז דער ריינער אמת.

מוני ווייזענפריינד (פּאַל מוני)

איך האָב אָבער די מוויס ניט פאַרלאָזן. איך האָב עטלעכע גוטע אָנ־באַטונגען און וועל מסתמא נאָך דעם ווי איך וועל ענדיקן שפּילן אויף בראַדוויי, איינע פון זיי קאָנען אָננעמען."

*

רעדט מען מיט מונין, זעט מען אַז ער האַלט, דאָס די דירעקטאָרן זיי־נען אפשר גערעכט געווען; אַז ער האָט ניט פאַרשטאַנען אין גאַנצן פאַר

וועמען דאָס אַלץ ווערט געבראַכט — לויט דער גייסטיקער הייד פון דעם עולם וואָס באַזוכט די מוויי־טעאַטערס.

פאַרשטאַנען גוט האָט ער עס ערשט אויף דער רייזע, וואָס ער האָט געמאַכט איצט פון האַליווד קיין ניו־יאָרק. אויפן וועג האָט ער זיך אָפֿ־געשטעלט אין די דערפֿלעך און שטעטלעך פון דער וועסט און מיטל־וועסט. ער האָט דאָרט אין די אַוונטן באַזוכט די מוויי־טעאַטערס און אַזוי אַרום געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו באַקענען מיט דעם דורכשניטלעכן מוויי־גייער... דאַכט זיך אים איצט, אַז די מוויי־פּראָדוצירער קענען יאָ זייער עולם און זיי ווייסן יאָ פאַר וועמען זיי פּראָדוצירן.

„נעמט, צום ביישפּיל, אַזאַ ענין ווי דער סטאַר. אין ניו־יאָרק וועט איר אָפט הערן, אַז אַ סטאַר איז אַן אומגליק, אַז איבער אים קאָן מען קיין בע־סערס ניט מאַכן. ער נעמט אַלץ צו פאַר זיך. קאָן זיין, אַז מען איז דאָ גע־רעכט, מיר וועלן איצט דעם ענין ניט אַנרירן. וואָס איך וויל אָבער אַרויס־ברענגען איז אַט וואָס: אין דער גרויסער, ברייטער אַמעריקע האָט אַ מוויי אָן אַ סטאַר קיין ברעקל „טשענס“ ניט. דער עולם קוקט אויפן נאָ־מען פון פּיקטשור, דער נאָמען אינטערעסירט אים אָבער ווייניק וואָס. דער־פאַר אָבער וויל ער גלייך וויסן ווער עס שפּילט, וועלכער סטאַר. אויב ס'איז זיין סטאַר — וועט ער גיין די פּיקטשור זען, טאָמער ניט — גייט ער ערגעץ אַנדערש.

„פאַרשטייט זיך“ — דערציילט ווייטער מוני, „אַז אויסער דעם סטאַר דאַרף אויך זיין אַ גוטע „סטאַרי“ און דער געשפּרעך פון די העלדן מוז זיין איינפאַך, אַז אַ פּאַבליק־סקול־ינגל זאָל פאַרשטיין. דער דורכשניטלעכער מוויי־גייער האָט ניט געהאַט קיין העכערע בילדונג. אָבער אַ סטאַר מוז זיין. דער סטאַר איז די „שאַו־קעיס“ פון דער פּיקטשור.

אַן אַקטיאָר מעג פאַרנעמען דעם סאַמע אויבן־אַן אויף בראָדוויי. אין דער גרויסער אַמעריקע איז ער אָבער אומבאַקאַנט. מוז אים דער מוויי־פּראָדוצירער אָנהייבן „אויפבויען“, ווי מען זאָגט אויף מוויי־לשון, מ'דאַרף אים מאַכן אַ נאָמען, שאַפן פאַר אים אַ פּלאַץ, אַ נאָכפּראָגע אויפן מוויי־מאַרק. הייבט מען אָן צו ערשט אים ווייזן אין פּיקטשורס צוזאַמען מיט אַ

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

בארימטן מוויי-אקטיאָר. שפילט ער קלענערע ראָלן ביו ער ווערט גוט באַ-
קאנט דעם מוויי-עולם. דאָן הייבט מען אים אָן „סטאַרעווען“ באַזונדער.
זאָל מען דעם זעלבן אַקטיאָר גלייך מאַכן פאַרן סטאַר אין דער פּיק-
טשור, וועט דער מוויי-מאַרק זיין געשלאָסן פאַר אים. די טעאַטער-מע-
נעדזשערס פון איבערן לאַנד אָדער ווי זיי הייסן, די „עקסהעביטאָרס“,
וועלן ניט וועלן פאַרשטעלן זיין בילד. ער איז גוט באַקאנט און דער טעאַ-
טער וווּ מען וועט ווייזן זיין מוויי וועט פּוסטעווען.
„נאָר וויפל איך זאָל אייך ניט דערציילן“ — שפּרינגט מוני אויף פון
אַרט — „וועט איר נאָך אַלץ ניט האָבן קיין אַנונג, וואָס אַווינס די מוויי-
וועלט איז. עס איז אַ צויבער-וועלט און מען דאַרף אַליין אַ צויבער-צונג
האַבן צו קאָנען איבערגעבן דעם תּמצית פון האַליווד און אירע סטודיאָס.“

*

פאַל מוני איז אַהער געבראַכט געוואָרן פון צוויי בראָדווייער מענ-
עדזשערס אין דער נייער פּיעסע „מי סאַל!“ (איך, שאול!) וואָס סידנע
בוקמאַן האָט פאַר אים געשריבן. עס איז אַ שטאַרקע דראַמע, אַ געשיכטע
וועגן צוויי ברידער, אַ קין און אַ הבל, צוויי קעגנזאַצן פון דער נאַטור,
וועלכע קעמפן פאַר דער ליבע פון איין פרוי, און — ביידע געווינען זי.
ביידע ברידער ווערן איינס. די אויפפירונג, איבערהויפט מוניס שפּילן, איז
מיט באַגייסטערונג באַגריסט געוואָרן אין קאַליפּאָרניע, וווּ די פּיעסע איז
אויסגעפרובירט געוואָרן.

איידער מוני איז אָפּגעפאַרן פון האַליווד האָט מר. הערבערט ברענאַן,
איינער פון די הויפט-דירעקטאָרן פון דער „אַר-קעי-אַ“, אים אָנגעבאַטן
איינע פון די דריי הויפט-ראָלן אין אַ ביז גאָר וויכטיקן פּילם. און
ווען די שורות ווערן געשריבן, לאַזט מען אונדו וויסן, אַז אַ דייטשע
מוויי-פּירמע האָט מונין פאַרגעלייגט קומען קיין דייטשלאַנד דאָרט אויפ-
צופירן אַ פאַרשטעלונג אין דייטש און אין ענגליש.

טעפּטעמבער, 1930

פון דער פיעסע „סמבטיון“ פון אברהם גאלדפאדן
 רעזשיסירט און אויפגעפירט פון ווערא האקען אין דער פאלקסבינע

פון רעכטס —

ערשטע ריי (זיצנדיק): עטל דזשאנעס, ל. פרידלער, צילע מעסלער, ראָז ראָזענ-
 צווייג, ס. בודער, ל. פיורי.

צווייטע ריי (זיצנדיק): רענע ספעקטאר, סאַניאַ בירמאַן, יהושע זעלדיס,
 ווערא האקען (רעזשיסער), רובין אַרנאַו (פאַרוואַלטער פון פּאַלקסבינע),
 שרה סטייבין, חיים זיינער, בראַניאַ ניומאַן, חנה לעווין.

דריטע ריי (שטייענדיק): בען פייוועלאָוויטש, רובין ברי; חיים נעטער, סאַניאַ
 איידוס (פּיאַניסטין), אוירווינג פּיליפּס, משה דערווין, לייב פּשעפּיורקאַ, מיכל לוקס,
 אילאַי אַרנאַו, מענדל שוואַרץ.

ווען עס שליסט זיך אַ סעזאָן

עס איז ניט אזוי גרינג צו שרייבן וועגן דעם יידישן טעאָטער ווען עס שליסט זיך אַ סעזאָן. צו וואָס פאַרלייקענען? — ס'איז אויך פיינלעך אונטערצוציען אַ סך-הפל. פאַר די יעניקע וואָס זאָגן נביאות וועגן דעם באַרג-אַראָפּגאַנג פונעם יידישן טעאָטער אין אַמעריקע, איז דער פאַרגייענ-דיקער סעזאָן, מיט זיינע דורכפאלן און אַנטווישונגען, אַ שטאַרקער פלי-זיין פאַר זייערע אַרגומענטן און טענות.

אַנגעהויבן האָט זיך דער סעזאָן זייער האַפּערדיק און פיל-צוזאַגנדיק. עס האָט געהייסן, אַז מיר וועלן האָבן ניט נאָר אַ יידישן קונסט-טעאָטער, נאָר אויך אַ קינסטלערישן אַפּערעטן-טעאָטער, און ליטעראַרישע פּיעסן, פּיעסן פון שרייבער, וואָס קאָנען שרייבן און ביישטייערן — האָבן געזאָלט אויפגעפירט ווערן אין אַ צאָל טעאָטערס, וווּ פּרזער איז דאָס וואָרט לי-טעראַטור געווען טרייף.

דאָס סעקאָנד עוועניו טעאָטער האָט אַנגעהויבן דעם סעזאָן, אַזוי ווי ער האָט צוגעזאָגט, מיט אַ פּיעסע פון פּרץ הירשביין. אויף ווייטער — לויט זיין צוזאָג — אי שניאָר, אי פּינסקי, אי דימאָו, אי רעסלער.

דזשעני גאַלדשטיין האָט ניט נאָר געעפנט דעם סעזאָן מיט אַן ערשט-לינג פון אַ ליטעראַט — היים ליבערמאַנס „דער נדר“, נאָר זי האָט אויך אַראָפּגעבראַכט פון פּוילן דעם באַרימטן רעזשיסער דוד הערמאַן די פּיעסע אויפצופירן. אַזוי גרויס איז געווען איר בטחון אין „ליטעראַטור“...

בכלל האָט עס אויסגעזען ווי די „ליטעראַטור“ און די שרייבער וואָלטן „געקעפטשורט“ (גענומען אין פּלען), די יידישע בינע. יעדער קליינער און גרויסער טעאָטער האָט צוגעזאָגט ליטעראַרישע פּיעסן אויף שפּעטער. עס

חיים עהרענרייך

איז געווען א געיעג אויף ערנסטע שרייבער, און ניט איין ליטעראט האָט אַריינגעכאַפּט אַ הונדערטער און אַ פּופּציקער פּון מענעדזשערס, וואָס האָבן זיך געוואָלט באַזאָרגן מיט ליטעראַרישע פּיעסן, אין פּאַל ווען מען וועט זיי דאַרפן. עס איז געווען אַ „בום“ אין דעם ליטעראַרישן מאַרק. אויפגעטאָן דעם גרויסן ווונדער האָט, פאַרשטייט זיך, דער אויסער-געוויינטלעכער דערפאַלג פּון „יאָשע קאַלב“. די גרעסטע שונד-פּיעסע האָט אַזעלכע ווונדער ניט געוויזן. „יאָשע קאַלב“ האָט שטאַרק געהויבן דעם פּרעסטיזש פּון די שרייבער-ליטעראַטן, וועלכע זיינען פּון די מענעדזשערס שטענדיק באַטראַכט געוואָרן אַלס „טראַמבעניקעס“. זיי זיינען פּלוצלינג געוואָרן „שרייבער מיט שכל“. שרייבער וואָס קאַנען אָנפילן די באַקס-אָפּיסעס.

פּאַסירט האָט אָבער דאָס, וואָס מען האָט געקאַנט דערוואַרטן. ניט די אַקטיאָרן, ניט די מענעדזשערס און ניט דאָס „ווערטע פּובליקום“ זיינען געווען צוגעגרייט פאַר דער פּלוצימדיקער ענדערונג. דער עולם וואָס איז געווען געוויינט צו זען פּריימאַנס און סיגעלס אָפּערעטעס, האָט ניט גע-קאַנט הנאה האָבן פּון פּרץ הירשביינס פאַרחלומטן ליריום און שטילן, איידעלן הומאָר. דער עולם איז פשוט ניט געווען צוגעגרייט פאַר דעם; ער האָט עס ניט דערוואַרט אין דעם סעקאַנד עוועניו טעאַטער.

דימאָוס פּיעסע האָט געהאַט נאָך אַן ערגערן מזל. זי האָט אָנגערירט אַ צו-אַנגעווייטיקטע טעמע — די געשעענישן אין דייטשלאַנד.

נאָך אַזעלכע צוויי דורכפאַלן האָט דער מענעדזשער פּון דעם סעקאַנד עוועניו טעאַטער פאַרלוירן דעם גאַנצן מוט. ס'איז אמת אַז ער האָט מיט אַ יאָר פּרילער געליטן ניט קיין קלענערע נידערלאַגע מיט שונד-פּיעסן, אָבער זיי זיינען געווען אַלטע באַקאַנטע, מיט זיי איז ער געגאַנגען אויף אַן אויסגעטראַטענעם וועג. דערצו האָבן זיינע אַרומיקע אים קיין מוט ניט צוגעגעבן, געזוכט אים צוריקצוקערן צו די „גוטע אַלטע צייטן“. אַפילו צווישן די אַקטיאָרן אין טעאַטער, וועלכע האָבן געדאַרפּט זיין געאייניקט אין זייער שטיצע פאַר דער בעסערער פּיעסע, האָבן געהערשט מחלוקות, שינאה-קינאה. זיי האָט ניט אינטערעסירט די פּיעסע — מעג זי זיין הירש-

ביינס אָדער דימאָוס — זיי האָבן געוואָלט ראָלן, מעגן זיי קומען פון אַבי וועמען.

אַט אַזוי האָט זיך געענדיקט דער פאַרווך פון דעם גרויסן סעקאַנד עוועניו טעאַטער זיך צו פאַרוואַנדלען אין אַ היים פון דער בעסערער אָפּערעטע.

דזשעני גאַלדשטיינס ראָמאַן מיט דער „ליטעראַטור“ האָט געדויערט נאָך ווייניקער. זי האָט אַלץ איינגעשטעלט אויף דער פּיעסע „דער נדר“ וועט „דער נדר“ גלייך ברענגען די טויזנטער און טויזנטער ייִדן, וועלכע זיינען אין משך פון לאַנגע יאָרן פאַרטריבן געוואָרן פון טעאַטער דורך די קינדערשע מעלאָדראַמעס און געשמאַקלאַזע אָפּערעטעס, איז גוט און וויל. האָבן אָבער די טויזנטער ייִדן געוואָרט — און זיי אײלן זיך בכלל ניט — איז דזשעני גאַלדשטיין אַוועק פון טעאַטער. זי האָט די גאַנצע זאַך גענומען ווי אַן אַזאַרט און פאַרלוירן.

אין אַנדערע ווערטער מיינט עס, אַז אין לעצטן סעזאָן איז די ליטע־ראַרישע פּיעסע אויסגעפרובירט געוואָרן אַלס אַ „מאַני־געטער“, אַלס אַ פאַרדינערקע, און זי האָט די פרובירער שטאַרק אַנטוישט. אויב הירשביין אָדער ליבערמאַן, אָדער דימאָוו קאַנען ניט ברענגען די „מוישעס“ צום באַקס־אַפּיס, טאָ אויף וואָס דאַרף מען זיי ?

ס'איז ניט געווען קיין דראַנג אין דער טעאַטער־וועלט פאַר אַ בע־סערער פּיעסע צוליב אַ בעסערער פּיעסע, און אויב עס איז יאָ געווען אַזאַ דראַנג, האָט אָבער קיינער ניט געוואָלט אַ ביסל צוליידין. ס'איז ניט געווען פּוח און מוט צו וואַרטן, ביז דער גרויסער טעאַטער־עולם וועט זיך צוגע־ווינען צו דער שפּראַך פון די שרייבער מיט געדאַנקען.

*

וועגן מאַריס שוואַרצס קונסט־טעאַטער דאַרף מען, איינגטלעך, קיין סך ניט זאָגן, ווייל ער אַליין האָט שוין געזאָגט זיין וואָרט מיט עטלעכע וואַכן צוריק, ווען ער האָט געענדיקט שפּילן אויף דער „עוועניו“. „יאָשע קאַלב“ איז היי־יאָר געווען ניט ווייניקער דערפאַלגרייך ווי פאַר אַ יאָרן.

חיים עהרענרייך

יעדעס מאָל וואָס זינגערס דראַמע ווערט געשפּילט, קומען מאַסן צושויער אין טעאַטער. מענטשן וואָס זיינען נאָענט פאַרבונדן מיט ייִדיש טעאַטער זאָגן, אַז די פּיעסע וואָלט אויך דעם סעזאָן געקאָנט גיין אָן איבעררייס פון אָנהייב ביזן סוף.

האַט אָבער שוואַרץ אויפגעפירט צוויי נייע פּיעסן, אַהרן צייטלינס „כעלעמער חכמים“ און פּויכטוואַנגערס „יאָזעפּוס“. צייטלינס פּיעסע איז געווען אויסערגעוויינטלעך שיין, אינטערעסאַנט, הויפטזעכלעך אַלס אויפפיר-רונג. דער גרויסער עולם איז אָבער ניט געקומען. האָט זיך שוואַרץ גע-בייזערט אויפן עולם, און, ס'דאַכט זיך אונדז, גאַנץ אומזיסט.

פאַראַן פּיעסן, וואָס זיינען גוט, אינטערעסאַנט, אַמוזירנד, און דאָך דאַרף מען דערוואַרטן, אַז זיי וועלן ביים גרויסן עולם ניט אויסנעמען. אי-בערהויפט זיינען דאָס פּיעסן וווּ דער קוואַל פון זייער אינטערעס ליגט ניט אין דעם אינערלעכן דראַמאַטישן ווערט זייערן, נאָר אין די רעזשיסערישע איינפאַלן, אין די אַקטיאָרסקע שמד־שטיק. אַזאַ פּיעסע איז געווען „כעלע-מער חכמים“. מעגלעך, אַז ווי צייטלין האָט זי געשריבן, האָט זי אָן אייגע-נעם דראַמאַטישן פּוּח. ווי שוואַרץ האָט זי אָבער געשטעלט, איז איר פּישוף געלעגן אין דער רעזשי, אין דעם ריטעם פון איר גאַנג אויף דער בינע, אין די גרופּירונגען פון די אַקטיאָרן, אין די געקניצלע זשעסטן און באַ-וועגונגען, אין די אינטאַנאַציעס און אַרט ריידן פון די שוישפּילער — אין דער אויפפירונג. פאַרן גרויסן ייִדישן עולם איז די פּיעסע קיין מאַכל ניט געווען.

אויך אויף בראַדוויי פּאַסירט אַזוינס, און מען רייסט ניט קריעה. אַט האָט הערי מאָזעס אויפגעפירט גוירטרוד סטיינס מוזיקאַלישע אָפּערעטע „פּאָר סעינטס אין טהרי עקטס“ (פיר צדיקים אין דריי אַקטן). האָס איז אַ פּיעסע פון פּראַכטפולער „נאַנסענס“ — טשעפּוכאַס. די קריטיקער האָבן זי שטאַרק געליבט, און דאָך דערוואַרט קיינער ניט אַז זי זאָל גיין מיט דעם זעלבן דערפאַלג ווי „מען אין ווהייט“ אָדער „אה ווילדערנעס“. דער גרויסער עולם וועלכער צאָלט געלט אין באַקס-אַפּיס איז ניט דערצויגן פאַר אַזוינע פּיעסן. ער וויל מער ממשותדיקע „סחורה“ און ברוגזן זיך אויף

אים איז ניטאָ פאַר וואָס. דער גרויסער עולם איז ניט פאַראינטערעסירט אין סטיל, רעזשי, אפילו ניט אין שוישפיל — אַלס אַזעלכע, ער וויל אַ פיעסע, און „ סעינטס אין 3 עקטס“ און „כעלעמער חכמים“ זיינען ניט קיין פיעסן, זיי זיינען אויפפירונגען.

אויב איר ווילט, קאָן מען דאָס זעלבע זאָגן וועגן „יאָזעפוס“. אָבער די אויפפירונג פון „יאָזעפוס“ האָט זיך מיט ווייניק וואָס אויסגעצייכנט. זי האָט פאַרמאָגט פאַרביקע קאָסטיומען, שיינע דעקאָראַציעס, מאַסן מענטשן, מוזיק, טענץ, ס'האָט אָבער געפעלט אַן אויסגעהאַלטענע איינ-הייטלעכקייט אין דעם אַלץ — אַ געדאַנק, אַ ליניע וואָס זאָל פאַרבינדן. איבערהויפט האָט געפעלט דראַמאַטישער אינטערעס. אויף וויפל ער איז געווען, איז ער פאַרטרונקען געוואָרן אין די אויסערלעכע עפעקטן. בכלל אָבער איז „יאָזעפוס“ איינע פון יענע טעמעס וואָס לאָזן זיך ניט לייכט אי-בערזעצן אויף דער בינע.

בסך הכל, אָבער, האָט מאָריס שוואַרץ פאַרענדיקט זיין קורצן סעזאָן מיט „פלאַטערנדיקע פּאַנען“, ווי דער אַמעריקאַנער זאָגט. אפילו ווען „כע-לעמער חכמים“ האָט ניט געבראַכט דעם גרויסן עולם אין טעאַטער, האָט אָבער שוואַרץ מיט דער אויפפירונג באַוווּזן, אַז רעזשיסעריש דאַרף מען זיך מיט אים רעכענען — ער קאָן די מלאכה. און אויב „יאָזעפוס“ איז אים ניט געלונגען, האָט ער אָבער ווידער באַוווּזן, אַז אויף דער יידישער בינע איז ער דער איינציקער וואָס האָט פאַרנעם און וואָגט. און פאַר דעם אַליין קומט אים אַ סך לויב.

אַ שאַד בלוין, וואָס ער האָט פאַרענדיקט זיין סעזאָן מיט דעם ניט זייער טאַקטישן און אומבאַרעכטיקטן בריוו וואָס איז דערשינען אין „פאַר-ווערטס“. ס'איז ניט זיין ענין צו טאַדלען מר. סאַקסן (פון סעקאַנד עוועניו טעאַטער), איבערהויפט ווען יענער האָט ניט פאַרדינט די טאַדלונג; ער איז געווען ניט ווייניקער אויפריכטיק ווי שוואַרץ אַליין — און דעם גרויסן עולם זאָגט מען ניט מוסר. שטראָפן אַן עולם איז בכלל קינדיש. אין אַ דע-מאַקראַטיש לאַנד גייט דער עולם פאַר זיין געלט ווזהין ער וויל. מען מעג פרוּבירן לערנען אַן עולם, דערציען אים פאַר בעסערע זאַכן. מוסרן אים,

חיים עהרענרייך

דרייען אים פאָרן אויער — דאָס איז נוצלאַז און, אונדז דאָכט זיך, לע-
כערלעך.

*

ריינדדיק וועגן דעם סעזאָן קאָן מען ניט אויסלאָזן דעם קלענסטן און
פאָרוואַרפנסטן ייִדישן טעאַטערל אין ניו-יאָרק — דעם בראַנקס אַרט טעאַ-
טער, יענעם קליינעם, בידנעם טעאַטערל איז באַשערט געווען מכבד צו
זיין דעם היינטיקן סעזאָן מיט ה. קאַלמאַנאוויטשעס דראַמע „אין לעבן
טרעפט אַלץ“.

די טרופע פון דעם קליינעם בראַנקסער טעאַטערל האָט זיך אַריינגע-
קליבן אין דעם ייִדישן קונסט-טעאַטער, דאָן-טאָן, מיט דער פיעסע, און
לויט די באַריכטן, זעט עס אויס, אַז זיי וועלן דאָ פאַרברענגען אַ לענגערע
צייט.

וועגן די אַנדערע טעאַטערס אין ניו-יאָרק איז קיין גענויערס ניטאָ
וואָס צו ריידן. אין פּאַבליק טעאַטער האָט לודוויג זאָץ געשפּילט די זעלבע
פיעסן וואָס ער שפּילט די לעצטע צען יאָר. לעאַן בלאַנק און אהרן לע-
בעדעוו האָבן אויפגעפירט אַפערעטעס אין דעם ראַלאַנד טעאַטער און,
לויט די באַריכטן פון די קריטיקער, האָבן זיי קיין ניסן ניט אויפגעטאָן.
מנשה סקולניק האָט געשפּילט קאַמעדיעס, כמעט די זעלבע קאַמעדיעס נאָר
מיט אַנדערע נעמען. ער האָט אָבער דעם עולם אַמוזירט. אויך סקולניק
וועט זיך מיט דער צייט כאַפן אַז ווי אַמוזירנד ער זאָל ניט זיין, מוז מען
אָבער צוטראַכטן נייע פיעסן, נייע סיטואַציעס און נייע איינפאַלן.

דער מעקינאָלי סקווער טעאַטער, דער ליריק און דער אַמפּיאָן האָבן
געגעבן באַשעפטיקונג צו אַ פּאָר צענדליק שווישפּילער, מוזיקער, בינע-
אַרבעטער, אַשערס און דאַרמען. אין דעם ליגט זייער גרויסער פּאַרדינסט.
אַרום און אַרום זיינען אין דעם פּאַרגאַנגענעם סעזאָן אויפגעפירט גע-
וואָרן 55 נייע פיעסן, אויב מען קאָן זיי אַנרופן „נייע“. פון די איבער פינף
צענדליק נייע פיעסן לאָזן זיך געדענקען פרץ הירשביינס „אַ מעשה פון
אַמאָל“, חיים ליבערמאַנס „דער נדר“, אהרן צייטלינס „כעלעמער חכמים“,

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

„יאזעפוס“ פון לעאן פויכטוואנגער, קאלמאנאוויטשעס „אין לעבן טרעפט אלץ“, רומשינסקיס „איך בענק אהיים“, אלשאנעצקיס „דער קאטארינשטיק“ און סעקונדאס „דעם רבינס חשק“.

צום קרעדיט פון דעם סעזאן דארפן פאררעכנט ווערן די ערשטע דריי פיעסן, ווי אויך „אין לעבן טרעפט אלץ“. דאס זיינען פיעסן וואס זיינען א געווינס פאר א טעאטער ווי דער יידישער. „א מעשה פון אמאל“ און „דער נדר“ פארמאגן יענע מעלות וואס אפעלירן צו א יידישן טעאטער-עולם. זייער ווארצל איז אין דעם יידישן טראדיציאנאליזם און אין דער יידישער פאלקס-מאראל. זייער קוואל איז דער זעלבער קוואל פון וועלכן ש. אַנ-סקי האט געשעפט זיין מאטעריאל פאר „דער דיבוק“, שלום אש — פאר „קידוש השם“ און י. י. זינגער — פאר „יאשע קאלב“. אזעלכע פיעסן רירן אן די אינטימסטע ווינקלען אין דער נשמה פון א יידישן טעאטער-גייער.

„כעלעמער חכמים“ האט — אדאנק דער פראכטפולער אויפפירונג פון מאַריס שוואַרץ — א סך געהויבן דעם פרעסטיזש פון רעזשי, אויף וויפל די יידישע בינע פארמאגט זי. קיין פיעסע האט אין די לעצטע יארן אזוי ניט אויסגענומען ביים פיינשמעקער פון טעאטער ווי „כעלעמער חכמים“. „אין לעבן טרעפט אלץ“ איז געווען, אויב מיר מאכן קיין טעות ניט, די איינציקע פיעסע אין דעם סעזאן וואס האט אַנגערירט די ווירקלעכקייט פון דעם יידישן פאלקס-לעבן אין אמעריקע. קאלמאנאוויטשן איז געלונגן גען אַרויפצוברענגען „אויף די ברעטער“ א שטיק פון היגן לעבן, דאס עכ-טע, רעאלע לעבן, ניט געפעלשט און ניט געפוצט, ווי ס'ווערט אזוי אומ-געלומפערט געטאן ווען אַ היגער פארפאַסער פרובירט שרייבן א „לעבנס-בילד“ פארן יידישן טעאטער. קאלמאנאוויטשן האט אפשר געפעלט דא און דאָרט, ווי פריינד קאהאן האט אַנגעוויזן אין זיין אַפהאַנדלונג וועגן דער פיעסע, דער נייטיקער קינסטלעריש-ליטעראַרישער טאָן. אָבער ער האט באַוויזן, אַז אַזאַ פיעסע — ערלעך און ערנסט געשריבן — האט אַן אַרט און גרויסע מעגלעכקייטן אויף דער יידישער בינע.

צום קרעדיט פון דעם פאַרגאַנגענעם יאַר דאַרף אויך פאַרשריבן ווערן די אויפפירונג פון ה. לייזיקס „העלדישע יאַרן“, מיט וועלכער די פרייע

חיים עהרענרייך

יידישע פאלקס-בינע האָט אונדז מכבד געווען אין מיטן פון דעם סעזאָן. פאַר וואָס לייַוויקס שטאַרקע, פאַרכאַפּנדע דראַמע איז ניט אויפגעפירט גע- וואָרן אין יידישן קונסט-טעאַטער, אָדער אין איינעם פון די טעאַטערס וואָס זוכן גוטע פּיעסן, איז איינער פון די סודות וואָס קאַנען אַזוי לייכט ניט דערקלערט ווערן. ביי דער איינער אויפפירונג אירער — און ווי יעדע ערשטע פאַרשטעלונג אויף דער יידישער בינע האָט זי געליטן פון אַ סך חסרונות — האָט זי געהאַלטן דעם עולם געשפּאַנט פון אָנהייב ביזן סוף. עס קומט דער פאלקס-בינע אַ יישר כוח פאַר דער אויפפירונג. די פּיעסע וועט געשפּילט ווערן נאָך דריי מאָל. עס ווילט זיך האַפּן, אַז דער יידישער טעאַטער-עולם וועט ניט דורכלאָזן די געלעגנהייט פון איר הנאה צו האָבן.

*

און רעדט מען שוין וועגן דער פאלקס-בינע, דאַרף מען איר געבן נאָך אַ קאַמפּלימענט. ניט נאָר האָט זי צוגעצויגן דוד הערמאַנען, נאָר זי נוצט אים אויף אַ ווירדיקן און נוצלעכן אופן. זי קלייבט זיך איצט גרינדן אַ דראַמאַטישע סטודיאָ.

וועגן דער נויטווענדיקייט פאַר אַ דראַמאַטישער סטודיאָ אין, דאַכט זיך, איבעריק צו רייזן. יעדער איינער וואָס האָט ליב יידיש טעאַטער, יע- דער איינער וואָס אינטערעסירט זיך מיט יידיש טעאַטער, ווייסט ווי נייטיק עס איז צו האָבן אַ שולע וווּ יונגע מענטשן, וועלכע ווילן זיך אָפּ- געבן מיט דער בינע, זאָלן קאַנען באַקומען אַ סיסטעמאַטישע בילדונג, אַ צוגרייטונג פאַר זייער אַרבעט. מען ווערט איצט אַ יידישער אַקטיאָר דורך אַ צופאַל. מען ווערט ביי אונדז אַן אַקטיאָר — זייענדיק אַן אַקטיאָר. אַ מאָל געלינגט און, מיינסטנס ניט. אַפילו דער וואָס ווערט שוין אַ שויש- פילער קאָן ניט פטור ווערן פון די ערנסטע פעלערן פון וועלכע אַ גוטע, ערלעכע שולונג וואָלט פאַרהיט דעם אַנפאַנגער.

פאַרוואָס זיינען שוין אַפילו געמאַכט געוואָרן אַזאַ סטודיאָ צו גרינדן. זיי זיינען אָבער ניט געלונגען. טיילווייז האָבן אַט די פאַרוואָס געמאַכט פּריוואַטע מענטשן — מיינסטנס שוישפילער — וועלכע זיינען געווען אויף

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

אָזוי פּיל פּאַראַינטערעסירט אין זיי אויף וויפּל זיי האָבן געקאַנט דורך דראַמאַטישע קלאַסן אויספּילן די ליידיקע סעזאָנען, ווען זיי זיינען געווען נײַט־אַנגאַזשירט. פּון דער אַנדער זייט זיינען אָזוינע פּאַרוזוכן געמאַכט גע־וואָרן פּון דירעקטאָרן וועלכע האָבן אין די קלאַסן, וואָס זיי האָבן גע־גרינדעט, געזוכט יונגע מענטשן פּאַר מאַסן־סצענעס. אין ביידע פּאַלן האָבן די גרינדער קיין רעכט נײַט געהאַט אַזעלכע „סטודיאָס“ צו גרינדן. נעמט זיך אָבער פּאַר דעם אַזאַ קערפּערשאַפט ווי די פּרייע פּאַלקס־בינע אין צוזאַמענהאַנג מיט מענטשן וועלכע זיינען פּאַראַינטערעסירט אין אַ קולטור־אינסטיטוציע פּון אַזאַ גרויסער וויכטיקייט, געווינט די אַרבעט אי צוטרוי אי גלויבן, אַז זי וועט דורכזעצן טראַץ די שוועריקייטן וואָס שטייען אין וועג, יעדער ליבהאַבער פּון אַ בעסערן ייִדישן טעאַטער וועט ווינטשן אַט דער אונטערנעמונג אַ דויערנדיקן דערפּאַלג.

אַפּריל, 1934

א גרופע יידישע אקטיארן

פון רעכטס —

ערשטע ריי: מאקס באזשיק, רייזל באזשיק, הערמאן יאבלאקאו, בעלא מייזעל.
צווייטע ריי: בען באנוס, מינא בערן, לעאן ליבנאָלד, ליליא ליליאנא.

גראַפּערס טעאַטער־קאָסטיומען

אויף „סעקאָנד עוועניו“

וועמען וואָלט עס איינגעפאלן, אַז אַ פּאַר טריט פון ראַג גאַס, אין דעם הויז נומער 83 צווייטע עוועניו, האָלט זיך אויף אַ שטיק ייִדישע טעאַטער־קולטור, אָדער בעסער געזאָגט, קולטור־געשיכטע פון אַ פּאַר דורות ייִדישע טעאַטער ?

לאַמיר זיך אַרויפכאַפּן אויפן צווייטן שטאַק אין דעם געשעפט וואָס האָט צוויי נוצלאָזע טאַקסידאַס אין פענצטער. דאָרט געפינט זיך איינער פון די אינטערעסאַנטסטע און מערקווירדיקסטע געשעפטן אין ניו־יאָרק. אַ גע־שעפט וואָס איז ענג פאַרבונדן מיט דער געשיכטע פון ייִדישן טעאַטער אין אמעריקע און וועט פאַרגיין צוזאַמען מיט דעם ייִדישן טעאַטער — „גראַ־פּערס קאָסטיומען“.

איר גייט אַרײַן אין אַ קליינעם צימער מיט אַ לאַנגן, שמאַלן טישל אין אים, טונקל באַלויכטן. און גלייך דערפילט איר אַ שטימונג פון פאַרגאַנג־גענע יאָרן, לעגענדע־יאָרן... אַט די אַלע פאַרביקע קאָסטיומען, די גלאַנצנ־דיקע רייכע קאָסטיומען, וואָס הענגען און וואָס ליגן אויף די פּאַליצעס און פאַרלייגן די צימערן אַזוי, אַז מען זעט די ווענט ניט אַרויס — די קאַס־טיומען אַליין זעען אויס ווי ווענט, דיקע, וואַלענע, זיידענע און אַטלאַסענע ווענט. די מענטשלעכע שטים ווערט דאָ פאַרדומפט. די שטימונג ווערט דאָ געשטילט. איר שטייט דאָ פנים־אל־פנים מיט דער פאַרגאַנגענהייט, מיט צענדליקער און צענדליקער יאָרן ייִדישע טעאַטער.

דאָ הענגען די קאָסטיומען פון יעקב פּ. אַדלער, וואָס ער האָט געטראָגן אין „אלישע בן אבויה“, אין „דער מטורף“, אין „קעניג ליר“, אין „ווילדן מענטש“, אין „תּחית־המתים“. איר אַטעמט איין די צייט ווען

חיים עהרענרייך

קעני ליפצין האָט געקלאָפּט מיטן שטעקן אין „מירעלע אפרת“, ווען בערטאָ קאַליש האָט אַרויסגעטרעלט איר ליבע צו אבשלומען אין „שולמית“; ווען זיגמונד מאָגולעסקאָ האָט אַריינגעגאַסן זיין חן אין „בין איד געגאַנגען צו דערלאַנגען אַ ביסל משקה פון דער פּלאַשקע“; ווען מאָריס מאָשקאוויטש און טאַרנבערג און טאַמאַשעפּסקי און גאַלדינבורג און לודוויג זאַץ און לעאַן בלאַנק און נאָך אַ סך אַנדערע באַצויבערט דורות ייִדישע טעאַטער-גייער. יאָ, און די צייט ווען דוד קעסלער האָט אויסגעשפּילט זיינע שטור-רעמדיקע פיגורן און געשטאַלטן.

אַזוי ווי „עליס אין ווּנדערלאַנד“, קריכט איר דורך קליידערהיילן, קאַסטיומען-נאַרעס און איר פּילט בפּועל ממש ווי סוואַלט אייך באַרירט סיי די שוישפּילער וואָס האָבן געטראָגן די קאַסטיומען, סיי די אויסגע-טראַכטע העלדן וואָס זיי האָבן אויסגעשפּילט. אומהיימלעך פּילט איר זיך און עס באַפּאַלט אייך אַ בענקעניש אויפן האַרצן. — וויי, וויי, וואָס פּאַר אַ וועלטן פון אַמאַליקער שיינקייט, פון אַמאַליקער ממשותדיקייט עס ליגן פאַרשטעקט אין די שווערע קליידער וואָס באַרירן אייך, ווען איר קריכט דורך די ענגע, פינצטערע דורכגאַנגען פון איין אַפּטיילונג אין דער צוויי-טער.

דאָ הענגען און ליגן די קאַסטיומען פון „עקדת יצחק“, פון „יציאַת מצרים“, פון „ד״ר אַלמאַסאַדאַ“, פון „אוראל אַקאַסטאַ“. ווער דאַרף זיי איצט? אַוועק, אַוועק יענע ווּנדערלעכע צייט פון שווערדן און גאַלדענע מיצן און זילבערנע סאַנדאַלן און דימענטענע קרוינען. אַוועק, אַוועק זיינען „יענע יאַרן“.

*

אין אָנהייב פון דעם יאַרהונדערט האָט אין די ייִדישע וואַדעוויל היי-זער פון ניו-יאָרק (און געווען זיינען זיי אַ היפש ביסל, די פּיפּלס מיוזיקל אויף דער באַזערי; גרענד מיוזיקל, אויף גרענד און אַרטשאַרד, אַפּעל-מאַנס מוזיק האַל, ברום קאַרנער נאַרפּאַלק; אגידס וואַדעוויל, אויף קלינ-טאַן סטריט) — דאָ האָט געשפּילט אַן אַקטיאָר, אַ קאַמיקער, און געהייסן

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

האָט ער יאָסל גראַפער. געקומען איז יאָסל גראַפער אָהערצו אין 1898 פון פּאַליטישען, רומעניע. געווען איז ער ניט נאָר אַן אַקטיאָר, אַ געניטער מענטש פון קאָסטיומען. ער האָט פאַר זיך גענייט די קאָסטיומען אין וועל-כע ער האָט געשפּילט.

גראַפער האָט זיך אין איינע צוויי יאָר אַזוי „אויסגעגרינט“ דאָ אין לאַנד, אַז אין 1900 האָט ער אָפּגעקויפט ביי דעם צווייטן קאָסטיומער מיס-טער ציפּקין, זיין געשעפט, און גראַפער עטאַבלירט זיין געשעפט אין דעם ווינדזאָרטעאַטער, אויף דער באַוערי.

ס'איז יאָסל גראַפער, אָבער, ניט גרינג געווען אָפּצוגעבן זיך מיטן געשעפט. ערשטנס, איז ער געווען אַן אַקטיאָר, ניט קיין שניידער, און ביי דעם פּאָך דאַרף מען קאָנען נייען, מעסטן, איבערנייען. צווייטנס, האָט ער געדאַרפט זיך אָפּגעבן מיט נאָך אַ שטיקל געשעפט, ווי אויסבאַרגן פּיעסן מיט נאָטן צו פּאַרוואַלטער און טעאַטער-סטאַרס, האָט ער קיין צייט ניט געהאַט. האָט אָבער דער רבּונו של עולם אים צוגעשיקט די רפּואה פאַר דער מכה.

אין 1900 איז קיין אַמעריקע געקומען זיין יינגערער ברודער אברהם. און אברהם האָט זיך געעפּנט אַ שניידער געשעפט אין 47 דילענסי סטריט. אַ גוטער און ערלעכער שניידער איז אברהם געווען און טעאַטער האָט ער שטענדיק ליב געהאַט. האָט אים יאָסל אין 1907 אַריינגענומען אַלס שותף אין זיין קאָסטיומען געשעפט.

ביי אים, ביי מיסטער אברהם גראַפער, דער אייגנטימער פון גראַפערס קאָסטיומען-געשעפט, איז די צייט צעטיילט אין צוויי פעריאָדן — „יענע יאָרן“ און איצט. אַז איר שטעלט אים אַ פּראָגע וועגן אַ געוויסער געשעע-ניש — ווען זי האָט פּאַסירט, וויפּל יאָר ס'איז שוין אין דעם — איז זיין ענטפּער, „אין יענע יאָרן“. ס'איז מיר געלונגען צו דערגיין וואָס ער מיינט מיט „אין יענע יאָרן“. „אין יענע יאָרן“ איז די צייט ווען דאָס יידישע טעאַטער האָט געבליט, ווען עס האָבן אין ניו-יאָרק עקסיסטירט צען אָדער מער יידישע טעאַטערס, ווען אַ סעזאָן האָט זיך אָנגעהויבן „לייבאַר דעי“, ערב ראש השנה און האָט אָנגעהאַלטן ביז שבעות און נאָך דעם ערשט

חיים עהרענרייך

האָט מען זיך אַרויסגעלאָזט אויף דער פּראָווינץ. יענע יאָרן האָט מען געשפּילט טעאַטער ניט נאָר אין ניו-יאָרק, נאָר אויך אין נואַרק, אין פּי-לאַדעלפּיע, אין שיקאַגאָ, אין דעטראַיט, אין קליוולאַנד, אין מאַנטרעאַל, אין טאָראָנטע, אַפּילו אין וויניפּעג, אין לאַס אַנדזשעלעס. איצט — וועגן איצט האָט מיסטער גראַפּער, אַ שטילער, אַנגענעמער מענטש, אין די שפּעטע מיטעלע יאָרן, ניט ליב צו ריידן.

אַז איר גיט אַ פּרעג ביי מיסטער גראַפּערן, וויפּל קאַסטימען עס ליגן אין די גרויסע קאַסטנס און באַהענגען און פאַרהענגען דעם גאַנצן שטאַק זיינעם קאַן ער אייך ניט געבן קיין באַשטימטן ציפּער. מיסטער גראַפּער זאָגט — און איר מעגט זיכער זיין אַז וואָס ער זאָגט איז ריכטיק — אַז ער האָט פאַרטיקע קאַסטימען אויף צו באַזאָרגן 20 גרויסע טעאַטערס. מ'קומט צו גראַפּערן איצט, ניט נאָר פּון ייִדישע טעאַטערס, נאָר מען קומט צו אים פּון אַפּערע קאַמפּאַניס, פּון אוניווערסיטעטן וווּ סטודענטן גיבן היסטאָרישע אויפפירונגען, פּון דער פּראָווינץ און אויך פּון זומער-טעאַטערס, און פּון קעמפּס.

פּון דעסטוועגן — פּון דעסטוועגן פאַרדינט מיסטער אברהם גראַפּער קוים אויף צו לעבן. ער האָט חלילה ניט זיך צו באַקלאַגן. אברהם גראַפּער איז אַ שטילער מענטש, אַן ערלעכער און אַן איינפאַכער. דערצו האָט ער ליב, צו פּיל ליב טעאַטער און אַקטיאָרן. דאַרף מען נאָר מאַכן אַ קרומע מינע, לאָזט ער גלייך אַראָפּ פּון פּרייז. אַפּילו אין די בעסטע צייטן האָט ער קיין גליקן ניט געמאַכט. ווייל „מענעדזשערס“ ווייסן ווי צו דינגען זיך און זיי קאַנען זיין שוואַכקייט.

צווייטנס, די לאַגע אין טעאַטער איז איצט גאָר אַן אַנדערע ווי „אין יענע יאָרן“. איי, אין יענע יאָרן, אין יענע יאָרן! געווען דעמאָלט טאַמאַ-שעפּסקי, וועלכער האָט אויפגעפירט זיינע גרויסע ספּעקטאַקל-אַפּערעטעס, שפּעטער איז געקומען מאַלי פּיקאַן, אַהרן לעבעדעוון, מיכאַל מיכאַלעסקאַ מיט די אַפּערעטעס וואָס האָבן געפאַדערט ניט נאָר „אויסשטאַטונגען“ נאָר טאַקע קאַסטימען — רוסישע, דייטשע, פּוילישע, אונגאַרישע, ציגיינערישע און — וואָס ניין? פאַר זיי, ווי שוין געזאָגט, זיינען געווען די גרויסע

היסטארישע שטיק פון פראפעסאר הורוויץ און לאטיינער און, פארשטייט זיך, גאלדפאדן. דארף מען דען דערקלערן וואס, "יענע יארן" האבן גע- מיינט פארן קאסטיומער! ?

אנהייב סעזאן האט יעדער טעאטער-פארוואלטער געמאכט אן אפ- מאך מיט גראפערן און מיסטער גראפער האט די גאנצע צייט וואס דער סעזאן האט אנגעהאלטן זיך אונטערגענומען צוזושטעלן אלע נייטיקע קאסטיומען פאר אלע אויפפירונגען. דער פארוואלטער, ווידער, האט אים געדארפט דערפאר צאלן א באשטימטע סומע יעדע וואך, כל זמן דער סע- זאן האט אנגעהאלטן. האט דעם פארוואלטער אפגעגליקט און ער האט גע- האט בלויז איין אויפפירונג דורכן סעזאן, האט אויך גראפערן אפגעגליקט. ווי אבער, אז איין אויפפירונג נאך דער צווייטער איז ניט געלונגען? האט גראפער געדארפט באזארגן נייע קאסטיומען.

איצט נעמט, צום ביישפיל, יענע צייט ווען נייטן גאלדבערג און דזשיי- קאב דזשייקאבס האבן פארלוירן דעם לענאקס-טעאטער זייערן אין האר- לעם און האבן איבערגענומען דעם נעשאנעל-טעאטער און דער גרענד- סטריט-טעאטער. דאס נעשאנעל-טעאטער האט דאן אויפגעפירט א גרויסע רייכע אויפפירונג, "סטודענט פרינץ". גראפער האט געדארפט צושטעלן אלע קאסטיומען. אויף שטיוועלעך פאר די אריסטאקראטן האט ער גע- דארפט אויסגעבן איבער טויזנט דאלאר. מער ווי זעקס וואכן האט די אויפ- פירונג דעמאלט ניט אויסגעהאלטן. קאנט איר זיך פארשטעלן וויפל גראפער האט דעמאלט פארלוירן?

און אזוי א סך מאל. געווען פארוואלטערס וואס האבן ניט געצאלט. צוגעזאגט, געגעבן וועקסלען און אלץ ניט געצאלט.

און וויפל מיינט איר באטרעפן די צאלונגען? "אין יענע יארן" האבן טעאטערס געצאלט גראפערן 75, 100 און העכסטנס 125 דאלאר א וואך. מאַריס שווארצס טעאטער, צום ביישפיל, האט שטענדיק געצאלט די העכ- סטע סומע פון 125 דאלאר א וואך. פאר וואס? ווייל שווארץ האט פאר זיינע אויפפירונגען — "דאס צענטע געבאט", "יאשע קאלב", "קידוש השם", "כעלעמער חכמים", "פישוף-מאכעריין", "זיבן געהאנגענע", "אנאטעמא",

חיים עהרענרײך

„שמאטעס“, „וועלף“ — שטענדיק געזוכט א סך קאסטיומען פאר זיינע מאסן-סצענעס. איצט — איצט איז די גרעסטע סומע, וואָס אַ טעאָטער צאָלט, ניט מער ווי 75 דאָלאַר אַ וואָך. אַמאָל האָט ניו-יאָרק געהאַט אירע צען און עלף און צוועלף טעאָטערס. איצט? איצט איז טרויעריק... אַמאָל האָט גראַפער געקראָגן 36 און 40 וואָכן אין סעזאָן געצאָלט פאַר קאָסטיוו-מען. איצט איז דער סעזאָן אַ סך-אַ סך ווייניקער.

ער רעדט שטיל און רויק, מיסטער גראַפער. כּפּיל אַז ס'טוט אים וויי. ניט דאָס וואָס ער פאַרדינט ניט גענוג, ווי דאָס וואָס „יענע יאָרן“ זיינען אַוועק, אַוועק, און ביטערע יאָרן, ניט פּריילעכע יאָרן זיינען געקומען... ניט אויף זיך טוט אים וויי, נאָר אויפן טעאָטער. גאַנצע טעג זיצט ער אָפּ אַליין אין דער שטילער וועלט פון קאָסטיומען וווּ עס דערטראַגט זיך קוים אַ קלאַנג פון דער דרויסנדיקער וועלט. אַלץ ווערט פאַרטעמפּט און פאַרשלונג-גען אין די דיקע ווענט פון לייוונט, וואָל און זייד, פון כאַלאַטן, קעניגלע-כע מונדירן, חסידישע קאַפּאַטעס, לייבצודעקס, רוסישע, פּראַנציזישע, שפּאַנישע און אַריענטאַלישע טראַכטן.

פון וואָס זשע פאַרט לעבט איצט גראַפער? ער שטעלט איצט צו צו זומער-קעמפּס קאָסטיומען, צום אַרבעטער-רינג קעמפּ, צום קעמפּ פון ייִדישן נאַציאָנאַלן אַרבעטער פאַרבאַנד, ייִדישע קינדער-שולעס פירן דורך דורכן יאָר פאַרשטעלונגען...

נאָר וווּ נעמט מען „יענע יאָרן“? ...

יוני, 1946

הערמאן יאבלאקאָוו אין די די. פי. קעמפס

אויב אַ יידישן אַקטיאָר, אַן אַפערעטן סטאַר, וועלכער האָט זיך אַ נאַמען געמאַכט צווישן די ברייטע יידישע מאַסן אין אַמעריקע אַלס דער „פּאַיאָץ“, איז געפאַלן דער גורל צו ווערן אַ שליח ציבור צו צענדליקער טויזנטער ייִדן, אומגליקלעכע ייִדן, די שארית הפליטה אין די „די-פי“ קעמפס אין דייטשלאַנד, עסטרייך און איטאַליע.

דער אַקטיאָר הערמאַן יאַבלאַקאָוו האָט זיך איצט אומגעקערט פון דאָרט נאָך דעם ווי ער האָט קנאַפע זיבן חדשים פאַרבראַכט אין אייראָפּע אַלס „ענטערטיינער“ אין די אַמעריקאַנער, ענגלישע און פראַנצייזישע זאָנעס, בעיקר אין דער אַמעריקאַנער. פאַר דער צייט האָט ער אין אַן אַמבולאַנס דורכגערייזט 50 טויזנט קילאָמעטער. איז אויפגעטראָטן אין 93 לאַגערן — אַחוץ שפיטאַלן און קינדער-היימען — געגעבן 104 קאַג-צערטן פאַר צוויי הונדערט טויזנט מענטשן.

פאַר דער צייט איז הערמאַן יאַבלאַקאָוו געוואָרן דער באַליבסטער קינסטלער אין די „די-פי“ לאַגערן און באַקומען פאַרמעטן מיט מעדאַלן און לויב-פּאַפּירן. ס'איז ניט שווער צו פאַרשטיין יאַבלאַקאָווס אומגעהייערן דערפאַלג ביי די אומגליקלעכסטע פון אַלע אומגליקלעכע ייִדן. ער איז גע-קומען צו זיי אין אַ צייט, ווען זייער עלנט און זייער דערשלאַגנקייט האָבן דערגרייכט נייע און פינצטערע אַפּגרונטן, ווען זיי האָט זיך געדאַכט אַז די גאַנצע וועלט האָט זיי פאַרלאָזן און אַלע מענטשן האָבן אַן זיי פאַרגעסן.

„געקומען בין איך צו זיי“, דערציילט יאַבלאַקאָוו, „ווי אַן עמד, מיט ליבשאַפט, מיט טיפּער באַשיידנקייט, ניט ווי אַ פּאַטענטירטער סטאַר, נאָר

חיים עהרענרייך

ווי א ייד, וואָס פילט זיך קליין און אומוויכטיק אין אָנגעזיכט פון זייערע גרויסע ליידן, פון זייער שוידערלעכן מאַרטירערטום.

איך האָב יאָבלאַקאָון אויסגעפרעגט, פרובירט דערגיין איינצלהייטן פון זיינע אויפטריטן, פון זיינע קאָנצערטן, ווי אַזוי האָט ער געשפילט און געזונגען פאַר מענטשן, וואָס האָבן יאָרן לאַנג געלעבט אין אַ סביבה פון טויט, אין אַ שטימונג פון „אל מלא“? ווי אַזוי האָט ער אַמוזירט מענטשן וואָס נאָך איצט לעבן זיי ווי אַרעסטאַנטן אין שכנות מיט די קרעמאַטאַריעס, וווּ זייערע אייגענע זיינען פאַרברענט געוואָרן, אָדער אויפן בית עולם וווּ עס ליגן די ביינער פון טויזנטער יידן.

„די דאָזיקע פראַגע“, זאָגט יאָבלאַקאָו — „האָב איך זיך אַליין גע-
שטעלט איידער איך האָב זיך אַריינגעוואָרפן אין דעם יאָמערטאַל. ווי קאָן
איך קומען צו אַזעלכע מענטשן מיט לידער, מיט געזאַנג? איך האָב, אָבער,
דעם וועג געפונען. צוויי שעה האָב איך זיי פאַרוויילט מיט געזאַנג, רעצי-
טאַציעס, הומאַר, אָבער אָנגעהויבן האָב איך שטענדיק מיט פשוטע מענטש-
לעכע רייד און מיט אַ קורצער רעדע, בזה הלשון:

„ליבע ברידער און שוועסטער, קודם כל וויל איך אַז איר זאָלט ניט
מיינען, אַז איך ברענג מיט זיך אַ ישועה. ליידער, ליגט ניט די ישועה אין
מיינע הענט. איך ברענג אייך יאָ אַ מתנה. אַ קליינע, באַשיידענע מתנה.
אָבער איידער איך גיב אייך די מתנה, וויל איך, יידן, אַז איר זאָלט וויסן,
אַז די יידישע שונאים אין דער דרויסנדיקער וועלט וואַרטן מיט אומגעדולד,
אַז איר, מיינע טייערע שוועסטער און ברידער, זאָלט אַריינפאַלן אין אַ
ייאוש; זיי ווילן, אַז איר זאָלט אין זיך פאַרענדיקן די אַרבעט וואָס איז
אויף אייך אָנגעהויבן געוואָרן מיט זיבן יאָר צוריק. זאָג איך אייך: לאָזט
זיך ניט, ברידער! ייאוש איז דער גרעסטער אומגליק, די געפערלעכסטע
מגפה, וואָס קאָן אויסברעכן ביי אייך אין לאַגער. דערלאָזט ניט צו דעם!
קום איך איצט צו מיין מתנה — אַן אַרעמע, באַשיידענע מתנה — ניט גע-
זאַרגט! זייט איר פרומע יידן — איז ניט געזאַרגט, גאָט וועט העלפן!
זייט איר ניט רעליגיעז געשטימט, מעגט איר סיי ווי סיי זאָגן: ניט גע-
זאַרגט! עס מוז זיין גוט; ס'וועט זיין גוט! ערגער ווי עס איז קאָן דאָך

שוין ניט זיין! מוזט איר האבן בטחון! האפענונג! אז די זון וועט אין גיכן
אנהייבן צו שיינען אויך פאר אייך! טא, לאמיר איצט הערן ווי אזוי איר
וועט אננעמען מיין באשיידענע מתנה — ניט געזארגט!

און דער עולם האט מיט גלאנציקע אויגן צוזאמען מיט יאבלאקאוון
אויסגעשרייען: „ניט געזארגט!“ האט יאבלאקאוון אויפגעפאדערט די פרויען,
אז זיי אליין זאלן מיט אים צוזאמען אויסרופן: „ניט געזארגט!“ דערנאך
די מענער אליין, און דאן די קינדער, אין יידיש און אין העברעיִש, „ניט
געזארגט!“ — „אל תדאגו!“

דערנאך האט שוין יאבלאקאוון דורכגעפירט די פראגראם זיינע און דער
עולם האט פארגעסן אן דער סביבה זייערער — דער שוישפילער האט גע-
בראכט מיט זיך פרייד, דערמוטיקונג, א ביסעלע האפענונג — ניט גע-
זארגט! אל תדאגו!

ניט איין מאל האט פאסירט, אז נאך דעם ווי יאבלאקאוון האט זיי דריי
שעה אונטערהאלטן, איז צו אים געקומען א קאמיטעט פון פארשטייער פון
קעמפ און האט זיך געבעטן ביי אים:

„הער יאבלאקאוון, מיר ווייסן, אז איר זייט שוין מיד. טא זינגט ניט
מער, אבער רעדט צו אונדז. רעדט צו אונדז כאטש דעם גוטן, ריינעם
יידיש אייערן, — מיר האבן שוין פארגעסן ווי עס קלינגט דער מאמעס
לשון... גייט ניט אזועק אזוי שנעל, מיר בעטן אייך.“

ער גלייבט ניט, זאגט יאבלאקאוון, אז דא, אין אמעריקע, פארשטייט
מען די לאגע אין וועלכע די איינוווינער פון די לאגערן לעבן. איידער ער
איז געפארן אין די קעמפס האט ער געמיינט, אז ער פארשטייט יא, איצט
זעט ער דעם אמת. און מען קאן ניט באנעמען די אמתע לאגע אין די
קעמפס, ווייל קיינער ברענגט ניט די גענויע אינפארמאציע, ווייל מען קאן
ניט איבערגעבן די גרייס פון דעם בראך, דעם אומגליק פון דעם יידישן
פאלק. ניין, עס איז ניט גרינג אפילו צו דערציילן. ביכער וואלט מען בא-
דארפט שרייבן, אז די לענדער איבער דער גארער וועלט זאלן זיך דער-
וויסן דעם אמת וועגן דער לאגע פון דער שארית הפליטה.

אומעטום ווי יאבלאקאוון האט אויפגעטראטן איז דער עולם באשטאנען

חיים עהרענרייך

פון קינדער, דערוואקסענע און זויג-קינדער. עס זיינען צו זיינע קאנצערטן געקומען חסידים, מתנגדים, פאלקס-מענטשן און אנדערע. דער ליובאווי-טשער רבי וואס האט צו יענער צייט געווינט אין האקינג, האט מתיר גע-ווען אז מען מעג גיין צו יאבלאקאָאָוס פארשטעלונגען. יאבלאקאָאָו — האט דער רבי דערקלערט — פארדינט אַ גרויסע מיצווה, וואס ער איז מהנה יידן אין זייער גרויסן חורבן. און דער רבי האט געבענטשט דעם אַקטיאָר פון אמעריקע.

אומעטום האט יאבלאקאָאָו אויפגעטראָטן אונטער פלערליי אומשטאַנדן. דעם שווערסטן, דעם טרויעריקסטן אויפטריט האט ער געהאט אין ווין, נעבן דעם ראָטשילד שפיטאַל. די גאס איז געווען באַלאַגערט פון די אַנ-געלאַפענע יידן, פון מענטשן, וועלכע האָבן זיך געוואַלערט אויף די טראַ-טואַרן, אין רינשטאַק, אין דעם פאַרק, אויסגעוונגערטע, רעזיגנירטע פון מאַטערניש. דאָ איז אַ פרוי געגאַנגען צו קינד, אויף אַן אנדער אַרט האט אַ ייד געגוסעט און איז געשטאַרבן. דער דירעקטאָר פון דעם „דזשאַינט“ האט די אַלע סצענעס צוגעקוקט און געוויינט ווי אַ קינד. יאבלאקאָאָו האט זיך ניט געקאַנט פאַרגינען דעם לוקסוס מיטשווויינען ווייל ער האט געדאַרפט פאַרוויילן.

ווען יאבלאקאָאָו רעדט וועגן דעם „דזשאַינט“, וועגן די העראַזשע אַר-בעטן, וואס ער טוט, ווערט יאבלאקאָאָוס פנים באַלויכטן מיט יראת הכבוד און מיט עקסטאַז. ווען די 20 טויזנט יידן פון רומעניען זיינען זיך צו-זאַמענגעלאָפן קיין ווין, האט די עסטרייכישע רעגירונג זיך אָפגעזאַגט זיי אַריינצולאַזן. זי האט דערקלערט אַז זי איז ניט בפוח זיי צו הויזן און זיי צו שפּיזן. האָבן די אומגליקלעכע זיך געוואַלגערט ביי די גרענעצן פון אונגאַרן. ערשט ווען דער „דזשאַינט“ האט גאַראַנטירט אַליין צו פאַרזאַרגן די יידן מיט עסן און מיט קליידונג, האט די רעגירונג זיי דערלויבט אַריינ-צוקומען אין ווין.

„בכלל“, זאָגט יאבלאקאָאָו, „איז דער „דזשאַינט“ די איינציקע וועלט-לעכע אינסטיטוציע וואס איז כאַטש טיילווייז ביכולת צו טאָן די גרויסע אַרבעט פון פאַרזאַרגן די שארית הפליטה מיט זייערע עלעמענטאַרסטע

נויטבאדערפענישן — גיט נאָר מיט קליידונג און עסן, נאָר אויך מיט גייסטיקע שפייזן. דער „דזשאַינט“ דרוקט איצט ביכלעך פאַר קינדער, צו לערנען זיי. אַרגאַניזירט קאַלאַניעס אויף זומער מיט דער צושטימונג פון דער אַרמיי. ער טוט די אַרבעט לויט די אומשטאַנדן און לויט די געלטער וואָס ער פאַרמאַגט“.

ווען יאַבלאַקאָוו קומט צו צום ישראלדיקן מאַמענט, אין די קעמפס, ווערט זיין בלאַסער און אַפגעצערטער פנים ערנסט און זיינע אויגן ווערן מיט מיסטיציזם און פייערלעכקייט אַנגעפילט. ישראל, זאָגט ער, טוט אַלץ צו ווייזן די ייִדן אַז זיי זיינען גיט אַליין, „איר ווייסט גיט, זאָגט יאַבלאַקאָוו, וואָס פאַר אַ באַדייטונג עס האָט פאַר מענטשן וואָס זיינען דורכגע-דרונגען מיטן געפיל, אַז זיי זיינען אַפגעשטויסענע, אַרויסגעוואַרפענע, אַז קיינער וויל זיי גיט“.

יאַבלאַקאָוו גיט איבער, אַז ער האָט רעפרעזענטירט דעם „דזשאַינט“ אין בערלין, ווען די ישראל קאָמיסיע פון דער יונייטעד ניישאַנס איז דאָרט געווען. ער האָט בייגעוויינט אַלע געשפרעכן וואָס די קאָמיסיע האָט גע-האַט מיט די ייִדן אין די לאַגערן. „איד בין געווען שטאַלץ“, זאָגט ער, „מיט דער האַלטונג פון די לאַגערייִדן, ווי זיי האָבן גערעדט פון זייער לאַגע. קיין איינער פון זיי האָט גיט געבעטן רחמנות. יעדער איינער האָט געוואַלט וויסן מיט וואָס פאַר אַ רעכט די וועלט האַלט צוויי הונדערט און פופציק טויזנט ייִדן אומשולדיקערהייט אין תפיסה“.

אין זיין געשפרעך האָט הערמאַן יאַבלאַקאָוו גיט איין מאָל אויסגע-דריקט דאַנקבאַרקייט צו די באַאַמטע פון דער אַמעריקאַנער אַרמיי אין די אַקופאַציע זאָנעס אין עסטרייך, איטאַליע און דייטשלאַנד פאַר דער קאַאַ-פּעראַציע זייערער און פאַר דער פאַרשטענדעניש וואָס זיי האָבן אַרויסגע-וויזן צו זיין מיסיע.

ס'איז אוממעגלעך איבערצוגעבן אַלע איינדרוקן און איבערלעבונגען, וואָס דער שוישפילער האָט דורכגעמאַכט אין איבער אַ האַלב יאָר פאַר-ברענגען אין די קעמפס. די קריוודעס און טענות וואָס די ייִדן אין די קעמפס, איבערהויפט די קראַנקע און די וואָס געפינען זיך אין די שפי-

חיים עהרענרייך

טאלן, האָבן צו קרובים אין אמעריקע, דאָס זיינען ניט קיין טענות וואָס האָבן צו טאָן מיט בעטן הילף אָדער רעליף אָדער אַפילו מיט בעטן אַז מען זאָל זיי אַרויסנעמען פון די לאַגערן — זיי ווייסן אַז דאָס ליגט ניט אין די הענט פון די קרובים — נאָר מיט דער אָפגעפרעמדקייט און אָפגעוויי-טערטקייט, אין די בריוו און אין די מעלדונגען וואָס די קרובים שיקן זיי צו.

אַ באַזונדער קאָפיטל איז די גרויסע הילף, וואָס יאַבלאַקאָוו האָט מיט זיך געבראַכט צו די ייִדישע שוישפילער און אַרטיסטן אין די לאַגערן. אין „פאַרווערטס“ איז שוין געווען געמאַלדן ווי ער האָט אין מינכען גע-האַלפן גרינדן אַן אַרטיסטן פאַראיין. זיי האָבן דאָרט באַצייכנט יאַבלאַקאָוו אַלס פאַלקס-אַרטיסט ביי דער „שארית הפליטה“.

אַקטאָבער, 1947

ווי דער אָפּערע־זינגער דזשען פּירס האָט געדאַוונט אין דער מאַסקווער שול

דזשען פּירס, דער באַרימטער אָפּערע־זינגער, איז געקומען אין דער מאַסקווער שול שבת אין דער פּרי, יוני דעם 30סטן 1956, דאווענען מוסף. די גרויסע שול איז אין דרויסן געווען באַלאַגערט מיט מענטשן, אינעווייניק איז זי געווען אַזוי געפּאַקט, אַז מען האָט דעם גאַסט קוים געקאַנט צו־פּירן צום עמוד.

„מען האָט מיר געגעבן אַ טלית“, דערציילט דזשען פּירס. „און מען האָט מיר דערלאַנגט אַ יאַרמלקע. דעם טלית האָב איך אַנגעטאַן, די יאַרמלקע האָב איך, אַבער, צוריקגעגעבן. אַ דאַנק, האָב איך זיי געזאָגט, איך האָב אַן אייגענע יאַרמלקע, אַ טייערע יאַרמלקע, וואָס איך בין זייער שטאַלץ אויף איר — מיין פּאַטער, לאַנג לעבן זאַל ער, האָט זי מיר געגעבן אַ מתנה און איך טו קיין מאַל אויף מיין קאַפּ קיין אַנדערע ניט אָן. דער עולם האָט צופּרידן געשמייכלט און געקוקט, האָב איך געזען, מיט אינטערעס אויף מיין יאַרמלקע — אַ יאַרמלקע פון אַמעריקע.

און אין מיין טאַטנס יאַרמלקע האָב איך געדאַוונט מוסף אין דער מאַסקווער שול. און וואָס זאַל איך אייך זאָגן, ליבער פּריינד, האָב איך געדאַוונט! איך זאָג עס מיט עניוות — איך האָב געפּילט אַזאַ מתיקות אין דעם מוסף, ס'האַט געווייט מיט אַזאַ ליבשאַפט און ייִדישלעכע בענק־שאַפט מצד די אַרומיקע... מיר האָט בלוזן באַנג געטאַן וואָס מיין פּאַטער איז דאָרט ניט געווען... ער וואַלט אַזוי פּיל הנאה געהאַט... ס'איז געווען איינמאַל אַ מוסף!

דאווענדיק האָב איך נאָך קיין מאַל ניט געפּילט אַזאַ דבקות, אַזאַ טיפּן איבערלעכען ציטער. און הגם איך בין שוין לאַנג־לאַנג אַ משורר ניט

חיים עהרענרייך

געווען — דוכט זיך מיר, אבער, און איך האב זיך געספראוועט מיטן מוסף
ניט ערגער ווי אן עכטער פראפעסיאנעלער חזן.
ארום מיר זיינען געשטאנען קאפ־אויף־קאפ־יידן, געהאנגען אויף די
פענצטער אפילו — און זיי האבן געוויינט. און איך בין זיך מודה, און איך
האב אויך געשלונגען די טרערן...

ווי עס ווייזט אויס זיינען די יידן געווען שטארק איבערראשט וואס אן
אמעריקאנער ייד קען דאווענען... זיי האבן מיט איבערראשונג זיך דער-
וויסט און אין אמעריקע זיינען פאראן שולן און ישיבות און תלמוד-תורהס.
און ווען איך האב זיי דערציילט, און מיר האבן אפילו שולעס ווו מען
לערנט יידיש, זיינען זיי געווען גאר אויסער זיך פון פארווונדערונג. זיי
האבן געמיינט, און אלץ איז שוין אונטערגעגאנגען אין אמעריקע... זיי האבן
געוואלט וויסן ווו מיין פאטער, לאנג לעבן זאל ער, איז געבוירן געווארן,
פון וואנען מיין מוטער ע"ה האט געשטאמט.

זייער פרייד און זייער התפעלות האט זיך מיר אין הארצן אריינגעגאסן.
און איך האב מיר געפילט גליקלעך וואס איך האב באוויזן צו קומען אין
שול און דאווענען מוסף פאר זיי. פל-זמן מיר איז באשערט צו לעבן וועל
איך אין מיר טראגן די דערינערונגען פון יענעם שבתדיקן מוסף אין דער
איבערגעפאקטער מאסקווער שול...

אוי, האט זיך מיר געדאוונט און געזונגען אין מיין טאטנס געבענטש-
טער יארמלקע! און מיינט ניט און עס איז געווען אזוי גרינג צו פארלאזן
די שול. דער עולם האט זיך ניט גערירט פון ארט. דרויסן, ווהיין דער
מוסף האט זיך דערטראגן דורך די געעפנטע פענצטער, איז דער עולם
געשטאנען ווי א צונויפגעגאסענע מענטשן-וואנט. עס האט גענומען
שעהען-לאנג ביז איך האב זיך אפגעפארטיקט מיט די יישר-פוחס און מיט
די דאנקען און ברכות וואס האבן זיך געגאסן אויף מיין קאפ.

אוי, ווען מיין טאטע וואלט דאס אלץ געקאנט זען, עס וואלט אים א
סך נחת פארשאפט"...

*

אין לענינגראד האָט דזשען פירס ניט געקאָנט דאווענען אַ שבתדיקן מוסף, פון דעסטוועגן האָט ער אין אַ פשוטן דאָנערשטיק דאָרט באַזוכט די לענינגראַדער שול, און כאַטש עס איז ניט געווען די צייט פון דאווענען האָט ער דאָרט זיך געטראָפן מיט עטלעכע יידן, זיי האָבן אים דערקענט און האָבן זיך דערפרייט מיט אים. זייער דאָנקבאַרקייט וואָס ער האָט ניט פאַרגעסן קומען אין שול, און באַגריסן די יידן, איז געווען ניט משער צו זיין. יעדער איינער וואָס האָט אים געדריקט די האַנט האָט מיט האַרץ אים אַריינגעשעפטשעט: „פאַרגעסט ניט אין אונדז!“ אַדער, „אַ דאַנק וואָס איר זייט געקומען“. אַדער, „גריסט די אַמעריקאַנער יידן — גריסט זיי!“

איך וועל זייערע ווערטער, זייערע האַנט-דרוקן און ועל פּולם, זייערע פאַרטערטע אויגן קיין מאָל ניט פאַרגעסן. און זיינע שוואַרצע, גרויסע אויגן גלאַנצן מיט קוים איינגעהאַלטענע טרען... אַגב האָט ער אין סאָויעט-רוסלאַנד זיך געטראָפן מיט אַ צאָל פון די אַמעריקאַנער רבנים וואָס האָבן אין די חדשים יוני און יולי 1956 דאָס לאַנד באַזוכט.

און ער דערציילט ווייטער:

„אויף מיינע קאַנצערטן אין מאַסקווע, קיעוו, לענינגראַד, איז אַ דריטל פון די באַזוכער געווען פון אחינו בני ישראל. איך וועל די נסיעה מיינע ניט פאַרגעסן אין מיין גאַנץ לעבן. מיין אימפּרעסאַריאַ יוראַקן וועל איך אייביק דאַנקבאַר זיין וואָס ער האָט פאַר מיר דעם קאַנצערט-טור אַרגאַניזירט.“ ער איז געווען אַזוי פאַרנומען מיט די צוועלף אויפטריטן — זעקס אייגענע קאַנצערטן און זעקס אַפּערע-פאַרשטעלונגען מיט די רוסישע אַפּערע-טרופּעס — אַז ער האָט קיין געלעגנהייט ניט געהאַט אַנצוקוקן סאָויעט-רוסלאַנד, זיך באַקענען מיטן אַרטיקן לעבן.

„איך האָב דערוואַרט“, זאָגט ער, „אַ גרויסע אויפנאַמע דאָרט. אַבער די אויפנאַמע וואָס איך האָב געקראָגן האָט איבערשטיגן אַלע דערוואַרטונג-גען. אומעטום האָט מען מיך אויפגענומען מיט בלומען און מיט אַוואַ-ציעס. נאָך יעדן קאַנצערט האָבן די „אַשערס“ אין זאָל געמוזט פאַרבאַריי-

קאדירן דעם אַרױפגאַנג צו דער בינע מיט שטולן, פּדי צו באַשיצן מיך פון דעם געפאַקטן עולם. — און עס האָט ניט געהאַלפּן. איד באַרים זיך ניט, גלייבט מיר, נאָר די אויפנאַמעס זיינען געווען קעניגלעכע.”

„פאַר וואָס זשע איז אייער פּאַטער געווען קעגן אייער פּאַרן?“ —

פרעג איך מיסטער פּירסן.

„פאַר וואָס? ווייל ער איז אַ פּאַטער“, ענטפּערט ער. „פאַרט אַ ווייטער

וועג. טאַטע, האָב איך אים געזוכט צו באַרויקן — עס איז דאָך דער זעלבער וועג וואָס דו ביסט דורכגעפאַרן ווען דו ביסט געקומען אַהער.

ער האָט אָבער זיך געזאָרגט. ביז איך האָב אים געזאָגט, אַז מיין רייזע

וועט העלפּן שאַפּן גוטן ווילן. זיי וועלן זען אין סאַוויעט-רוסלאַנד, אַז

אַמעריקע איז ניט נאָר אַ לאַנד פון ביזנעס נאָר אויך פון קולטור... און

איך וועל, אַגב, קאַנען זען זייערע קולטורעלע דערגרייכונגען... און אַז

די טענות האָבן ניט געהאַלפּן, האָב איך דעם טאַטן געזאָגט, אַז מיין

רייזע וועט אויך זיין גוט פאַר ייִדן. און דאָס האָט אים באַרויקט. —

אויב גוט פאַר ייִדן, פאַר זשע מיין זון און דער השם־יתברך וועט דיר

מצליח־זיין... מען דאַרף וויסן ווי אַזוי צו נעמען מיין טאַטן, לאַנג לעבן

זאָל ער“, זאָגט דער אַפּערע־זינגער מיט אַ שמייכל.

דעם רוסישן טעאַטער האָט פּירס ניט געהאַט די געלעגנהייט צו

באַזוכן. — ערשטנס, איז ער געווען שטאַרק פּאַרנומען. צווייטנס, איז עס

געווען שוין נאָכן סעזאָן. ער האָט אָבער געזען דעם גרויסאַרטיקן רוסישן

באַלעט. באַזוכט זייערע מוזעומס און געלייגט בלומען אויף די קברים

פון די גרויסע קאַמפּאָזיטאָרן — טשייקאָווסקי, רימסקי־קאָרסאַקאָוו, פּראַ-

קאַפּיעף. ער האָט מיט זיך געבראַכט פון רוסלאַנד מאַסן רעקאָרדס און

מוזיק־באַטן.

ביי זיין יעדן קאַנצערט, דערציילט פּירס, האָט ער אויך איינגעשלאָסן

אין פּראָגראַם ייִדישע און ישראָל־לידער. „אַ דין תורה מיטן רבּנו־של-

עולם“, „אַ דודעלע“ און „אַ חזנדל אויף שבת“, ווי אויך העברעיִשע לידער,

וואָס האָבן אַרויסגערופן די גרעסטע אַוואַציעס ביים עולם. ביים ייִדישן

אַזוי גוט ווי ביים ניט־ייִדישן עולם.

פיגורן און פראָפּילן אויף דער ייִדישער בינע

„איך האָב מיינע פּראָגראַמען אויסגעשטעלט אין איינעם מיטן פּאַר-שטייער פון דעם קולטור-מיניסטעריום. זעענדיק ביי מיין ערשטן קאַנצערט, ווען איך האָב געגעבן אַ ייִדיש ליד פאַר אַן „אַנקאַר“, ווי דער עולם איז דאַנקבאַר מיט שטורמישע אַפּלאַדיסמענטן, האָב איך אין יעדן פּראָגראַם מיינעם, געזונגען ייִדישע און העברעיִשע לידער.“

ביי זיין לעצטן קאַנצערט — דערציילט פּירס — האָט ער פאַר אַן „אַנקאַר“ געזונגען „אַ חונדל אויף שבת“. נאָכן קאַנצערט איז צו אים אין גאַרדעראַבע אַריינגעקומען קאַזלאָוסקי, איינער פון די הויפט־טענאָרן אין מאַסקווע, און ביי אים געבעטן ער זאָל אים געבן אַ קאַפּיע פון דעם ליד. ער וועט עס איינשליסן אין זיין רעפּערטואַר.

„און קאַזלאָוסקי איז ניט קיין ייד“, דערציילט פּירס. „איך האָב פאַר-שטייט זיך, מיט פאַרגעניגן געלאָזט איבערשרייבן די מוזיק און וואַר-שיינלעך זינגט ער איצט „אַ חונדל אויף שבת“ ביי זיינע קאַנצערטן.“

„האַט איר געהאַט אַ געלעגנהייט זיך צו טרעפן אויך מיט רעגירונגס-מענטשן?“ — פּרעג איך דעם זינגער.

„יאַ“, ענטפּערט ער. „איך האָב זיך געטראָפן מיט כרושטשאַוון. מען האָט מיר פאַרגעשטעלט פאַר בולגאַנין, מאַלאַטאַוו, מאַלענקאָוו.“

מיט דעם האָט פּירס פאַרענדיקט וועגן זיין דערפאַלגרייכן קאַנצערט-טור אין סאַווייעט־רוסלאַנד.

אויגוסט, 1956

פון רעכטס: חיים עדרענרייך, בעט סעקונדא, אומבאקאנט, ריטשאָרד טאַקער, שרד טאַקער, אומבאקאנט, עליס פירס, דזשען פירס, בעל עדרענרייך, שלום סעקונדא.

„שווער צו זיין אַ ייִד“ אין דעם ייִדישן אַנסאַמבל-טעאַטער

אויב אַ טעאַטער-גרופּע האָט ווען פאַרדינט דעם נאָמען „אַנסאַמבל“, איז עס דער ייִדישער אַנסאַמבל-טעאַטער, וואָס שפּילט שלום עליכמס „שווער צו זיין אַ ייִד“. די טרופּע איז באמת קאַאָפּעראַטיוו — ניט בלויז אין איר געשעפטלעכן צוזאַמענשטעל, נאָר — וואָס עס איז נאָך וויכטי-קער — אין איר בינע-צוזאַמענשפּיל. אוודאי פאַרמאָגט דער אַנסאַמבל-טעאַטער בעסערע און שוואַכערע שוישפּילער. אָבער, ווי מנחם רובין האָט רעזשיסירט און אויפגעפירט שלום עליכמס באַרימטע קאָמעדיע, פאַרמאָגט זי ניט קיין „סטאַרס“. דער רעפּלעקטאָר באַלייכט ניט דווקא דעם אַדער יענעם ווינקל אויף דער בינע — „צופעליק“ וווּ דער טיטולירטער סטאַר געפינט זיך — און דער טראַפּ פון דער אויפפירונג פאַלט ניט אויף דער אַדער יענער ראַל, נאָר אויף דער האַנדלונג, בעסער געזאָגט, אויף די סי-טואַציעס וואָס דאַרפן אַקצענטירט ווערן.

האָט די פאַרשטעלונג, וואָס איך האָב בייגעוווינט, זיך באַוועגט ווי אַ גוט-איינגעשטודירטער כאַראַל, און עס האָט זיך געוואַלט מאַכן „שהחיינו“. איר געדענק שוין ניט די צייט ווען אַזאַ אַנסאַמבל-שפּיל איז געזען גע-וואָרן אויף דער ייִדישער בינע. און ווען מען האָט אין זינען, אַז יעדער אַקטיאָר פון דער טרופּע האָט זיך פרייוויליק אונטערגעוואָרפן דער רעזשי-סערישער דיסציפּלין און אַז דער רעזשיסער אַליין, וועלכער שפּילט אין דער פּיעסע, איז בייגעשטאַנען יעדן פּערזענלעכן יצר-הרע און האָט גע-האַט אין זינען בלויז די קינסטלערישע גאַנצקייט פון דער אויפפירונג, מעג מען אוודאי און אוודאי מאַכן אַ ברכה איבער דעם אַנסאַמבל-טעאַטער, וואָס

שפילט אין סאמע הארץ פון דער איסט-סאיד, אין דעם אמאל ווייטן און פרעמדן עדיוקיישאָנעל אלייענס.

עס וואָלט, פאַרשטייט זיך, געווען לעכערלעך צו פרובירן געבן אַן אָפֿ-שאַצונג פון דער קאָמעדיע וואָס איז שוין אַ קלאַסיש ווערק אין דער דראַ-מאַטישער ליטעראַטור און אין אונדזער בעסערן טעאַטער-רעפּערטואַר. איך וויל דאָ בלויז איבערהערן, וואָס אַ סך אַנדערע האָבן שוין מסתמא פאַר מיר געזאָגט, אַז שלום עליכמס לשון איז איצט אַזוי פּריש און צאָפּל-דיק ווי מיט פינף און דרייסיק יאָר צוריק, ווען „שווער צו זיין אַ ייד“ האָט געהאַט איר וועלט-פרעמיערע אין דעם דעמאָלטיקן אוירווינג פּלייס טעאַטער, וווּ מאַריס שוואַרץ האָט זי אויפגעפירט.

ווי נאָר דער פאַרהאַנג הייבט זיך איבער דוד שאַפּיראַס היים, גיט פון דאָרט אַ שטראָם מיט אַ מאַמע-לשון וואָס רופט זיך אָפּ מיט גאָלד און זילבער-גלעקלעך אין אונדזערע הערצער און נשמות. עס טויכן אויף ביל-דער און געשטאַלטן פון הינטער די סצענעס, און די געשטאַלטן אויף דער בינע און יעדעס וואָרט קלינגט אָפּ מיט עכאַס פון לאַנג פאַרגאַנגענע קינ-דער-יאָרן. שלום עליכמס הומאַר איז אייביק יונג און אוצושטערבאַר. און דער געלעכטער, וואָס רייסט זיך פון האַלדז און פון האַרצן, איז ריין און פּריש און עכט ווי עס זיינען געווען די פאַר-בר-מיצווה-יאָרן. „שווער צו זיין אַ ייד“, געשפּילט אַזוי ווי ביים אַנסאַמבל-טעאַטער, פאַריינגערט דעם צושויער און באַנייט זיין געמיט.

די קאָמעדיע דערהייבט אויך דעם אַקטיאָר. יעדער שווישפּילער איז אַזוי ווי דורך אַ פּישוף פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קינסטלער. שווישפּילער, וועלכע איך האָב פּרִיער קיין מאָל ניט געהאַלטן מער ווי באַלמעלאַכעס, זיינען אין „שווער צו זיין אַ ייד“ פּלוצלינג אויסגעוואַקסן, דערשינען אין אַ נייעם ליכט, באַזעלט געוואָרן מיט שעפּערישקייט. אַלע האָבן זיי גע-שפּילט אַזוי ווי באַגייסטערטע, ווי אינספּירירטע.

צום גליק האָבן די מערסטע פון זיי — אפשר אַלע — קיין מאָל ניט געזען די אַריגינעלע אויפפירונג אין יידישן קונסט-טעאַטער. שעפּטל זאָק האָט ניט געזען מוני ווייענפּריינדס איוואַנאָוו, מנשה אָפּענהיים האָט ניט

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

געזען מישא גערמאנס שנייערסאן, פריידעלע ליפשיץ האָט ניט קיין אַנונג פון בערטאָ גערסטניס בערטאָ. האָט יעדער איינער פון דער טרופע געשאפן אויף ס'ניי זיין ראָל, און עס איז געווען גוט, זייער גוט אַזוי.

מנחם רובין אַלס דוד שאַפיראַ איז אימפּאַנירנד און אמתדיק. ער איז עכט, אַ שטאַלצער ייד וואָס וועקט אי ליבשאַפט אי רחמנות — רחמנות, ווייל ער דאַרף אַזוי פיל גייסטיקן כוח אויף צו קעמפן פאַר זיין יידישער עקסיסטענץ אין מאַסקווע.

ראָזו שושנה, אַלס שרה שאַפיראַ, פאַרדינט געקרוינט צו ווערן אַלס די יידישע מאַמע — אַ שיינע יידישע מאַמע, ניט קיין פאַרקרימטע. מיט איר פיגור איז שושנה ראוי צו שפילן „גראַנד דאַמעס“. און דאָך האָט זי גע-שפילט די ראָל פון שרה יידישלעך-אינטיים.

אַלס בערטאָ איז פריידעלע ליפשיץ געווען אַ ביסל בלאַסלעך, אומזי-כער די ערשטע וואָך. זי דאַרף זיך אַריינלעבן אין דער ראָל פון דער יידיש-רוסישער מיידל. זי איז ניט שפילעוודיק גענוג. נאָך אַלעמען פאַרליבן זיך אין איר צוויי יונגען מיט אַ מאָל...

סאַניאַ זאַמינאַ האָט די אומדאנקבאַרסטע ראָל — זי שפילט סיאַמקען, אַ יינגל, אַבער זי איז אויסגעצייכנט. זי ווייזט ווי אַזוי אַ גוטע אַקטריסע קאָן שפילן אָן פראַזע, אַדער מיט ווייניק פראַזע.

שעפטל זאַק שאַפט אַן עכטן איוואָן, ניט קיין איבערגעטריבענעם „כאַם“. זאַק שפילט ניט „איבער“, קומט זיין איוואָן אַרויס אַ לעבעדיקער, אַ בלוט-און-פלייש-יונג, אַ פיר-קאַנטיקער. ווען ער ווערט אויפגעבראַכט פון צאָרן, ווירקט ער מיט זיין איינגעהאַלטנקייט. זיין צעטומלטקייט ביים סדר איז איינע פון די פיינסטע מאַמענטן, טאַקע ווייל עס איז ניט אי-בערטריבן.

דאָס איז דאָס ערשטע מאָל וואָס מיר קומט אויס צו זען מנשה אָפּענ-היים אַלס אַקטיאָר. ס'איז שווער צו פאַרשטיין פאַר וואָס ער איז ביז איצט ניט אויסגענוצט געוואָרן אויף דער בינע. זיין שפילן פאַרמאַגט אַזוי פיל ריטעם, אַזאַ געמאַסטנקייט, אַזאַ אויסגערעכנטקייט, אַז עס איז אַ מחיה צו קוקן אויף אים. זיין שנייערסאָן איז אַ געשטאַלט וואָס לאַזט זיך ניט

חיים עהרענרייך

פארגעסן. עס קומט מנחם רובינען אַ גרויסן ייִשר־פּוּח פאַר צוקלייבן זאַקן און אָפּענהיימען פאַר די צוויי ווינקלשטיין־ראָלן אין דער קאַמעדיע. אַן איבערראַשונג איז פאַר מיר געווען יצחק ליפּינסקי אַלס קעצעלע. אים איז מיר אַלע מאָל אויסגעקומען צו זען אין נאַרישע ראָלן, אין ליאַל־קע־ראָלן. דאָ איז ער אויפגעטראָטן אין בלוזי איין סצענע, און אַרויסגע־רופן געלעכטער האָט ער מיט זיין שפּילן, ניט מיט זיין נאַקרימען, אַ לעבעדיקן מענטשן.

קלענערע ראָלן האָבן געשפּילט הערי מולער און בען באַראַך. רובין האָט אין דער אויפפירונג איינגעוועבט דריי לידלעך, איינע גע־זונגען פון פריידעלע ליפשיץ, איינע פון מנשה אָפּענהיים און איינעם פון אים, מנחם רובין. ווי געזאַגט, זיינען די לידער „איינגעוועבט“, ניט צו־געטשעפעט. זיי פאַסן זיך נאַטירלעך אַריין אין דעם גאַנג פון דער סצענע אין וועלכער זיי ווערן אויסגעזונגען.

הקיצור, וואָס וויל איך אַרויסברענגען איז, אַז „שווער צו זיין אַ ייד“ ביי דעם אַנסאַמבל־טעאַטער אין עדיוקיישאַנעל אַליענס איז מיר שטאַרק געפּעלן. עס קומט דער גאַנצער טרופּע, ווי דער ייִדישער אַקטיאָר־יוניאָן, וואָס פּרעזענטירט איר, אַ האַלב טוץ קאַמפּלימענטן — פאַרן שפּילן, פאַר דער רעזשי, פאַר צוריקברענגען שיינ ייִדיש טעאַטער אויף דער ייִדישער גאַס, פאַר דער באַשיידנקייט מיט וועלכער די אונטערנעמונג איז דורכגע־פירט געוואָרן, און — דעם זעקסטן מעדאַל וועט מען די קינסטלער צו־טראָגן ווען זיי וועלן אויסהאַלטן אַ סעזאָן בשלום, חבריש, און שטאַרקן אַלעמענס גלויבן אין דער מעגלעכקייט פון קאַאָפּעראַציע אין דער וועלט פון אַקטיאָרן.

אַ קאַמפּלימענט, פאַרשטייט זיך, קומט אויך דעם עולם. ווי מען גיט איבער האָבן זיי שווער ניט די טירן אָפּגעריסן. פיל הונדערטער מענטשן האָבן אינעווייניק ניט געקאַנט אַריין. אַבי מען וויל אויסטראַכטן אויף דעם עולם, אַז ער ווייסט ניט וואָס גוט איז. עס ווענדט זיך אין דעם וועגן וואָס־סער עולם מיר רייִדן...

„די איינזאַמע שיף“ פון משה דלזשנאַווסקי

די פּאָלקסבינע באַשטייט פון שוישפּילער, וועלכע שפּילן יעדן שבת אַוונט, זונטיק ביי טאָג און אין אַוונט אין דעם ראַדין טעאַטער, אויף סטענאַן סטריט געבן עסעקס. די פּאָלקסבינע האָט אַן גוזמא פאַר די לעצטע פיר צענדליק יאָר זיך מקריב געווען פאַר בעסער, שענער, מענטש-לעכער ייִדיש טעאַטער.

דאָס מאָל האָבן זיי אַנגעטראָפּן סיי מיט דער פּיעסע און סיי מיט דער אויפּפירונג וועלכע איז אונטער דוד ליכטס רעזשיסערישער האַנט. איך האָב די פּאַרשטעלונג געזען און נאָך קאָן איך ניט פּאַרגעסן די בינע וואָס איז געבויט ווי אַ שיף, די ליכט-עפּעקטן וואָס זיינען אַזוי קינסטלעריש פּאַרזיכטיק אויסגעאַרבעט געוואָרן און גיסן זיך אַריין אין דער שטימונג פון דער זאך, ועל כּולם, דאָס שפּילן פון די אַקטיאָרן וועלכע דער רעזשי-סער האָט אַזוי גוט צוגעפּאַסט צו די ראָלן.

און אַט זיינען זיי:

קאַפיטאַן לעבלאַן — הערי רובין; לייטענאַנט קלאַדעל — לעאָ פּשעפּ-יורקע; פּלאַרענס קאַרמעל — פּראַניאַ ניומאַן; קאַרלאָז ראַדריגעז — נחמן ערליך; גאַדל בערמאַן — מיכל ניידיטש; אפרים שטערן — מאָריס אַדלער; האַנס קרעמער — היימאַן זאַנער; רות פּעדער — שרה סטייבין; אַנעט פּעדער — רענע ספּעקטאָר; הענרי פּאַזנער — יהושע זעלדיס; טאַמאַס — יעקב בעלאַגאַרסקי; ליזאַ — אַנאַ טאַרלע; אַלעקסאַנדער זאַפט — מיכל לוקס; קאַרל באַלזאַם — הערי פּרייפּעלד; גערטרוד — צפּורה שפּייזמאַן; לוטער — אילאַי אַרנאַו.

חיים עהרנרייך

דעקאראציעס האָט צוגעגרייט הערי באָם; בינע און טעכנישער די-
רעקטאָר — מרדכי יחסן.

אָט דער דאָזיקער פּערסאָנאַל האָט אונטער דער רעזשי פון דוד ליכט
געבראַכט דעם ייִדישן טעאַטער-עולם איינע פון די פּיינסטע און קינסט-
לערישע אויפפירונגען וואָס ייִדיש טעאַטער האָט ווען עס איז אויפגעפירט
אויף דער בינע.

משה דלוזשנאָווסקי, „די איינזאַמע שיף“ איז לויט איר דראַמאַטורגי-
שער אויסוויקלונג אַ טראַגעדיע. נאָר פּונקט אַזוי פיל וויפל עס איז פאַראַן
טראַגיק אין איר, אַזוי פיל העראַזיק איז פאַראַן אין איר. העראַזיק פון
יחיד, פון ייִד און מענטש.

איבער משה דלוזשנאָווסקי, „די איינזאַמע שיף“ הענגט נישט יענער
פאַטום, יענער אומפאַרמיידלעכער גורל, וועלכער פירט זיינע העלדן צום
טויט. „די איינזאַמע שיף“ פירט איבער אַלע געפאַרן צום לעבן. ניט צום
אונטערגאַנג און אומקום, ווי עס דיקטירן די קלאַסישע, אַריסטאָטעלישע
פּללים.

ביי דער וועלט איז אַנגענומען, אַז פּראָפּעסיאָנעלע שוישפּילער —
איבערהויפּט אַזעלכע וואָס האָבן שוין אַ סטאַזש — זיינען קנאַפע אידעאַ-
ליסטן. אידעאַליזם גראַמט זיך מיט אָנהייב, מיט ערשטע טריט און דאָ אין
דער פּאָלקסבינע האָבן די שוישפּילער באַוויון, אַז זיי זענען קינסטלער
וואָס האָבן זיך איינגעשפּאַנט אין אַ שווערן לאַסט-וואַגן פון אויפבויען אַ
בעסער און שענער טעאַטער און זיי פירן אויף פּיעסעס פון קלאַסישן,
ייִדישן רעפּערטואַר אין אַ קליינעם טעאַטער פון צוויי הונדערט זיך-
פלעצער, אונטער שווערע באַדינגונגען מפּל המינים.

פאַרדינט ניט אַזאַ גרופּע אַז אונדזערע קולטור-טוער און געזעל-
שאַפּטלעכע דעה-זאָגער מיט וואָרט און מיט האַנדלונג זאָלן דערמוטיקן אָט
די אַקטיאָרן-אידעאַליסטן, אָט די שוישפּילער מיט אַ סך גלויבן? זיינען
יידן ניט שולדיק אַט-די קינסטלער דאָס מינימאַלסטע — באַזוכן זייערע
פאַרשטעלונגען און אַנפּילן דעם טעאַטער?

אַנשטאַט צו ריידן וועגן ירידה, אַנשטאַט קרעכצן — בעל פּה אַדער

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

בכתב — וועגן אונדזער יוגנט וואָס גייט אַוועק פון אונדז, לאַמיר אַליין דעמאָנסטרירן אונדזער גלויבן, אונדזער ליבע צום בעסערן יידישן וואָרט און — אַליין זיין יונג...

ס'וואָלט געווען שיין פון אונדז אַלעמען ווען מיר קומען זען די פיין-קינסטלערישע פאַרשטעלונג „די איינזאַמע שיף“, פאַרוואַנדלען די פאַרשעה אין אַ יום-טוב! דעם יום-טוב פון יידיש טעאַטער, פון יידישן גע-רעדטן וואָרט, פון יידישער קולטור! יידן וועלכע האָבן ליב טעאַטער, קאָן איך זיך ניט פאַרשטעלן, אַז זיי זאָלן דורכלאָזן אַזאַ שטאַרקע עמאַציאָנע-לע איבערלעבונג ווי די אויפפירונג פון „די איינזאַמע שיף“ רופט אַרויס!
יאַנואַר, 1957

די איטאליענישע אַמעריקאַנער זינגערין, דזשינעטאַ לאַ ביאַנקאַ, און שלום סעקונדאַס „יהי רצון“

אַבומלט, ביי אַ קאַנצערט פון אַן אַרבעטער רינג אַרגאַניזאַציע אין קאַמאַדאָר האַטעל, איז אויפגעטראָטן אַ יונגינקע קאַלאַראַטוראַ סאַפּראַן, דזשינעטאַ לאַ ביאַנקאַ. זי איז שוואַרץ-חנעוודיק און שיין און שלאַנק און זינגט די שווערסטע אַריעס און די קאַמפּליצירטסטע וואַקאַלע פּאַסאַזשן מיט אַ לייכטקייט און אַ ווירטאָזיטעט וואָס דערשטוינען אירע צוהערער.

זי איז אַ קינד פון איטאליענישע עלטערן; געבוירן אין באַפּאַלאַ אין די פאַראייניקטע שטאַטן. איר מוזיקאַלישע דערציִונג האָט זי באַקומען ביי איר טאַנטע, מאַדאַם לוטשיאַ קאַרלינאַ, אַ געוועזענע אָפּערע-זינגערין, וועלכע גיט זיך אָפּ מיט איר טאַלאַנטפולער פּלימעניצעס קאַריערע שוין אַ סך יאָרן.

ווען זי איז געווען בלויז 20 יאָר אַלט, האָט מיס לאַ ביאַנקאַ באַקומען די פּולברייט-באַלוינונג — צוויי פּרייע יאָר שטודירן אין רוים — און זי איז אַהינצו אָפּגעפאַרן מיט איר טאַנטע. זייענדיק דאָרט האָט זי באַקומען אַן אַנבאַט צו פאַרן מיט אַן איטאליענישער אָפּערע-טרופע קיין אויסטראַ-ליע אַלס די ערשטע קאַלאַראַטוראַ. האָט זי איבערגעריסן איר „סקאַלער-שיפּ“ אויף אַ יאָר און איז אויפגעטראָטן מיט זעלטענעם דערפאַלג אין די צוויי וויכטיקסטע הויפט-שטעט פון אויסטראַליע — מעלבּורן און סידני. זי האָט געזונגען די הויפט-פרויען ראָלן אין „ריגאַלעטאַ“, „לוטשיאַ די לאַ-מעמרור“ און „באַרבער פון סעוויל“.

זי איז פון אויסטראַליע צוריקגעפאַרן קיין איטאליע אויף ווייטער אַב-צוגיין מיט איר וואַקאַלן שטודיום, און זייענדיק דאָרט האָט לאַ ביאַנקאַ

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

אויפגעטראָטן אין אַ ריי קאָנקורסן און פעסטיוואַלן, און איז אומעטום אַרויסגעקומען די ערשטע. מיט אַ צייט צוריק איז זי צוריקגעקומען קיין ניו-יאָרק מיט אַ קאָנטראַקט אויפצוטראַעטן אין אַן אַמעריקאַנער אָפּערע אויף בראָדוויי, אין לאַטוּש „באַלאַד אָף בעיבי דאָו“ וואָס האָט זיך שפּעטער געעפנט אין וואַשינגטאָן.

דזשינעטאַ לאַ ביאַנקאַ

דזשינעטאַ לאַ ביאַנקאַ האָט שוין איצט אַ רעפּערטואַר פון 19 אָפּע-רעטישע ראָלן און דריי הונדערט קאָנצערט-לידער. זי קאָן אויפטרעטן אין „דאָן דזשיאָוואַני“, „דאָן פּאַסקוואַלע“, „מאַסקו באַל“ און אַזוי אויך אין אַ צען אַנדערע אָפּערעס און מיט איין פּראָבע מיטן אַרקעסטער זיך באַ-טייליקן אין אַ פּאַרשטעלונג.

חיים עהרענרייך

*

אַנגעהויבן שרייבן די שורות וועגן אַט דער זינגערין האָב איך, אָבער, צוליב — „יהי רצון“. מײן קאַלעגע פון דער טעאַטער-זײט, דער באַוויס-טער קאַמפּאָזיטאָר שלום סעקונדאַ האָט מיט יאָרן צוריק אַנגעשריבן אַ האַלב סעקולאַרן, האַלב ליטורגישן נומער וואָס הייסט „יהי רצון“. האָבן אַט די קאַמפּאָזיציע איינגעשלאָסן אַ סך ייִדישע קינסטלער פון דער קאַנ-צערט-בינע אין זײער רעפּערטואַר. ווען אַ זינגער וויל מאַכן אַ זיכערן דערפּאָלג מיט אַ ייִדישן עולם, דערלאַנגט ער צום שלום פון זײן פּראָגראַם — „יהי רצון“. און אויב ער האָט נאָך אַ שטיק, קאַנט איר זײן זיכער, אַז ער וועט אויסנעמען.

אויך דזשינעטאַ לאַ ביאַנקאַ האָט אין איר רעפּערטואַר אַט דעם „שלאַגער“. און ווען זי טוט אָן אויף איר יונגן, שוואַרצן קאַפּ דאָס ווייסע טיכל, און אירע שוואַרצע אויגן ווערן ליכט-בענטשנדיק פּרום, זאָלט איר וויסן, אַז די קינסטלערין וועט זינגען „יהי רצון“... איר „יהי רצון“ פּאַרפּישופּט און צענעמט דעם עולם און צעשטורעמט אים אַזוי, אַז מען קאַן מײנען, אַז די לאַ ביאַנקאַ איז דורכגעוויקט אין חסידישער ייִדישקייט מדור דורות. אַפילו איר טאַנטע מאַדאַם קאַרלינאַ, קאַן עס נײט פּאַרשטיין... „ניט אַנדערש“, האָט זי איין מאָל אויסגערופּן, „אַז אין דזשינעטאַס אַדערן האָט זיך אַריינגעכאַפּט ערגעץ אַ טראַפּן אַדער מער ייִדיש בלוט“.

איך האָב בײגעוויינט אַ פּראָגראַם אין בען באַנוס און מינאַ בערנס ווילעדזש טעאַטער אויף „סעקאַנד עוועניו“, האָט דזשינעטאַ לאַ ביאַנקאַ צוזאַמען מיט בען באַנוסן געשפּילט און געזונגען די ראַל פון „דינה“ אין גאַלדפּאַדנס היסטאָרישער אַפּערעטע „בר פּוכבא“ און זי איז געווען אויס-געצײכנט.

בכלל האָט זי אין איר רעפּערטואַר אַ סך ייִדישע און העברעיִשע לידער און זי האַפּט אויך צו קאַנען באַזוכן און זינגען אין מדינת ישׂראל.

יאַנואַר, 1957

טאָקערס רעקאָרד פון סדר ניגונים און שחרית תפילות קאָמפאָנירט פון שלום סעקונדאַ

קאָלאַמביאַ רעקאָרד קאָמפאָני פאָרדינט אַ יישר כוח פאַר דעם פּסח-דיקן אַלבום וואָס זי האָט רעקאָרדירט מיט דעם מעטראָפאָליטען אָפּערע טענאַר, ריטשאַרד טאָקער, באַגלייט פון כאַראַלן אַנסאַמבל אונטער דער דירעקציע פון דעם קאָמפאָזיטאָר, שלום סעקונדאַ. אויף איין זייט האָבן זיי רעקאָרדירט די סדר ניגונים אין עכט־טראַדיציאָנעלן אופן, אַזוי, אַז יעדער איינער זאָל קאָנען מיטזינגען די נייע באַאָכטונגען אויף די גוט־באַקאַנטע טיילן פון דער הגדה.

באַלד ווי די גאַלדענע טענער פון ריטשאַרד טאָקער קלינגען אַרויס ווען ער הייבט אָן מאַכן קידוש, שאַפט זיך אַ יום־טובֿדיקע שטימונג און עס ווילט זיך הערן נאָך און נאָך. ווען די שטימע פון דאָריס קאָהען דער־הערט זיך אין די „פיר קשיות“ דערמאָנט עס אייך אין דער אַלטער היים, און טאָקע ווי יעדער פון אונדז האָט אין זיין צייט געפרעגט זיין טאַטן די פיר קשיות. די שטימע קלינגט קינדעריש, ווי פון אַ קליין יינגעלע און דער נוסח איז ווי דער אַלטער, אַנגענומענער ניגון.

אַזוי ווייטער מיט „דיינו“, „בכל דור ודור“ און די איבעריקע טיילן פון דער הגדה. די ערשטע זייט ענדיקט זיך מיט אַ געשמאַקן, בעל־תפילה־שן „זאַגעכץ“ פון דעם לעצטן פּסוק פון „חד גדיא“. יידן וואָס האָבן ליב אַרטאָדאָקסישע חזנות וועלן איבערשפּילן דעם „וואַתא הקדוש ברוך הוא“ צענדליקער מאָל.

די צווייטע זייט באַשטייט שוין פון שחרית און מוסף תפילות. ווען מען הערט זיך צו צו ריטשאַרד טאָקערס זאַגן „רבונגו של עולם“ פון „סדר קריאת ספר התורה“, ווילט זיך גאַרניט גלייבן אַז דאָס איז דער זעלבער

היים עהרענרײך

קינסטלער וואָס צײכנט זיך אַזוי אויס אין די פאַרשיידענע אָפּערעס וואָס ער זינגט אין מעטראָפּאָליטען אָפּערע הויז. ווי אַן אַלט־מאַדישער בעל־תפילה טענהט ער זיך אויס מיט דעם רבּונו של עולם און ווען ער וויינט אויס „ושמרנו ממעשים רעים ומן השעות הרעות המתבקשות לבוא לעולם“, פאַרגעסט מען אין גאַנצן אַז דאָס זענען קלאַנגען וואָס קומען אַרויס פון אַ רעקאָרד, נאָר עס גלייבט זיך גיכער, אַז מיר זיצן באַקליידט מיט אַ טלית אין שול און מען וויינט מיט דעם שליח ציבור.

עס איז אַ ווונדערלעכע קאַמבינאַציע, טאַקערס גאַלדענע שטימע און זיין התפעלות. צום סוף זינגט טאַקער מיטן כאָר „אין פּאלוהנו“ און „אדון עולם“. ביידע ניגונים זיינען פאַר דעם שרייבער נײַ. זיכער וועלן זיי אויפגעכאַפט ווערן פון אַלע חזנים און כאָרן אין אַלע שולן. ביידע ניגונים האָבן אין זיך חסידישע דבקות, און עס בעט זיך „זינגט מיט“.

פון טעכנישן שטאַנדפּונקט איז דער פּסח־רעקאָרד איינער פון די סאַמע בעסטע וואָס אַפילו „קאַלאַמביאַ“ האָט ביו איצט געמאַכט. די קלאַרקײט פון חזן און כאָר און דער קלאַרער באַלאַנס פון אַלע שטימען שאַפן אַן אַטמאָספּערע ניט ווי פון אַ רעקאָרד, נאָר ווי מען וואַלט געזעסן אין אַ שול און געהערט די תפילות „לעבעדיק“.

סױערט אַנגעגעבן אויף דעם רעקאָרד, אַז די גאַנצע מוזיק פון אַלע תפילות איז פאַרפאַסט געוואָרן פון שלום סעקונדאַ. אויב אַזוי, קומט אים אַ „בראַוואַ“ ניט נאָר פאַר זיין דיריגירן דעם כאָר, נאָר אויך פאַר דער אמת־פיינער שול־מוזיק.

יוני, 1962

דער זיווג בעלאַרסקי-געבירטיג

דער אלוועלטלעכער יידישער קולטור קאנגרעס האָט פאַרדינט נאָך אַ מיצווה — ער האָט אַרויסגעגעבן אַ רעקאָרדירטן אַלבום מיט צוועלף ליי-דער, פון מרדכי געבירטיג, געזונגען פון סידאַר בעלאַרסקי. אַזאַ זיווג, ווי בעלאַרסקי-געבירטיג, איז אַן איינפאַל מן השמים. צווישן אַלע זינגער וואָס גיבן זיך אָפּ מיטן יידישן פּאָלקסליד פאַרנעמט בעלאַרסקי אַן ספּק דעם אויבן-אָן. דער נייסטער אַלבום איז דער בעסטער באַווייז, אַז קיין בעסערן שידוך האָט דער יידישער קולטור-קאנגרעס נישט געקאָנט געפינען.

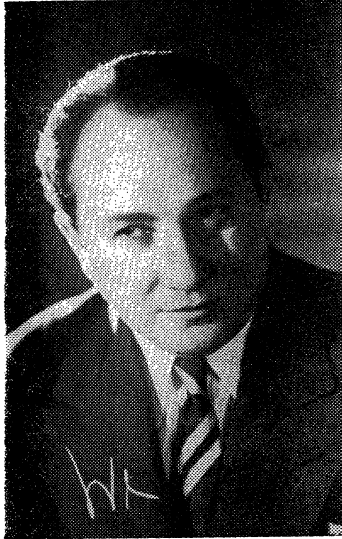
דער דיכטער-מאַרטירער מרדכי געבירטיג, וועלכער איז אומגעקומען פון אַ נאַצי קויל אויפן וועג צום קרעמאַטאָריום אין 1942, האָט געשריבן אי די ווערטער, אי די מוזיק פון זיינע לידער, און זיי זיינען אַרויסגע-קומען ווי אַ צווילינג, וואָרט און קלאַנג אויסגעפלאַכטן אין איין קינסטלע-רישער גאַנצקייט. ווירקן זיי אויפן געמיט פון דעם צוהערער מיט זייער אויסגערונדיקטקייט און גאַנצקייט.

ווען אַ קינסטלער ווי סידאַר בעלאַרסקי זינגט זיי אויס, איז דער רושם זייערער אַן אומגעהייערער. בעלאַרסקי איז נישט קיין „געוויינטלעכער“ זינגער. זיין שטיי, אַ סאַמעטענער באַס-באַריטאָן, פאַרמאָגט קאָליר און שאַ-טירונגען און מערקווירדיקע ווייכקייט, פאַר אַ באַס, און די אַלע מעלות העלפן אים אַרויסברענגען יעדן וואַקאַלישן ניואַנס וואָס אַ ליד, געשריבן אין פּאָלקסטימלעכן טאָן, פאַרמאָגט נאָר אין זיך.

דאַרפט איר זיך גאַרנישט שעמען, אויב איר וועט פּלוצעם דערפילן טרערן אויף די באַקן אין די ערשטע פאַר שורות פון „די זון איז פאַר-גאַנגען“, און איר דאַרפט נישט ווונדערן זיך אויף דער אויפובלונג אין אייער געמיט ביי „רייזעלע“. אין דעם אַלץ איז סידאַר בעלאַרסקי נישט וויי-

חיים עהרענרייך

ניקער „שולדיק“ ווי געבירטיג. ניט אומזיסט איז ער באוויסט און בא-
ליבט אין אלע לענדער און שטעט וווּ יידן לעבן.

סידאר בעלארסקי

די פלאַטע „סידאר בעלארסקי אין לידער פון מ. געבירטיג“, איז נעט
ארויסגעגעבן, אַ לאַנג־שפּילנדער רעקאָרד פון זעקס לידער אויף יעדער
זייט. וולאדימיר חפץ, וועלכער באַגלייט בעלאַרסקין אויף דער פּיאַנאָ,
האַט אַראָנזשירט ניין פון די צוועלף לידער, און עס פילט זיך, אַז אַ
מייסטערהאַפטע האַנט זיי אַרומגעצוואַנגן. דריי פון די לידער האַט
בעלאַרסקי אַליין אַראָנזשירט.

אַדאַגק דעם יידישן קולטור־קאָנגרעס איז די יידישע רעקאָרדירטע
מוזיק באַרייכערט געוואָרן מיט אַ קונסט פלאַטע וואָס איז אַ שטאַלץ און
אַ גענוס פאַרן אויער און פאַר דעם געמיט.

עטלעכע ווערטער וועגן דעם וואָדעוויל טעאַטער

„אז גאָט וויל שיסט אַ בעזעם“. אָט דאָס ווערטל קאָן אָנגעווענדט ווערן אויף ייִדיש טעאַטער.

עס האָט אויסגעזען ווי דאָס ייִדישע טעאַטער איז שוין אויף די הינ-טערשטע פּיס. די יונגוואַרג האָט אויפּגעהערט צו גיין אין ייִדישן טעאַ-טער, און די עלטערע מענטשן האָבן שוין קיין פּוּח נישט געהאַט צו גיין. און עס האָט טאַקע אויסגעזען, ווי דאָס ייִדישע טעאַטער לעבט דורך זיינע לעצטע יאָרן. מיט אַ מאָל האָט זיך די לאַגע געענדערט. מ'האַט זיך איי-בערציגט, אַז די ייִדישע יונגוואַרג האָט ליב דאָס ייִדישע וואָרט און בענקט אַפּילו נאָך דעם לשון פּון זייערע באַבעס און זיידעס. און די איי-בערקערעניש איז געקומען אַדאַנק דער גרינדונג פּון דעם בעסערן ייִדישן וואָדעוויל.

זאָל דאָ פּאַרצייכנט ווערן, אַז אַ גרויסער דאַנק קומט דריי מענטשן: צוויי אַקטיאָרן און אַ געניטן אַלטן טעאַטער-מענדזשער. די צוויי קינסט-לער זיינען בען באַנוס און מינאַ בערן, און דער טעאַטער-מענדזשער איז סאַול דיקשטיין.

זייער אויפטו ליגט נישט אַזוי אין דעם, וואָס זייער טעאַטער איז אַ דערפאַלג, נאָר אין דעם וואָס זיי זיינען געווען די ערשטע פּון דעם איצטיקן דור שווישפּילער צו וואַגן מאַכן אַ פּאַרנוך צו געבן בעסער וואָ-דעוויל טעאַטער. פּאַרשטייט זיך, אַז עס איז גוט וואָס זייער טעאַטער איז אַ דערפאַלג. וואָלט עס, חלילה, געווען פּאַרקערט, וואָלט דער פּרוּוו געווען אַ דורכפאַל און עס וואָלט ווייטער געבליבן די לעגענדע, אַז דער עולם וויל נישט-פּה, אַ קוידערוועלש-ייִדיש און די אַלע אַנדערע זאַבאַבאַנעס,

חיים עהרענרייך

אין וועלכע יידישע אַקטיאָרן האָבן געזוכט צו פאַרוויגן זיך און דעם עולם.
באַנוס און בערן און סאַול דיקשטיין פאַרדינען אָנערקענונג פאַר זייער
אויפטו. איצט הערן מיר, אַז זיי וועלן אין גיכן אויך אָנהויבן שפּילן אין
מיטן דער וואַך לעגיסטים טעאַטער. עס פאַרשטייט זיך, אַז האָבן זיי שוין
געזאַגט „אַלף“, וועלן זיי שוין זאָגן „בית“. זייער לעגיסטים טעאַטער וועט
זיין פון בעסערן סאַרט.

אַבער מיר, דער עולם, וועט זיי דאַרפן שטיצן און זייער פאַרווך. מיט
פאַראייניקטע כוחות וועלן מיר דאַרפן צוריק אַוועקשטעלן דעם טעאַטער
אויף ביידע פּיס — גוט טעאַטער, טעאַטער פאַר דערוואַקסענע מענטשן.

מערץ, 1965

„מירעלע אפרת“ אויפגעפירט אין יידישן מלוכה-טעאטער פון פוילן

ניט אפילו אין די צייטן פון מאַריס שוואַרצס קונסט-טעאטער איז אַן אויפפירונג פון אַ פיעסע געווען אַזוי ציכטיק און אַזוי פרעציז, אַזוי אייב-געהאַלטן און אַזוי, יא, אַזוי שייך, ווי אידאַ קאַמינסקאַס אויפפירונג פון „מירעלע אפרת“, אין בילי ראָוו טעאטער.

ווען דער פאַרהאַנג הייבט זיך איז אַזוי ווי אַ בוקעט בלומען וואָלט זיך פאַנאַנדערגעפראַלט אין אַן עשירות פון בונטע קאַלירן און וואָלט גע-עפנט אונדזערע אויגן אויף אַ פאַטריאַרכאַלישקייט פון דעם יידישן לעבן מיט אַ יאָר זעכציק צוריק, ווען יעקב גאַרדין האָט געשריבן זיין פיעסע. „מירעלע אפרת“ איז אַ דראַמע אַדער אַ מעלאַדראַמע, אָבער נאָך קיין מאָל איז אַ פיעסע אין יידישן טעאטער ניט אויפגעפירט געוואָרן מיט אַזוי ווייניק געוואָלדן, מיט אַזוי ווייניק געשרייען און קולות ווי אין דער טרו-פע פון דעם יידישן טעאטער פון פוילן. איר זיצט אין טעאטער אַן אַנט-ציקטער, אַ באַגייסטערטער פון דעם שפּילן. די אַקטיאָרן האָבן קענטיק לאַנג און גוט שטודירט די פיעסע און אידאַ קאַמינסקאַ האָט אין איר רעזשי „אַריינגעבראַקט“ יעדן ברעקל טאַלאַנט וואָס זי פאַרמאַגט — און זי פאַר-מאַגט גאָר אַ סך פון דעם. הלוואַי האָבן מיר כאַטש איין אידאַ קאַמינסקאַ ביי אונדז אין ניו-יאָרק; דער יידישער טעאטער וואָלט דאַן געהאַט גאָר אַן אַנדער פנים.

זי איז ניט נאָר אַן ערשטקלאַסיקע רעזשיסעריין, נאָר אויך אַ גאָט-געבענטשטע אַקטריסע, ווי מיר זעען פון דער „מירעלע אפרת“, וואָס זי האָט באַשאַפן. מיר זעען דאָ מירעלען אַלס מוטער, אַלס פרוי, אַלס מענטש. זי איז צאַרט; זי איז שטאַלץ און בייגעוודיק; זי איז שטייף און זי איז

חיים עהרענרייך

פלאַסטיש. און זי איז, ווי געזאָגט, מענטשלעך. זי טיילט צדקה מיט דער רעכטער האַנט, און מוסר מיט דער לינקער האַנט. איר מוזט איר ליב האָבן. פון אירע צוויי קינדער, יאַסעלע און דאַניע, האָט זיך יאַסעלע איינגע-געבן אין דער מאַמען מיט זיין גוטסקייט און מיט זיין ווייכקייט. די ראָל, געשפילט פון דזשוליוס בערגער, איז איינע פון די אַנגענעמסטע אין דער פּיעסע. בערגער איז אַ געשולטער און טאַלאַנטפולער אַקטיאָר. מיר וואָלטן מיטן גאַנצן האַרצן אים רעקאַמענדירט פאַר האַליווד — זיין הילוך, זיין פנים, זיין גאַנצע באַנעמונג, איז פון אַ האַליוודער שוישפילער. ער ליידט זייער פון זיין פרוי, שיינדעלע, וועלכע באַנעמט זיך גראַב מיט זיין מו-טער און זיין האַרץ ווערט צעריסן צווישן די ביידע פרויען, וועלכע ער האָט ביידע ליב.

אויף רות קאַמינסקאַס דאַליע איז אויסגעפאַלן צו שפילן די ראָל פון דער שלעכטער שיינדעלע. זי שפילט די ראָל מיט חשק, מיט שווינג און מיט האַרץ.

זייער גוט איז אַרויס מאיר מעלמאַן, אַלס ר' שלמון און מירעלע אפרתס אַדמיניסטראַטאָר. ער איז ווירדיק, פשוט גרויסאַרטיק אין זיין ראָל. עס שפילן אויך קאַרל לאַטאַוויטש, מאַריאַ פרידמאַן, מיכאל שוויי-ליד, רות קאַוואַלסקאַ, מאיר רודענסקי, הענריק גרינבערג און דינה פאַל-קאַווסקאַ. עס באַטייליקן זיך מוזיקאַנטן, געסט — אַלע זיינען זיי איינגע-שפילט אין זייערע ראָלן.

מיר האָבן אַנגעהויבן אונדזער באַריכט מיט אידאַ קאַמינסקאַס רעזשי און מיר פאַרענדיקן מיט דעם. אַירע גרופירונגען זיינען מייסטערהאַפטע. זיי גיסן זיך איינע אין דער צווייטער כוואַליעדיק און אומבאַמערקט..
און:

אפשר קאַן מען פועלן, אַז די טרופע פון דעם פוילישן יידישן מלוכה-טעאַטער זאָל דאָ פאַרבלייבן אַ יאָר, אַנשטאַט די אַכט וואָכן, וועלכע זיינען זיי דערלויבט דאָ צו שפילן ?

אַקטאַבער, 1967

אידיאָ קאַמינסקאַ וועגן יידישן טעאַטער אין פּוילן

אידיאָ קאַמינסקאַ האַלט, אַז איר טעאַטער איז דער בעסטער באַווייזן, אַז טעאַטער בכלל, אויב זיינע טוער מיינען מיט אים ערנסט, דאַרף ער זיין סובסידירט פון דער רעגירונג. בלויז דאַן קאָן דער טעאַטער שטיין אויף אַ געהעריקער הייך. ווען דער אַקטיאָר איז נישט אַפהענגיק אָן דעם באַקס-אַפיס, קאָן דער טעאַטער וואַקסן אין דער הייך און אין דער טיף. אויב נישט אַ סובסידיע, הענגט דער טעאַטער אָפּ אָן דער דיקטאַטור פון די וואָס קויפן בילעטן.

דער אַקטיאָר ווערט טאַקע נישט גענוג באַצאַלט אין אַ סובסידירטן טעאַטער, אָבער ער קריגט באַצאַלט 12 מאָנאַטן אַ יאָר. דאָ, אין אַמעריקע, באַקומט אַן אַרטיסט אַ סך מער ווי אין פּוילן. אָבער דערפאַר קומט אים אויס צו זיין אַרבעטסלאָז מאָנאַטן, און אַפּילו יאָרן לאַנג. דערצו באַקומט דער אַקטיאָר זעקס באַצאַלטע וואַכן וואַקאַציע. און ווען די דאגות פרנסה ווערן אַראָפּגענומען פון דעם קינסטלערס קאַפּ, קאָן ער זיך אָפּגעבן אין גאַנצן זיין קונסט, ווייזט אָן, מאַדאַם קאַמינסקאַ. אַזוי ווי פאַרבייגייענדיק ווייזט אָן קאַמינסקאַ, אַז זי האָט גאַרנישט קעגן די אַמעריקאַנער מענעדזשערס. אויף איר מזל איז האַראַלד לעווינטאַל איינער פון די סימפּאַטישסטע מענטשן, וואָס זי האָט באַגעגנט ביים טעאַטער.

זי האָט אַ סך קלייניקייטן אויסצוועצן קעגן דעם היגן טעאַטער. צום ביישפּיל: אין פּוילישן טעאַטער לאַזט מען די באַזוכער נישט אַריין אויב זיי קומען שפעט. דאָ גייט אַ פאַרשטעלונג ווי אַ פאַבריק. די מערסטע פאַר-שטעלונגען וואָס האָבן אַ קיום זיינען „היטס“.

דער פאקט איז, אַז דער יידישער מלוכה-טעאַטער אין פּוילן עקסיס-טירט שוין איין-און-צוואַנציק יאָר. אין רומעניע עקסיסטירט דער יידישער מלוכה-טעאַטער צוואַנציק יאָר. ער שפּילט אָבער שטענדיק אין רומעניע. אין אַנדערע טעאַטערס ווען עס איז נאָר עפעס אַ קריזיס צעפּאַלן זיי זיך. ס'איז אמת, אַז אין פּוילישן טעאַטער איז דאָ אַפט אַ מאַנגל אין נייע קינסטלער, וואָס זשע טוט דער טעאַטער ? ער „אַנטלייט“ יידישע מענטשן פון פּוילישן טעאַטער און זעצט פאַר מיט זיין שפּילן.

ניינציק מענטשן און מער זיינען באַשעפּטיקט ביים יידישן טעאַטער. דער טעאַטער פאַרמאָגט אַ סטודיאָ, און אין איצטיקן מאָמענט האָט די סטודיאָ ערף סטודענטן.

די טרופּע וואָס איז אַהער געקומען, האָט מיטגעבראַכט פיר סטודענטן פון דער סטודיאָ. מען לערנט זיי יידיש ריידן אין דער סטודיאָ.

ביים שמועס, וואָס מיר האָבן געהאַט מיט מאַדאַם קאַמינסקאַ, איז אויך אַנוועזנד געווען איר מאַן, מאיר מעלמאַן, וועלכער קומט פון לעמבערג. אידאָ קאַמינסקאַ איז געבוירן געוואָרן אין אַדעס, וווּ איר מאַמע האָט געשפּילט. ווען זי איז איין יאָר אַלט געווען האָט איר די מאַמע געבראַכט קיין וואַרשע. אין דער טרופּע שפּילט שוין דער דריטער דור פון די קאַמינסקאַס, אידאַס טאַכטער, רות. ס'איז שוין אַרויס אַ בוך וועגן אידאָ קאַמינסקאַס פּופּציק יאָר אויף דער יידישער בינע. דאָס איז שוין קאַמינסקאַס דריטער באַזוך אין די פאַראייניקטע שטאַטן. זי האָט געהאַט דעם כּבוד נאַמינירט צו ווערן פאַרן אַסקאַר, פאַר איר שפּילן אין דעם פּילם „אַ שאַפּ אָן מעין סטריט“.

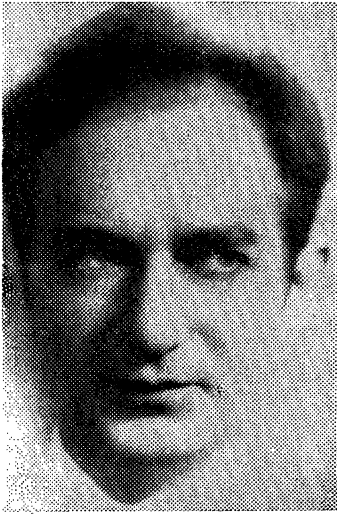
נאָך יעדער פאַרשטעלונג וואַרטן אויף דער בינע מאַסן מענטשן, וועלכע דאַנקען איר פאַר דעם יידישן טעאַטער. אידאָ קאַמינסקאַ האָט דערציילט וועגן דער גרויסער סומע געלט, וואָס מען האָט איר אָנגעבאַטן פאַר קומען און שפּילן דאָ. זי האָט עס אָבער צוריקגעוויזן, ווייל זי האָט געוואָלט, אַז מען זאָל ברענגען אַהער דעם גאַנצן טעאַטער. דער פּאָקט איז, אַז זיי באַקומען זייער ווייניק באַצאַלט — זיי באַקומען האַטעל און לעבנס-הוצאות.

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

וועגן דעם אַלגעמיינעם יידישן לעבן אין פוילן גיט דער גאסט נישט אַפּ קיין פריילעכן גרוס. עס לעבן איצט אין פוילן דרייסיק טויזנט יידן אין צען שטעט. עס עקסיסטירן אין פוילן דריי יידישע שולן. עס האָבן זיך געעפנט מער, אָבער זיי האָבן זיך צוגעשלאָסן. די גרעסטע צאל יידן וווינען אין וואַרשע. אין יידישן טעאָטער קומען אַ סך פוילישע באַזוכער. ביי זייער איצטיקן באַזוך וועט דער פוילישער יידישער מלוכה-טעאָטער שפילן בלויז אין ניו-יאָרק.

אידאָ קאָמינסקאָ מאַכט אַ מערקווירדיקן איינדרוק — זי איז אַ שטאַל-צע פרוי, און אַן ערשט-קלאַסיקע קינסטלערין. גלייכצייטיק איז זי זייער אַ פריינדלעכע און אַ צוגעלאָזענע. זי רעדט וועגן מענטשן מיט אַ סך ליבשאַפט — זי האָט זיי ליב. אין דער זעלבער צייט קאָן זי נישט מוחל זיין די, וועלכע האָבן פאַרשפרייט דעם קלאַנג פון איר אונטערשרייבן דעם פראָטעסט קעגן דער ישראל-רעגירונג. זיי האָבן צו ערשט געדאַרפט זיך נאַכפּרעגן ביי איר, ווי עס טוען געוויינטלעך פאַראַנטוואָרטלעכע שריי-בער. נאָר מיר זיינען זיכער, אַז ווען איר פעס וועט פאַריבער, וועט זי אויך די זשורנאַליסטן מוחל זיין.

אַקטאָבער, 1967

לודוויג זאץ

דזשעני גאלדשטיין

אהרן לעבעדעוו

מנשה סקולניק

בערגעלסאָנס „פרינץ ראובני“ אין דער פאלקסבינע

דוד בערגעלסאָנס „פרינץ ראובני“ איז אַ דראַמע וואָס דאַרף אויפגע-
פירט ווערן אויף אַ גרויסן מאַסשטאַב — גרויסע קאָלאָנאַדעס, ברייטע טע-
ראַסן, כאַטש איין פּייער פון דער אינקוויזיציע... אָן ספק האָט דער מחבר
פון דער פּיעסע געהאַט אין זינען, אַז ער פאַרמעסט זיך דאָ אויף אַ גרויסן
פאַרנעם. עס איז דעריבער אַ ווונדער, וואָס אויף דער קליינער בינע פון
דער „פאלקסבינע“ איז דוד ליכטן געלונגען אויפצוכאַפן די נשמה און דעם
אַטעם פון דער פּיעסע.

די האַנדלונג פון דער פּיעסע קומט פאַר אין שפּאַניע און אין פאַרטו-
גאַל, אין דער צייט ווען די אינקוויזיציע האָט גערייניקט יידישע נשמות
אין אירע פּייערן. אין יענער צייט ווייזט זיך די עניגמאַטישע פיגור פון
ראובני, וועלכער גיט זיך אָן אַלס פרינץ פון דער יידישער מלוכה און
וועלכער לייגט פאַר דעם פּויפסט אַ מיליטערישן בונד אין נאַמען פון דעם
הערשער פון דער יידישער מדינה.

ביי די ייִדן ווערט אָנגענומען, אַז ראובני איז דער משיח. ער איז גע-
קומען זיי אויסלייזן פון דער אינקוויזיציע, אָבער בלויז ביי אַ טייל ייִדן.
געוויינטלעך, ווערן ייִדן באַלד צעטיילט צווישן זיך, אַ היפשע מינאַריטעט
גלייבט, אַז ראובני איז אַ שווינדלער און אַן אַפּנאַרער. די צעטיילונג צווישן
ייִדן דערטראַגט זיך ביז צו די אויערן פון פּויפסט און ער באַשטימט אָן
אונטערזוכונג און אַזוי ווערט צונישט דער גרויסער חלום פון פרינץ ראובני
אויסצולייזן די ייִדן און אַפּראַטעווען זיי פון שמד און פון דער אינקוויזיציע.
די דראַמע, ווי זי איז אויפגעפירט אין דער „פאלקסבינע“, איז אַ זאַכ-
לעכע און אַ „באַלדיקע“. די פּיעסע גייט גלייך צו צום „פּונקט“, די דראַמע

חיים עהרענרייך

און די טראַגעדיע פון די יידן „טשעפען“ זיך גלייך צו צו דער היסטאָריע פון יענער צייט. עס קומען פאַר רירנדע סצענעס, וואָס שפּילן זיך אָפּ צווישן די צעטומלטע יידן. אַט אַזוי איז די סצענע פון דעם פּליטים לאַ-גער אין פאַרטוגאַל פשוט אויפטרײסלענדיק. און די סצענע אין וואַטיקאַן, בײ דער אונטערזוכונג, איז פול מיט שרעק, ווייל מען ווייסט, אַז הינטער דער אונטערזוכונג און פאַרהער ברענען די פּייערן פון דער אינקוויזיציע. מיכל מיכאַלאָוויטש, וועלכער שפּילט די הויפט ראל אין דער פּיעסע, פּרינץ ראובני, איז צוגעקליבן געוואָרן פאַר דער ראל מיט גרויס פאַרזיכ-טיקייט. עס קומט ליכטן אַ גרויסן קאַמפּלימענט פאַר צוקלייבן אַט דעם אַקטיאָר פון זיד-אַמעריקע פאַר פּרינץ ראובני. ער איז אַ העראַישע פיגור, אומדערשראַקן אין דער גרעסטער ספּנה. מיכאַלאָוויטש שפּילט די ראל מיט טאַלאַנט און באַלייכט די בינע מיט זיין מאַנסבילשער פיגור. ס'איז אַ פאַר-געניגן אים צו זען שפּילן.

אַ וויכטיקע ראלע אין דער פּיעסע פאַרנעמט דוד ראַגאַוו, אַלס שלמה מולכו, וועלכער האָט זיך אַריינגעוואָרפן אין דער ראל מיט אַלע זיינע ביינער.

מאַנכע פון די שוישפּילער קומט אויס צו שפּילן צוויי ראלן. הערש רובין שפּילט אין די ראלן דאָ פיזאַ און דעם קאַרדינאַל, וועלכער פּירט אָן דעם פאַרהער. ער וואַרפט אַ פּחד אויפן עולם מיט זיין קאַנטראַלירטער שינאה צו די יידן. אַזוי אויך יעקב רעכטצייט, וועלכער שפּילט צוויי ראלן, פון שמואל אברבנאל און פון אַ קאַרדינאַל.

בען פּיוועלאָוויטש אין דער ראל פון דעם מאַנאַך איז אַ פינצטערע געשטאַלט.

צפּורה שפּייזמאַן און מיני קערן אַלס צוויי אַריסטאָקראַטישע דאַמען, שפּילן אויסגעצייכנט זייערע ראלן. איר גלייבט זיי, אַז זיי קומען פון דער העכסטער אַריסטאָקראַטיע.

מאַריס אַדלער אַלס אַ קופּערשמיד, שפּילט זיין ראל מיט שוונג. שרה סטייבין טראַגט צו צו דעם טרויער פון דער בינע מיט איר קרעכץ.

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

דאיענע ציפקין העלפט באשיינען די בינע מיט איר יוגנטלעכקייט, מיט איר שיינקייט און מיט איר געזאנג.

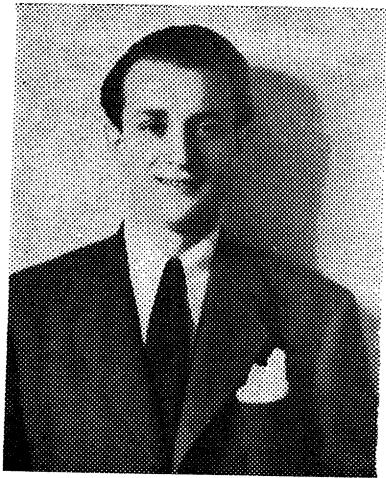
עס איז אוממעגלעך אויסצורעכענען אלעמען אין דער פיעסע. ס'איז א גרויסער פערסאנאל פון א פאָר צענדליק שוישפילער און עס איז ניט מעגלעך אויסצורעכענען אלע נעמען. אָט האָבן מיר שיער ניט אויסגע-לאָזט דעם באַמען פון יהושע זעלדיס, אַ גוטער אַקטיאָר, וועלכער צייכנט זיך געוויינטלעך אויס אין די ראָלן אין וועלכע ער שפילט. אין „פרינץ ראובני“ זעט ער זיך ווייניקער אָן, טראָץ די פיל רייד, וואָס דער מחבר האָט אים געגעבן.

עס נעמען אויך אַנטייל מאַקס ניידיטש, מאַקס פאַסאַק, איוואַ אַדלער, פּאַלין ראָזענבלום, הערי פרייפּעלד, ח. זיידענוואָרם און אַ גרויסע צאָל מאַ-נאַכן, מאַטראַסן און פליטים.

דער אמת איז, אַז די פאַרשטעלונג „פרינץ ראובני“ דאַרף מען זען מער ווי איין מאַל, אויב מען וויל אַז איר זאָפט און מיין זאָלן אַריינ-דרינגען אין די ביינער פון דעם צושויער.

לאַזאַר וויינער האָט געשריבן די מוזיק צו דער אויפפירונג. עס קומט אים אַ גרויסער קאָמפּלימענט. די מוזיק פון יעדער סצענע איז אין שטימונג מיט דער האַנדלונג און איז געשריבן מיט רעליגיעזן אַפּשיי.

נאָוועמבער, 1967

לעא פוקס

מרים קרעטין

דינה האלפערין

אברהם עלשטיין

ריטשאַרד טאַקערס 25 יאַריקער יובל

אין אַן אַרעמען הויז אין לאַנג איילענד, איז געבוירן געוואָרן דער וועלט־באַרימטער קינסטלער, דער אָפּערע זינגער, ראובן (שפּעטער — ריטשאַרד) טאַקער. זיין נאָמען איז געווען טיקער. ריטשאַרדס פאָטער שמואל איז געווען אַ פוטער הענדלער, און קיין גליקן האָט ער גיט געמאַכט. זיין מוטער, פעני, האָט זיך אָפּגעגעבן מיט דעם הויז.

ריטשאַרד האָט דורכגעלעבט זייער אַ שווערע קינדהייט. ער האָט גע־טראָגן טעלעגראַמעס, געלאָפּן אין שליחותן פאַר ביזנעס־לייט און געטאַן אַנדערע אַרבעטן וואָס אַרעמע קינדער טוען פּדי צו פאַרדיינען עטלעכע דאָ־לאַר אַ טאַג. ער האָט דעמאָלט אָפּילו גיט געחלומט, אַז ס'וועט קומען אַ צייט ווען מען וועט אים פּראַווען אַ יוביליי, אין וועלכן עס וועט זיך באַ־טייליקן די גאַנצע מוזיקאַלישע וועלט, און — אַז מען וועט אים באַגריסן אַלס דעם גרעסטן טענאָר.

אַ הי־געבוירענער און געבילדעטער זינגער, איז טאַקער באַזונדערס שטאַלץ, וואָס מען האָט אים באַערט אַלס „קאַמענדאַטאָר“ אין דעם אַרדער פון דער איטאַליענישער רעפּובליק, און וואָס איז, ווי אַ ייד, באַשטימט געוואָרן צו זינגען אין סעינט פעטריקס קאַטידרעל ביי דער לוויה פון האַבערט קענעדי.

פאַר די 25 יאַר וואָס ער איז טענאָר אין מעטראָפּאָליטען אָפּערע הויז, האָט ער געשפּילט 28 הויפט־ראָלן אין אָפּערעס.

ס'איז טאַקע ווי אַן אמתע געשיכטע, „טויזנט אין איין נאַכט“, וואָס האָט געקאָנט זיך פאַרלויפּן „בלויז אין אַמעריקע“. ריטשאַרד טאַקער האָט צום

חיים עהרענרייך

ערשטן מאל געזונגען אין עלטער פון זעקס יאר, אלס אן אלטא אין דער אלען סטריט שול.

טאקער האט געלערנט אין דער ניו יורקער האר-סקול, וו ער האט זיך אויסגעצייכנט אין פוטבאל, בעיס-באל, און בעסקעט-באל. דער יונגער ראובן האט באקומען א דזשאב אלס א „ראנער“ פאר א וואל-סטריט ברא-קערעידזש אפיס. דאס, צוזאמען מיט פינף דאלאר, וואס ער האט פון צייט צו צייט געמאכט פון זינגען ביי חתונות און בר-מיצוות. שפעטער האט ער געהאט א סילק ליינינג ביזנעס, וואס ער האט געפירט אין מאנהעטנס פון טער צענטער מיט קאפיטאל, וואס פריינד האבן אים אנטליען. מיט די געל-טער האט ער געצאלט פאר געזאנג שטודיעס. ער האט אבער נישט געשטרעבט צו מעטראפאליטען אפערע סטאריום, נאר צו חזנות אין א שול. זיין ציל איז גאר אין גיכן דערגרייכט געווארן, ער האט זיך ארויפגעארבעט צום אויבן-אן פון דעם ברוקלין דזשואיש סענטער. פאל אלטמאן, דער מעטראפאליטען אפערע טענאר האט אים אבער איינגעשמעסט, אז זיין מערקווירדיקע שטי-מע קאן גענוצט ווערן צו „זינגען צום אויבערשטן א ניי ליד“ אין די גרויסע מוזיקאלישע ווערק פון ווערדי און פוטשיני.

אין א פראסטיקער נאכט, אין יאנואר, 1945, איז דער יונגער חזן, אומ-באקאנט, אויפגעטראטן אויף דער בינע פון ניו-יארק מעטראפאליטען אפערע הויז און גלייך ביים ערשטן אויפטריט ארויסגערופן א באמת פייער-לעכע אוואציע.

אין זיין קאריערע האט טאקער שטענדיק געצויגן די גרעסטע אויפ-מערקזאמקייט אלס זינגער. ער איז געווען דער סטאר אין זעקס דערעפע-נונגס פארשטעלונגען אין מעטראפאליטען; אויסגעקליבן געווארן צו דער-עפענען לינקאלן צענטער, אלס סאליסט צו לענארד בערנשטיין און די ניו-יארק פילהארמאניק; ער האט געזונגען די סטאר ספענגלד-בענער פאר דער אפיציעלער דערעפענונגס צערעמאניע פון דער 1945—1964, ניו-יארק וואירלדס פעיר. ער איז געווען דער ערשטער סטאר פון דער אפערע און קאנצערט-וועלט צו באזוכן דעם וויעטנאם פראנט, ער האט אנגעפירט די 1967 פסח סדרים אין סייגאן און געגעבן קאנצערטן ביי מיליטערישע

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

פאסטנס און שפיטאלן אין דער קריג-געגנט אויף א צוויי וואַכיקער רייזע וואָס ער האָט געמאַכט אויף זיין אייגענער הוצאה. אין דעם זעלבן יאָר, בעת ער האָט געגעבן קאָנצערטן אין ישראל, איז ער פאַרכאַפט געוואָרן אין די ישראל-אַראַבישע שלאַכטן און איז פאַרבליבן צו געבן פאַרשטע-לונגען פאַר ישראל-סאַלדאַטן אויף די קאַמף-ליניעס. ווען ער האָט געזונ-גען צום ערשטן מאל אין דעם גרויסן רוימישן אַמפיטעאַטער אין וועראַנאַ, האָט די פאַרוואַלטונג געדאַרפט אויסאַרבעטן 5 פאַרשטעלונגען פון „לא דזשיאַקאַנדאַ“ אין צוויי וואַכן צייט און די וועראַנאַ איינוווינער האָבן אַג-געצונדן ליכט לכבוד טאַקערן אין אַלע לאַקאַלע קירכעס. ער האָט געזונ-גען אין דעם ווייטן אַריענט פאַר 250 טויזנט מענטשן, און פאַר 8 וואַכן צייט האָט ער אַרומגערייזט 50 טויזנט מייל אין דעם ווייטן מיזרח.

טראַץ זיינע זינגערישע אַקטיוויטעטן, איז טאַקער נאָך אַלץ גרייט פאַר אַ לעבעדיקער געזינג פון בעיסבאַל אָדער פוסבאַל אויף אַ הינטערשטן „לאַגן“ פון זיין הויז אין אַ זונטיק. ער האָט אַנדערע אינטערעסן אויסער אַפערע, ווי גאַלף, פּאָוקער, האַנדלען מיט סטאַקס און באַנדס און ריעל עסטעיט. אין זיינע אַלע הויפט „האַביס“ זיינען זיינע אינטימסטע פריינד ניט מיט-גלידער פון דער וועלט פון די קונסטן פון „קאַפּעי סאַסייעטי“, נאָר מיט-סטנס לאַנג איילענד שכנים און אַלע פריינד פון דעם גאַרמענט צענטער מיט וועמען ער האָט ליב צו פאַרקאַשערן די אַרבּל און עסן בלינצעס און קאַרטאַפּל-לאַטקעס, אין אַ סעקאַנד עוועניו מיליטען רעסטאָראַן.

איינע פון ריטשאַרד טאַקערס היימען געפינט זיך אין לאַנג איילענד.

עטלעכע טעג ערב דער דערעפענונג פון דעם מעטראַפּאָליטענס 1967—1968 סעזאָן, האָט מעיאָר דזשאָן לינדזי פּרעזענטירט ריטשאַרד טאַ-קערן מיט דעם הענדל מעדאַליאָן, די ערשטע קולטורעלע באַלוינונג, „צום טענאַר אַלס אַנערקענונג פאַר זיינע דערגרייכונגען אין די מוזיקאַלישע קונסטן און געווידמעט די קונסטן פון דער דינסט צו דער מענטשהייט“. ער האָט אויך באַקומען אַן אויסצייכענונג פון „קינסטלערישער און קולטור-רעלער באַלוינונג“ פון דעם בני-ברית. ער איז באַצייכנט געוואָרן „ערן גאַ-“

חיים עהרענרייך

ווערנאָר פון לאַנג איילענד" און אַ יערלעכן „ריטשארד טאַקער טאַג" אין ברוקלין.

פון די 28 הויפט־ראַלן, וואָס טאַקער האָט געזונגען ביז איצט אין דעם מעטראָפּאָליטען, איז זיין ליבלינג־ראַל דיי גריע אין „מאַנאָן לעסקאַ". זיין גרעסטע אַמביציע איז צו זינגען דעם פּאַטריאַרכאַלישן אליעזר אין „לאַ זשויוו" אויף דער בינע פון מעטראָפּאָליטען.

ניט אויסצורעכענען דעם כבוד און די ליבע וואָס ריטשארד טאַקער האָט באַקומען פון דער קינסטלערישער וועלט זינט ער איז אַריינגעטראָטן אין מעטראָפּאָליטען. ער האָט געבראַכט כבוד צו אַמעריקע און כבוד צו זיין ייִדישן פּאָלק. קומענדיקע דורות וועלן זיך בענטשן מיט אים.

יאַנואַר, 1970

דריי טעאָטער סטאַרס זיינען זיי געווען

פאַר די קנאַפע 45 יאָר, וואָס איך בין פאַרבונדן מיטן „פאַרווערטס“, האָב איך איבער 33 יאָר געדינט אַלס טעאָטער־רעדאַקטאָר פאַר דער גרוי־סער צייטונג. אַלס טעאָטער־רעדאַקטאָר, האָב איך זיך געטראָפן און זיך באַפריינדעט מיט אינטערעסאַנטע און טשיקאַווע קינסטלער. וועגן אייניקע פון זיי וועל איך דערציילן.

א. אַלעקסאַנדער גראַנאַך

מיט אַלעקסאַנדער גראַנאַכן בין איך געווען באַפריינדעט גלייך ווי ער איז אַראָפּ פון שיף. ער איז געווען דער אַקטיאָר פון גרויסע דראַמאַ־טישע זשעסטן, פון גרויסע געשרייען אויף דער בינע, פון ברייטע מאַגירן. ער האָט געהאַט טאַלאַנט און ער האָט זיך באַליבט געמאַכט מיט זיין אָפּנהאַרציקייט.

ער האָט, אָבער, ניט נושאַחן געווען ביי דער קריטיק. עס האָט מיר געריסן דאָס האַרץ פאַר אים. איך האָב געוואָסט ווי אַנ־טוישט ער איז, וויפּל ביטערקייט עס האָט זיך געזאַמלט ביי אים אין האַרצן. האָב איך אים געזוכט מקרב צו זיין און מאַכן אים פאַרגעסן זיינע ליידן.

ווען ער איז צום ערשטן מאַל צוריקגעפאַרן קיין דייטשלאַנד, האָט ער מיר פון שיף געשיקט אַ בריוול, אין וועלכן ער האָט געשריבן, אַז ער פאַרט אַוועק פון אַמעריקע ווי פון אַז אומאַנשטענדיקן הייזל. דאָס איינ־ציקע אַרט, וווּ ער האָט זיך געפילט היימיש און באַרוקט, איז געווען אין מיין היים, וועלכע ער וועט קיין מאַל ניט פאַרגעסן.

דאָס צווייטע מאָל איז ער געקומען קיין אַמעריקע ביים סוף פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. ער האָט שוין געהאַט דורכגעמאַכט גלות־רוסלאַנד און וועגן דעם האָט ער ניט געוואָלט ריידן.

צו ערשט האָט ער זיך באַזעצט אין האַליווד, וווּ ער האָט געהאַט אַ ביסל „אַרבעט“ און נאָך דעם איז ער געקומען קיין ניו־יאָרק, וווּ ער האָט געשפּילט די הויפט־מענער־ראָל אין „עי בעל פּאַר אַדאַנאַ“. מיר פּלעגן זיך אָפט טרעפּן אין אַ קאַפּע און לאַנג שמועסן. ער האָט זייער ליב געהאַט ייִדיש, ייִדיש טעאַטער און ייִדישע קולטור.

עס איז געווען זומער־צייט און מיר האָבן אָפּגעמאַכט, אַז זונטיק, ווען ער איז פּריי, זאָל ער קומען צו אונדז פּאַרברענגען דעם טאַג אין ראַקאָוועי פּאַרק. דאָס איז געווען מאַנטיק און זונטיק בין איר געגאַנגען צו זיין לוויה.

ער האָט געקראָגן אַן אַטאַקע אויף אָפּענדיסיטיס. דער דאָקטאָר האָט אים געראַטן גלייך גיין אין שפּיטאַל. ער האָט, אָבער, עס אָפּגעלייגט צוליב דער ראָל, און פּרייטיק איז ער געשטאַרבן.

ב. אַלעקסאַנדער סאַנין

אַלעקסאַנדער סאַנין איז געווען אַ מאַן אין די עלטערע מיטעלע יאָרן, ווען איר האָב זיך מיט אים באַקענט. אים האָט געבראַכט קיין ניו־יאָרק גאַטי קאַזאַז, דער מענעדזשער פון דעם מעטראָפּאָליטען אָפּערע הויז. סאַנין איז געקומען אַהער אויף אַ צוויי־יאָריקן קאַנטראַקט, אַלס רעזשיסער. ס'איז געווען דעמאָלט, ווען מיין פּרוי איז געווען אַ מיטגליד, אַן ערש־טע טענצערין, אין דעם מעטראָפּאָליטען באַלעט. סאַנין האָט קוים גערעדט ענגליש. ווען ער האָט זיך דערוווסט, אַז איר מאַן רעדט רוסיש, האָט ער איר געזאָגט, אַז ער וויל זיך זייער טרעפּן מיט מיר, און זי האָט אים איינ־געלאָדן אויף אַ דינער. „אפּשר געפּילטע פּיש?“ — האָט ער איר מיט נייגעריקייט געפּרעגט.

„גוט, אויב איר ווילט געפּילטע פּיש, וועל איר עס האָבן ספּעציעל פּאַר אייך“, האָט זי פּאַרויכערט.

פיגורן און פראפילן אויף דער יידישער בינע

ווען ער איז געקומען צום דינער, האָט זי געהאַט אויפן טיש אַ גרויסע פאַרציע געפילטע פיש, וואָס זי האָט באַשטעלט ביי ראַטנערן אין רעס-טאָראַן.

דער גוי האָט זיך פשוט מחיה געווען מיטן מאכל.
פון דעמאָלט אַן פלעגט ער אַמווייניקסטן צוויי מאָל אַ וואָך קומען צו אונדז עסן געפילטע פיש.

ער האָט זייער שטאַרק געטאַדלט מיין ווייב, פאַר וואָס זי גיט זיך ניט אָפּ מיט יידישע טענץ. ווען אַלע גרויסע קינסטלער, האָט ער געזאָגט, וואָלטן זיך אָפגעגעבן מיט זייער אייגענעם פאַלק, וואָלט דאָס יידישע פאַלק געגעבן דער וועלט די גרעסטע קונסט-ווערק. און ער פלעגט ריידן וועגן גרויסע רוסישע קינסטלער, וועלכע זיינען געווען יידן.

אויף מיין פרוי, ווייס איך, האָבן זיינע רייד געמאַכט אַן אומגעהייערן איינדרוק. ווען זי האָט שפעטער גענומען שאַפן די יידישע טענץ, איז עס געווען אונטער זיין איינפלוס. ער איז געווען דער רעזשיסער פון דער אַפּע-רע און האָט געהאַט אַ שאַרף אויג און אַ זעלטענעם געשמאַק.

שפעטער, ווען זיין קאַנטראַקט האָט זיך געענדיקט, איז ער אַוועקגע-פאַרן קיין איטאַליע.

ערשט נאָך דעם ווי ער איז אַוועקגעפאַרן, האָב איך זיך דערוויסט, אַז ער איז געווען אַ משומד. אַבער ניט אַ משומד צוליב געלט אָדער צוליב רום, נאָר ווייל ער האָט געגלייבט אין יעזוסן.

ער האָט געמוזט שטאַמען פון אַן אַלטער יידישער משפּחה, ווייל ער האָט גערעדט מיט דער גרעסטער ליבשאַפט וועגן יידן און וועגן יידישקייט.

אַבער איך האָב קיין מאָל ניט געקאַנט פאַרשטיין דעם ווידערשפרוך אין זיין נשמה.

איך האָב געהערט, אַז ער איז מיט עטלעכע יאָר צוריק געשטאַרבן און איז באַערדיקט געוואָרן אויף אַ קריסטלעכן בית עולם.

ג. וועניאמין ניקולין

איך בין זיך מודה און מתוודה, אז איך האָב וועניאמין ניקולין ליב געהאַט אהבת נפש. ער איז געווען מיט דרייסיק יאָר עלטער פון מיר און ער איז געווען מיט אַלע זיינע רמ"ח אברים אַ טעאַטראַל.

אין זיין אויסזען איז ער געווען ענלעך צו אַ גראַף — אַזוי אַריס־טאַקראַטיש האָט ער אויסגעזען. ער האָט אָנגעהויבן זיין טעאַטער־קאַריע־רע אויף דער רוסישער בינע און איז ביסלעכווייז פון שוישפילעריי אַרי־בער צו אַדמיניסטראַציע.

כדי צו קאָנען זיך פריי באַוועגן איבער דער גרויסער רוסישער אימ־פעריע, ניט דאַרפן צייטערן פאַר די רוסישע טשינאָוויקעס, האָט ער זיך געשמדט.

ווען די „הבימה“ איז אין אָנהייב פון די 20ער יאָרן אַרויסגעפאַרן פון רוסלאַנד, איז ער מיטגעפאַרן אַלס מענעדזשער פון דער טרופע. ווען די טרופע איז אָנגעקומען קיין דייטשלאַנד, האָט ער, קודם פל, זיך צוריק מגייר געווען.

דאָ, אין ניו־יאָרק, איז ער שוין פאַרבליבן ביז דעם סוף פון זיינע יאָרן, כאַטש געשטאַרבן איז ער אין לאַס אַנדזשעלעס, אין הויז פון איינעם פון זיינע פיל קינדער. זיי זיינען אַלע, חוץ דעם עלטסטן, וועלכער האָט אויך געהייסן וועניאמין, געבוירן געוואָרן פון קריסטלעכע מאַמעס און זיינען דערצויגן געוואָרן ווי קריסטן.

זיין טאַכטער, די באַווסטע רוסישע אַקטריסע טאַמאַראַ, וועלכע איז פאַרהייראַט צו דעם באַווסטן אַקטיאָר, אַקים טאַמיראַוו, האָט איר טאַטנס ליבלעכע פערזענלעכקייט און אויך שכל.

ניקולינס גרעסטע שוואַכקייט איז געווען פרויען. אָבער ניט מיט גראַ־בער ליידיגשאַפט האָט זיך זיין פאַרערונג אויסגעדריקט. די פרוי איז פאַר אים געווען דער סימבאָל פון פרייד און גליק. פל־זמן ער איז געווען אין ניו־יאָרק האָט ער זיין ליבע אַוועקגעשענקט אין גאַנצן אַ מיידל פון אַ העלפט פון זיין עלטער, וועלכע ער האָט פאַרוואָרפן מיט צירונג, וואָס

ער האָט מיטגעבראַכט פון רוסלאַנד. ער האָט איר געבעטן מיט אים התונה צו האָבן און זי האָט עס אַלץ אָפגעלייגט פון יאָר צו יאָר. ווען ער איז געווען אין טיפן עלטער פון עטלעכע און אַכציק יאָר, האָט ער דורכגעמאַכט אַ שווערע אָפּעראַציע. נאָך דעם האָט ער זיך אַרייַ בערגעקליבן צו איינעם פון זיינע זין אין האַליווד און דאָרט האָט ער פאַרענדיקט זיין לעבן. איך האָב זיך אָפּט געטראָפּן מיט אים, מיטן קלוגן, דערפאַרונגסרייכן מענטשן.

איין מאָל, זיצנדיק אַזוי אויפן „פאַרטש“ פון מיין היים אין ראַקאָוועי פאַרק, זיינען דריי מיידלעך פאַרבייגעגאַנגען, מער אויסגעטאַן ווי אַנגע-טאַן, צום ים צו. ניקולין האָט זיי פשוט געשלונגען מיט די אויגן. דערנאָך האָט ער זיך אומגעקערט צו מיר און מיט אַ קרעכץ געזאָגט: „איי, די יוגנט, די יוגנט. ווען די יוגנט וואָלט נאָר געוויסט וואָס זי קאַן, אָדער ווען די עלטער וואָלט נאָר געקאַנט וואָס זי ווייסט — ווי גוט עס וואָלט דעמאָלט געווען!“

ווען איך האָב אים געזען צום לעצטן מאָל אין האַליווד, אַן אַל-טישקן, האָב איך געוויסט, אַז דאָס איז דאָס לעצטע מאָל, וואָס איך זע אים. ער איז געלעגן אויפן בעט און האָט ניט אַרויסגעלאָזט מיין האַנט פון זיינער. מיר האָבן ביידע געוויסט, אַז מיר געזעגענען זיך... אַט דער קלוי-גער ניקולין...

110. נענט מען א „קאפ“?

איינאקטער

פון חיים עהרענרייך

וון נעמט מען א „קאָפּ“?

(א י י נ א ק ט ע ר)

פ ע ר ז א נ ע ו ן :

- דימענשטיין — סיטי־עדיטאָר פון „פרימאָרגן“
- שאַרפּמאַן — מענעדזשער פון „פרימאָרגן“
- גאַרמאַן — מענעדזשינג עדיטאָר
- פעלדמאַן — אַ טויבער שרייבער
- קליינבערג — אַ הינקעדיקער שרייבער
- שיינמאַן — אַ שרייבער
- קורצבערג — אַ שרייבער
- גאַלדפעלד — אַ שריפטזעצער
- פאַרמאַן פון שריפטזעצער
- אַ יידענע
- אַ סטענאָגראַפּיסטקע
- אַ פּאַטאַגראַפּער
- קאַפּי באַיס, זעצער, פּאַליסלייט, א.א.וו.

נייעס־צימער אין רעדאַקציע פון „פרימאָרגן“. זעקס אַזייגער פאַרטאַג. די צייטונג דאַרף באלד גיין צום דרוק. שרייבער זיצן ביי די טישן און אַרבעטן. די „טיקער“ מאַשין אַרבעט. קאַפּי־באַיס גייען אַרײַן און אַרויס. ס׳הערשט אַ הױהאַ, אַ נערוועזע אַנגעשטרענגטקייט. פון דרויסן דערטראַגט זיך דער גערויש פון זעק־מאַשינען. טעלעפּאָנען קלינגען.

דער סיטי־עדיטאָר, דימענשטיין, זיצט ביי זיין טיש אַרומגערינגלט מיט אַ באַרג צייטונגען, „קליפּינגס“, פּאַפּירן, אַזוי ווי ער וואַלט געשוומען צווישן זיי. אין דער רעכטער האַנט האַלט ער אַ גרויסע שער מיט וועלכער ער שניידט שטיקער פון צייטונגען און פון „קאַפּי“ וואָס די יונגלעך טראַגן אים אונטער. ער איז זייער נערוועז.

אין סיטי־רום רעדט מען נישט, נאָר מען שרייט. בכלל פעלט דאָ יעדער סימן פון איידלקייט און העפלעכקייט. ס׳איז אַ צייטונג...

ווי נעמט מען א „קאפ“?

שאַרפּמאַן: (שטייט לעבן דימענשטיין)

מיר מוזן האָבן היינט א „סטרימער“. ס'איז זומער און מען מוז אונ-
טערוואַרעמען דעם עולם מיט גרויסע „העדלאַינס“.

דימענשטיין:

אַל-רייט, מר. שאַרפּמאַן, איר ווילט א „סטרימער“, וועט זיין א סטרי-
מער. די זעצער זאָלן נאָר וועלן זעצן דעם נייעם „טאַיפּ“.

שאַרפּמאַן:

אַי! אַטענד טו אים. זיי וועלן נוצן דעם נייעם „טאַיפּ“. (גייט אַרויס).

פעלדמאַן: (א טויבלעכער)

וואָס האָט ער געוואָלט?

דימענשטיין:

א „סטרימער“.

פעלדמאַן:

א וואָס?

דימענשטיין: (שרייט)

א „סטרימער“, א „סטרימער“.

פעלדמאַן:

טאָ זאָגט זשע אַ רימען, וואָס דאַרפט איר שרייען? פונקט ווען עס
פאַלט פון די הענט, קומט ער באַדערן וועגן אַ רימען. אַ רימען גאָר... אַ
מענעדזשער קאָן זיך אַלץ דערלויבן.

פאַרמאַן פון שריפטזעצער: (קומט אַריין צום סיטי־עדיטאָר)

גו, ווי איז דער קאַפּ? גיט מיר אייער קאַפּ!

דימענשטיין:

איך האָב נאָך צייט. און אַז מען איז אַ פאַרמאַן פון די שריפטזעצער
דאַרף מען יאָגן מענטשן ווי שקלאָפּן?

פאַרמאַן:

ס'איז שוין האַלב נאָך זעקס. מירן באַלד גיין צום פרעס. וואָס וויצלט

איר זיך?

חיים עהרענרייך

דימענשטיין :

כ'דארף האָבן אַ „סטרימער“, אַ קאַפּ איבערן גאַנצן פעידוש.

פאַרמאַן :

ס'פעלט אייך אַ קאַפּ? שטעלט אַוועק „רעוואָלוציע אין דייטשלאַנד, היטלער געפאַלן“.

דימענשטיין :

אַ דאַנק פאַר דער עצה, ער איז דאָך אָבער ניט געפאַלן.

פאַרמאַן :

וועט ער פאַלן. דערווייל האָט איר אַ קאַפּ. דער עולם וועט זען „היטלער“, „רעוואָלוציע“, וועט ער כאַפּן דעם „פרימאַרגן“.

(טעלעפאָן קלינגט)

דימענשטיין :

פעלדמאַן, ענטפערט דעם טעלעפאָן.

פאַרמאַן : (שרייט צו פעלדמאַן און ווייזט אויפן אויער)

טעלעפאָן! טעלעפאָן!

פעלדמאַן : (נעמט טעלעפאָן)

העלאַ, העלאַ. ווער? ווער? ווער? העכער, מען קאָן אייך ניט הערן. וואָס? ווער? האַ? ווער, ווער? אַה, בראַכמאַן? טאָ וואָס זשע זאַגסטו ניט?... וואָס איז, בראַכמאַן? רעד העכער, אַ בראַך צו דיר! אַ סענסאַציע? יע... וואָס איז? 25 ייִדן דערטרונקען אין — ווו? אין וואָסער? אין אַ טער-קישער באַד? וואָרט, וואָרט... (צו דימענשטיין) 25 ייִדן דערטרונקען אין אַ טערקישער באַד!

דימענשטיין : (מיט פרייד)

וונדערבאַר! 25 ייִדן! אויסגעצייכנט! אַט האָבן מיר אַ קאַפּ, אַ באַמ-

בע!

(שרייבט).

פעלדמאַן : (אין טעלעפאָן)

ווי נעמט מען א „קאפ“ ?

יע, וואָס? האָ? הו? ווהאַט דו יו סעי? וואָס? דימענשטיין?
(צום סיטי עדיטאָר) ער וויל צו אייך ריידן.

דימענשטיין: (כאַפט דעם טעלעפּאָן)

יעס בראַכמאַן, די נייעס איז אויסגעצייכנט... 25 ייִדן דערטרונקען,
ווונדערבאַר! מיר מאַכן אַן אַכט-קאַלומדיקן קאַפּ... וואָס? ... (זיין שטימע
פאַלט) וויפּל? וואָס רעדט איר? וויפּל ייִדן דערטרונקען? דריי ייִדן?
כ'האַב זיי אין דר'ערד... כ'האַב דיך אין דר'ערד און כ'האַב די טויבע לאַך
אין דר'ערד... הענגט אויף דעם טעלעפּאָן מיט פעס) הער אַ מעשה... גאַר דריי
ייִדן... (צערייסט דעם קאַפּ וואָס ער האָט אָנגעשריבן) נאַט — (צום פּאַרמאַן)
מאַכט זיי אַ דאַבל-קאַלום, בלויז דריי ייִדן... (שרייט צו שיינמאַנען אין אויער)
מאַכט די נייעס וועגן די דריי ייִדעלעך... בלויז דריי.

שיינמאַן: (לויפט פון דעם טיקער מיט אַ ראַל פּאַפּיר)

דימענשטיין, מיר האָבן אַ סענסאַציע. (לעזט פון פּאַפּיר) אַ האַלב מיליאָן
כינעזער אומגעקומען אין פעקינג. אַ האַלב מיליאָן! מאַכט אַן אַכט-קאַלום-
דיקן קאַפּ.

דימענשטיין: (קוקט אים אָן מיט רחמנות און פעס)

עפעס וואַרפט איר זיך מיט אַכט-קאַלומדיקע ביי מיר, וואָס איז ביי
אייך די גדולה אַזוי?
שיינמאַן:

אַ האַלבן מיליאָן כינעזער! אַ האַלב מיליאָן!

דימענשטיין:

כ'האַב זיי אין דר'ערד. נו איז וואָס אַז אַ האַלב מיליאָן? וואָס איז ביי
אייך די שימחה אַזוי? וווּ דענקט איר אַרבעט איר, מר. שיינמאַן? דאָ איז
דער „פרימאַרגן“ און ניט דער „פּאַרווערטס“. ביי אונדז איז אַ האַלב מי-
ליאָן כינעזער קיין יום-טובּ ניט. אַט ווען עס קומט אַן אויפן טיקער, אַז אַ
האַלב מיליאָן ייִדן זיינען אומגעקומען — דאָס איז עפעס אַן עסק! שוין
צייט איר זאָלט ווערן אַ מענטש, שיינמאַן! איר אַרבעט ניט אין „פּאַר-
ווערטס“ נאָר אין „פרימאַרגן“, די ייִדישע נאַציאָנאַלע פעיפּער. מיר קעי-

חיים עהרענרײך

טערן צו יידן און ניט צו כינעזער. ווען עס שטארבן אויס א האלב מיליאָן יידן, אַה, דאָן גיב איך זיי אַוועק מיט פּלעזשור גדול, ניט נאָר דעם פּראָנט פעידוש, נאָר דעם גאַנצן „פּרימאַרגן“, אַבער כינעזער! מיר זיינען אַ נעשאַנעל פעיעפּער, מר. שיינמאַן! מיר זיינען ניט קיין „פּאַרווערטס“.

שיינמאַן :

איז, הייסט דאָס, ניט ?

דימענשטיין :

העף עי מיליאָן כינעזער — גיט זיי פיר אינטשעס. (בלייבט זיצן פאַר־צווייפלט) וווּ נעמט מען אַ קאַפּ ? אוי, מיין קאַפּ !

קורצבערג : (אַ שרייבער וואָס ווערט שטאַרק באַווירקט פון די נייעס וואָס ער שרייבט. רעדט און מאַכט גרימאַסן צו זיך אַליין) וואָס שווייגט דער ייִדישער קאַנגרעס ? !

פאַרמאַן :

וועט זיין אָן אַ „סטרימער“. מאַכט צוויי־דריי קאַלומדיקע מיט אַ באַקס אין מיטן. דער עולם האָט ליב אַ באַקס, גיט אים אַ באַקס.

דימענשטיין :

שאַרפּמאַן וויל אַבער אַ „סטרימער“, האָט מיר אַט ערשט אַנגעזאָגט, אַז ער וויל אַ „סטרימער“, ווייל ס'איז שוין הייס און מען דאַרף הייבן די סירקולעישאַן.

פאַרמאַן :

מען דאַרף דאָך אַבער גיין צום פּרעס... מען מוז מאַכן די טרעין...

פּעלדמאַן :

דימענשטיין, אַ ייִדענע האָט געהאַט אַ צווילינג אין אַ גראַסערי... (קומט צו מיט אַ ראַל פּאַפּיר פון טיקער)

דימענשטיין :

אַ צווילינג ? זאָל זי זיי דאַרט קאַמענען... ווהאַט'ס דהי מעטער וויט יו ? אַ צווילינג איז ביי אייך אויך נייעס ? אפשר געבן אַן אַכט־קאַלומדיקן קאַפּ ? !

ווי נעמט מען אַ „קאפּ“ ?

פעלדמאָן :

ווער וויל אַן אַכט-קאַלומדיקן קאַפּ? ס'איז ניט מיין צווילינג...

קורצבערג :

פאַר וואָס רופט זיך ניט אַפּ ענגלאַנד ! ?

(טעלעפּאָן קלינגט. שיינמאַן ענטפערט)

שיינמאַן :

העלאַ ! יעס, דהיס איז די „פרימאַרגן“!... אינפאַרמעישן. אַזוי פרי דאַרפט איר שוין אינפאַרמעישאַן ? וואָס ווילט איר וויסן ? מעיק איט קוויק, וויר גאַינג טו פרעס ! וואָס ? ווען פאַלט היי-יאַר ראש-השנה ? דושאַסט עי מיניט. סעי, דימענשטיין, ווען איז ראש-השנה ?

דימענשטיין :

איטס נאַט עי העדלאַיין ! באַדער ניט.

שיינמאַן : (איז טעלעפּאָן)

האַלד אַהי וואַער ! (גייט צום צווייטן טעלעפּאָן, קלינגט אָן) געט מי דהי ניו יאָרק טאַימס, ניו יאָרק טאַימס. (וואַרט).

פאַרמאַן : (צו דימענשטיין)

פאַר וואָס שיקט איר ניט אַרויס אַ רעפּאָרטער ?

דימענשטיין :

אַרויסגעשיקט דעם פלינקסטן רעפּאָרטער וואָס מיר האָבן. שוין צוויי שעה ווי קליינבערג איז אַוועק צום פייער אין רידזש סטריט און ניט מען הערט פון אים, ניט מען זעט אים...

פאַרמאַן :

וועמען ? קליינבערגן ? (סקעפטיש) מילא...

שיינמאַן : (איז טעלעפּאָן)

טאַימס אינפאַרמעישאַן דעפּאַרטמענט ! העלאַ אינפאַרמעישאַן דע-פּאַרטמענט ? סעי, טעל מי וועהן איז ראַשאַשאַנאַ ? יו נאָ, דהי דזשאַיש האַלידעי, ראַשאַשאַנאַ... יו דאַנט נאָ ? קאַנעקט מי וויט פעט מאַהאַני... העלאַ פעט ? דהיס איז דזשעק, דזשעק שיינמאַן... סעי פעט, דו מי אַ

חיים עהרענרייך

פעוואַר, סאַם אַלד מען איז באַדערינג מי, הי מאַסט נאָ ווהען ראַשאַשאַנאַ
איז... בי עי גוט באַי ענד לוק אַפּ... וויל יו ? אַלרייט... אַיל האַלד...
קורצבערג :

ווו איז איצט דר. הערצל ? ווו נעמט מען משה רבנו ?

שיינמאַן :

ווהען ? מאַנדעי ענד טיוודעי, סעפטעמבער 10 ענד 11 ? ... טהענקס,
אַלד באַי... גיוו מי עי רינג וויל יאָ ? סאָו לאַנג. (הענגט אויף, גייט צו צום
צווייטן טעלעפאָן) העלאָו, ראש־השנה פאַלט אויס מאַנטיק און דינסטיק, דעם
10טן און 11טן סעפטעמבער... ווען יום כיפור איז ? הערט ר' ייד, יום
כיפור איז צען טעג נאָך ראש־השנה, יע... פאַרדרייט זיך אייער אייגענעם
קאַפּ... סוכות ? רופט אַפּ ראש־השנה וועל איך אייך זאָגן ווען סוכות איז...
מיר האַבן נאָך ניט באַשלאָסן ווען סוכות זאָל זיין, גודבאי... (הענגט אויף).

גאַרמאַן : (מענעדושינג עדיטאָר קומט אַריין. אַ מענטש מיט אַ שטרענגן געזיכט
און גלעזער אויפן שפיץ נאָו. ער טוט די גלעזער אָן און אויס, אין האַנט טראַגט
ער אַ קאַפּיע פון „פרימאַרגן“ — איז אויפגעבראַכט).

ווער האָט דאָס געשריבן די נייעס וועגן וועגן דעם פאַגראַם אין ליי-

בעריע ?

דימענשטיין :

ווהאי, וואַהט'ס דהי מעטרע מר. גאַרמאַן ? עפעס ניט גוט ?

גאַרמאַן :

עפעס ניט גוט ? ! הערט אַ לשון ! (לעזט) ,,די נפקא-מינה צווישן אַ
נעגער פון ליבעריע און אַ נעגער פון ליבעריע און אַ נעגער פון אַמעריקע
איז אַ גרויסע...“ ווי געפעלט אייך אַ לשון ? נפקא-מינה ? ווו מיינט איר,
גייט אַרויס דער ,,פרימאַרגן“ אין ניו-יאָרק, צי אין שניפעשאַק ? האָט איר
דאָ אַמאָל געהערט אַזאָ וואָרט ווי נפקא מינה (שטעלט אַפּ אַ קאַפּי-באָי) העי
באָי, דו יו נאָו ווהאַט נפקא מינה מינו ?

באָי :

נפקא... ? אַי הוירד אַווער נעקסט-דאָר קאָל הער נעביבאַר... באָט אַי

דאַנט נאָו ווהאַט אַיט מינו...

ווי נעמט מען א „קאָפּ“ ?

גאַרמאַן :

נו, איר זעט ? וואָס הייסט מען נוצט אין „פּרימאַרגן“ אַזאַ וואָרט...
און מען קאָן עס נאָך מיאוס אויסטייטשן אויך. (גאַלדפּעלד, אַנגעטאַן ווי אַ זע-
צער, קומט אַריין) אַט איז מר. גאַלדפּעלד, פּרעגט ביי אים... מר. גאַלדפּעלד
איר האָט דאָ געהערט אַזאַ וואָרט ווי נפּקא מינה ? (גאַלדפּעלד קוקט אויפן
מענעדזשינג עדיטאָר און ווייסט ניט צי זאָל ער זאָגן יע אַדער ניט) איר ווייסט
וואָס נפּקא מינה מיינט ?

גאַלדפּעלד :

ס'עפעס אַ טערקיש וואָרט...

גאַרמאַן : (מיט נצחון)

נו ? ! איר זעט ! (מיט פּעס) ווער האָט געשריבן די נייעס ?
דימענשטיין : (ווייל באַשיצן דעם שרייבער)
ווער קאָן געדענקען ? ס'איז אַ נעכטיקער „פּרימאַרגן“...

גאַרמאַן :

געפינט אויס... כ'קאָן אַזאַ לשון אין אַ ייִדישער נאַציאָנאַלער צייטונג
ניט דערלויבן...

גאַלדפּעלד :

שור... אַזאַ שרייבער דאַרף מען פּאָיערן... הער אַ שפּראַך... אַלס אַ
לעסאַן מוזט איר עמעצן פּאָיערן, מר. גאַרמאַן...

פּאַרמאַן :

וועמען וועט איר דאָ פּאָיערן, מר. גאַלדפּעלד ?

גאַלדפּעלד :

וואָס איז די נפּקא-מינה וועמען ? אַ שרייבער איז אַ מיצווה צו פּאָי-
ערן... זיי האָבן ניט קיין יוניעס...

גאַרמאַן : (גייט אַרויס לעזנדיק די נייעס, און הייבט צאָרנדיק מיט די פּלייצעס).

גאַלדפּעלד :

אַבי ער איז אַוועק איז אַל-רייט... (צו דימענשטיין) נו, וואָס איז מיט אַ
קאָפּ ? גיט מיר אייער קאָפּ... אַבער אַזוי אַ גוטן קאָפּ, וועט אַרויס אַ פּעי-
דזשעלע גנב, אַז דער „פּרימאַרגן“ וועט ווערט זיין אַ קוואַדער...

חיים עהרענרייך

שיינמאן :

יידן, כ'האָב עס... דריי טויזנט עסטרייכער דערשאַסן!

גאַלדפעלד :

דאָס אַלץ ?

פאַרמאן :

דריי טויזנט ? מער ווי בעכטן.

דימענשטיין :

קיין קאַפּ איז עס ניט.

גאַלדפעלד :

שטעלט צו אַ נול, שטעלט צו אַ נול.

פאַרמאן :

אפּשר טאַקע מאַכן 30 טויזנט ?

דימענשטיין :

קיינער וועט ניט גלייבן, ניטאָ דאַכט זיך אַזוי פּיל מענטשן אין גאַנץ
עסטרייך.

קליינבערג : (קומט אַריין. ער הינקט אויף אַ פּוס און שפּאַרט זיך אָן אויף אַ קוליע.

פאַרמאן :

אַט איז דאָך קליינבערג, אייער פּלינקסטער רעפּאַרטער...

דימענשטיין :

נו, וואָס איז מיטן פייער אויף רידזש סטריט ?

קליינבערג : (פּאַלט אַריין אין אַ שטול און וואַרפט אַוועק די קוליע)
שלעכט...

דימענשטיין :

וויפּל פאַרברענט ?

קליינבערג :

ביטער... בלויז זעקס פאַרברענט, און אויך ניט אַלע זעקס, איינער
לעבט נאָך...

ווי נעמט מען א „קאפ“ ?

דימענשמיינ : (נעמט שרייען)

א פיינער רעפארטער זייט איר... וואָס עפעס זעקס ? וואָס עפעס זעקס ? מער ווי זעקס קאָנען ניט ברענען ביי אייך ? ווי וועל איך נעמען אַ קאָפּ... כוועל דאָך פון זינען אַראָפּ...
קורצבערג :

פאר וואָס טוט גאַרניט דאָס ייִדישע פּאַלק ? !
יִרענע : (קומט אַריין)

כוויל פּרעגן אַן עצה... (קיינער קוקט זיך אויף איר ניט אום. זי וואַנדערט אַרום הילפּלאַז). ווי גיט מען דאָ עצות ?
גאַלדפּעלד :

הערט, מר. קליינבערג, די סטאַרי וואָס איר'ט איבערגעלאָזן וועגן דעם גלח איז ניט געפּינישט...
קליינבערג :

וואָס הייסט ניט „געפּינישט“ ?
גאַלדפּעלד :

א גלח שפּרינגט אַרונטער פון 17טן פּלאַך און איר שרייבט ניט צי ער איז געשטאַרבן אָדער לעבן געבליבן ?
קליינבערג :

ווי רעכנט איר ?
גאַלדפּעלד :

איך רעכן גאַרניט. (זוכט אויפן טיש דעם „פרוץ“, געפּינט אים) אַט לעזט... (לעזט) „אין פּאַקעט ביים גלח האָט מען געפונען זיין אַדרעס. די לוויה, ווי עס מעלדעט זיין שוועסטער, וועט זיין מיטוואָך“. קיין איין וואָרט ניט צי ער לעבט אָדער ניט.

קליינבערג :

מענט אים אַ לעבעדיקן באַגראָבן...

גאַלדפּעלד :

נעווער מאַינד אייערע חכמות. אַ לעזער דאַרף מען אַלץ עקספּלעינען, אַ לעזער האָט קיין צייט ניט צו טראַכטן. דאָס דאַרפט איר טאָן.

קליינבערג :

סעי, מר. גאלדפעלד, אפשר ווילט איר ווערן מענעדזשינג עדיטאר ביי אונדז ? איר קאנט דאך שוין בעסער לעקטשורן ווי גארמאן. שארפמאן מעג די שטיוול פוצן ביי אייך.

קאפי-באי : (לויפט צו צום סיטי-עדיטאר)

מר. שארפמאן איז קאמינג עגען...

פארמאן : (ווערט ביזי)

וועל, איך גיי אין קאמפאזינג רוים... כ'בין ביזי...

(גייט אפ)

גאלדפעלד : (רייניקט זיך אויס דעם נאז מיט זיין פארטעך)

שארפמאן גייט ? נו, כ'דארף לויפן אין שאפ... ס'פאלט ביי מיר די ארבעט פון די הענט...

פעלדמאן :

א מיידל פארגוואלדיקט פון דריי נעגערס...

קליינבערג :

מאך בעסער א נעגער פארגוואלדיקט פון דריי מיידלעך... (שרייבט ביסט זיכער אז פארגוואלדיקט ?

יידענע :

מיסטער, מיסטער, באי (שטעלט אפ א קאפי-באי) כ'וויל פרעגן אן עצה...

קאפי-באי :

שפעטער, ס'איז צו פרי נאך.

יידענע : (זוכט צו וועמען צוצוגיין. דערזעט קליינבערג, גייט צו אים צו).

מיסטער לעבן, כ'דארף פרעגן אן עצה... ווער גיט דא עצות ?

קליינבערג :

איי מיסעס לעבן, מיר קאנען זיך דא אליין קיין עצה ניט געבן, ווילט איר אז מיר זאלן אייך עצהגען. אזוי פרי, אויפן ניכטערן מאגן ווילט איר שוין אן עצה ; וואס ברענט ביי אייך ?

ווי נעמט מען א „קאפ“ ?

יידענע : (דערפרייט וואס זי האט ענדלעך צו וועמען צו ריידן)
וואס שייך ברענט ? ברענען ברענט ניט, אָבער ביטער איז מיר איר
פאַרשטייט, מיסטער שרייבער...

שיינמאַן : (פון טיקער)

דימענשטיין, מיר האָבן אַ קאַפּ... דאַלפּוס האָט איבערגעלאָזט אַ צוואַה...
דימענשטיין : (פאַראינטערעסירט)
טאַקע ? וואָס פאַראַ צוואַה ?

שיינמאַן :

נאַ, כ'האַב געמיינט אַז ס'איז אַ צוואַה, ס'איז גאַר עפעס אַנדערש...
קורצבערג :

ווי איז די יידישע אַרבעטערשאַפט ? וואָס שוויגט מען ? !
קליינבערג : (צו דער יידענע, ווייזט אָן אויף קורצבערגן)
גייט צו אים, ער גיט עצות.

יידענע :

ער איז דאָך אָבער אַ קליינער אַזאַ.
קליינבערג :

וואָס דאַרפט איר אָן עצה, צי עפעס אַנדערש ?
יידענע : (איז ספק)

אַט דאָס גיט עצות ? מנע... (גייט צו קורצבערגן).
פעלדמאַן :

דילינדזשער האָט איבערגעלאָזט צוויי אַלמנות... איז דאָס אַ קאַפּ ?
דימענשטיין :

אַ קאַפּ אויף אַכט קאַלומס ?
פעלדמאַן :

ווי ? וואָס זאַגט איר ?
דימענשטיין : (אָן אויפגערעגטער)

גאַרניט... גאַרניט...

חיים עהרענרייך

יִדְעֵנֶע: (צו קורצבערגן)

מיסטער, כ'דארף אן עצה...

קורצבערג: (פארטאן אין זיין ארבעט)

המ... יע... און ווו איז די ליבעראלע וועלט? ווו איז זי?

יִדְעֵנֶע: (קוקט זיך ארום)

וועמען רופט איר? (ער ענטפערט ניט, הייבט זי אן) איר פארשטייט, מיין מאן... שוין צען... יאר ווי מיר זיינען פארהייראט... אזוי איז ער א פיינער מענטש... ארבעט שווער... האלט מיך אויס אין פבוד און אין עושר... א גר-טער מענטש... נאר...

קורצבערג:

ברענען זאל היטלער!...

יִדְעֵנֶע:

אט טאקע אזוי ווי היטלער... איר פארשטייט? ... כ'האב אים טאקע ליב... אבער כ'בין דאך פארט א מענטש... שוין צען יאר... און כ'קאן עס שוין מער ניט איבערטראגן... איר פארשטייט, כ'פיל אז איך גיי אונטער... כ'בין א געזונטע פרוי... איר פארשטייט?

שארפמאן: (קומט אריין, א פארגומענער מענטש)

סעי דימענשטיין, וואס איז דער מער? מירן פארשפעטיקן די טרעין... פאר וואס גייט איר ניט צום פרעס?

דימענשטיין:

מר. שארפמאן, ס'פעלט מיר א קאפ.

שארפמאן:

א דאגה קעפ איצט? א וועלט קאכט מיט נייעס און איר זוכט א קאפ...

דימענשטיין:

איר ווילט דאך אבער אן אכט-קאלומדיקן קאפ...

שארפמאן:

אוודאי, אן אכט-קאלומדיקן און מיט 36סטער טאייפ... גרויסע קעפ...

גרויסע... איבערן גאנצן פעידוש...

ווי נעמט מען א „קאפ“ ?

דימענשמיין :

ווי זשע נעמט מען זיי ?

שאַרפּמאַן :

וואָס איז מיט דער פאַרפלייצונג אין פּוילן ?

דימענשמיין :

שלעכט... קיין איין ייד איז זינט בעכטן ניט דערטרונקען געוואָרן...
נעכטן האָבן מיר געהאַט א „העדלאַין“ — 300 יידן דערטרונקען ! איז גע-
ווען אויסגעצייכנט... האָב איך געמיינט אַז היינט וועלן מיר אַרויס „טויונט
יידן דערטרונקען לעבן וואַרשע“.

קורצבערג :

וואָס וועט זיין דער סוף ? !

יידענט :

אַט דאָס שריי איך דאָך... ווי לאַנג וועל איך אַזוי ליידן... וואָס קאָן ער
מיר אָבער העלפן ? אַז ער איז נעבעך געשטראַפט...

שאַרפּמאַן :

וואָס איז מפות דייטשלאַנד ?

פאַרמאַן : (קומט אַריין)

נו מיר קאַנען ניט אָפהאַלטן די קאַנטרי עדישאַן...

שאַרפּמאַן : (צום פאַרמאַן)

איט'ס אַל-רייט, אַיל עטענד טו איט...

(פאַרמאַן גייט צוריק אַרויס)

פּעלדמאַן : (פון טיקער)

מר. שאַרפּמאַן לוק היר...

שאַרפּמאַן : (גייט צו צום טיקער)

דימענשמייין : (כאַפט זיך פאַר די האַר)

וואָס טוט מען ? קליינבערג, לויף אַרויס אין סטריט, זע געפין מיר

עפעס אַ קאַפּ... כ'בעט דיך קליינבערג, טו עפעס... לויף... העלף מיר !...

חיים עהרענרייך

(קליינבערג זוכט זיין קוליע, „לויפט“ אין גאס)

שארפמאן: (צו פעלדמאנען)

ס'איז גארניט... גארניט... איל אטענד טו איט...

קורצבערג: (דערזען ענדלעך די יידענע, שרייט צו איר)

וואס ווילט איר פון מיר? וואס קאָן איך טאָן? כ'בין דאָ בלויז אַ שרייבער... גייט צו אים, צו אים (ווייט איר אויף שאַרפּמאַנען) ער איז אַ מענעדזשער... גייט צו אים...

פאַרמאַן:

וואָס זשע דאַרפט איר שרייען? אַל-רייט וועל איך גיין צו אים... (גייט אָפּ) עפעס אַ משוגענער קאַקראָוטש!... (גייט צו צו שאַרפּמאַנען וועלכער איז פאַרטאָן לעזנדיק די נייעס אויפן טיקער) איר פאַרשטייט, מיסטער מיין מאַן איז נעבעך אַ געשטראַפּטער... אַזוי איז ער אַ גוטער, זייער אַ גוטער, ער וואָלט פאַר מיר אַלץ אין דער וועלט געטאָן... אָבער ער איז... איר פאַר-שטייט אַ שוואַכער...

(אין צימער איז אַ טומל, אַ געלויף, אַ גערויש... דימענשטיין שניידט מיט דער שער, אַרבעט, קאַפּיראַיס לויפן)

קאַפּיראַיס:

מר. שאַרפּמאַן, מר. שאַרפּמאַן, יור וואַנטעד אַפּסטערז...

שאַרפּמאַן:

אַי'ם קאַמינג אָפּ... דימענשטיין... מאַכט אַ קאַפּ, איר האָט בלויז פינף מינוט... צייגט אַז איר זייט אַ סיטי-עדיטאָר.

יידענע: (גייט אים נאָך)

וואָס זשע בין איך אָבער שולדיק? כ'בין נאָך אַ יונגע פרוי... כ'בין אַ געזונטע פרוי... איך וועל זיך דאָס לעבן נעמען... ער איז נעבעך שוואַך... אָבער וואָס בין איך שולדיק?

שאַרפּמאַן: (אַ צעטראַגענער, וויל זיך אַפּטרייסלען פון דער יידענע)

אַל-רייט, אַל-רייט, אַיל עטענד טו איט... אַיל עטענד טו איט... דזשאַסט וועיט היר... וואָרט דאָ צו... (גייט אַרויס).

ווי נעמט מען א „קאפ“ ?

יידענע : (ווערט אנגעצונדן)

וואָס הייסט ער מיר וואָרטן ? וואָס מיינט ער, כ'בין עפעס אזאָ מין פרוי... ווער מיינט ער בין איך... מיך וועט ער באַליידיקן ? ! איך וועל שרייען געוואַלד... כ'וועל רופן פאַליציי... (שרייט : פאַליס ! פאַליס !)

דימענשטיין :

סעי מיסע, ווהאַט'ס מעטער וויט יו ! וואָט'ס איר זיך פאַנאַנדערגע-
רעוועט דאָרט ?

יידענע :

רוצחים ! מערדער ! וואָס מיינט איר, כ'בין עפעס אַן אומאַנשטענדיקע פרוי ? כ'וועל אייך די ביינער צעברעכן, באַנדיטן ! (נעמט וואָרפן טינטערס, וואָס נאָר עס קומט איר אונטער דער האַנט) מיין מאַן איז אפשר ניט דאָס וואָס ער דאָרף זיין, אָבער אַ מאַן איז ער מיר, אַ פייער אייך אין די ביינער ! כ'קום פרעגן אַן עצה, זאָגט ער — ער וועט מיר אַטענדן ! (באָעס לויפן נאָך הילף, שרייבער באַהאַלטן זיך אונטער די טישן).

שאַרפּמאַן : (לויפט אַריין, נאָך אים פאַרמאַן און זעצער)

וואָס איז ? סעי, מיסעס, וואָס איז ? וואָס ווילט איר ?

יידענע :

אַט איז ער דער זשוליק ! (כאַפט אַ שער און לאָזט זיך צו שאַרפּמאַנען. ער לויפט איבערן צימער, זי נאָך אים) פאַרפירן וועט ער מיך... די קישקעס וועל איך אים אַרויסלאָזן... (שרייבער, זעצער, פרובירן כאַפן די יידענע, זי ווערט זיך מיט דער שער. קאַפּיבאַיס מיט צוויי פאַליסלייט לויפן אַריין. זיי כאַפן די יידענע) לעט מי גאָ, לעט מי גאָ ! כ'בין אַן ערלעכע פרוי... כ'בין טריי מיין מאַן... כ'האָב בלויו געוואַלט אַן עצה... דעט'ל אַלל... אַן עצה בלויו... וואָס האָט איר צו מיר ? !

(פאַליסלייט פירן זי אַרויס)

דימענשטיין : (שרייט מיט אַ שטראַלנדיק געזיכט)

שיינמאַן, פעלדמאַן, שועל, שועל... מאַכט אַ סטאַרי... אוי, אַ באַמבע, איבערן גאַנצן פעידזש : „משוגענע... דייטשקע מאַכט אַן אַטענטאַט אויפן

חיים עהרענרייך

„פרימאָרגן“ מענעדוושער. הער (צום פאַרמאַן) מאַכט גלייך די קאַפּ...
(פאַרמאַן לויפט מיטן פאַפיר)

שאַרפּמאַן :

קאַל אין מאַי סטענאַגראַפער, דיקטירט איר, פעלדמאַן, די צייט איז קורץ.

פעלדמאַן: (לויפט אַרויס און קומט צוריק מיט אַ סטענאַגראַפֿיסטין. זי זעצט זיך אַוועק און ער הייבט אָן דיקטירן).

שאַרפּמאַן : (צו דימענשטיין)

איר זעט, דימענשטיין, מען דאַרף וויסן ווי צו זען און אויסנוצן גע-
שענשישן... אַט האָט איר אַ קאַפּ...

דימענשטיין :

געבענטשט זאַל זיין די ידענע... וואָס האָט זי געוואָלט ?

שאַרפּמאַן :

זאַל איך אַזוי וויסן פון אַ בייזער וועטשערע... מסתמא אַ משוגענע...

קורצבערג :

אַיי, משיח, משיח !

דימענשטיין :

לעבן זאַל זי ביז 120 יאָר... זאַל דער רבונג של עולם זי ווייטער צו-
שיקן ווען מיר גייען צום פרעס... (צו פעלדמאַנען) פעלדמאַן, אייל זיך צו...

פעלדמאַן :

אַלרייט... (דיקטירט) „גליקלעכערווייזע איז דער מאַרד-אַנפאַל אויפן
מענעדוושער שאַרפּמאַן ניט געלונגען, ווייל דער באַרימטער שריפטשטעלער
און מיטאַרבעטער פון „פרימאָרגן“ זבולון פעלדמאַן איז צוגעשפרונגען צו
דער... דייטשקע און האָט איר אַ זעץ געטאַן איבער דער האַנט... ער האָט
העלדיש איינגעשטעלט זיין לעבן...

(פאַטאַגראַפער קומט אַריין און נעמט אַ בילד פון שאַרפּמאַנען. אין רעדאַקציע
זשומעט ווי אין אַ בינשטאַק)

ווי נעמט מען א „קאפ“ ?

פעלדמאן : (ענדיקט)

און ווען מיר גייען צום פרעס, איז די דייטשקע אונטער א שטרענגן
פארהער אין...

פארמאן : (לויפט אריין)

גענוג, גענוג פעלדמאן... ענדיקט (כאפט די מיידל ביי דער האנט און
שלעפט זי ארויס) קומט... איר וועט עס דיקטירן דעם זעצער.
(אפ)

קליינבערג : (קומט אריין א פארסאפעטער)

סעי, וואס איז דא געשען ? די יידענע גייט איבער דער גאס מיט פא-
ליסלייט און שרייט.

דימענשטיין :

גארניט, זי האט געוואלט דערמאָרדן שאַרפּמאַנען און ליסן. זי איז
ניט קיין יידענע, נאָר אַ דייטשקע.

קליינבערג :

נו, האָט זי אים דערמאָרדעט ?

דימענשטיין :

דערווייל נאָך ניט... אָבער מאָרגן און איבערמאָרגן דאַרפן מיר גיין
צום פרעס... און מיר וועלן דאַרפן נאָך גרעסערע קעפּ... אוי, וועלן מיר
דאַרפן קעפּ...

(פון דרויסן דעהערן זיך געשרייען : „עקסטרא... מערדער... דייטשקע...)

(פ א ר א נ ג)

וועגן חיים עהרענרייך

נורמן פורמן

צוויי זיינען מיר געווען

(אין אַנדענק פון חיים עהרענרייך)

יא, צוויי זיינען מיר געווען — און איינער איז אוועקגעריסן געוואָרן. ווי קינדער פון צען יאָר האָבן מיר זיך באַקענט אין דעם ראַשיקן גוי-יאַרק, אָבער מיר זיינען זיך געגאַנגען אויף אונדזערע אייגענע וועגן. פון קינדווייז אָן איז חיים געווען דער פירער. ער פלעגט אויסחלומען פלענער און איך פלעג זיי אָדורכפירן. באַלד ווי מיר האָבן זיך באַגעגנט אין זעלבן קלאַס, אין דער ערשטער ייִדיש-נאַציאָנאַלער ראַדיקאַלער שולע, האָט מיך עפעס צוגעצויגן צו חיימען. אין אָנהייב האָט חיים ניט געקאַנט באַשליסן, צי זיינען מיר אַ פּאַר. עפעס בין איך שוין געווען צו-אַמעריקאַניש פאַר אים. איך האָב שוין געהאַט חברים פון „פּאַבליק-סקול“ און פון דער גאַס. ער ווידער איז געווען צוריקגעצויגן און אים האָט בלויז אינטערעסירט די שולע און די היים. אָבער, ווי פלעגט ער זאָגן אין די שפּעטערדיקע יאָרן ? „דער בחור האָט זיך צוגעקלעפט צו מיר, ווי קליי“. ביסלעכווייז האָבן מיר ביידע דערפילט נאַענטקייט איינער צום צווייטן. מיר האָבן ביידע דער-פילט, אַז מיר דאַרפן זיך און מיר פאַרשטייען זיך; אַז איינער דאַרף דעם צווייטן. אַט-אַזוי האָט זיך געשאַפן אַט-די איבערגעגעבענע פריינדשאַפט צווישן אונדז. איך מעג זאָגן, אַז חיים, פונקט ווי איך, איז געווען שטאַלץ מיט דעם וואָס מענטשן זיינען אונדז מקנא שוין בלויז צוליב אונדזער אי-בערגעבנקייט איינער צום צווייטן.

דערמאָן איך זיך די אַלע שבתים און זונטיקס און ייִדישע ימים-טובים אין דער שולע פון 1910 ביז 1915. די לערער אונדזערע זיינען געווען: יואל ענטין, חיים ליבערמאַן און קלמן ווייטמאַן. מיר גראַדוירן די שולע — זיבן גראַדואאַנטן. פון די 7 האָבן פיר געמאַכט זייערע קאַריערעס אין דער ייִדישער וועלט. חיים, ייִדישער שרייבער; יסכה פּרענקל, אייב קאַהאַנס סעקרעטאַרשע; פּראַדל ווייטמאַן, נ. כאַנינס סעקרעטאַרשע — און איך, ביים ייִדישן ראַדיאָ.

מיר טרעפן זיך מער ניט אין קלאַס — אָבער מיר טרעפן זיך טעגלעך. מיר האָבן אַזוי פיל צו דערציילן זיך און אַזוי פיל פלענער! מיר גיבן זיך אַ שבועה, אַז אויב דער גורל וועט אונדז צעטיילן — אפשר וועלן מיר זיין

מײלן-ווייט איינער פון דעם אַנדערן — וועלן מיר זיך דאָך צוזאַמענקומען אין 10 יאָר אַרום; טאַקע אַט-דאָ, אויפן דאָך פון דער געביידע וווּ איך האָב דאָן געווינט. אַ הייליקע שבועה, וואָס מיר האָבן טײער געהאַלטן און דורכגעפירט.

חיים שרייבט אָן אַ מאָדערנע מגילה און די שולע פירט אַדורך אַ פורים-קאַנצערט. חיים שפילט אחשוּרוש, זיין שוועסטער מאַלי שפילט אסתר, איך שפיל מרדכי און ל. שטראַסבערג, אַ דירעקטאָר פון אַ טעאַטער-שול און אַ באַוווּסטע פּערזענלעכקייט אויף בראַדוויי, שפילט המן.

געדענקט זיך איין מאָל אַ שבת-צו-נאַכט, ווען עס פלעגן פאַרקומען ייִדישע חתונות אויף איסט-בראָדוויי; חיים און איך כאַפן זיך אַריין אויף אַזאַ חתונה און מיר זאָגן, אַז מיר זיינען פון פּלהס צד, כאַטש מיר ווייסן ניט ווער ס'איז דער חתן און ווער ס'איז די פּלה. אַ טיש פאַר קינדער איז גרייט און חיים, דער אייביקער שטיפער, רעדט מיר איין אַז איך זאָל זיך זעצן ביים טיש פאַר די קינדער. די חתונה האָט זיך, ווי אַלע חתונות אין יענע יאָרן, פאַרצויגן ביז פאַרטאָג. חיים זאָגט מיר: ס'איז אַ שאַד אַוועק-צוגיין. בלייבן מיר, ביז ענדלעך באַשליסן מיר אַהיים צו גיין. גייען מיר אַזוי פאַמעלעך און מיר טראַכטן, ווי אַזוי מיר האָבן שטיפעריש אויסגע-נאַרט אַ חתונה-מאַלצייט. די נאַכט איז שטיל, די גאַס נאָך שטילער. מיט אַ מאָל דערהערן מיר אַ קלאַפּן פון אַ שטעקן און אַ קול: „באַנדיטן, וווּ זענט איר געווען?“ דאָס איז געווען חיימס עלטערער ברודער, הירש, ווע-מען מיין מאַמע און זיין מאַמע האָבן אַרויסגעשיקט זוכן די צוויי תּכשיטים. מילא, וואָס מיר האָבן אַריינגעכאַפט איז ניט צו באַשרייבן.

ס'געדענקט זיך אויך ווי חיים איז איין מאָל געקומען אַ טרויעריקער און זאָגט מיר, אַז זיין משפּחה קלייבט זיך אַרויס קיין האַרלעם. ס'איז ביי אונדז ביידן תּשעה-באַב. וואָרום ווי אַזוי וועלן מיר זיך קאַנען זען יעדן טאַג, ווי מיר זיינען געווינט? אַז איך בלייב אויף דער זיבעטער גאַס און ער וועט זיין אין האַרלעם! פלעגן מיר זיך טאַקע באַגעגענען בלויז אין די שבתים — גיין צופּוס, פאַרשטענדלעך; אַבער בריוו האָבן מיר זיך געשריבן טעגלעך.

עס האָט זיך אַזוי געמאַכט, אַז איך בין אַוועקגעפאַרן זיך זען מיט מיין שוועסטער אין אַלבאַני. האָב איך געשריבן חיימען, אַז כּ״האַב אַנגעהויבן טראַכטן וועגן בלייבן אין אַלבאַני. האָב איך אַנגעהויבן באַקומען בריוו פון אים — מיט טענות: וואָס וועט ווערן פון אונדזער פריינדשאַפט? און דער קלוב „ייִדישע קינדער“ — וואָס מיר האָבן אַרגאַניזירט פאַר מיין אַוועק-פאַרן — וועט דאָך צעפאַלן ווערן אָן מיר! „מיר וועלן זיך אפשר טרעפן

מיט יארן שפעטער, אבער" — האט ער צו מיר געשריבן — „מיר וועלן זיין צוויי באזונדערע וועלטן. דו וועסט פארגעסן דיין יידישע דערציאונג". כ'האב דעם בריוו געוויזן מיין שוועסטער און איר געזאגט, אז מארגן פאר איד גלייך צוריק קיין ניו-יארק, ווייל חיים האט מיך אנגעשראקן, אז איד קאן נאך פארגעסן יידישקייט.

נאך גאר א שיינע עפאכע אין אונדזער לעבן איז געווען, ווען מיר האבן באשלאסן, אז מיר זיינען שולדיק א חוב צו דער שולע. חיים ווערט א יידישער לערער און איד דער סעקרעטאר אין דער זעלבער שולע פון וועלכער מיר האבן גראדוירט. דארט טרעפט חיים זיין זיווג, בעל, מיט וועמען ער האט — מיט יארן שפעטער — התונה געהאט.

צו זיין 22סטן געבוירן-טאג דערשלאגט זיך חיים צום „פארווערטס" און ווערט א יידישער שרייבער. דורך אים באקען איד זיך מיט יידישע שרייבערס, מיט דער יידישער קולטור-וועלט און יידישן טעאטער. ווידער א נייע עפאכע אין אונדזער ביידנס לעבן. דורך אים ווער איד א יידישער ראדיא-אנאנסער און באקען זיך מיט ראדיא אין אלגעמיין.

חיימס לוסט צום לעבן האט ער אוודאי געירשנט פון זיין מאמען. אויך זי האט געהאט א לוסט צום לעבן, שטענדיק נאר געוואלט פארברענגען און הנאה האבן פון לעבן. געדענק איד: געוויינטלעך, אין א דאגער-שטיק אונט — ווען די פרייטיקדיקע טעאטער-זייט אין „פארווערטס" איז שוין געווען פארטיק און ס'איז אים אראפ אן עול פון קאפ — איז ער געווען אין א פריילעכער שטימונג. דאן פלעגט ער זאגן צו מיר: „וויפל געלט האסטו ביי זיך? לאמיר זיך צוזאמענלייגן און דינגען אן אפענעם אויטאמאביל, זיך ביידע אריינזעצן און פארן אויף א שעה דורך דער לענג פון סעקאנד עוועניו". עס האט טאקע געקאסט צוויי מיט א האלבן דאלאר, אבער מיר זיינען ארומגעפארן ווי מיליאנערן.

איד ווייס, אז ווען חיים איז געווארן א שרייבער אין „פארווערטס", האט ער געהאט אנבאטן פון ענגלישע צייטונגען צו ווערן ביי זיי א מיט-ארבעטער. מיר פלעגן צוזאמען באטראכטן די אנבאטן. אבער חיימס ליב-שאפט צו אלץ וואס איז יידיש, וואס ער האט איינגעזאפט אין דער שולע — און שפעטער אין יידישן לערער סעמינאר, ווו מיר זיינען ביידע געווען תלמידים — ווי אויך די השפעה וואס זיין עלטערער ברודער, הירש, האט געהאט אויף אים, האט גיט דערלאזט, אז חיים זאל פארלאזן די יידישע וועלט און אויפגעבן זיין שרייבן אויף יידיש.

חיים איז געווען אן איבערגעגעבענער חבר און אן איבערגעגעבענער יידישער זשורנאליסט.

פארבליבענע ווערטער און ווערטן

וועגן בוך „פארבליבענע ווערטער“ (דערשינען 1974)

די „פארבליבענע ווערטער“, עהרענרייכס, זיינען איינגעטיילט אין פיר ציקלען: (1) יום-טובדיקע טעג; (2) פיר דערציילונגען; (3) פערזענלעכקייטן; (4) פארצייענונגען.

די זיבן שאפונגען אין ערשטן ציקל זיינען לירישע זכרונות פון די קינדער-יאָרן אין געבוירנשטעטל אין די טעג פון פסח, ל"ג בעומר, חנוכה און פורים, פּרילינג-צייט אין שטעטל, און דערניערונגען ווי אַזוי אַ „פל בו“ סידורל, געדרוקט אין ווילנע, אַ מתנה פון טאַטן, האָט געשאַפן ביים יונגל אַן אייביקן גייסטיק-נשמהדיקן צובונד צו דער שטאָט וווּ דאָס סידורל איז אַרויסגעגעבן געוואָרן. כאָטש ענלעכע זכרונות זיינען שוין גע-שריבן געוואָרן דורך אַנדערע ייִדישע מחברים, און ס'קאָן זיך אויסדוכטן, אַז טעמאַטיש קאָן מען שוין ניט ווייזן קיין חידושים אין אַזעלכע דעריבע-רונגען, — באַווייזן אָבער עהרענרייכס קינדעריאָרן-מעמואַרן מיט זייער אייגנאַרט, חן, און מיט בענקשאַפט-טענער, וואָס זיינען אַרויס פון די שורות, אַז זיי פאַרדינען בפירוש אַריינגענומען צו ווערן אין די לערנביכער אויף מאַמע-לשון, וואָס מ'גיט אַרויס פאַר ייִדישע קינדער אויף אַנדערע שפּראַכן, לשון קודש און ענגליש אַריינגערעכנט.

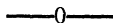
די פיר דערציילונגען אין בוך פירן אונדז צוריק צו די טעג פון יונג-אימיגראַנטישקייט און סטודענטן-יאָרן פון אַמאָליקע ייִדישע יוגנטלעכע אין ניו-יאָרק. מען דערקענט און מען דערפילט אין זיי, ניט בלויז דער-ציילערישן פּוּח צו פאַרוואַנדלען פאַנטאַזיע אין ווירקלעכקייט, נאָר אויך שילדערישן טאַלאַנט, געפיל פאַר דראַמאַטיק און דיאַלאָג, פּסיכאָלאָגישע פאַרשטענדעניש און, ווען פאַסיק, אַ דינעם אָנהייב פון הומאַר.

אין זיין שריפטשטעלעריש-זשורנאליסטישער קאַריערע האָט עהרענרייך געשריבן כאַראַקטעריסטיקעס פון פאַרשידענע פערזענלעכקייטן — אָבער נאָר צוויי זיינען איינגעשלאָסן אין דער זאַמלונג „פארבליבענע ווערטער“. מיר האָבן דאָ אין זינען די עסייען וועגן יואל ענטין — אַ פּיאַנער פון דער ייִדישער ליטעראַטור- און טעאַטער-קריטיק אין די פאַראייניקטע שטאַטן, אַ גרונטליגער פון דער ייִדישער וועלטלעכער דערצינונג אין אַמעריקע, — און וועגן דר. אהרן סינגאַלאָוסקי, פירער פון „אַרט“ אין אייראָפּע. אונדז

איז אויסגעקומען צו ליינען א סך אַפּשאַצונגען און בעקראַלאַגן וועגן
יואל ענטין, — און אונדז דוכט זיך אַז עהרענרייכס עסיי געהערט צו די
סאַמע בעסטע.

אין דער ייִדישער ליטעראַטור, — אין דער פּאָעזיע, בעלעטריסטיק און
אין מעמואַרן-ביכער, — זיינען פאַראַנען אַ סך שפּיטאַל-פאַרצייכענונגען.
אויב מ'זאָל מאַכן אַ רשימה פון אַזעלכע פאַרצייכענונגען, לויט זייער תּוּכּוּן,
סטיל און פאַרעם, וואָלט מען זיכער אַפּגעגעבן אַן אָרט אויבן אַן אויך
עהרענרייכס „פאַרצייכענונגען פון מאַנטעפּיאַרע-שפּיטאַל“. מען ליינעט די
שילדערנדיקע „פאַרצייכענונגען“ מיט האַרץ-קלאַפעניש גלייך ווי מ'וואָלט
אַליין בייגעוויינט זיינע פּיינען און פּחדים.

מיט חיים עהרענרייכס עזבון-זאַמלונג „פאַרבליבענע ווערטער“ איז
צוגעקומען אין ספּריים-אַלמער פון ייִדיש אַ שייַן-אַרויסגעגעבן בוך פון
ליטעראַרישע ווערטן. נאָך אַזאַ זאַמלונג וואָלט געווען אַ ווערטיקער צוגאַב
צום איצטיקן בוך.

דערשינענע ביכער פון חיים עהרענרייך ז"ל

לענדער און מענטשן

ניו-יאָרק, 1957

פּרעמירט פון ייִדישן קולטור-קאַנגרעס

פאַרבליבענע ווערטער

תּל-אַביב, 1974

